

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών – Αρχαιολογία Ανατολικής
Μεσογείου Από Την Προϊστορική Εποχή Έως Την Ύστερη Αρχαιότητα:
Ελλάδα, Αίγυπτος, Εγγύς Ανατολή
Ακαδημαϊκό έτος 2016-2017

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

«Η εξέλιξη της κατοικίας στην Κορινθία από την αρχαϊκή έως και την
Ελληνιστική Περίοδο»

Μαρία Γκιώνη

ΡΟΔΟΣ, Μάιος 2018.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών – Αρχαιολογία Ανατολικής
Μεσογείου Από Την Προϊστορική Εποχή Έως Την Ύστερη Αρχαιότητα:
Ελλάδα, Αίγυπτος, Εγγύς Ανατολή
Ακαδημαϊκό έτος 2016-2017

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

Μαρία Γκιώνη

A.M.: 4352016007

«Η εξέλιξη της κατοικίας στην Κορινθία από την αρχαϊκή έως και την
Ελληνιστική Περίοδο»

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: Μανώλης Στεφανάκης

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Μανώλης Στεφανάκης, Δημήτρης Παλαιοθόδωρος, Mariusz Mielczarek

ΡΟΔΟΣ, Μάιος 2018.

Ευχαριστώ θερμά τον Θεοφάνη, για τη βοήθεια και άμετρη υποστήριξή του, χωρίς την οποία δεν θα μπορούσα να πραγματοποιήσω αυτή την εργασία. Ευχαριστώ ακόμα τους γονείς μου που ήταν πιστοί συμπαραστάτες στο έργο μου. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον καθ. Μ. Στεφανάκη, για την απρόσκοπτη συνεργασία, τη βοήθεια και τις πολύτιμες γνώσεις που μου πρόσφερε ώστε να ανταποκριθώ θετικά στην πρόκληση της συγγραφής της εργασίας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Συντομογραφίες	6
Περίληψη	8
Εισαγωγή	10
Κεφάλαιο 1. Κόρινθος. Η Ιστορία, η επικράτεια και η διοικητική οργάνωση της Πόλης-Κράτους	11
1α. Η Ιστορία της Κορίνθου	11
1β. Τα όρια της επικράτειας της Κορίνθου	20
1γ. Η διοικητική οργάνωση της Πόλης-Κράτους της Κορίνθου	22
Κεφάλαιο 2. Οι πρωτοκορινθιακές Οικίες	23
2.α. Τα υλικά κατάλοιπα	23
2.β. Συγκριτική μελέτη των δεδομένων και συμπεράσματα	33
Κεφάλαιο 3. Ο 6 ^{ος} αιώνας π.Χ.	38
3α. Τα υλικά κατάλοιπα	39
3β. Συγκριτική μελέτη των δεδομένων και συμπεράσματα	47
Κεφάλαιο 4. Ο 5 ^{ος} αι. π.Χ.	49
4α. Τα υλικά κατάλοιπα	50
4β. Συγκριτική μελέτη των δεδομένων και συμπεράσματα	60
4γ. Η οικιακή λατρεία στην κλασική Κόρινθο	64
Κεφάλαιο 5. Ο προελληνιστικός 4 ^{ος} αιώνας π.Χ.	65
5α. Τα υλικά κατάλοιπα	66
5.β. Συγκριτική μελέτη των δεδομένων και συμπεράσματα	76
Κεφάλαιο 6. Η Ελληνιστική Περίοδος	80
6α. Τα υλικά κατάλοιπα	80
6 ^α 1. Η Ράχη Ισθμίας	84
Ο οικισμός της Ράχης	85
Οι οικίες	85
α. Γενικά χαρακτηριστικά	85
β. Παραδείγματα οικιών από τη Ράχη Ισθμίας	88
6 ^α 2. Άγιοι Θεόδωροι	88
6β. Συγκριτική μελέτη των δεδομένων και συμπεράσματα	91

Κεφάλαιο 7. Γενικά Συμπεράσματα	94
7α. Τοίχοι-κατασκευή	94
7β. Διαρρύθμιση	95
7γ. Η οικοτεχνία και το εμπόριο	97
7δ. Τα πηγάδια	98
7ε. Οι μεγάλες δεξαμενές	98
7στ. Τα δάπεδα	99
7ζ. Ο ανδρών	99
7η. Η εσωτερική διακόσμηση	100
7θ. Η οικιστική οργάνωση	101
7ι. Οι αγωγοί	101
7ια. Η οικιακή λατρεία στην Κλασική Κόρινθο	102
Βιβλιογραφία	103
Παράρτημα Ι. Χρονολογικός Πίνακας	132
Παράρτημα ΙΑ. Κατάλογος Οικιών-Γενικά Στοιχεία	135
Παράρτημα ΙΒ. Κατάλογος Οικιών-Επιμέρους χώροι	145
Παράρτημα ΙΓ. Κατάλογος Οικιών-Διακόσμηση, Δάπεδα, Πρόσβαση σε οδούς, αποχέτευση, παράλληλα	151
Παράρτημα ΙΙΙ. Εικόνες	164
Παράρτημα ΙV. Πίνακες	202

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

AA Archäologischer Anzeiger

Agora Athenian Agora (Princeton 1953-)

AJA American Journal of Archaeology.

BSA The Annual of the British School at Athens.

CAH Cambridge Ancient History

CAH III, 3 Boardman, J. and Hammond, N.G.L. (edit.). 1982. *The Expansion of the Greek World, Eighth to Sixth Centuries B.C.* Cambridge University Press (edition 2008).

CAH IV Boardman, J., Hammond, N. G. L., Lewis, D.M., Ostwald, M. (edit.) 1988. *Persia, Greece and the Western Mediterranean C. 525 to 479 B.C.* Cambridge University Press.

CAH VI Boardman, J., Lewis, D.M., Hornblower, S., Ostwald, M. (edit.) 1994. *The Fourth Century B.C.* Cambridge University Press.

Corinth Results of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies at Athens.

Corinth I.1 H. N.Fowler and, R. Stillwell, *Introduction, Topography, Architecture* (1932).

Corinth I.3 R. L. Scranton, *Architecture* (1951).

Corinth I.4 Oscar Broneer, *The South Stoa and Its Roman Successors* (1954).

Corinth I.5: S. Weinberg, *The Southeast Building and its Roman Successors* (1960).

Corinth III.1 C. W. Blegen et al., *Acrocorinth* (1930).

Corinth III. 2 R. Carpenter, A. Bon and A.W. Parsons, *The Defenses of Acrocorinth and the Lower Town* (1936)

Corinth VII.3 G. R. Edwards, *Corinthian Hellenistic Pottery* (1975).

Corinth VII.4 S. Herbert, *The Red- Figure Pottery* (1977).

Corinth VII.5 M. K. Risser, *Corinthian Conventionalizing Pottery* (2001).

Corinth VII.6 I. McPhee and E. Pemberton, *Late Classical Pottery from Ancient Corinth: Drain 1971-1 in the Forum Southwest* (2012).

Corinth XIV C. Roebuck, *The Asklepieion and Lerna* (1951).

Corinth XV.1 A. N. Stillwell, *The Potters Quarter* (1948).

Corinth XV.3 A.N. Stillwell and J.L. Benson, *The Potters' Quarter: The Pottery* (1984).

Hesperia The Journal of the American School of Classical Studies at Athens

JHS Journal of Hellenic Studies.

Kenchreai I R. Scranton, C. Shaw, and I. Ibrahim, *Kenchreai, The Eastern Port of Corinth, Volume: 1 Topography and Architecture* (1978).

Perachora Perachora, the Sanctuaries of Hera Akraia and Limenia: Excavations of the British School of Archaeology at Athens, 1930-1933.

Perachora I H. Payne et al., *Perachora, the Sanctuaries of Hera Akraia and Hera Limenia I* (Oxford, 1940).

Perachora II H. Payne, T. J. Dunbabin et al., *Perachora, the Sanctuaries of Hera Akraia and Hera Limenia II* (Oxford, 1962).

A.E. Αρχαιολογική Εφημερίς.

Ανδοκ. Ανδοκίδης

Αριστοτ. Αριστοτέλης

Πολιτ. Αριστοτέλους Πολιτικά

(ψευδο-Αρισ.) Ψευδοαριστοτέλους Οικονομικός

Αριστοφ. Αριστοφάνης

Θεσμοφ. Αριστοφάνους Θεσμοφοριάζουσαι

Δίοδ. Σικ. Διόδωρος Σικελιώτης

Δίων Αλ.	Δίων Αλικαρνασσεύς
Ηρόδ.	Ηρόδοτος
Θεόπ.	Θεόπομπος
Θουκ.	Θουκυδίδης
Ιστορ.	Θουκυδίδου Ιστορίαι
Ξεν.	Ξενοφών
Ελλ.	Ξενοφώντος Ελληνικά
Απομν.	Ξενοφώντος Απομνημονεύματα
Οικονομ.	Ξενοφώντος Οικονομικός
Πλίν.	Πλίνιος
Στράβ.	Στράβων Γεωγραφικά
Τ. Λίβ.	Τίτος Λίβιος
Α.Δ.	Αρχαιολογικό Δελτίο.
ΠΑΕ:	Πρακτικά της Αρχαιολογικής Εταιρείας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η μελέτη της εξέλιξης της κατοικίας στην Κορινθία από την Πρωτοκορινθιακή έως και την Ελληνιστική Περίοδο μέσα από δημοσιευμένο υλικό, έδειξε ότι οι τοίχοι των κορινθιακών οικιών κατασκευάζονταν συνήθως με λίθινα θεμέλια πάνω στα οποία τοποθετούνταν ωμόπλινθοι. Στην Πρωτοκορινθιακή Περίοδο οι τοίχοι είναι ενίοτε καμπύλοι και δημιουργούν ελαφρώς αμβλείες ή οξείες γωνίες. Σταδιακά αυτή η τάση μειώνεται έως τον 4^ο αι. π.Χ. Από τον 5^ο αι. π.Χ. εμφανίζεται η κεραμοσκεπή και η αυλή χωροθετείται στο νότιο τμήμα ή στο κέντρο της οικίας, και εμφανίζεται η παστάδα στο βόρειο ή στο δυτικό τμήμα της. Από το τέλος του 5^{ου} αι. π.Χ. διαπιστώνεται μια τάση διακόσμησης στο εσωτερικό, όπως οι βαμμένοι με χρώμα τοίχοι, οι ανδρώνες με ψηφιδωτά και το περιστύλιο. Η κατάληψη της Κορίνθου από τους Μακεδόνες συνετέλεσε στην στροφή προς την αγροτική ζωή και τις οικοτεχνίες. Ο οικισμός της Ράχης Ισθμίας αποτελεί ένα νέο είδος ελληνιστικής οικοτεχνίας οργανωμένης από την κεντρική διοίκηση. Τον 6^ο και 5^ο αι. π.Χ. στο άστυ ιδρύονται τοπικά ιερά πάνω από οικίες που εγκατέλειψαν οι ιδιοκτήτες τους, μια πρακτική που δεν απαντάται αλλού. Γενικά, σε καμιά χρονική περίοδο δεν υπάρχουν σαφείς ενδείξεις οργάνωσης της πόλης σε οικοδομικά τετράγωνα, πέρα από τον οργανωμένο οικισμό στη Ράχη Ισθμίας.

ABSTRACT

The examination of the evolution of the Corinthian houses from the Proto-Corinthian to the Hellenistic Period through published material has shown that their walls were usually made of stone foundations, on which were placed mudbricks. In the Proto-Corinthian period the walls are sometimes curved and tangled in slightly blunt or acute angles. Gradually this trend tends to be reduced until the 4th century B.C. From the 5th c. B.C. onward the tile roof appears, the yard is located in the southern part or in the center of the house, and a *pastas* appears on its north or west. From the end of the 5th c. B.C. there is a tendency to decorate the interior, for example with painted walls, pebble mosaics in *andrones* and a peristyle. The occupation of Corinth by the Macedonians brought a shift to rural life and house industry. The Rachi settlement at Isthmia forms a new kind of Hellenistic cottage industry organized by the central administration. In the 6th and 5th century B.C. local sanctuaries were established over abandoned houses, a practice not found elsewhere. In general, there is no evidence that the residential settlement of the city was organized in building blocks, apart from Rachi.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η πόλη της Κορίνθου εκτείνεται σε δύο ανισοϋπή πλατώματα- το ένα περίπου εξήντα, το δεύτερο περίπου ενενήντα μέτρα πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας - που σχηματίζονται στους πρόποδες βόρεια της Ακροκορίνθου, σε απόσταση περίπου τριών χιλιομέτρων από την ακτή του Κορινθιακού Κόλπου.¹ Ήταν μια πόλη γνωστή για τον πλούτο και την πολυτέλειά της.² Η γεωγραφική της θέση της εξασφάλιζε στρατηγική και οικονομική υπεροχή, διότι έλεγχε τον Ισθμό, μέσω του οποίου η διαμετακόμιση εμπορευμάτων προσέφερε μια σύντομη περικοπή του εμπορικού δρόμου μεταξύ της Ανατολής και της Δύσης.³ Η πόλη φρουρούσε τη χερσαία διαδρομή κατά μήκος του Ισθμού και έλεγχε τα λιμάνια και στις δύο ακτές: τις Κεγχρεές στον Σαρωνικό Κόλπο, στα ανατολικά, και το Λέχαιο στον Κορινθιακό Κόλπο, στα βόρεια (εικ. 2). Η Κόρινθος ήταν πλούσια σε φόρους από αυτή την κυκλοφορία.⁴ Στα νότια ο Ακροκόρινθος ήταν μια ασφαλής ακρόπολη, που πρόσφερε σίγουρη προστασία στους κατοίκους όταν υπήρχε κίνδυνος. Στην κορυφή της Ακροκορίνθου βρισκόταν το ιερό της θεάς-προστάτιδας της πόλης, της Αφροδίτης.⁵ Ένα άλλο φυσικό δώρο πρωταρχικής σημασίας, το νερό, προσφέρεται άφθονα τόσο στον λόφο του Ακροκορίνθου όσο και στα δύο πλατώματα όπου αναπτύχθηκε η πόλη.⁶ Τα οικονομικά αυτά πλεονεκτήματα έδωσαν στην πόλη μια κυρίαρχη θέση σε δύναμη και πλούτο στον ελλαδικό χώρο σε δύο περιόδους στην μακρά ιστορία της, κατά την περίοδο διακυβέρνησης από τους τυράννους τον έβδομο και τον έκτο αιώνα π.Χ., και αρκετούς αιώνες αργότερα, όταν η Κόρινθος ήταν η ρωμαϊκή πρωτεύουσα της Αχαΐας.⁷ Ήδη υπό τη διακυβέρνηση των Βακχιάδων η Κόρινθος ήταν το σημαντικότερο ελληνικό λιμάνι και κέντρο

¹ Sanders 2005, 1.

² Shear 1931, 121.

³ Sanders 1991, 423-428. Επίσης, βλ. Shear 1931, 121 και Weinberg 1946, 67, που θεωρεί ότι οι ναυτικοί προτιμούσαν να αποφεύγουν τα επικίνδυνα νερά της νότιας Πελοποννήσου και, πριν τελειώσει το κανάλι την τελευταία εκατονταετία, έφερναν τα εμπορεύματά τους, ή ακόμα και τα ίδια τα πλοία, για μεταφορά στο Δίολκο. Ο Pettegrew ωστόσο (2011) θεωρεί ότι δεν είναι δυνατόν να γίνονταν μεταφορές πλοίων εμπορικών ή των φορτίων τους σε συνήθη βάση. Κατά τη γνώμη μου η άποψη του Sanders και των υπολοίπων μελετητών είναι σωστότερη, βλ. και παρακάτω, σ. 17.

⁴ Shear 1931, 121, Sacks 2005, 91.

⁵ Sacks 2005, 91.

⁶ Weinberg 1946, 67· Sanders2005, 1.

⁷ Shear 1931, 121.

παραγωγής, γνωστή στον Όμηρο και άλλους ποιητές με το επίθετο *άφνειός* (=πλούσια). Η ευρύτερη περιοχή της Κορίνθου διέθετε πολύτιμους φυσικούς πόρους για εξαγωγή, συμπεριλαμβανομένων των οικοδομικών υλικών, εξαιρετικού αργίλου για παραγωγή κεραμικής και κονιαμάτων, ξύλου και γεωργικών προϊόντων.⁸ Η άνθηση της πόλης από τον 7^ο αι π.Χ. είναι εμφανής σε πολλούς τομείς της ζωής της.

Κατά την πρώτη περίοδο ευημερίας της στη διάρκεια του 7^{ου} και στις αρχές του 6^{ου} αι. π.Χ., το διεθνές ναυτιλιακό της δίκτυο υπερείχε των άλλων ελληνικών πόλεων της ηπειρωτικής Ελλάδας.⁹ Αν και έχασε αυτή την υπεροχή από την Αθήνα τον 5ο αι. π.Χ., η Κόρινθος παρέμεινε κέντρο εμπορίου και πολυτέλειας σε όλη την αρχαία της ιστορία.

Η παρούσα μελέτη πραγματεύεται την εξέλιξη της κατοικίας στην επικράτεια της πλούσιας Πόλεως-Κράτους της Κορίνθου από την αρχαϊκή έως και την Ελληνιστική Περίοδο. Από την συγκριτική παράθεση των υλικών καταλοίπων που έχουν δημοσιευτεί σε άρθρα και τόμους, η οποία αναπτύσσεται στο κυρίως μέρος της μελέτης, προκύπτουν πολύ ενδιαφέροντα συμπεράσματα που εν πολλοίς έχουν συνάρτηση τόσο με τη γεωγραφική της θέση όσο και με την ιστορία της. Επομένως, είναι χρήσιμο να ασχοληθούμε αρχικά με τους παράγοντες που συνετέλεσαν στη δημιουργία και ανάπτυξη της Πόλης-Κράτους της Κορίνθου, με την ιστορία της αλλά και με την εξακρίβωση, κατά το δυνατό, των ορίων της επικράτειάς της, πριν προχωρήσουμε στην ανάλυση της εξέλιξης της κορινθιακής κατοικίας ανά χρονολογική περίοδο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.

ΚΟΡΙΝΘΟΣ

Η ΙΣΤΟΡΙΑ, Η ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑ ΚΑΙ Η ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ

ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ-ΚΡΑΤΟΥΣ

1α. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ

Η περιοχή της αρχαίας Κορίνθου κατοικείται συνεχώς από την Πρώιμη Νεολιθική Περίοδο αλλά πέρα από κάποια λιγιστά ίχνη οι ανασκαφές δεν είχαν ανακαλύψει μέχρι πρόσφατα προϊστορικά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα στην περιοχή.¹⁰ Γνωστά είναι από τη δεκαετία του 1970 τα λείψανα μιας μυκηναϊκής αγροικίας στην περιοχή του Ιερού της Δήμητρας και

⁸ Sanders 2005, 5.

⁹ CAHIV, 454.

¹⁰ Sacks 2005, 91 · Tzonou-Herbst 2015, 300, 304, 307, 308.

Κόρης (εικ. 4).¹¹ Το 2007 η Ελληνική Αρχαιολογική Υπηρεσία ανακάλυψε έναν θολωτό τάφο στους πρόποδες του Χελιωτόμυλου. Ο τάφος περιείχε πλούσια κτερίσματα, κεραμική και άλλα αντικείμενα, που χρονολογούνται από την Υστεροελλαδική Ι έως την ΙΙΙΓ Περίοδο.¹² Οι συνεχιζόμενες ανασκαφές στην πεδιάδα στα βόρεια της Αρχαίας Κορίνθου από το 2009 έως σήμερα αποκάλυψαν έναν μυκηναϊκό οικισμό που εκτείνεται 100 μ. ανατολικά του θολωτού τάφου σε μήκος 500 μ. ανατολικά-δυτικά. Τα κτίρια χρονολογούνται από την ΥΕ ΙΙΙΒ Περίοδο. Μία από τις κατασκευές χρονολογείται από τη μετάβαση από τη Μέση Ελλαδική ΙΙΙ στην Υστεροελλαδική Ι.¹³

Στοιχεία πρώιμης κατοίκησης υπάρχουν και στην περιφέρεια της κορινθιακής επικράτειας. Ο λόφος Κοράκου που βρίσκεται ανατολικά της αρχαίας Κορίνθου κατοικούνταν συνεχώς από την Πρωτοελλαδική έως το τέλος της Μυκηναϊκής Περιόδου (εικ. 3).¹⁴ Νοτιοανατολικά της πόλης η θέση Γωνιά στην περιοχή των Εξαμιλίων κατοικήθηκε από τη Νεολιθική μέχρι την Υστεροελλαδική ΙΙΙΒ περίοδο.¹⁵ Στα τέλη του 14ου αι. π.Χ. ένας μεγάλος τειχισμένος οικισμός ιδρύθηκε στον Κόρφο- Καλαμιανό, στην ακτή του Σαρωνικού Κόλπου, κοντά στα σημερινά σύνορα της Κορινθίας με την Αργολίδα. Ο Καλαμιανός ήταν ένα βραχύβιο θαλάσσιο φυλάκιο (εικ. 5).¹⁶ Επίσης πρόσφατα σχετικά, μια πρώιμη μυκηναϊκή οικία με αψιδωτή κάτοψη ανακαλύφθηκε δυτικά του Ναού του Ποσειδώνα στην Ισθμία (εικ. 6).¹⁷

Οι αρχαίες πηγές είναι ασαφείς ως προς την ίδρυση του κράτους της Κορίνθου. Σύμφωνα με τον κατάλογο των βασιλέων του Διόδωρου (Διόδ. Σικ., 7.9), η ίδρυση της πόλης είναι πιθανό να πραγματοποιήθηκε από τον Βάκχη το 900 π.Χ.¹⁸ ενώ ο κορινθιακός συνοικισμός αποδόθηκε στον βασιλιά Αλήτη.¹⁹ Σύμφωνα με τον Salmon η Κορινθία συνενώθηκε πολύ νωρίς²⁰.

¹¹ Rutter 1979, 351-374.

¹² Tzonou Herbst 2015, 298. Για τον θολωτό τάφο βλ. Kassimi 2013, 50

¹³ Tasinos 2013, 66.

¹⁴ Blegen, 1921.

¹⁵ Corinth III.1, 55-80.

¹⁶ Pullen, D. 2013.

¹⁷ Balomenou E. et al. 2015, 13-24.

¹⁸ Βλ. και Hansen et al. 2004, 466.

¹⁹ Hansen et al. 2004, 466-467.

²⁰ Salmon 1984, 57-58.

Η μοναρχία αντικαταστάθηκε από την αριστοκρατία των Βακχιάδων τον 8^ο αι. π.Χ.²¹ Στις εξωτερικές υποθέσεις τους οι Βακχιάδες ενδιαφέρονταν για την ευημερία του κράτους ως σύνολο και ήταν σε θέση να χρησιμοποιήσουν τους πόρους τους για το σκοπό αυτό. Είναι πιθανό επίσης ότι επί της αριστοκρατίας των Βακχιάδων πραγματοποιήθηκε ο πολιτικός συννοικισμός της Κορίνθου σε ένα αποτελεσματικό κράτος, στο δεύτερο μισό του 8ου αιώνα π.Χ.

Αυτοί οι ηγέτες γύρω στο 700 π.Χ. ή αργότερα ανέθεσαν την ανέγερση του πρώτου ναού του Απόλλωνα στην Κόρινθο, ενός από τα αρχαιότερα ελληνικά κτίρια που στεγάστηκαν με πήλινες κεράμους²² και σύμφωνα με τον R. Osborne²³ του πρωιμότερου λίθινου δωρικού ναού. Την ίδια εποχή ή λίγο αργότερα χτίστηκε ένας μεγάλος ναός για τον Ποσειδώνα στο ιερό της Ισθμίας.²⁴ Ο ναός της Κορίνθου καταστράφηκε γύρω στο 580 π.Χ. και αντικαταστάθηκε μια γενιά αργότερα από ένα μεγαλύτερο κτίριο, οι επτά κίονες του οποίου παραμένουν μέχρι σήμερα στον λεγόμενο λόφο του ναού (*Temple Hill*).²⁵ Λόγω αυτών των σημαντικών ναών, πολλοί μελετητές θεωρούν σήμερα την Κόρινθο ως τη γενέτειρα του δωρικού ρυθμού.²⁶

Την ίδια περίοδο η επάρκεια σε αποθέματα ξυλείας συνετέλεσε στην ανάπτυξη της ναυπηγικής τέχνης²⁷ σε συνδυασμό με τη γεωγραφική θέση της πόλης. Οι Κορίνθιοι ήταν ξακουστοί ναυπηγοί. Ο Θουκυδίδης αναφέρει έναν κορίνθιο ναυπηγό, τον Αμεινοκλή (I, 13.3), και μας παραδίδει ότι πρώτοι οι Κορίνθιοι έφτιαξαν τριήρεις (I.13.2). Ήδη από τον όγδοο αιώνα η Κόρινθος διέθετε τόσο την οικονομική ευχέρεια όσο και την τεχνογνωσία να κατασκευάσει πλοία για τις ανάγκες του αποικισμού και την επέκταση του εμπορίου²⁸, μέσω του οποίου γίνονταν εισαγωγές στην πόλη. Οι εισαγωγές αποτελούνταν από κλωστοϋφαντουργικά προϊόντα, κατεργασμένα μέταλλα και σκαλιστό ελεφαντόδοντο από τα μη ελληνικά βασίλεια της δυτικής Ασίας. Οι εξαγωγές περιελάμβαναν τη λεγόμενη πρωτοκορινθιακή και κορινθιακή κεραμική. Η κορινθιακή αγγειοπλαστική κυριάρχησε σε όλες τις αγορές από περίπου το 700 έως το 550 π.Χ.,

²¹ Διόδ. Σικ., 7.9· Roebuck 1972, 106· Salmon 1984, 55–56· Hansen et al. 2004, 467.

²² Roebuck 1972, 121· Sacks 2005, 91· Sapirstein 2009, 195-229.

²³ 1996, 199.

²⁴ Roebuck 1972, 121. *Totermminus post quem* για την κατασκευή του ναού στα Ισθμια είναι 690-650 π.Χ. Βλ. E. Gebhard et al., 1992· Η Morgan (2001) θεωρεί ως *terminus* το 680 π.Χ.

²⁵ Bookidis et al. 2004, 401.

²⁶ Osborne 1996, 199 και Sacks 2005, 91.

²⁷ Roebuck 1972, 121.

²⁸ Roebuck 1972, 121.

όταν σταδιακά αντικαταστάθηκε από την αθηναϊκή μελανόμορφη κεραμική. Οι εξαγωγές της Κορίνθου ταξίδεψαν πέρα από τον ελληνικό κόσμο.²⁹ Οι ανασκαφές σε ετρουσκικές περιοχές έχουν αποκαλύψει τεράστιους θησαυρούς της κορινθιακής αγγειοπλαστικής.³⁰ Τα πολυάριθμα αγγεία υποδεικνύουν την μεταφορά άλλων προϊόντων εξαγωγής που δεν έχουν επιβιώσει έως σήμερα, όπως τα αρώματα, τα κλωστοϋφαντουργικά και τα μεταλλικά προϊόντα.³¹

Ανθηση γνώρισε και η μεταλλοτεχνία αυτή την περίοδο.³²

Για να παρέχει αγκυροβόλια και τοπικές αποθήκες κατά μήκος της δυτικής εμπορικής της διαδρομής, η Κόρινθος ίδρυσε τον 8ο αιώνα π.Χ. τρεις αποικίες στη Δύση: την Ιθάκη (780 π.Χ.), τις Συρακούσες (733 π.Χ. περίπου) και την Κέρκυρα (733-700 π.Χ.).³³ Για τον αποικισμό της Ιθάκης δεν υπάρχουν γραπτές πηγές, αλλά τα ευρήματα από το ιερό του Αετού υποδηλώνουν ότι μια μικρή ομάδα Κορινθίων εγκαταστάθηκαν στο νησί το 780 π.Χ. περίπου. Σύμφωνα με τον Θουκυδίδη τις Συρακούσες ίδρυσε ο Βακχιάδης Αρχίας (6.3.2). Ο οικισμός στην Ιθάκη ήταν στην πραγματικότητα ένας εμπορικός σταθμός.³⁴ Μετά τις Συρακούσες και την Κέρκυρα η Κόρινθος αποίκησε την Λευκάδα, το Ανακτόριο (στη θέση της σύγχρονης Βόνιτσας) από κοινού με τους Ακαρνάνες, την Αμβρακία στη θέση της σημερινής Άρτας, την Ποτίδαια και την Απολλωνία.³⁵ Η Κόρινθος διατηρούσε ενεργές σχέσεις με τις αποικίες της.

Η ίδρυση πολυάριθμων αποικιών καταδεικνύει ότι η Κόρινθος έδινε μεγάλη σημασία στην ανάπτυξη του εμπορίου στην Αδριατική και την Ιταλία. Ασφαλώς, οι αποικίες αντανακλούν σε μεγάλο βαθμό κοινωνικές και πολιτικές αναταραχές στο εσωτερικό της πόλης.³⁶ Ίσως υπήρχε υπερπληθυσμός την περίοδο που ξεκίνησαν οι αποικίες. Το σύστημα της μεγάλης ιδιοκτησίας γης από τις μεγάλες οικογένειες - υπάρχει η παράδοση ότι υπήρχαν πάνω από διακόσιοι Βακχιάδες σε αυτήν την ομάδα (Διόδ. Σικ., VII, fr.9) και οι μικρότεροι κλήροι γης των

²⁹ CAH III, part III, 427· Sacks 2005, 91.

³⁰ Bonghi Jovino 2010, 167.

³¹ Sacks 2005, 91. Για τα αρώματα βλ. Boardman 1980, 218-219, και CAHIV, 454-455.

³² Roebuck 1972, 121.

³³ Roebuck 1972, 105,107 και CAH III, 3, 105, Sacks 2005, 91.

³⁴ Anderson et. al. 1953, 255-361· Roebuck 1972, 111-112, Morgan, 2001.

³⁵ CAHIII part III, 131 και Osborne 1996, 83, 85 και 86. Για τον πλήρη κατάλογο αποικιών που ίδρυσε η Κόρινθος βλ. Hansen et al. 2004, 468.

³⁶ Roebuck 1972, 104.

αγροτών που ζούσαν στα χωριά μπορεί να είχαν εμποδίσει την περαιτέρω γεωργική εκμετάλλευση. Μια τέτοια κατάσταση θα μπορούσε να οδηγήσει σε πολιτική δυσαρέσκεια στο εσωτερικό και στον αποικισμό στο εξωτερικό για ανακούφιση.³⁷ Πιθανώς καμία ίδρυση αποικίας δεν ήταν το αποτέλεσμα μόνο της σκόπιμης πολιτικής δράσης των ηγεμόνων της Κορίνθου³⁸, αλλά αποτελούσε μια από τις ενδείξεις αλλαγής και επέκτασης.

Ο μισός αιώνας μεταξύ του 750 και 700 π.Χ. (ίσως και από πιο νωρίς, αν αναλογιστούμε ότι ένα Κορινθιακό εμπορικό κέντρο ιδρύθηκε στην Ιθάκη περίπου το 780 π.Χ.³⁹) φαίνεται ότι είναι η περίοδος που η Κόρινθος άρχισε να βιώνει τις αλλαγές που είναι συμπτωματικές της αστικοποίησης,⁴⁰ αλλά και της γένεσής της ως κράτους⁴¹ της ανάπτυξης και της αλλαγής στην Κόρινθο του 8ου αιώνα, που επήλθε από την αποικιοκρατική δραστηριότητα και από την έλευση του ίδιου του νέου αριστοκρατικού καθεστώτος.

Η ανάπτυξη μιας κοινότητας των φυλών και των οικισμών σε μια πόλη, μάλλον είχε μια αργή εξελικτική πορεία.

Η αστικοποίηση της κορινθιακής κοινότητας συνδέεται άμεσα με την αύξηση της βιοτεχνικής παραγωγής και της εξαγωγής των προϊόντων.⁴² Υπάρχουν πράγματι ενδείξεις στην κεραμική παραγωγή της Κορίνθου κατά τη Μέση Γεωμετρική II Περίοδο (περίπου 800-750 π.Χ.) ότι έτσι συνέβαινε. Τόσο στα σχήματα όσο και στη διακόσμηση του Κορινθιακού Γεωμετρικού Ρυθμού υπήρξε κάποια επιρροή από την Αθήνα, αλλά οι Κορίνθιοι αγγειοπλάστες ήταν επιλεκτικοί και η αθηναϊκή επιρροή δεν υπήρξε έντονη όπως στην Αργολίδα. Στην πραγματικότητα, η αττική κεραμική σταμάτησε να επηρεάζει τα κορινθιακά εργαστήρια στη Μέση Γεωμετρική II Περίοδο.⁴³ Το 725 π.Χ. περίπου ήρθε ο αντίκτυπος των ανατολικών επιρροών, από τις οποίες αναπτύχθηκε το πρώιμο πρωτοκορινθιακό στυλ.

Αυτό το αρχικό έναυσμα οδήγησε στη δημιουργία νέων εργαστηρίων στην Κόρινθο στις αρχές του εβδόμου αιώνα. Ο Κεραμεικός, το λεγόμενο *Potters' Quarter* στις παρυφές του

³⁷ Roebuck 1972, 104.

³⁸ Roebuck 1972, 114.

³⁹ βλ. π.π. σ. 14 και Coldstream 1968, 352-3.

⁴⁰ Roebuck 1972, 106.

⁴¹ Roebuck 1972, 116.

⁴² Roebuck 1972, 104.

⁴³ Roebuck 1972, 105.

άστεως, περίπου 1.900 μέτρα δυτικά του ναού του Απόλλωνα, είναι το παλαιότερο εργαστήριο αγγειοπλαστικής που γνωρίζουμε στην Κόρινθο, αλλά πιθανότατα ήταν μόνο το ένα από μια ομάδα εργαστηρίων που δημιουργήθηκαν με την αναπτυσσόμενη αγορά. Στην Ύστερη Γεωμετρική Περίοδο δραστηριοποιούνταν εκεί μια οικογενειακή ομάδα, παράγοντας κεραμική από το 700/650 π.Χ. περίπου.⁴⁴ Άρχισαν να αναπτύσσονται ειδικοί τύποι κυρίως για εξαγωγές προς τη Δύση. Η αστικοποίηση συνέχισε με γρήγορους ρυθμούς στην Κόρινθο το πρώτο μισό του 7ου αιώνα και δημιουργήθηκε μια τοπική αγορά.⁴⁵

Οι Βακχιάδες φαίνεται ότι ήταν σε θέση τόσο να ελέγξουν τις εσωτερικές διαφωνίες, όσο και να υπερασπιστούν την Κόρινθο από τον Φείδωνα του Άργους τον 7^ο αι. π.Χ.

Φαίνεται επίσης ότι υπήρξε φροντίδα όχι μόνο για τον υπερπληθυσμό και τα μέσα για την αντιμετώπισή της, αλλά και για την κορινθιακή κυριαρχία στο εξωτερικό. Ίσως από τότε να άρχισε να αναπτύσσεται το ενδιαφέρον για τη συλλογή διοδίων, όπως και η ιδέα της κατασκευής ενός διόλου στον Ισθμό σε συνδυασμό με την επιβολή των φόρων. Με αυτόν τον τρόπο επίσης εξασφαλιζόταν η προστασία της θάλασσας από τους πειρατές. Η δημιουργία μιας πολιτικής κοινότητας στην Κορινθία παρείχε τη βάση για την οικονομική οργάνωση και την αστικοποίηση της κοινότητας (αυτό θα μας απασχολήσει και αργότερα στη μελέτη της εξέλιξης των οικιών). Ο αγροτικός τομέας ενισχύθηκε με την προσθήκη εδαφών και την ανακούφιση από τον υπερπληθυσμό, και οι βιοτεχνίες άρχισαν να αναπτύσσονται. Πάντως, η Κόρινθος δεν έγινε πόλη-κράτος από τη μια στιγμή στην άλλη ούτε η κοινότητά της μπορεί να χαρακτηριστεί ως καθαρά "αγροτική" ή "εμπορική". Επρόκειτο για μια μακρόχρονη διαδικασία. Στις αρχαίες πηγές η Κόρινθος προβάλλει ως κράτος που έχει καταστήσει την Κορινθία μια ενότητα και της οποίας η κυβέρνηση ελέγχει τόσο τα χωριά όσο και τον λαό.⁴⁶

Περίπου το 657 π.Χ. μια επανάσταση ανέτρεψε τους αριστοκράτες και εγκατέστησε έναν δημοφιλή ηγέτη, τον Κύψελο, ως τύραννο.⁴⁷ Η τυραννία των Κυψελίδων διήρκεσε από τον 7^ο έως τον 6^ο αι. π.Χ.⁴⁸ Τον Κύψελο διαδέχθηκε ο γιος του Περίανδρος και αυτόν ο ανιψιός του,

⁴⁴ Roebuck 1972, 118-119.

⁴⁵ Roebuck 1972, 121.

⁴⁶ Roebuck 1972, 111.

⁴⁷ Roebuck 1972, 127· CAH III, part 3, 344· Osborne 1996, 181· Sacks 2005, 91.

⁴⁸ Αριστ. Πολ. 1315 b22-26· Salmon 1984, 186-230· Hansen et al. 2004, 467.

που ονομαζόταν Κύψελος ή Ψαμμήτιχος.⁴⁹ Σύντομα ο θεσμός της τυραννίας σάρωσε και τις άλλες μεγάλες πόλεις της Ελλάδας.⁵⁰ Υπό τη διακυβέρνηση του Κύψελου και του γιου του Περιάνδρου (περίοδος βασιλείας περίπου 625-585 π.Χ.), η Κόρινθος ευημερούσε. Οι νέες βορειοδυτικές αποικίες όπως η Αμβρακία και η Απολλωνία, ιδρύθηκαν για να αναπτύξουν περαιτέρω τη δυτική εμπορική διαδρομή και να φυλάξουν τον διάπλου του Κορινθιακού Κόλπου. Με την κατασκευή του Διόλκου επί Περιάνδρου, τα εμπορικά πλοία πιθανόν μπορούσαν να οδηγηθούν πάνω σε κυλιόμενα στοιχεία μεταξύ της ανατολικής και δυτικής θάλασσας, εξαλείφοντας έτσι το μακρινό ταξίδι γύρω από την Πελοπόννησο και φέρνοντας στην Κόρινθο πλούσια έσοδα σε διόδια.⁵¹ Οι περισσότεροι σχολιαστές επιμένουν ότι ο Διόλκος χρησιμοποιήθηκε κυρίως για στρατιωτικούς σκοπούς, αλλά ένα χωρίο στις «Θεσμοφοριάζουσες» του Αριστοφάνη, μας πείθει ότι και εμπορικά πλοία μεταφέρονταν από τη Διόλκο (Αριστοφ. Θεσμοφ., 647 κ.ε.).

Οι πανελλήνιοι αγώνες στα Ίσθμια ιδρύθηκαν επίσης αυτή την περίοδο.⁵²

Η περίοδος της τυραννίας δεν ήταν πάντα ανέφελη.⁵³ Η Κόρινθος υπέστη απειλές και εκδηλώσεις στάσης κατά τη διάρκεια της τυραννίας του Περιάνδρου (Ηροδ. 5.92ζ-η, Αριστοτ. Πολιτ. 1284a, 26-33, 1311a, 20-22, 1313a, 36-37, b21-23), με σκοπό την ανατροπή της τυραννίας.

Σε όλη την ιστορική της πορεία από τον 6^ο έως και τον 4^ο αι. π.Χ. η πόλη έφερε ολιγαρχικό πολίτευμα, με την εξαίρεση μιας σύντομης περιόδου δημοκρατίας κατά τα έτη 392-386 π.Χ. και την τυραννία του Τιμοφάνη το 366 π.Χ.⁵⁴ Ο εκτιμώμενος πληθυσμός της Κορίνθου τον 5^ο αι. π.Χ. ήταν 70.000, συμπεριλαμβανομένων των σκλάβων και των μη πολιτών.⁵⁵

Οι αρχαίες πηγές αναφέρουν ότι υπήρξαν αντιπαραθέσεις μεταξύ των Κλεωνίων (στα νοτιοδυτικά σύνορα) και των Κορινθίων κατά την Κλασική Περίοδο, και οι δύο πόλεις μπορούν

⁴⁹ Osborne 1996, 181.

⁵⁰ Sacks 2005, 91.

⁵¹ Βλ. π.π., σ. 11. Επίσης Sanders 2005, 3-4· 1991, 423-428· *CAHIV*, 460· Ο Pettegrew (2011), θεωρεί ότι ο Διόλκος ήταν για τις ανάγκες των οικισμών της Κορινθίας και όχι για την μεταφορά ξένων πλοίων και των προϊόντων τους από λιμάνι σε λιμάνι.

⁵² *CAH III*, part 3, 350· Sacks 2005, 91.

⁵³ Hansen et al. 2004, 467.

⁵⁴ Αριστ. Πολ. 1306a, 21-24· *CAH VI*, 530· Hansen et al. 467.

⁵⁵ Hansen & Nielsen 2004, 466· Salmon 1984, 165-69.

να θεωρηθούν ως μακραίωνοι εχθροί.⁵⁶ Το ίδιο εχθρικές σχέσεις υπήρχαν με το Άργος.⁵⁷ Αντίθετα, η Κορινθία υπήρξε μεταξύ των πιο σταθερών συμμάχων της Σπάρτης και των πιο ενεργών μελών της Πελοποννησιακής Συμμαχίας καθ' όλο τον 5^ο αιώνα π.Χ.⁵⁸ Η σημασία της Κορίνθου στην Πελοποννησιακή Συμμαχία αποδεικνύεται ευρέως στον Ηρόδοτο (5.92-93) και στον Θουκυδίδη (1.72, 119-125.1).⁵⁹ Το 480 π.Χ. η Κόρινθος διέθεσε 40 πολεμικά πλοία ενάντια στον Πέρση βασιλιά Ξέρξη.⁶⁰

Μετά τη συμμαχία της Κέρκυρας με την Αθήνα το 433 π.Χ., η Κόρινθος παρότρυνε τη Σπάρτη και τα άλλα Πελοποννησιακά κράτη να κηρύξουν πόλεμο στην Αθήνα.⁶¹ Ο επακόλουθος Πελοποννησιακός πόλεμος (431-404 π.Χ.) απασχόλησε τον ελληνικό κόσμο για σχεδόν τριάντα χρόνια. Τα κορινθιακά ναυτικά και χερσαία στρατεύματα συμμετείχαν σε πολλές μάχες. Οι μάχες κατέληξαν στην ήττα για την Αθήνα και στην εξάντληση της Κορίνθου. Ακόμη και ο Πελοποννησιακός Πόλεμος επηρέασε τους κατοίκους της Κορινθίας σε μικρό βαθμό, κυρίως έμμεσα με το κλείσιμο των λιμανιών και άλλων εμπορικών μέσων που προσέφεραν μεγάλο πλούτο στην πόλη.⁶²

Τον πρώιμο 4^ο αι. π.Χ. φαίνεται ότι η Κόρινθος έχασε την ανεξαρτησία της. Οι πηγές αναφέρουν ότι υπήρχε *Ισοπολιτεία* με το Άργος (Ξεν.Ελλην., 4.4.6, Διόδ. Σικ. 14.92.1) που οδήγησε στην κοινή διοίκηση των Ίσθμιων Αγώνων και σε ορισμένα αμοιβαία πολιτικά δικαιώματα.⁶³ Η *Ισοπολιτεία* διαλύθηκε από τους όρους της ειρήνης του Ανταλκίδα.⁶⁴ Σύμφωνα με τον Ξενοφώντα και το Διόδωρο Σικελιώτη (Ξεν. Ελλ., 4.4.2-5, Διόδ. Σικ., 14.86, 1-2) έγινε επανάσταση το 392 π.Χ. για ανατροπή της Ισοπολιτείας. Κατά τον Salmon⁶⁵ η επανάσταση του 392 δεν ανέτρεψε την ολιγαρχία, αλλά οι Kagan και Hamilton υποστηρίζουν ότι ένα

⁵⁶ Marchand 2009, 132, υποσ. 75.

⁵⁷ CAH IV, 353.

⁵⁸ Salmon 1984, 240-380· Hansen et al. 2004, 466.

⁵⁹ Βλ. επίσης Hansen et al. 2004, 466.

⁶⁰ Sacks 2005, 91.

⁶¹ Sacks 2005, 92.

⁶² Sacks 2005, 92· Tartaron et al 2006, 500.

⁶³ CAH VI, 530· Salmon 1984, 357-71.

⁶⁴ Ξεν. Ελλ. 5.1.32-34· Hansen et al. 2004, 467.

⁶⁵ Salmon 1984, 354-62.

δημοκρατικό καθεστώς ήρθε στην εξουσία.⁶⁶ Η ανάγνωση του αρχαίου κειμένου, κατά τη γνώμη μου, δεν επιτρέπει να φανεί αν πράγματι η ολιγαρχία ανετράπη με την επανάσταση ή όχι.

Την περίοδο 395-386 π.Χ. διεξήχθη ο Κορινθιακός Πόλεμος μεταξύ της Σπάρτης (με τους συμμάχους της) και της συμμαχίας της Κορίνθου, της Αθήνας, της Βοιωτίας, του Άργους, της Εύβοιας και του βασιλείου της Περσίας. Η μεγάλη συμμαχία ήταν αξιοσημείωτη λόγω του συνδυασμού παραδοσιακών εχθρών σε μια ενωμένη εκστρατεία κατά της μεγάλης απειλής της Σπάρτης.⁶⁷

Για περισσότερο από μία δεκαετία οι Σπαρτιάτες και οι σύμμαχοί τους κατέστρεφαν την κορινθιακή ύπαιθρο. Η κόμη Κρόμνα δύσκολα διέφυγε από τις καταστροφές και ίσως εγκαταλείφθηκε για χρόνια, καθώς οι κάτοικοι ζήτησαν ασφάλεια πίσω από τα τείχη της Κορίνθου.

Σε αυτά τα ταραγμένα χρόνια η πόλη υποβλήθηκε επίσης σε σύντομο δημοκρατικό πραξικόπημα (βλ. π.π., σελ. 18).⁶⁸

Το 338 π.Χ., η Κόρινθος συμμετείχε στην αποτυχημένη υπεράσπιση της Ελλάδας ενάντια στο βασιλιά Φίλιππο Β΄ της Μακεδονίας.⁶⁹ Οι Μακεδόνες εγκατέστησαν φρουρά στην Κόρινθο μετά τη μάχη στη Χαιρώνεια (Αριστοτ. Πολ. 38.3.3). Η Κόρινθος παρέμεινε υπό μακεδονική κατοχή μέχρι το 243 π.Χ., όταν απελευθερώθηκε από τον πολιτικό Άρατο και την Αχαϊκή Συμμαχία.⁷⁰ Αλλά το 222 π.Χ., η Κόρινθος επέστρεψε ξανά στον έλεγχο της Μακεδονίας. Όταν οι Ρωμαίοι πήραν την Ελλάδα από τους Μακεδόνες το 196 π.Χ., η Κόρινθος έγινε ξανά η πρώτη πόλη της Αχαϊκής Συμπολιτείας. Η ελληνική αντίσταση στη ρωμαϊκή παρέμβαση, ωστόσο, οδήγησε στον καταστροφικό Αχαϊκό πόλεμο του 146 π.Χ., στον οποίο η Κόρινθος μετά τη μάχη στη Λεύκοπετρα στο Ισθμό, κατελήφθη και λεηλατήθηκε από ρωμαϊκά στρατεύματα υπό την καθοδήγηση του Λεύκιου Μόμμιου. Η πόλη κάηκε και οι θησαυροί τέχνης πωλήθηκαν ή μεταφέρθηκαν στη Ρώμη. Οι άνδρες θανατώθηκαν και οι γυναίκες και τα

⁶⁶ Kagan 1962, 447-57· Hamilton 1979, 260-78

⁶⁷ Δίοδ., 14.82· Ξεν. Ελλ., 4.2.17· Ανδοκ., 3.22· Salmon 1984 348-354· Hansen et al. 2004, 466· Sacks 2005, 92.

⁶⁸ Sacks 2005, 92.

⁶⁹ Ξενοφ., Ελλ., 7.4.7-10· Salmon 1984, 382-383· Hansen 2004, 466· Sacks 2005, 92.

⁷⁰ Sacks 2005, 92.

παιδιά πωλήθηκαν ως σκλάβοι.⁷¹ Στη συνέχεια, η Κόρινθος δεν ήταν πλέον μια πολιτική οντότητα, αλλά μια σχεδόν ερημωμένη πόλη όπου ζούσε ένας μικρός μη γηγενής πληθυσμός που ασχολούνταν με την καλλιέργεια της γεωργικής γης. Το γόητρο και τα έσοδα από τους αγώνες των Ισθμίων Αγώνων μεταφέρθηκαν στον βορειοδυτικό γείτονα της Κορίνθου, τη Σικυώνα. Η πόλη γνώρισε μια περίοδο ερήμωσης και ύφεσης μέχρι το 44 π.Χ., όταν αναστηλώθηκε ως ρωμαϊκή αποικία υπό την καθοδήγηση του Ιούλιου Καίσαρα.⁷²

Οι περισσότεροι ιστορικοί θεωρούν συνήθως την καταστροφή της Κορίνθου το 146 π.Χ. και τη προσάρτηση της Αχαΐας ως μέρος μιας ρωμαϊκής επαρχίας ως το τέλος του αρχαίου ελληνικού κόσμου.⁷³ Αν και άλλες ελληνικές πόλεις ευδοκίμησαν υπό τη ρωμαϊκή κυριαρχία και η ίδια η Κόρινθος αναβίωσε τελικά, η ηπειρωτική Ελλάδα ως πολιτική οντότητα είχε πάψει να υπάρχει.⁷⁴

Η πόλη ανοικοδομήθηκε το 44 π.Χ. από τον Ιούλιο Καίσαρα ως αποικία για 16.000 αποίκους.⁷⁵ Το έδαφος της διανεμήθηκε με κλήρους στους αποίκους και η πόλη ανακατασκευάστηκε με περίπου ισομεγέθεις νησίδες⁷⁶ και όπως προαναφέρθηκε βρέθηκε στο κέντρο της ρωμαϊκής επαρχίας της Αχαΐας.⁷⁷

1β. ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ ΤΗΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ

Βόρεια του Ισθμού η Κορινθία εκτεινόταν ως το όρος Γεράνεια.⁷⁸ Η περιοχή αυτή, που συμπεριλαμβάνει το Ηραίο της Περαχώρας και την βορειότερη κόμη της Κορινθίας, τον Κρομμύωνα, αρχικά ανήκε στα γειτονικά Μέγαρα και πέρασε στον κορινθιακό έλεγχο στα τέλη του 8^{ου} αι. π.Χ.⁷⁹ Κατά τον Roebuck η χερσόνησος της Περαχώρας και η γη βόρεια του Ισθμού φαίνεται να έχουν καταληφθεί από την Κόρινθο το 733 π.Χ.⁸⁰ Η παρουσία πάντως δύο

⁷¹ Sanders 2005, 12.

⁷² Sacks 2005, 92.

⁷³ Sacks 2005, 92.

⁷⁴ Sacks 2005, 92.

⁷⁵ Sanders 2005, 12.

⁷⁶ Romano et al. 1993, 187b.

⁷⁷ Sanders 2005, 5.

⁷⁸ Hansen et al. 2004, 466.

⁷⁹ Hammond 1954, 101 και 102 · Legon 1981, 67-69· CAH III, part 3, 334.

⁸⁰ 1972, 107.

εκφάνσεων λατρείας της Ήρας στην περιοχή ερμηνεύεται γενικά ως αποτέλεσμα της αλλαγής των δυνάμεων κατοχής από τα Μέγαρα στην Κόρινθο.⁸¹

Ως προς τα δυτικά όρια με τη Σικυώνα, γνωρίζουμε από τον Στράβωνα ότι ο ποταμός Νεμεάτης σχημάτιζε το δυτικό όριο της Κορίνθου με τη γειτονική πόλη-κράτος.⁸² Ως προς τα σύνορα μεταξύ Κορινθίας και Αργολίδος γνωρίζουμε από τον Ξενοφώντα ότι υπήρχαν όριο κατά μήκος των συνόρων (Ξεν., Ελλην. 4.4.6).

Σύμφωνα με τον Wiseman τα όρια μεταξύ της Κορίνθου με τις Κλεωνές είναι δυσδιάκριτα⁸³. Ίσως να αποτελούν διασταύρωση της οδού που οδηγεί από την Κόρινθο στο Άργος με άλλη μικρότερη χωμάτινη οδό. Κατά την J. Marchand το όριο μεταξύ της Κορίνθου και των Κλεωνών πρέπει να εκτεινόταν κάπου στο πέρασμα του Λογγοπόταμου, που ξεκινούσε από τη βάση του λόφου Κοτρώνι⁸⁴ απ' όπου διερχόταν ο αρχαίος δρόμος από την Κόρινθο για το Άργος. Το οχυρό στο Κεφαλάρι, νότια του όρους Δαφνιά, ίσως βρίσκεται στο όριο μεταξύ Κορινθίας, Κλεωνών και Αργολίδας. Μετά τη δημοκρατική επανάσταση του 392 π.Χ. στην Κόρινθο τα σύνορα Κορινθίας-Αργολίδας αφαιρέθηκαν.⁸⁵ Στο νοτιοανατολικό όριο της Κορινθίας, στο Σαρωνικό, το Σπείραιον ήταν σύμφωνα με τον Θουκυδίδη⁸⁶ το τελευταίο κορινθιακό λιμάνι πριν την Επίδαυρο.⁸⁷

Η περιοχή του Κόρφου στον Σαρωνικό κατά τον Dixon κατοικούνταν από μεγάλο αριθμό ανθρώπων.⁸⁸ Μια επιγραφή του 3^{ου} π.Χ. αι. αναφέρει τη διαιτησία Μεγαρέων σε μια διαφορά μεταξύ της Κορίνθου με την Επίδαυρο για τα σύνορα. Η αμφιλεγόμενη περιοχή βρισκόταν μεταξύ του Σπείραιου και του Σελλόντα ποταμού. Ως νέο όριο, σύμφωνα με την επιγραφή, ορίστηκε η περιοχή πιθανόν από το Σπειρί ως την Παναγία στο Στείρι.⁸⁹ Κατά τον Fowler τον 5^ο αι. π.Χ. το όριο Κορίνθου-Επιδάυρου ήταν το ακρωτήριο Τραχήλι.⁹⁰

⁸¹ Hammond 1954, 101-2.

⁸² 8.6.25. Βλ. επίσης Hansen et al. 2004, 466 .

⁸³ Wiseman 1978, 110.

⁸⁴ Marchand 2009, 133, figs 2, 3.

⁸⁵ Wiseman 1978, 119, 120.

⁸⁶ 8.10.3· Βλ. επίσης Wiseman 1978, 136.

⁸⁷ Hansen et al. 2004, 466.

⁸⁸ Wiseman 1978, 136· Dixon 2000, 97.

⁸⁹ Dixon 2000, 59 και 97.

⁹⁰ Corinth I.1, 22-23, 104.

Αν το ακρωτήριο Σπειρί ταυτίζεται με το ακρωτήριο Σπείραιον τα δύο νοτιότερα λιμάνια, Ανθηδούς και Βουκέφαλος που αναφέρονται στην επιγραφή ίσως ταυτίζονται με τα σημερινά Αμόνι και Φραγκολίμανο αντίστοιχα.⁹¹ Ο Fowler θεωρούσε ως Σπείραιον το ακρωτήριο Τραχήλι. Αν αυτό ίσχυε, τότε η ευρύτερη περιοχή του Αγγελοκάστρου που σήμερα βρίσκεται στο νότιο τμήμα της Π.Ε. Κορινθίας ήταν πιθανόν κορινθιακή.

1γ. Η ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ-ΚΡΑΤΟΥΣ ΤΗΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ

Το λεξικό της Σούδας (ή Σουίδας) δίνει πληροφορίες που δηλώνουν μια κορινθιακή υποδιαίρεση σε οκτώ φυλές. Μόνο μια κορινθιακή φυλή αναφέρεται από τον Ησύχιο (*Κυνόφυλαι*). Αρκετές επιγραφές έχουν έρθει στο φως στην Κόρινθο που έχουν προσθέσει στην κατανόησή μας για την οργάνωση των φυλών.⁹²

Ο Stroud πρότεινε ότι η τριμερής διαίρεση υποδεικνύεται από τα γράμματα *E*, *F* και *Π* που αναφέρονται στις ανωτέρω επιγραφές. Οι ονομασίες ήταν στην πραγματικότητα τρεις κατηγορίες με τις τριττύες να ομαδοποιούνται στις τρεις κατηγορίες και κάθε φυλή να περιέχει από μία κατηγορία.⁹³ Η εκπροσώπηση ήταν η βάση των κατηγοριών, όπως και στην Αττική, και το σύνολο της Κορινθίας "μπορεί να έχει χωριστεί γεωγραφικά σε είκοσι τέσσερις τριττύες, οι οποίες είχαν κατανεμηθεί εξίσου μεταξύ των οκτώ φυλών."⁹⁴ Αν το υποθέσουμε αυτό οι *Πάραλοι* θα κατοικούσαν στα παραθαλάσσια χωριά κατά μήκος τόσο του Κορινθιακού όσο και του Σαρωνικού Κόλπου (Κρομμύων, Σιδούς, Σχοινούς, Κεγχραί, κ.α.). Οι μεσόγειες περιοχές πρέπει να συμπεριλάμβαναν δύο ομάδες, βόρεια και νότια του Ισθμού και να αναφέρονται σε χωριά όπως οι Ασαί (ή ό,τι ήταν ο αρχαίος οικισμός στον Άγιο Χαράλαμπο) και η Τένεα.⁹⁵

Ποιος ήταν ο σκοπός των τριττύων στην Κόρινθο; Ο Stroud πρότεινε ότι οι φυλετικές υποδιαίρεσεις ήταν υπεύθυνες για την υπεράσπιση του τείχους της πόλης τον πέμπτο αιώνα π.Χ. και ότι οι υποδιαίρεσεις αντιπροσωπεύουν τμήματα του τοίχου που πρέπει να φυλάσσονται.⁹⁶ Δε γνωρίζουμε πολλά για την εσωτερική διοίκηση της Κορίνθου πέρα από ένα συμβούλιο των

⁹¹ Wiseman 1978, 140.

⁹² Dixon 2000, 291.

⁹³ Stroud 1968, 241 και Stanton 1986, 143.

⁹⁴ Stanton 1986, 143.

⁹⁵ Stanton 1986, 145, υποσημ 33.

⁹⁶ Stroud 1968, 240.

ογδόντα αποτελούμενο από οκτώ προβούλους και εβδομήντα δύο συνήθη μέλη (FGrHist 90, fr. 60.2) που υπήρχε τον 4^ο αι. π.Χ. και που οι Hansen και Nielsen θεωρούν ότι πιθανόν ανάγεται στην εποχή της τυραννίας των Κυψελίδων.⁹⁷ Οι Hansen & Nielsen και ο Salmon θεωρούν ότι αυτό το Συμβούλιο είναι ίσως η γερουσία που ανέφερε ο Δίοδωρος Σικελιώτης ως εμπλεκόμενο στην αποστολή του Τιμολέοντος στη Σικελία στο 346-345π.Χ.⁹⁸ Ο Θουκυδίδης αναφέρει έναν Κορινθιακό *Ξύλλογο*, ο οποίος πρέπει να συνιστά μια συνέλευση (Θουκ. 5.30.5).

Στις γραπτές πηγές υπάρχουν ελάχιστα στοιχεία που να υποδεικνύουν την ύπαρξη δήμων,⁹⁹ ούτε προκύπτουν στοιχεία που να αποδεικνύουν ότι οι δευτερεύοντες οικισμοί εντός της επικράτειας της Κορίνθου λειτουργούσαν με οποιονδήποτε τρόπο ως επιμέρους μονάδες δημόσιας διοίκησης¹⁰⁰, αν και υπάρχει μια επιγραφή που θα μπορούσε να υποτεθεί ως εθνικό όνομα (Κρωμνίτης).¹⁰¹

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.

ΟΙ ΠΡΩΤΟΚΟΡΙΝΘΙΑΚΕΣ ΟΙΚΙΕΣ

2α. ΤΑ ΥΛΙΚΑ ΚΑΤΑΛΟΙΠΑ

Στην περιοχή της Ρωμαϊκής Αγοράς της Κορίνθου έχουν βρεθεί διάσπαρτα τεκμήρια για την πρωτογεωμετρική, γεωμετρική και πρωτοκορινθιακή κατοίκηση.¹⁰² Τα αρχαιολογικά στοιχεία παρέχουν ενδείξεις ότι το έθιμο της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου στην Κόρινθο ήταν να θάβουν τους νεκρούς κοντά στις οικίες τους και όχι σε νεκροταφεία διαχωρισμένα από την περιοχή κατοίκησης.¹⁰³ Το ίδιο συνέβη και στην άνω κοιλάδα της οδού Λεχαίου, που αποτελούσε ένα νεκροταφείο που εγκαταλείφθηκε στη Μέση Γεωμετρική Περίοδο λόγω της αύξησης του πληθυσμού,¹⁰⁴ και του νέου πνεύματος αστικοποίησης που ζητούσε την εξέλιξη

⁹⁷ Hansen et al. 2004, 466· Roebuck 1972, 114.

⁹⁸ Διόδ. Σικ., 16.65.6· Salmon 1984, 231· Hansen & al. 2004 467.

⁹⁹ Salmon 1984, 417, υποσημ.18· Stanton 1986, 153· Hansen et al. 466.

¹⁰⁰ Salmon 1984, 417, υποσημ.18.

¹⁰¹ Hansen et al. 2004, 466.

¹⁰² Williams et al., 1973, 4, υποσημ. 12. Βλ. επίσης Williams et al., 1971, 23, υποσημ. 21 και 22.

¹⁰³ Αυτή η πρακτική συνέβαινε και στην Αγορά της Αθήνας, Camp 2005, 52.

¹⁰⁴ Williams et al. 1973, 4, υποσημ. 13 και Williams 1970, 33.

ενός πιο συμπαγούς σχεδίου για το κέντρο της πόλης.¹⁰⁵ Τα ευρήματα του οικισμού της Γεωμετρικής Εποχής συνίστανται σε μεμονωμένα σωζόμενα τμήματα τοίχων, όστρακα και φρέατα.¹⁰⁶ Δυστυχώς δεν έχει σωθεί καμία γεωμετρική οικία πέρα από μεμονωμένους τοίχους στις προαναφερόμενες περιοχές. Ίχνη που καταδεικνύουν την παρουσία μικρών οικισμών στην γενικότερη περιοχή της Κορίνθου έχουν βρεθεί σε διάφορες περιοχές.¹⁰⁷

Το άστυ της Κορίνθου απέκτησε τείχος στην Πρωτοκορινθιακή Περίοδο, χαρακτηριστικό που υποδεικνύει ότι ήταν ήδη σε διαδικασία διαμόρφωσης η πόλη-Κράτος της Κορίνθου. Τμήμα του Ύστερου Πρωτοκορινθιακού τείχους έχει εντοπιστεί στο λεγόμενο Potters' Quarter, τον Κεραμεικό της Κορίνθου, στο βορειοδυτικό τμήμα του άστεως.¹⁰⁸ Δέκα παραδείγματα οικιών εντός της επικράτειας της Κορίνθου χρονολογούνται στην Πρωτοκορινθιακή Περίοδο. Οι περισσότερες από αυτές είναι αποσπασματικές ή αποτελούνται από σπαράγματα. Οι επτά εντοπίζονται εντός του άστεως της Κορίνθου και οι υπόλοιπες τρεις στην Περαχώρα. Η προτίμηση των πλατωμάτων της Κορίνθου για κατοίκηση δεν μας εκπλήσσει τόσο, λαμβάνοντας υπ' όψη τα σημαντικά πλεονεκτήματα που προσφέρει η περιοχή (βλ. εισαγωγή σελ. 10-11). Κάτωθι περιγράφεται το σύνολο των πρωτοκορινθιακών οικιών, αφενός διότι σώζεται σχετικά μικρός αριθμός τους, αφετέρου διότι η μελέτη τους είναι εξαιρετικά σημαντική για την κατανόηση της γένεσης της πόλης-κράτους, που συντελέστηκε την ίδια περίοδο.

Η πρωιμότερη ίσως οικία της Πρωτοκορινθιακής Περιόδου βρέθηκε στην περιοχή όπου σήμερα βρίσκεται η Ρωμαϊκή Αγορά της Κορίνθου και σε απόσταση περίπου 12,50 μέτρα νότια της Ιερής Κρήνης (Παράρτημα II,¹⁰⁹ Οικία αρ. 2, εικ. 7-9).¹¹⁰ Πάνω από μια μεγάλου πάχους πρωτογεωμετρική επίχωση βρέθηκαν αποσπασματικοί τοίχοι της Γεωμετρικής Περιόδου που εν

¹⁰⁵ Weinberg 1960, 252, υποσημ.34 και 35· Lang 2007, 183.

¹⁰⁶ Weinberg 1960, 252.

¹⁰⁷ Donati 2010, 94-97.

¹⁰⁸ Williams 1981b, 412. Βλ. επίσης Frederiksen 2009, 79-90. Τμήμα του τείχους του 6^{ου} αι. π.Χ. εντοπίστηκε το 2008 κατά τις εργασίες διαπλάτυνσης αυτοκινητόδρομου Ελευσίνα-Κόρινθος-Πάτρα-Πύργος-Τσακώνα, βλ. Kissas et al. 2016, 662-671.

¹⁰⁹ Το Παράρτημα II περιέχει τις οικίες που περιγράφονται στην παρούσα μελέτη με αύξοντα αριθμό όπως δόθηκαν από τη συγγραφέα, και αναφέρει τον αριθμό ή το όνομα που τους δόθηκε από τους ερευνητές ή ανασκαφείς τους, για λόγους διευκόλυνσης του αναγνώστη.

¹¹⁰ Williams et al. 1971, 3.

μέρει καλύφθηκαν από την πρώιμη αρχαϊκή οικία. Ο νότιος τοίχος της οικίας πιθανότατα ανήκει στη Γεωμετρική Περίοδο, και αρχικά η χρήση του φαίνεται ότι ήταν αναλημματική.¹¹¹ Παρόλο που το ανατολικό άκρο της καταστράφηκε εν μέρει από έναν υπόγειο αγωγό ύδρευσης της κλασικής εποχής, είναι ευτυχές ότι η διαρρύθμιση της οικίας διατηρήθηκε καλά. Το κτίριο έχει τρεις κατασκευαστικές φάσεις. Η αρχική κατασκευή αποτελείται από τουλάχιστον πέντε δωμάτια: μια αυλή (Δωμάτιο 1) πλάτους 1,90μ., της οποίας το μήκος δε γνωρίζουμε, ένα μεγάλο δωμάτιο στα δυτικά απροσδιόριστης χρήσης (Δωμάτιο 2) και τα Δωμάτια 3, 4 και 5 σε σειρά στα νότια της αυλής και ανατολικά του Δωματίου 2. Στην αυλή η ύπαρξη δαπέδου από πακτωμένα λεπτά θραύσματα και σκόνη πωρόλιθου, που ίσως τοποθετήθηκαν όταν ήταν βρεγμένα για να σχηματίσουν μια επιφάνεια που μοιάζει με τσιμέντο, υποδεικνύει ότι ο χώρος ήταν εξωτερικός. Το άνοιγμα που συνδέει την αυλή με το Δωμάτιο 3 διατηρεί ακόμα το κατώφλι από πωρόλιθο, διαμορφωμένο από ένα λίθο διαστάσεων 1,28 μ. x 0,49 μ. Το δάπεδο των Δωματίων 4 και 5 ήταν σε κατώτερο βάθος (περίπου 0,40 έως 0,55μ.) από τα υπόλοιπα δωμάτια της οικίας. Το Δωμάτιο 5 έχει καταστραφεί σε μεγάλο βαθμό από την κατασκευή ενός κλασικού αγωγού, ενώ το Δωμάτιο 4 διατηρείται σχεδόν στο σύνολό του.¹¹² Οι τοίχοι του Δωματίου 4 σώζονται σε ύψος από 0,40 έως 0,65 μ. χωρίς ίχνος θύρας ή κλίμακας που να οδηγεί στο δωμάτιο. Στη νότια πλευρά του Δωματίου 4 ο προαναφερόμενος γεωμετρικός αναλημματικός τοίχος χρησιμοποιείται ως ο τοίχος του πρωτοκορινθιακού σπιτιού, ο οποίος εδράζεται πάνω σε 0,40 μ. επίχωση πάνω από το πάτωμα του "ημιυπογείου". Οι υπόλοιποι τρεις τοίχοι του δωματίου κατασκευάστηκαν απευθείας στο δάπεδο του υπογείου. Οι τοίχοι του ημιυπογείου ήταν επιχρισμένοι με λάσπη.

Δεν βρέθηκαν ενδείξεις για την ακριβή χρήση των ημιυπόγειων Δωματίων 4 και 5 κατά την ανασκαφή.

Στην δεύτερη κατασκευαστική φάση η κάτοψη άλλαξε με την πλήρωση των Δωματίων 4 και 5 και με την ένωση των Δωματίων 3 και 4 σε ένα χώρο (εικ. 10). Αυτός ο νέος χώρος λειτουργούσε σε αυτή τη δεύτερη περίοδο ως αυλή βιοτεχνικής χρήσης, στην οποία χτίστηκε ένας κλίβανος. Ο κλίβανος είναι χτισμένος εξ ολοκλήρου από λάσπη, πάνω σε πακτωμένες μεγάλου μεγέθους λίθους που βυθίστηκαν σε μια εσοχή στο δάπεδο του δωματίου. Ο θάλαμος του κλιβάνου έχει ένα επίμηκες ελλειψοειδές σχήμα, μήκους περίπου 0,75 μ. και πλάτους 0,28

¹¹¹ Williams et al. 1971, 3 και 5.

¹¹² Williams et al. 1971, 5.

μ., και διατηρείται σε ύψος 0,18 μ. Στο βόρειο άκρο του, ελαφρώς κάτω από το δάπεδο του ωοειδούς θαλάμου είναι ένα κανάλι περίπου 0,10 μ. τετράγωνο σε τομή, κατασκευασμένο μέσα στη λάσπη. Αυτό το κανάλι κατευθύνεται βόρεια για περίπου 0,20 μ. και στη συνέχεια στρέφεται προς τα ανατολικά. Πιθανότατα χρησιμοποιήθηκε για να πιάσει αέρα στον θάλαμο φωτιάς. Όταν ανακαλύφθηκε ο κλίβανος ήταν γεμάτος με τέφρα, μικρά κομμάτια ασβεστόλιθου και ίχνη οξειδίου του σιδήρου. Η αυλή του αρχικού σπιτιού (Δωμάτιο 1), μπορεί να συνέχισε να χρησιμοποιείται ως ανοιχτός χώρος μετά την αναδιαμόρφωση του σπιτιού, καθώς κατασκευάστηκε μια εστία στη νοτιοδυτική γωνία της που φαίνεται ότι χρησιμοποιήθηκε εντατικά καθ' όλη τη διάρκεια της δεύτερης περιόδου χρήσης του σπιτιού, όπως υποδεικνύεται από τη συσσωρευμένη τέφρα πάχους από 0,10 έως 0,15 μ. που βρέθηκε εκεί. Δεν γνωρίζουμε αν η εστία χρησιμοποιήθηκε για οικιακούς σκοπούς ή σε συνδυασμό με τη βιοτεχνική επιχείρηση του Δωματίου 3-4. Πολλή σκωρία σιδήρου βρέθηκε τόσο στο δάπεδο των Δωματίων 3-4 όσο και στο δάπεδο της αυλής. Σύμφωνα με τον Williams πιθανότατα ο κλίβανος χρησιμοποιήθηκε για την καύση των καλουπιών για χυτά χάλκινα αντικείμενα.¹¹³ Το Δωμάτιο 2 ξαναχτίστηκε.¹¹⁴ Το δάπεδό του ανέβηκε σε ύψος μεταξύ 0,24 και 0,30 μ. πάνω από το αρχικό δάπεδο του σπιτιού. Οι τοίχοι του είναι επιχρισμένοι με λευκοπράσινο πηλό. Η δεύτερη περίοδος χρήσης της Πρωτοκορινθιακής οικίας έληξε με καταστροφή λόγω πυρκαγιάς. Στο δάπεδο του Δωματίου 3-4 βρέθηκε μεγάλη ποσότητα ύστερης πρωτοκορινθιακής κεραμικής και κάποιοι λύχνοι. Την εποχή που καταστράφηκε από την πυρκαγιά το πρωτοκορινθιακό σπίτι, ένα κυκλικό πηγάδι (αρ. L P-C 4) της ίδιας χρονολογίας, περίπου 2,50 μέτρα νότια του σπιτιού, έμεινε επίσης εκτός χρήσης και πληρώθηκε.

Μια θύρα στον δυτικό τοίχο της νότιας αυλής, στα 0,65 μ. από τη νοτιοδυτική γωνία, είχε πρόσβαση σε ένα δωμάτιο στη δυτική πλευρά της. Το δωμάτιο και η αυλή, στην οποία βρέθηκαν λάκκοι χύτευσης, φαίνεται ότι χρησιμοποιούνταν για την οικιακή βιομηχανία.¹¹⁵ Στο βόρειο όριο της αυλής βρέθηκε ένα αγγείο βυθισμένο στο δάπεδο. Κοντά στο κέντρο του δωματίου υπήρχε μια εστία γεμάτη με τέφρα. Σε έναν μικρότερο λάκκο βρέθηκε ένα αποσπασματικό αρχαϊκό κεραμίδι το οποίο εδώ χρησιμοποιείται ως σκληρή επιφάνεια πάνω στην οποία τοποθετούνταν οι ζεστές χοάνες. Το κεραμίδι έχει σημάδι από κυκλικό κάψιμο από

¹¹³ Williams et al. 1971, υποσημ. 6.

¹¹⁴ Williams et al. 1971, 9.

¹¹⁵ Williams et al. 1973, 31.

την έκθεση σε έντονη θερμότητα. Δεν βρέθηκαν στάγματα, μήτρες ή άλλες ενδείξεις μεταλλουργικής δραστηριότητας. Η αυλή χρησίμευσε ως περιοχή στην οποία ανασκάφηκαν μικρές κοιλότητες χύτευσης. Οι ενδείξεις για το τι παραγόταν, ωστόσο, είναι σπάνιες. Μόνο ένας λάκκος είχε λίγα ίχνη χαλκού γύρω του. Ένας δεύτερος περιείχε τέφρα, άνθρακα και θραύσματα υαλοποιημένης αργίλου. Το χώμα ήταν υαλοποιημένο γύρω από την οπή εξαερισμού από τον φουσητήρα μέσω του οποίου εισαγόταν αέρας στον κλίβανο. Η αυλή και το δωμάτιο προς τα δυτικά κατασκευάστηκαν είτε λίγο πριν είτε κατά τη διάρκεια της πρώιμης Πρωτοκορινθιακής Περιόδου (εικ. 11). Κατά τη διάρκεια αυτής της φάσης η αυλή ήταν στρωμένη με θραύσματα πωρόλιθο σκληρά πακτωμένου, για να παράγει μια τσιμεντοειδή επιφάνεια, όπως δηλαδή και η βόρεια αυλή (Δωμάτιο 1) της οικίας. Η αυλή επιστρώθηκε πολλές φορές. Τελικά, το τελευταίο δάπεδο από πωρόλιθο καλύφθηκε από πηλό, πιθανόν στη Μεταβατική Περίοδο (640-625 π.Χ.), όταν ανακατασκευάστηκε το συγκρότημα.¹¹⁶ Η περιοχή προφανώς επιβίωσε σε αυτή τη νέα μορφή μέχρι το τέλος του έκτου ή στο πρώτο τέταρτο του 5ου αιώνα. Σχεδόν καθόλου κεραμική δεν ανακτήθηκε από το πάτωμα της αυλής ή από το δωμάτιο μέχρι τα δυτικά του, ώστε να χρονολογεί με ακρίβεια την περίοδο χρήσης. Το συγκρότημα έπαυσε να χρησιμοποιείται όταν ένα σκληρό δάπεδο θρυμματισμένου πωρόλιθου απλώθηκε σε ολόκληρη την περιοχή.¹¹⁷

Το ανατολικό τμήμα μιας δεύτερης οικίας (αρ. 3 του Παραρτήματος II), αμέσως προς τα δυτικά της Οικίας αρ. 2, βρέθηκε να έχει χτιστεί στο γεωμετρικό ανάλημμα περίπου 12,30 μ. νότια του τοίχου των τριγύφων όπου η Ιερή Κρήνη και λίγα μόλις μέτρα βορειοδυτικά της Οικίας αρ. 2. Χρονολογείται από τον ανασκαφέα ως πρωτοκορινθιακή.¹¹⁸ Ο τρόπος κατασκευής των τοίχων της μοιάζει πολύ με αυτόν της δεύτερης φάσης της Οικίας αρ. 2.

Νοτιότερα από αυτές τις δύο οικίες, στο δυτικό τμήμα της Ρωμαϊκής Αγοράς αποκαλύφθηκαν το 1971 τρία πρωτοκορινθιακά-κορινθιακά συγκροτήματα κτιρίων, κάτω από την περιοχή όπου τον 4^ο αι. π.Χ. ανεγέρθηκε η Νότια Στοά. Η πιο ολοκληρωμένη οικιστική μονάδα, η Οικία αρ. 6 του Παραρτήματος II, βρίσκεται κάτω από το βορειοανατολικό τμήμα της Οικίας αρ. 27 (βλ. εικ. 12).¹¹⁹ Η οικία έχει ορθογώνια κάτοψη. Ο ανατολικός τοίχος της

¹¹⁶ Williams et al. 1973, 32.

¹¹⁷ Williams et al. 1973, 32.

¹¹⁸ Williams et al. 1971, 5.

¹¹⁹ Williams et al. 1972, 145.

καταστράφηκε μεταγενέστερα με την κατασκευή του ανατολικού τοίχου Οικίας αρ. 27.¹²⁰ Το πρωτοκορινθιακό συγκρότημα αποτελείται από δύο μεγάλα ορθογώνια δωμάτια κατά μήκος της νότιας πλευράς του και πιθανώς τρία μικρότερα δωμάτια κατά μήκος της βόρειας. Ο βόρειος τοίχος είναι χτισμένος στην ανατολική επέκταση ενός γεωμετρικού αναλημματικού τοίχου. Ωστόσο, κάτω από την Οικία αρ. 27, ο βόρειος τοίχος της πρωιμότερης κατασκευής δεν διατηρείται, καθώς ο νότιος ή ο πίσω τοίχος των ρωμαϊκών κεντρικών καταστημάτων τον κατέστρεψε γιατί χτίστηκε από πάνω του. Το πρώιμο κτίριο όπως έχει αποκατασταθεί έχει ένα νοτιοανατολικό και ένα νοτιοδυτικό δωμάτιο με παρόμοιες διαστάσεις (περ. 3,30 x 4,30 μ.), ένα βορειοανατολικό γωνιακό δωμάτιο, ένα βόρειο κεντρικό δωμάτιο μήκους 2,60 μ. στον άξονα βορρά-νότου και ένα βορειοδυτικό δωμάτιο διαστάσεων 2,00 x 2,60 μ. Το νοτιοδυτικό δωμάτιο μπορεί να ήταν η αυλή. Σε απόσταση 1,10 μ. από τη νοτιοδυτική γωνία αυτού του δωματίου, ο τοίχος τελειώνει με ένα μεγάλο κατώφλι από πωρόλιθο που δηλώνει την κύρια είσοδο στο σπίτι. Το ενδιαφέρον σε αυτή την οικία είναι ότι σε απόσταση περίπου 3,00 μ. δυτικά από το κτίριο μια σειρά από οπές και μια ρηχή τάφος εκτείνονται νότια από τον κατεύθυνσης Α./Δ. γεωμετρικό αναλημματικό τοίχο πάνω στον οποίο είναι χτισμένος ο βόρειος τοίχος του σπιτιού. Ο νότιος τοίχος της οικίας επεκτείνεται προς τα δυτικά για να συναντήσει αυτή την τάφο και τη γραμμή των οπών. Αυτά μπορεί να είναι σύμφωνα με τον ανασκαφέα τα λείψανα ενός πλεκτού τοίχου από καλάμια, που μπορεί να χρησιμοποιούνταν ως περίφραξη για την εκτροφή οικόσιτων ζώων. Μια ιδιαιτερότητα της κατασκευής των τοίχων σε αυτό το κτίριο είναι το δυσανάλογα μεγάλο μέγεθος και βάθος των τάφρων θεμελίωσης του κτιρίου στον μαλακό πωρόλιθο σε σχέση με τους τοίχους της ανωδομής. Μέχρι στιγμής, δεν υπάρχουν παράλληλα σε οικία στην Κόρινθο. Οι τοίχοι κατασκευάστηκαν από μικρές αργές λίθους και χτίστηκαν μέσα στις τάφρους θεμελίωσης μέχρι το επίπεδο του δαπέδου του σπιτιού. Η ανωδομή φαίνεται να αποτελούνταν από ωμόπλινθους. Ίσως οι τάφροι θεμελίωσης προορίζονταν για άλλου είδους κτίριο και στην πορεία άλλαξε ο προγραμματισμός. Στην τάφο θεμελίωσης για τη δυτική επέκταση του νότιου τοίχου του κτιρίου υπήρχε ένα πηγάδι, αρ. 71-5 που εγκαταλείφθηκε και επιχώθηκε για να κατασκευαστεί η οικία. Τα ευρήματα του πηγαδιού το χρονολογούν μέχρι την αρχή της πρώιμης Πρωτοκορινθιακής Περιόδου.¹²¹ Η οικία, όπως και αυτή που βρισκόταν αμέσως στα δυτικά της (η Οικία αρ. 34 του Παραρτήματος II) καταστράφηκε στις αρχές του πέμπτου αιώνα π.Χ. Με

¹²⁰ Williams et al. 1972, 145.

¹²¹ Williams et al. 1972, 147.

αυτά τα λείψανα οικίας πιθανότατα συνδέεται ένα πηγάδι που βρέθηκε στη Ν.Α. γωνία της Οικίας αρ. 27 και περιείχε υλικό που είχε καταστραφεί την περίοδο μεταξύ του 500 και 480 π.Χ.¹²²

Κάτω από τη Νότια Στοά το όρυγμα ενός λάκκου κατέστρεψε τη νοτιοανατολική γωνία μιας πρωτοκορινθιακής-κορινθιακής οικίας που ο Williams αποκαλεί *House 4* (Οικία αρ. 5 του Παραρτήματος II).¹²³ Τα σωζόμενα ίχνη της οικίας συνίστανται σε βοτσαλωτό πακτωμένο σε χώμα σε ένα πολύ μικρό τμήμα στην ανατολική πλευρά ενός τοίχου του 5^{ου} αι. π.Χ. και επιπλέον νότια της λιθόστρωτης περιοχής υπάρχει περίπου ένας πλάτους 0,28 μ. τοίχος από ωμόπλινθους που γωνιάζει στις 2 άκρες του.¹²⁴ Ο τοίχος είναι κατεστραμμένος τώρα στο επίπεδο του δαπέδου και συνδέεται με την περιοχή του βοτσαλωτού. Στη γωνία της κατασκευής από ωμόπλινθους βρέθηκε μια παχιά στρώση μαύρης τέφρας, μαζί με πολυάριθμους μικρούς κόκκους και απολεπίσματα σιδήρου. Η τέφρα της εστίας ήταν διασκορπισμένη στο βοτσαλωτό δάπεδο, προς τα νότια πάνω στο έδαφος και στη γωνία του τοίχου από ωμόπλινθους.¹²⁵ Το πηγάδι αρ. 72-6 σε χώρο αμέσως βόρεια της εστίας και εφαπτόμενα στον δυτικό τοίχο του κτιρίου του 5ου αιώνα φαίνεται ότι σχετίζεται με τα λείψανα της οικίας.¹²⁶

Η μεσαία από τις τρεις πρωτοκορινθιακές-κορινθιακές οικίες που αποκαλύφθηκαν στο νοτιοδυτικό τμήμα της Ρωμαϊκής Αγοράς και κάτω από το χώρο της Νότιας Στοάς (αρ. 34) βρίσκεται κάτω από τη δυτική πλευρά της Οικίας αρ. 27.¹²⁷ Πιθανότατα αρχικά εκτεινόταν προς τα δυτικά, κάτω από την Οικία αρ. 1. Στην οικία συνανήκει και ένα πηγάδι, που χρονολογείται στα 600-540 π.Χ. και βρίσκεται αμέσως νοτιοδυτικά της. Πρόκειται για ένα σχεδόν τετράγωνο δωμάτιο με τον βόρειο τοίχο να εκτείνεται ανατολικότερα και τον δυτικό τοίχο να εκτείνεται βόρεια. Αν και σώζεται αποσπασματικά φαίνεται ότι στην κάτοψη έμοιαζε με την Οικία αρ. 6, αμέσως δυτικά του, πρέπει δηλαδή να ήταν ορθογώνια.

Η Οικία αρ. 10 που αναφέρεται από τον ανασκαφέα C.K. Williams ως *Punic Amphora Building* έχει εντοπιστεί δυτικά της Νότιας Στοάς και χρονολογείται από τον 5^ο αι. π.Χ.¹²⁸ Στο

¹²² Williams et al. 1972, 149, υποσημ. 9.

¹²³ Williams et al. 1973, 15, υποσημ. 22 και Williams et al. 1972, 145, fig. 2.

¹²⁴ Williams et al. 1973, 16.

¹²⁵ Williams et al. 1973, 16-17.

¹²⁶ Williams et al. 1973, 17.

¹²⁷ Williams et al. 1972, 145, house 3, fig. 2.

¹²⁸ Williams et al. 1979, 107.

Δωμάτιο 4 που βρίσκεται στη βορειοανατολική γωνία του κτηρίου έχει βρεθεί ένα θεμέλιο από χαλίκια μήκους 1,50 μ., πάνω στο οποίο στηρίζεται ο ανατολικός τοίχος του δωματίου. Είναι πιθανό ο παλιότερος τοίχος να ανήκει σε ένα πρώιμο κτίριο και τον χρησιμοποίησαν ως το θεμέλιο για τον ανατολικό τοίχο του Δωματίου 4. Δύο κοιλότητες αποθήκευσης κατά μήκος της δυτικής όψης του τοίχου συνδέονται με την πρώιμη κατασκευή. Μόνο η μία από τις κοιλότητες, με αρ. 1978-2, έχει ανασκαφεί και η κεραμική που απέδωσε χρονολογείται στην Πρωτοκορινθιακή Περίοδο. Παρατηρούμε ότι η κάτοψη της οικίας του 5^{ου} αι. θυμίζει αυτές του 7ου αι.π.Χ., γεγονός που μας υπονιάζει ότι η οικία στο σύνολό της έχει χτιστεί πάνω σε πρωτοκορινθιακό, πιθανόν, προκάτοχό της.

Στο βόρειο τμήμα του λόφου του ναού του Απόλλωνα εντοπίστηκαν δύο συγκροτήματα οικιών του 7^{ου} αι. π.Χ. που δεν έχουν ανασκαφεί συστηματικά (εικ. 13). Η δυτική συστάδα (Οικία αρ. 58) αποτελείται από δύο χώρους ορθογώνιας κάτοψης, εκ των οποίων ο ένας εκτείνεται στον άξονα βόρεια-νότια και ο άλλος στον άξονα ανατολικά-δυτικά. Η ανατολική (Οικία αρ. 26) αποτελείται από τετράπλευρο δίχωρο κτίριο που χωρίζεται με διάδρομο πλάτους 1,40 μ. με τμήμα κτιρίου που ίσως αποτελεί άλλη μια οικία.¹²⁹

Εκτός από την Κόρινθο δύο ακόμα πρωτοκορινθιακές κατασκευές έχουν εντοπιστεί στην Περαχώρα, στο πλάτωμα ανατολικά του Ηραίου. Η πρώτη, η Οικία αρ. 32 του Παραρτήματος II (ή αλλιώς κτίριο Β II, βλ. εικ. 14) ήταν η παλαιότερη από τις κατασκευές που ερεύνησε η βρετανική αποστολή στην Περαχώρα ανατολικά του ιερού.¹³⁰ Δεν έχει ανασκαφεί πλήρως, αλλά βρέθηκαν δύο δάπεδα, που έδωσαν απαραβίαστο υλικό του πρώιμου έβδομου αιώνα π.Χ. (όταν ήδη η χερσόνησος της Περαχώρας ανήκε στην επικράτεια της Κορίνθου). Η οικία επικαλύφθηκε εν μέρει και καταστράφηκε από μια αρχαϊκή κατασκευή, την Οικία αρ. 33. Πρόκειται για μια μεγαροειδή κατασκευή με είσοδο στα δυτικά. Οι μεγαροειδείς κατασκευές επιβιώνουν έως πολύ αργότερα στον ελλαδικό χώρο.¹³¹ Διατηρούνται ολόκληροι οι βόρειοι τοίχοι του δωματίου και του προθαλάμου. Επίσης το βόρειο μισό του δυτικού τοίχου του προθαλάμου, μέχρι την θύρα και το βόρειο τμήμα του ανατολικού τοίχου ο οποίος έχει καταστραφεί από τον μεταγενέστερο τοίχο που το διασχίζει. Δεν γνωρίζουμε το αρχικό πλάτος του κτιρίου. Το εξωτερικό μήκος του

¹²⁹ Robinson 1976, 63.

¹³⁰ Βλ. Tomlinson 1969,175.

¹³¹ Βλ. οικία στις Άνω Σιφές Βοιωτίας, του 5^{ου} ή 4^{ου} αι. π.Χ., Hoepfner 2005, 152.

βόρειου τοίχου είναι 8,45 μ. Το βόρειο τμήμα του τοίχου του προθαλάμου βρίσκεται σε απόσταση 1,40 μ. από την εσωτερική όψη του βόρειου τοίχου του κυρίως δωματίου. Το εσωτερικό μήκος του κυρίως δωματίου είναι 5,10 μ. Ο βόρειος τοίχος αποτελείται από αρκετά μεγάλες λίθους, και ανάμεσά τους μικρότερες, όπου ήταν απαραίτητο να γεμίσουν τα κενά. Το πάχος φαίνεται να είναι αρκετά μεγάλο, έως περίπου 0,75 ή 0,80μ. Η γραμμή του τοίχου δεν είναι απολύτως ευθεία. Ο ανατολικός τοίχος είναι λίγο πιο κανονικός, με τεχνική λίθων τοποθετημένων εφαπτόμενα, με λίθους να τις συνδέουν μεταξύ τους περιφερειακά. Είναι μικρότερος από το βόρειο τοίχο, με λίγο μικρότερο πάχος (0,60 μ.). Η διαφορά εξηγείται από την ανάγκη ο βόρειος και ο νότιος τοίχος να αναλάβουν το φορτίο των κύριων δοκών της οροφής, εκείνων που διατρέχουν το μήκος. Αυτό υποδεικνύει ότι η στέγη είχε ένα αέτωμα σε κάθε άκρο, ίσως με ένα άνοιγμα πάνω από τον προθάλαμο. Δύο περίοδοι χρήσης ήταν διακριτές, και σχεδόν σίγουρα συνεχείς. Η πρώτη χαρακτηρίζεται από ένα τραχύ δάπεδο στο κυρίως δωμάτιο από βότσαλα τοποθετημένα σε κόκκινο πηλό πάνω από το φυσικό υπέδαφος. Αυτό έφτανε μέχρι ένα λίθινο κατώφλι στην πόρτα του προθαλάμου. Στον προθάλαμο, το δάπεδο αποτελείται πιθανότατα από πατημένο χώμα. Αυτά τα παλαιότερα δάπεδα χρονολογούνται από την κεραμική και από έναν χάλκινο οβελό (ακριβώς παρόμοιο με αυτά που βρήκε ο Payne στο ναό της Ήρας Λιμενίας¹³²) που βρέθηκε πάνω του, στον πρώιμο 7ο αιώνα π.Χ. Υπήρχαν ίχνη από αρκετές εστίες ή στρώματα τέφρας σε αυτό το δάπεδο.

Το τελευταίο δάπεδο τοποθετήθηκε πάνω από τα δάπεδα και τα κατώφλια. Και πάλι υπάρχει διάκριση μεταξύ εσωτερικού και εξωτερικού δαπέδου.¹³³ Αυτή τη φορά ο προθάλαμος είναι στρωμένος με βότσαλα, και στον κυρίως χώρο υπάρχει δάπεδο από επίπεδο σκληρό πρασινωπό πηλό. Δεν υπάρχουν λίθινα κατώφλια εδώ, αλλά το βοτσαλωτό του προθαλάμου συνεχίζει στην πόρτα για να πάρει τη θέση τους. Και πάλι οι κατασκευές χρονολογούνται από την κεραμική, τόσο μέσα όσο και πάνω στα δάπεδα, ιδιαίτερα μια μικρή ομάδα μικκύλων αναθηματικών αγγείων στον προθάλαμο που χρονολογούνται λίγο αργότερα, στον έβδομο αιώνα. Ο τοίχος του κτιρίου Β IV (Οικία 33) βρίσκεται σε υψηλότερο επίπεδο πάνω σε επίχωση που καλύπτει αυτά τα δύο δάπεδα και τα υπολείμματα του ανατολικού τοίχου. Είναι επομένως βέβαιο ότι η Οικία αρ. 32 είχε καταστραφεί πριν από την κατασκευή της Οικίας 33. Ο σκοπός

¹³² Perachora I, 172-174.

¹³³ Tomlinson 1969, 177.

και η λειτουργία αυτού του κτιρίου δεν είναι βέβαια. Πιθανόν πρόκειται για μια οικία που ανήκει στη μικρή κοινότητα που κατοικήθηκε για πρώτη φορά στην ανώτερη πεδιάδα. Σχεδόν δεν είναι δυνατόν να το διακρίνουμε από έναν ναό, αλλά θα ήταν λογικό να υποθεθεί ότι οι θρησκευτικές δομές αρχικά περιορίζονταν στην κοιλάδα του Ηραίου. Η ανακάλυψη στην άνω πεδιάδα ενός νεότερου ναού (Z IV¹³⁴), σημαίνει ότι αυτό το ερώτημα παραμένει ανοιχτό. Ο γεωμετρικός ναός του Ηραίου¹³⁵ έχει χαρακτηριστεί συγγενής από κατασκευαστική άποψη με αυτό το μέγαρο. Η μόνη τους διαφορά έγκειται μόνο στην ασίδα που έχει ο ναός δυτικά. Το ότι η οικία μας έχει εισόδους από τη δύση δεν είναι καθοριστικό, αν και (όπως είδαμε) αυτός είναι και ο προσανατολισμός του νεότερου ναού που βρίσκεται κοντά. Το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος της κεραμικής που βρέθηκε ανήκε σε μικκύλα αγγεία και η παρουσία μεταξύ των μικρών ευρημάτων ενός χάλκινου ραβδιού και ενός οβελού από σίδηρο θα μπορούσαν να υποδεικνύουν ότι το κτίριο είναι επίσης ναός. Ωστόσο, η σύντομη ζωή του κτιρίου και ο προφανής χαρακτήρας της Οικίας αρ. 32 που το διαδέχτηκε και το κάλυψε, δείχνουν ότι πιθανότατα πρόκειται για οικία. Σε αυτή την περίπτωση τα αναθηματικά αντικείμενα που βρέθηκαν ίσως ήταν αντικείμενα προς πώληση στους προσκυνητές που επισκέπτονταν το ιερό, για αφιέρωση. Δεν βρέθηκαν θραύσματα κεραμίδων στο κτίριο, αν και αυτά είναι αρκετά κοινά σε άλλα μέρη της περιοχής και φαίνεται σίγουρο ότι η οροφή πρέπει να ήταν από φθαρτά υλικά, πιθανώς κάποια μορφή αχυροσκεπής.

Το κτίριο AI (Οικία αρ. 36) που εντοπίζεται στην Άνω Πεδιάδα του Ηραίου μοιάζει με τις τυπικές οικίες του 5^{ου} αι. π.Χ. Έχει ορθογώνια κάτοψη με πρόσοψη μακρύτερη από την πλευρά. Υπάρχει αυλή και δωμάτια στο πίσω μέρος της και κάποιες άλλες κατασκευές στη δυτική πλευρά, αλλά η εσωτερική διαρρύθμιση του κτιρίου δεν είναι καλά διατηρημένη.¹³⁶ Είναι η μεγαλύτερη κατασκευή που έχει βρεθεί στην περιοχή, με εξωτερικές διαστάσεις 18,00 x 11,80 μ.¹³⁷ Δεν υπάρχουν ενδείξεις για τη λειτουργία των εσωτερικών χώρων, ούτε και σώζεται υλικό που να μπορεί να χρονολογηθεί από αυτό το κτίριο. Ό,τι βρέθηκε στις αρχικές ανασκαφές έχει χαθεί και κάθε προσπάθεια πρέπει να εξαρτάται αποκλειστικά από την εμφάνιση των τοίχων, η

¹³⁴ Tomlinson 1969, 173.

¹³⁵ Τα πήλινα ομοιώματα που βρέθηκαν στο Ηραίο πιθανότατα αναπαριστούν τον κορινθιακό γεωμετρικό ναό, βλ. Perachora I, 34 κ.ε., 40, 41.

¹³⁶ Tomlinson 1969, 238.

¹³⁷ Tomlinson 1969, 184.

καλή κατασκευή των οποίων υποδηλώνει μια ημερομηνία στον πέμπτο, ή ακόμα και στον τέταρτο αιώνα π.Χ.¹³⁸ Αυτό το κτίριο σύμφωνα με τον Robertson ανήκει «στη σημερινή μορφή του στον 5ο αιώνα π.Χ., αλλά χτίστηκε πάνω από ένα σχεδόν αμίδωτο σπίτι του 6ου αιώνα», με ενδείξεις κατοχής από τις αρχές του έβδομου αι. π.Χ.¹³⁹

Πιθανά ίχνη δύο οικιών του 7ου αιώνα π.Χ. εντοπίστηκαν σε δοκιμαστική τομή στη νότια όχθη της Λίμνης Βουλιαγμένης πάνω σε διαμορφωμένο ισοπεδωμένο χώρο.¹⁴⁰ Οι τοίχοι ήταν λίθινοι και έφεραν πολύ συμπαγή δάπεδα, το ένα από χαλίκι, και ίσως δύο φάσεις κατασκευής.

2.β. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από τη σύγκριση των ανωτέρω ευρημάτων προκύπτουν πολύτιμα συμπεράσματα που βοηθούν να κατανοήσουμε αρκετές πτυχές της εξέλιξης της κορινθιακής κατοικίας στην Πρώιμη Αρχαϊκή Περίοδο.

Σε καμία από τις δέκα οικίες της Πρωτοκορινθιακής Περιόδου δεν έχει βρεθεί αγωγός ύδρευσης ή αποχέτευσης. Η διαχείριση του νερού με την κατασκευή κεντρικού αγωγού ύδρευσης και αποχέτευσης από την κεντρική εξουσία είναι δείκτης της ανάπτυξης του άστεως.¹⁴¹ Αυτό υποδεικνύει ότι κατά την Πρωτοκορινθιακή Περίοδο, το κράτος δεν είχε φτάσει σε τέτοιο επίπεδο οργάνωσης ώστε να μπορεί να οργανώσει τη συστηματική διαχείριση του νερού της περιοχής από τις πηγές. Άλλωστε την ίδια περίοδο οι πηγές Πειρήνη και Γλαύκη, που βρίσκονται βορειοανατολικά και δυτικά της κορινθιακής Ρωμαϊκής Αγοράς αντίστοιχα, χρησιμοποιούνταν ήδη την πρώιμη αρχαϊκή περίοδο αλλά μετατράπηκαν σε κρήνες αργότερα.¹⁴² Οι τέσσερις από τις δέκα πρωτοκορινθιακές οικίες, σύμφωνα με τα ευρήματα των ανασκαφών, εξυπηρετούνταν από σύγχρονά τους κυκλικής κάτοψης πηγάδια που είχαν ανορυχθεί λίγα μέτρα μακριά (βλ. Παράρτημα IV, Πίνακα 1). Φαίνεται ότι αυτός ήταν ο συνήθης τρόπος παροχής

¹³⁸ Tomlinson 1969, 185.

¹³⁹ Robertson 1939, 194.

¹⁴⁰ Fossey 1969, 55, fig. 1.

¹⁴¹ Lang 2007, 192.

¹⁴² Corinth 20, the Centenary, XXIV, plan I και XXV, plan II.

νερού για τις ανάγκες του νοικοκυριού στην Πρωτοκορινθιακή Περίοδο.¹⁴³ Στην Περαχώρα δεν παρατηρήθηκε πηγάδι κοντά στην εγκατάσταση της Οικίας 32 που διατηρεί όλη σχεδόν την κάτοψή της. Η Κρήνη του Ηραίου που βρίσκεται σε απόσταση μόλις 100 μέτρων βόρεια της οικίας κατασκευάστηκε πολύ αργότερα.

Όσον αφορά στον τρόπο κατασκευής, παρατηρούμε ότι οι Οικίες αρ. 2 και 6 (βλ. σ. 24 και 27) που αποτελούν και τις καλύτερα σωζόμενες οικιστικές μονάδες της εποχής, έχουν χτιστεί χρησιμοποιώντας προϋφιστάμενο ή προϋφιστάμενους γεωμετρικούς τοίχους. Αυτό υποδηλώνει μια τάση συνέχισης της κατοίκησης στον ίδιο χώρο, καθώς και οικονομίας στην εργασία και στα υλικά.

Ένα χαρακτηριστικό των τυπικών οικιών του 5^{ου} αι. π.Χ., η χωροθέτηση της αυλής εσωτερικά με τα δωμάτια να βλέπουν προς τα νότια για τη μέγιστη εκμετάλλευση της επίδρασης των ακτινών του ήλιου (Βλ. Ξενοφ. Απομν.,3.8.9.3 και (ψευδο) Αριστοτέλη, *Οικονομικός*, 1344β.22, δεν παρατηρείται σε καμία από τις σωζόμενες πρωτοκορινθιακές οικίες.¹⁴⁴ Η αρ. 2 Οικία κοντά στην Ιερή Κρήνη που είναι από τις καλύτερα διατηρούμενες οικίες, έχει την αυλή της στα βόρεια ενώ η αρ. 6 έχει την αυλή της στα νοτιοδυτικά. Η Οικία αρ. 32 που βρίσκεται στην Περαχώρα με την μεγαροειδή κάτοψη δεν έχει αυλή. Σύμφωνα με την F. Lang¹⁴⁵ τα απλά ορθογώνια συγκροτήματα και σπίτια και τα ελλειψοειδούς κάτοψης σπίτια έγιναν ανεπαρκή ως ένα σχέδιο χωρικής οργάνωσης για να φιλοξενήσουν τον μεγαλύτερο πληθυσμό και την απαίτηση μιας πιο σύνθετης πολιτικής τάξης. Οι κατοικίες ήταν πυκνοκατοικημένες και προσανατολισμένες σε μια ευθεία γραμμή (σπίτια σε σειρά). Η αυλή του σπιτιού επέτρεψε μια άλλου τύπου αλληλεπίδραση μεταξύ των κατοίκων λόγω του αυξημένου αριθμού των δωματίων και της «εφεύρεσης» της παρατακτικής ή ακτινωτής διεύθεσης δωματίων και των μεταβατικών περιοχών που διευκολύνουν την ανεξάρτητη πρόσβαση στους πίσω χώρους και υποστηρίζουν τη διαφορετική χρήση των μονών δωματίων ανάλογα με την ηλικία, την

¹⁴³ Κατά την Tsakirgis (2016, 282) στον ελλαδικό χώρο υπήρχαν ήδη από την πρόιμη γεωμετρική περίοδο πηγάδια εντός της αυλής της οικίας, αλλά εδώ βρίσκονται εκτός, αν και σε κοντινή απόσταση.

¹⁴⁴ Υπάρχουν σποραδικά παραδείγματα από τα τέλη του 8^{ου} αι. π.Χ. όπως στη Ζαγορά και στα Μέγαρο Υβλαία, βλ. Ault 2017, 47 και πιο συχνά το 600 π.Χ. σε άλλες περιοχές, βλ. Πουλιάκη-Παντερμαλή 2014, 22, υποσημ. 44.

¹⁴⁵ 2007, 192-193.

κατάσταση, το φύλο, και τη χρήση. Αυτός ο τύπος σπιτιών αντιπροσωπεύει μια πιο κλειστή δομή και άλλαξε την ποικιλία αλληλεπίδρασης και επικοινωνίας μέσα και έξω από το σπίτι.¹⁴⁶

Μια ενδιαφέρουσα πτυχή της καθημερινής ζωής στην αρχαϊκή Κορινθία είναι η χρήση της οικίας ως βιοτεχνίας. Παρατηρούμε ότι αρχικά η Οικία αρ. 2 στον πρώιμο 7^ο αι. π.Χ. είχε μάλλον καθαρά οικιακή χρήση, αλλά από τη δεύτερη φάση της (650 περ. π.Χ.) απέκτησε εργαστήριο και στην τρίτη φάση ίσως είχε χάσει τον οικιακό χαρακτήρα της και λειτουργούσε μόνο ως εργαστήριο. Επομένως το παλαιότερο ίσως (μέχρι στιγμής) σωζόμενο παράδειγμα οικοτεχνίας που έχουμε ξεκινά την ύστερη Πρωτοκορινθιακή Περίοδο- δηλ. από το 650 π.Χ. και μετά. Αυτή την εποχή η Κόρινθος είχε αναπτύξει πολύ τις τέχνες λόγω του συχνού εμπορίου με τη Δύση.¹⁴⁷

Η εστία με απολεπίσματα σιδήρου που βρέθηκε στα σπαράγματα της Οικίας αρ. 5 δείχνει ότι και εκεί λειτουργούσε πιθανόν ένα είδος οικοτεχνίας, όπως συνέβαινε και με τις δύο πρωτοκορινθιακές Οικίες αρ. 2 και 3 (βλ. π.π. σ. 24, 26, 27) που χτίστηκαν νότια της ιεράς Κρήνης δεν είναι τα μοναδικά κτίρια που διασώζουν στοιχεία της πρώιμης βιομηχανίας στην περιοχή. Τουλάχιστον από την Μέση Κορινθιακή Περίοδο, ίσως και νωρίτερα, δημιουργήθηκε ένα εργαστήριο βαφής στα βορειοανατολικά της Ιεράς Κρήνης, στην περιοχή που σήμερα κατέχει ο Ρωμαϊκός Περίβολος του Απόλλωνα,¹⁴⁸ χωρίς ωστόσο να υπάρχουν σαφή ίχνη οικιακής κατοικίας στον χώρο. Οι νέοι τύποι κατοικιών υποδεικνύουν μια νέα οργάνωση της εργασίας και μια ευρύτερη σειρά βιοτεχνικών προϊόντων που τροποποίησαν την οικονομία.¹⁴⁹ Η αυλή στα δυτικά της Οικίας αρ. 6 που κατασκευάστηκε μάλλον για την εκτροφή ζώων παραπέμπει στην αυτάρκεια του οἴκου της Γεωμετρικής Εποχής, και μας υπενθυμίζει ότι η οικονομία της εποχής ήταν κατά βάση αγροτική.

Τα δάπεδα των πρωτοκορινθιακών οικιών είναι αρκετά επιμελημένα. Το δάπεδο της αυλής της Οικίας αρ. 2 είναι κατασκευασμένο από ένα στρώμα λεπτών θρυμμάτων ασβεστόλιθου και σκόνης, σκληρά πακτωμένα και ίσως τοποθετημένα όταν ήταν βρεγμένα για να σχηματίσουν μια πολύ σκληρή επιφάνεια. Ο πωρόλιθος είναι ένα υλικό που προσφέρεται άφθονα στην περιοχή, και γι' αυτό το λόγο είναι συνήθης η χρήση του στην κατασκευή

¹⁴⁶ Lang 2007, 193. Βλ. και Westgate 2007, 234 για την εμφάνιση της αυλής στα τέλη του 8^{ου} αι. π.Χ.

¹⁴⁷ Βλ. εισαγωγή, σ. 13-4. Η οικοτεχνία ήταν κανόνας τόσο στις πρώιμες όσο και στις κλασικές οικίες, βλ. Ault 2007, 259. Βλ. επίσης Donati 2010, 99 και Tsakirgis 2016, 285.

¹⁴⁸ Williams et al. 1971, 23, υποσημ. 19, Williams 1968β, 134.

¹⁴⁹ Lang 2007, 192. Για τη διαρρύθμιση των γεωμετρικών οικιών βλ. Westgate 2007, 231.

δαπέδων. Παρόμοια παραδείγματα στην επικράτεια της Κορινθίας βρίσκουμε ακόμα και πολύ αργότερα, για παράδειγμα σε οικία του 4^{ου} αι. π.Χ. στο οικόπεδο Βενετσάνου τα Ίσθμια.¹⁵⁰ Στα λείψανα της Οικίας αρ. 5 το δάπεδο αποτελείται από βοτσαλωτό σε χώμα, όπως και δύο από τα δάπεδα της Οικίας αρ. 32 στην Περαχώρα. Στην Οικία αρ. 32 εντοπίστηκε επίσης δάπεδο από πατημένο χώμα, που δείχνει μια κάποια κατασκευαστική προχειρότητα, καθώς και δάπεδο από πράσινο πηλό.

Στην ουσία μόνο τρεις οικίες έχουν βρεθεί σχεδόν ολόκληρες ως προς την κάτοψή τους. Οι κατοψεις και των τριών (αρ. 2, 6 και 32) διαφέρουν εντελώς. Η κάτοψη της Οικίας αρ. 2 θυμίζει το τραπέζιο σχήμα με παράλληλες τη δυτική και την ανατολική πλευρά. Ο νότιος τοίχος είναι γεωμετρικός και ελαφρώς κοίλος, και οι άλλοι τοίχοι είναι χαρακτηριστικό ότι δεν διασταυρώνονται σε ευθεία γωνία. Μας θυμίζει τη «γωνιάδη» Οικία F του Πεισιστράτου που ανασκάφηκε κάτω από τη Θόλο της Αγοράς της Αθήνας,¹⁵¹ η οποία είναι πολύ μεγαλύτερη και πιο μνημειώδης. Η κάτοψη της Οικίας αρ. 10, ο ένας τοίχος της οποίας χρονολογείται στην Πρωτοκορινθιακή Περίοδο, θυμίζει τη διαρρύθμιση της Οικίας αρ. 2 σε βαθμό που να αποτελεί σοβαρή ένδειξη ότι η οικία έχει χτιστεί εξολοκλήρου σε παλαιότερη οικία, ακολουθώντας τη διαρρύθμισή της. Η Οικία αρ. 6 έχει ορθογώνια κάτοψη με τοίχους σε ευθεία γραμμή που γωνιάζουν σε ορθή γωνία. Η Οικία αρ. 34, που βρίσκεται αμέσως δυτικά της, πιθανόν να είχε παρόμοια κάτοψη. Η μεγαροειδής Οικία αρ. 32 (εικ. 14) στην Περαχώρα θυμίζει τον μυκηναϊκό τύπο που επιβιώνει και στη γεωμετρική περίοδο,¹⁵² τις οικίες στις Σιφές (βλ. π.π., σ. 30) όπως και το κτίριο C στην Αγορά της Αθήνας¹⁵³ το οποίο επίσης έχει είσοδο στη δυτική πλευρά. Η διαφορά της από τις άλλες δύο έγκειται στο γεγονός ότι εδώ δεν υπάρχει πιθανότατα αυλή και ότι οι λειτουργίες της οικίας πραγματοποιούνταν μόνο σε δύο χώρους. Οι Οικίες αρ. 6 και 2 έχουν μεγάλο αριθμό χώρων (6 και 5 χώρους αντίστοιχα), για να διαμοιράζονται οι διαφορετικές λειτουργίες (μαγείρεμα, εργασία, ύπνος, αποθήκευση κ.α.).¹⁵⁴ Δεν κατέστη δυνατό να εξακριβωθεί η ακριβής χρήση κάθε δωματίου. Με δεδομένο ότι η μέγιστη πλειοψηφία των

¹⁵⁰ Γκιώνη 2018, υπό έκδοση.

¹⁵¹ Thompson 1937, 212-214 και Vanderpool 1935, 470-475.

¹⁵² Οικίες παρόμοια κάτοψη έχουν βρεθεί και στα Βρουλιά της Ρόδου, που χρονολογούνται στις αρχές του 7^{ου} αι. π.Χ., βλ. Lang 2007, 183, 185.

¹⁵³ Thompson et al. 1972, 26, fig. 8.

¹⁵⁴ Lang 2007, 188, 192.

αρχαϊκών οικιών γενικά στον ελλαδικό χώρο είναι μονόχωρες ή με ελάχιστα δωμάτια,¹⁵⁵ είναι προφανές ότι οι Οικίες 2 και 6 με τα πολλά δωμάτια σε αντίθεση με πιο απλές σύγχρονες κατασκευές, (π.χ. η Οικία αρ. 32) απηχούν πολύπλοκες κοινωνικές διαστρωματώσεις στην Κόρινθο αυτή την περίοδο. Οι νέοι τύποι κατοικιών όπως και οικισμών υποδεικνύουν μια νέα οργάνωση της εργασίας και μια ευρύτερη σειρά βιοτεχνικών προϊόντων που τροποποίησαν την οικονομία στην Αρχαϊκή Ελλάδα. Τα νέα κτιριακά έργα και η πολιτική οργάνωση απαιτούσαν μεγαλύτερη εξειδίκευση.¹⁵⁶ Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η Κόρινθος κυριαρχούσε στο εμπόριο κατά την Ύστερη Γεωμετρική Περίοδο.¹⁵⁷

Η οικονομία δεν βασιζόταν πλέον αποκλειστικά σε μια αυτόνομη οικονομία των νοικοκυριών, αλλά απαιτούσε μεγαλύτερη ανταλλαγή προϊόντων και πλεόνασμα για τη χρηματοδότηση των νέων κτιριακών έργων.¹⁵⁸ Παρόλα αυτά, και εδώ αλλά και σε όλες τις πρωτοκορινθιακές οικίες απουσιάζουν οι ανδρώνες. Σε άλλα μέρη του ελλαδικού χώρου έχουν βρεθεί ανδρώνες που χρονολογούνται αμέσως μετά το 700 π.Χ.¹⁵⁹ Στην Κόρινθο δεν βρέθηκαν ίχνη ούτε παστάδας, αυτή την περίοδο, παρόλο που σε άλλες περιοχές απαντώνται από τον 7^ο αι. π.Χ., για παράδειγμα στα Μέγαρα Υβλαία.¹⁶⁰

Τα τρία κτίρια που βρίσκονται στο χώρο του νοτιοδυτικού τμήματος της Ρωμαϊκής Αγοράς, οι αρ. 6, 5 και 34, βρίσκονται σχεδόν σε ευθεία διάταξη με κατεύθυνση Β.Α./Ν.Δ., μαρτυρώντας ένα σχέδιο χωροθέτησης, χαρακτηριστικό που συναντούμε κατά τη διαδικασία δημιουργίας του άστεως στην αρχαϊκή εποχή¹⁶¹ κατά την οποία ο χώρος διαβίωσης κατά τη διαδικασία του σχηματισμού της πόλεως –κράτους περιορίστηκε ώστε οι τύποι οικισμών της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου –ειδικά αυτοί με τα απομακρυσμένα σπίτια-αντικαταστάθηκαν

¹⁵⁵ Nevett 2007, 9· Tsakirgis 2016, 281.

¹⁵⁶ Lang 2007, 192.

¹⁵⁷ Βλ. π.π. σ. 11.

¹⁵⁸ Lang 2007, 192.

¹⁵⁹ Hoepfner 2005, 157.

¹⁶⁰ Hoepfner 2005, 170.

¹⁶¹ Βλ. Lang 2007, 192

όλο και πιο πολύ από οικισμούς με τάση για διαταγμένα συγκροτήματα με ευθύγραμμη διάταξη και οδικό σύστημα.¹⁶² Δυστυχώς όπως θα δούμε αυτή η τάση δεν γενικεύτηκε.

Όλοι οι τοίχοι είναι κατασκευασμένοι από μικρές σχετικά αργές λίθους και ενίοτε, όπως στις Οικίες αρ. 6 και 2, έφεραν ανωδομή από ωμόπλινθους. Αυτός ο τρόπος κατασκευής συνάδει με τις γενικότερες πρακτικές που παρατηρούνται αυτή την περίοδο στον ελλαδικό χώρο. Η πολυγωνική τοιχοποιία ακόμα δεν χρησιμοποιείται τόσο νωρίς στην Κόρινθο και την Περαχώρα.¹⁶³

Στους τοίχους δεν έχει σωθεί πουθενά διακόσμηση, ωστόσο πρέπει να ήταν σχετικά φροντισμένοι, αφού στην αρ. 2 Οικία ένας τοίχος σώζει λευκοπράσινο επίχρισμα από πηλό. (βλ. π.π., σ. 26).

Στις οικίες δεν εντοπίστηκαν κεραμίδες πεσμένες από τη στέγη, επομένως οι στέγες ήταν επίπεδες ή αμφικλινείς, καλυμμένες πιθανότατα με φρύγανα.¹⁶⁴

Οι αποθηκευτικοί λάκκοι που αποκαλύφθηκαν στην Οικία αρ. 10 ανήκουν στην Πρωτοκορινθιακή Περίοδο, αλλά πρόκειται για μια πρακτική που απαντάται διαχρονικά στις κορινθιακές οικίες από την αρχαϊκή μέχρι και την ελληνιστική περίοδο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.

Ο ΕΚΤΟΣ ΑΙΩΝΑΣ π.Χ.

Οι κατοικίες που έχουν εντοπιστεί και χρονολογούνται στον 6^ο αι. π.Χ. κατασκευάστηκαν στην Κόρινθο στις ίδιες περιοχές κατοίκησης όπου εκτείνονται οι οικιστικοί θύλακες του 7ου αιώνα π.Χ., καθώς και ανατολικά του λόφου του ναού του Απόλλωνα, αλλά και στον Κεραμεικό της Κορίνθου. Παράλληλα, πέρα από την Περαχώρα όπου εντοπίζεται ένα μόνο παράδειγμα, αναδύονται οικισμοί στην περιφέρεια που πιθανόν να σχετίζονται με την πολιτική της διαμορφωμένης Πύλης-Κράτους της Κορίνθου.

¹⁶² Στις αποικίες τα πράγματα ήταν διαφορετικά. Στα Μέγαρα Υβλαία, για παράδειγμα, υπήρχαν μακρόστενες νησίδες που έφεραν 24 οικίες έκαστη, βλ. Ault 2017, 42.

¹⁶³ Βλ. Hoepfner 2005, 151 και Lang 2007, 190.

¹⁶⁴ Hoepfner 2005, 151, υποσημ. 35 και Saripstein 2009, 197.

3.α. ΤΑ ΥΛΙΚΑ ΚΑΤΑΛΟΠΙΑ

Το λεγόμενο *Συγκρότημα του Εμπόρου (Trader's Complex*, αρ. 4 του Παραρτήματος II, εικ. 16-18) βρέθηκε κάτω από μια ύστερη ρωμαϊκή ημικυκλική κατασκευή στην ανατολική παρειά του λόφου του ναού του Απόλλωνα και αμέσως βόρεια της Βασιλικής της οδού Λεχαίου.¹⁶⁵ Το συγκρότημα του 6ου αιώνα, που καλύπτεται από επίχωση πηλού πάχους ενός μέτρου περιλαμβάνει δύο τμήματα κτιρίων. Το κτίριο που βρίσκεται μέσα στα όρια του ρωμαϊκού ημικυκλίου διατηρεί μια αρχική φάση και τρεις μετατροπές, αν και σε κακή κατάσταση διατήρησης.¹⁶⁶ Στην αρχική του φάση το κτίριο είναι ορθογώνιο, και ο πίσω ή ο δυτικός τοίχος βρίσκεται 2,80 μ. ανατολικά της παρειάς του λόφου του ναού του Απόλλωνα. Ο τοίχος είναι ορατός σε μήκος 9,60 μ., αλλά το βόρειο άκρο του δεν είναι ορατό καθώς η ανασκαφή δεν ολοκληρώθηκε. Η ανατολική πλευρά του κτιρίου καταστράφηκε εν μέρει από τα θεμέλια της ρωμαϊκής κιονοστοιχίας. Το κτίριο αποτελείται από ένα νοτιοδυτικό γωνιακό δωμάτιο, το Δωμάτιο 1, το Δωμάτιο 2 στο βόρειο τμήμα του, και μέρος ενός τρίτου δωματίου ακόμη πιο βόρεια, το Δωμάτιο 3. Η περιοχή που βρίσκεται αμέσως ανατολικά της νοτιοδυτικής γωνιακής αίθουσας μπορεί να υπήρξε η αυλή, καθώς εδώ βρέθηκε ένα πηγάδι.¹⁶⁷ Ωστόσο, η ακριβής ταύτιση των χώρων είναι αδύνατη. Το Δωμάτιο 1 έχει διαστάσεις 4,20 μ. ανατολικά-δυτικά x 4,40 μ. Στην δεύτερη φάση ο βόρειος τοίχος μετακινήθηκε λίγο βορειότερα. Ο ανατολικός τοίχος του Δωματίου 1 ξαναχτίστηκε σε μια τρίτη φάση και, στην τέταρτη φάση, ο ανατολικός τοίχος απομακρύνθηκε από το θεμέλιό του, και κατασκευάστηκε ένα βοτσαλωτό δάπεδο. Αυτό το τέταρτο δάπεδο ήταν σε χρήση κατά τα μέσα του πρώτου μισού του 6ου αιώνα π.Χ. (δηλ. περίπου το 575 π.Χ.), αν κρίνουμε από τους αρυβάλλους που βρέθηκαν με την υπόλοιπη κεραμική στο Δωμάτιο 1 και είναι η τελική επένδυση του Δωματίου 1 πριν από την κάλυψη της κατασκευής από το πηλό βάθους 1 μέτρου περίπου. Η κεραμική από την αυλή στα δυτικά του κτιρίου υποδηλώνει παρόμοια χρονολογία για την εγκατάλειψη του συγκροτήματος.

Ένας μεγάλος ορθογώνιος λάκκος διαστάσεων 1,00x2,80μ. που βρίσκεται νότια του συγκροτήματος βρέθηκε γεμάτος με κεραμική σύγχρονη με εκείνη των επιπέδων χρήσης της οικίας, από την οποία τίποτε δεν συνανήκε με ευρήματα από τα δωμάτια του συγκροτήματος του

¹⁶⁵ Williams et al. 1974, 14. Βλ. και Pfaff 2003, 138.

¹⁶⁶ Williams et al. 1974, 17.

¹⁶⁷ Lynch et al. 2011, 29, fig. 9.

εμπόρου.¹⁶⁸ Τα ανατολικά και δυτικά άκρα του έχουν σκαφτεί σε κομμάτια πωρόλιθου. Η περιοχή όπου βρίσκεται ο λάκκος ήταν υψηλότερη από το δάπεδο του ίδιου του δωματίου.¹⁶⁹ Πιθανόν το ανώτερο επίπεδο του λάκκου και το κατώτερο επίπεδο της οικίας συνδέονταν με κλίμακα ή με κεκλιμένο πέρασμα που βρίσκεται αμέσως ανατολικά του λάκκου. Πρόκειται για έναν διάδρομο πλάτους 1,10 μ. και μήκους περίπου 3,85 μ. στον οποίο ίσως υπήρχε πρόσβαση μέσω του ανατολικού τοίχου του Δωματίου 1.¹⁷⁰

Τα κατάλοιπα πιθανόν συνιστούν το τμήμα μιας μεγάλης κατοικίας. Η κεραμική που βρέθηκε περιέχει μεγάλο ποσοστό εισαγόμενων ειδών. Στην επίχωση του δεύτερου δαπέδου των Δωματίων 1 και 2 βρέθηκε αποσπασματική ετρουσκική κεραμική *bucchero*, ενώ όστρακα από κύλικες Χίου και από ανατολικούς ελληνικούς αμφορείς βρέθηκαν τόσο στο κτίριο όσο και στην περιοχή προς τα δυτικά. Στον λάκκο που χτίστηκε κατά μήκος του νότιου τοίχου του Δωματίου 1 βρέθηκαν πολλά αγγεία Ροδιακά και Χίου, και κάποια Ετρουσκικά. Επειδή υπάρχει συγκέντρωση εισαγόμενων ειδών παρόμοιας γεωγραφικής εμβέλειας τόσο στο κτίριο όσο και στο λάκκο, η κατασκευή πήρε το όνομα «Trader's Complex» από τον ανασκαφέα. Η περιοχή είχε ισοπεδωθεί όταν οικοδομήθηκε το συγκρότημα του εμπόρου, με αποτέλεσμα να καταστρέψει τα στρώματα που προηγούνται της κατασκευής του συγκροτήματος. Ωστόσο, η έλλειψη οποιασδήποτε συγκέντρωσης πρωτοκορινθιακού υλικού στην περιοχή υποδηλώνει ότι το συγκρότημα με τις τέσσερις αρχιτεκτονικές του φάσεις εκτείνεται μόνο στην Πρώιμη και Μέση Κορινθιακή Περίοδο (625-575 π.Χ.). Το συγκρότημα επέζησε μέχρι το διάστημα μεταξύ 580 και 560 π.Χ., οπότε καλύφθηκε από πηλό σε μεγάλο βάθος. Αυτή η χρονολόγηση συμπίπτει με την ημερομηνία καταστροφής του πρώιμου ναού του Απόλλωνα. Παρόμοια επίχωση που καλύπτει τον δρόμο του βου αιώνα αμέσως βόρεια του ναού, πρέπει να χρονολογείται στην ίδια περίοδο επίσης.¹⁷¹

Στο νοτιοδυτικό τμήμα της Αγοράς της Αρχαίας Κορίνθου, δυτικά της Οικίας αρ. 12 και κάτω από το λεγόμενο *Ιερό της Στήλης* (*Stele Shrine*), εντοπίστηκε πιθανόν το τμήμα της

¹⁶⁸ Williams et al. 1974, 19.

¹⁶⁹ Williams et al. 1974, 20.

¹⁷⁰ Williams et al. 1974, 20.

¹⁷¹ Williams et al. 1974, 23- 24.

αποθήκης μιας οικίας (αρ. 13, εικ. 25-27).¹⁷² Τρεις κοιλότητες στο βράχο είχαν διανοιχθεί για την τοποθέτηση τριών αμφορέων μεταφοράς. Τα όρια του χώρου της αποθήκης και της οικίας δεν εντοπίστηκαν, από τα ευρήματα, ωστόσο, χρονολογείται στη Μέση και Ύστερη Κορινθιακή Περίοδο (600-550 π.Χ.).¹⁷³ Ο χώρος αυτός επιχώθηκε για να εγκατασταθεί το ιερό (*Stele Shrine*), που όταν κτίστηκε η Νότια Στοά παρέμεινε άθικτο στη δυτική πλευρά της. Το ιερό ήταν σε χρήση από το δεύτερο τέταρτο του βου μέχρι το τελευταίο μισό του 4ου αι. π.Χ.¹⁷⁴ Ο C.K. Williams υποστηρίζει ότι η ανέγερση του ιερού θα πρέπει να συνδέεται με την περίοδο αμέσως μετά τις εξεγέρσεις του βου αιώνα, οι οποίες απομάκρυναν τους τυράννους από τον έλεγχο της Κορίνθου. Οστρακα από τουλάχιστον δύο αγγεία, από τα συντρίμια του υποκείμενου σπιτιού, έχουν αποχρωματιστεί από τη φωτιά.¹⁷⁵ Κατά τον Williams φαίνεται πιθανό ότι το τέμενος ιδρύθηκε προς τιμήν ή για τη μνήμη ενός προσώπου που συνδέεται με την ανατροπή της Κορινθιακής τυραννίας.

Η Οικία αρ. 1 (*κτίριο III, Building III ή Ταβέρνα της Αφροδίτης*, εικ. 28-30) εντοπίστηκε κάτω από τη νότια Στοά, βόρεια των καταστημάτων XXVII-XXIX.¹⁷⁶ Στην ύστερη φάση η είσοδος πιθανόν βρισκόταν στη βορειοδυτική πλευρά. Υπήρχαν πέντε δωμάτια που περιβάλλουν μια ανοιχτή αυλή¹⁷⁷ από θρυμματισμένο πωρόλιθο στη βορειοανατολική πλευρά της οποίας βρισκόταν μια εξέδρα. Μία από τις τρεις μεγάλες αίθουσες στη βορειοδυτική πλευρά, φαίνεται ότι ήταν λουτρό και άλλη μία μπορεί να χρησίμευε ως μαγειρείο.¹⁷⁸ Στα δυτικά υπάρχει ξεχωριστή πτέρυγα με μια δεύτερη αυλή και δωμάτιο με πηγάδι στα νότια της¹⁷⁹ Ύστερες παρεμβάσεις έχουν προκαλέσει περαιτέρω καταστροφή στα ερείπια. Οι πρωιμότεροι τοίχοι κατασκευάστηκαν τον 6^ο αι. π.Χ. αλλά το κτίριο φαίνεται ότι πήρε την τελική του μορφή κατά τη διάρκεια του πέμπτου αιώνα ή ίσως στον τέταρτο. Η περιοχή είχε ισοπεδωθεί με λάξευση του

¹⁷² Williams 1978, 5.

¹⁷³ Williams 1981a, 411.

¹⁷⁴ Williams 1978, σελ 11.

¹⁷⁵ Williams 1978, 11.

¹⁷⁶ Morgan 1939, 258· Morgan 1953, 131-133· Corinth 1.4, 8, fig. 1, πίν.3², υποσημ. 3· Williams 1972, 173-174· Williams 1973, 19-27.

¹⁷⁷ Williams 1973, fig. 5.

¹⁷⁸ Corinth 1.4, 8, 10.

¹⁷⁹ Williams 1973, 21, fig. 5.

φυσικού βράχου μέχρι το τέλος του 6ου αιώνα π.Χ.¹⁸⁰ Οι αρχαϊκοί τοίχοι δεν σώζονται σε μεγάλη έκταση προκειμένου να βγάλει κανείς συμπεράσματα για την κάτοψη του αρχικού κτιρίου και τη σχέση του με τη νεώτερη φάση.¹⁸¹ Τον νότιο τοίχο του κτιρίου συγκρατούσαν πακτωμένες φερτές επιχώσεις, η επίχωση δίπλα στις οποίες είναι γεμάτη με υλικό (κεραμική) του 6^{ου} αι. π.Χ.

Το ιερό της Έρωσας (Erosa Shrine, αρ. 16, εικ. 31-32) στον Κεραμεικό (Potters' Quarter) αρχικά θεωρήθηκε ένα μονόχωρο τέμενος που χρησιμοποιήθηκε κατά τον 6ο και τον 5ο αιώνα π.Χ.¹⁸² Ο Williams κατέδειξε ότι το ιερό οικοδομήθηκε πάνω από τα ερείπια μιας οικίας που καταστράφηκε στα μέσα του 5ου αιώνα και ότι η κεραμική που βρίσκεται κάτω από το δάπεδο του ιερού χρονολογείται στο τρίτο τέταρτο του 5ου αιώνα.¹⁸³ Η αποθήκη της οικίας διαιρείται με έναν διαχωριστικό τοίχο. Η οικία είχε μια κεντρική αυλή που ήταν στρωμένη με θρυμματισμένο ασβεστόλιθο, ένα τυπικό υλικό για δάπεδα για τέτοιους ανοιχτούς χώρους. Η αυλή είχε ένα πηγάδι στη νοτιοανατολική γωνία της και μια μόνο σειρά των δωματίων στη νότια, ανατολική και βόρεια πλευρά της. Η δυτική πλευρά του κτιρίου που βρισκόταν στην άκρη του βράχου έχει καταρρεύσει. Το τέμενος της Έρωσας κατασκευάστηκε σίγουρα πάνω από τα ερείπια αυτού του σπιτιού και δεν είναι ένα ιερό που χρησιμοποιείται μέσα στο σπίτι. Ο δυτικός τοίχος του ιερού έχει ανοικοδομηθεί από τον αρχικό τοίχο του σπιτιού όπου υπήρχε μια θύρα. Επίσης, ο «πολύ στενός τοίχος από τη βόρεια πλευρά της αίθουσας του ιερού, κοντά στον βόρειο τοίχο» ήταν λάθος θεωρούμενος ως «η στήριξη για έναν πάγκο ή ένα τραπέζι». Ο βόρειος τοίχος της γωνιακής αίθουσας του παλαιότερου σπιτιού εδράζεται στο βράχο.¹⁸⁴ Ο σκύφοι που ανακτήθηκαν κάτω από το δάπεδο του ιερού μπορούν να τοποθετηθούν μέσα στο τρίτο τέταρτο του 5ου αιώνα. Αυτή η κεραμική είναι σύγχρονη με το υλικό που βρέθηκε στο πηγάδι του κτιρίου.¹⁸⁵ Η βορειοανατολική γωνία του σπιτιού είναι κάτω από την πορεία του υστερότερου τείχους της πόλης, επομένως η κατοικία πρέπει να είχε καταστραφεί πριν χτιστεί το νέο τείχος της πόλης.¹⁸⁶ Το ιερό της Έρωσας χτίστηκε στα τέλη της δεκαετίας του 440 ή στις αρχές της

¹⁸⁰ Williams 1979, 126.

¹⁸¹ Williams 1979, 126.

¹⁸² Corinth XV, 1, 29· Williams 1981b, 413-415· Corinth XV, 3, 216· Corinth VII.5, 15.

¹⁸³ Βλ. Williams 1981b, 413.

¹⁸⁴ Βλ. Williams 1981b, 413.

¹⁸⁵ Βλ. Williams 1981b, υποσημ. 19.

¹⁸⁶ Corinth 7.5, 15.

δεκαετίας του 430 π.Χ. Πιθανότατα όλα τα ευρήματα που ανασκάφηκαν από το ιερό και το επίπεδο ή τα επίπεδα κάτω από αυτό θεωρήθηκαν και καταγράφηκαν από τον εκσκαφέα ως ενιαίο συγκρότημα.¹⁸⁷

Κάποιες λαξεύσεις στο βράχο ανατολικά του πρώιμου ιερού του Ασκληπιείου στην Κόρινθο φαίνονται να ανήκουν σε ένα ακανόνιστης κάτοψης δίχωρο σπίτι, αλλά τίποτα δεν έχει εξακριβωθεί ως προς την χρονολόγηση ή τη χρήση της κατασκευής (εικ. 33).¹⁸⁸

Η τρίτη κατασκευαστική φάση της οικίας νότια της Ιερής Κρήνης (Οικία αρ. 2, βλ. π.π. σ. 24, εικ. 11), που αποτελείται από μόλις δύο δωμάτια με αυλή για τις ανάγκες της βιοτεχνίας που λειτουργεί εκεί 189 επίσης ανήκει στον 6^ο αι. π.Χ. 190 Το δωμάτιο 3-4 μειώθηκε στην ανατολική πλευρά του κατά περίπου 1,50 μ., από την προηγούμενη κατασκευαστική φάση, αλλά ο χώρος εξακολούθησε να χρησιμοποιείται ως βιοτεχνικό κτίριο. Μια εστία από αργές λίθους σε ημικυκλική κάτοψη κατασκευάστηκε στην ανατολική πλευρά του χώρου. Η αίθουσα 2 ανακατασκευάστηκε. Το δάπεδό της ανυψώθηκε έως 0,09 μ. πάνω από το δεύτερο δάπεδο του σπιτιού και ο νότιος τοίχος της αίθουσας ανοικοδομήθηκε πιο νότια. Μια θύρα με ξύλινο κατώφλι είναι χτισμένη στον τοίχο στη νοτιοδυτική γωνία του δωματίου, επιτρέποντας την πρόσβαση στο νότο για πρώτη φορά. Αμέσως νότια της θύρας αποκαλύφθηκε ένα τετράγωνης κάτοψης δάπεδο με μήκος πλευράς 1,80 μ. που σχετίζεται με την τρίτη φάση. Σε αυτή την περιοχή βρέθηκε μια κυκλική ρηχή κοιλότητα τέφρας, μια λεκάνη με επένδυση από πηλό, χτισμένη στο χωμάτινο δάπεδο, ίσως για πλύσιμο πηλού, και μία οπή γεμάτη με λευκό πηλό, όλα προφανώς κατάλοιπα από τις βιομηχανικές δραστηριότητες που πραγματοποιήθηκαν νότια της οικίας. Στο δάπεδο αυτού του κτιρίου δεν βρέθηκαν κεραμική, λύχνοι ή εργαλεία. Όταν εγκαταλείφθηκε το κτίριο στο τέλος της τρίτης φάσης του, τα έπιπλα, η κεραμική και τα αγαθά αφαιρέθηκαν από τους ιδιοκτήτες. Η πλήρης έλλειψη αντικειμένων σύμφωνα με τον C.K. Williams δείχνει ότι το σπίτι εγκαταλείφθηκε πιθανόν επειδή δεν ήταν πλέον κατοικήσιμο, ή

¹⁸⁷ Corinth 7.5, 15, υποσ. 45.

¹⁸⁸ Pfaff 2003, 138. Στο *Corinth XIV*, 13-14 τα ίχνη αναγνωρίζονται ως οίκος που συνδέεται με τη λατρεία του ιερού. Κατά τη γνώμη μου δεν μπορεί να γίνει διάκριση μεταξύ ενός ιδιωτικού ή θρησκευτικού κτιρίου, λόγω των λιγοστών στοιχείων που παρέχονται.

¹⁸⁹ Βλ. Pfaff 2003, 138.

¹⁹⁰ Williams 1971, 9-10.

απαλλοτριώθηκε ή αγοράστηκε για να δοθεί χώρος για την επέκταση του τεμένους της Ιερής Κρήνης στο δεύτερο μισό του βου αιώνα π.Χ.¹⁹¹

Η αρχαϊκή Οικία αρ. 33 (Κτίριο Β ΙV κατά τους ανασκαφείς) στην Περαιχώρα καλύπτει εν μέρει την Οικία αρ. 32 που βρίσκεται αμέσως δυτικά και χρονολογείται στον 7^ο αι. π.Χ. (βλ. π.π. σ. 30-31).¹⁹² Δεν είναι σαφές αν οι τοίχοι ανήκουν σε δύο κατασκευές ή σε μια ενιαία. Το δυτικό τμήμα της οικίας αποτελείται από ένα μεγάλο δωμάτιο με εσωτερικές διαστάσεις 7,80 x 7,60 μ. Οι υπόλοιποι τοίχοι στην περιοχή αυτή ανήκουν στην προηγούμενη Οικία αρ. 32 και πρέπει να τους είχε καλύψει κάποτε η Οικία αρ. 32, που τώρα φαίνεται να έχει καταστραφεί εντελώς. Η τεχνική της οικοδόμησης θυμίζει την αντίστοιχη κατασκευή της Οικίας αρ. 32, αν και οι τοίχοι εδώ είναι μικρότεροι σε πλάτος. Χρησιμοποιούνται ενίοτε ακατέργαστες τριγωνικού σχήματος λίθοι, με ένα άκρο αρκετά ευθύ με την ευθεία άκρη προς τα έξω, και τα κενά κατά μήκος της εσωτερικής επιφάνειας γεμίζονται, όπου χρειάζεται, με μικρότερες λίθους. Πιθανότατα υπήρχε είσοδος στον δυτικό τοίχο. Πρέπει να υπήρχε ένα επιπλέον δωμάτιο στο βορρά, πάνω από τα ερείπια της Οικίας αρ. 32. Από αυτό το δωμάτιο δεν παραμένει τίποτα εκτός από το στέλεχος του δυτικού και του ανατολικού τοίχου του. Στα ανατολικά αυτού του δωματίου, ή ζεύγους δωματίων, υπάρχει ένα μεγάλο ορθογώνιο δωμάτιο εσωτερικών διαστάσεων 6,20 x 8,80 μ. που αποτελεί πιθανόν την αυλή. Υπάρχει ένα θυραίο άνοιγμα στο κέντρο του ανατολικού τοίχου, πλάτους 0,80 μ. με μεγάλες λίθους σε κάθε πλευρά που οδηγεί στο μικρό δωμάτιο. Υπάρχει μια πιθανή, είσοδος σε ένα ακόμη δωμάτιο στον ίδιο ανατολικό τοίχο αλλά νοτιότερα. Το κενό που συνδέει την αυλή με το δυτικό δωμάτιο είναι πολύ στενό για άνοιγμα θύρας, και για αυτό τα δύο μέρη θεωρούνται ανεξάρτητα.¹⁹³ Πιθανόν η αυλή και δύο οι ανατολικές αίθουσες αποτελούν την αρχική κατασκευή, και κατασκευάστηκε στη συνέχεια το δυτικό μέρος, χρησιμοποιώντας το δυτικό τοίχο του αρχικού κτιρίου ως μεσοτοιχία. Η κατασκευή αυτού του τοίχου, ιδιαίτερα στο νότιο άκρο, δείχνει ότι το δυτικό δωμάτιο προστέθηκε σε αυτό. Στα ανατολικά το νότιο δωμάτιο έχει εσωτερικές διαστάσεις 3,20 x 4,40 μ. Το βόρειο δωμάτιο αποτελεί τον *ανδρώννα*. Έχει διαστάσεις 3,20 μ. x 4,00 μ., και χωρίζεται από το νότιο μόνο από έναν στενό διαχωριστικό τοίχο πάχους 0,40μ. Περιμετρικά στους τοίχους σώζεται μικρή εξέδρα από χώμα και λίθους ύψους περίπου 0,8 μ.-0,10μ., πλαισιωμένη

¹⁹¹Williams 1971, 10.

¹⁹²Tomlinson 1969, 180.

¹⁹³Tomlinson 1969, 181.

εξωτερικά με μεγαλύτερες λίθους. Φαίνεται πως είναι οι εξέδρες για την τοποθέτηση των ανακλινδρων. Υπάρχει χώρος για δύο ανάκλινδρα μήκους λίγο πάνω από 2 μέτρα κατά μήκος του ανατολικού τοίχου, και για ένα ανάκλινδρο στον νότιο, στον βόρειο και στον δυτικό τοίχο.

Η Οικία αρ. 32 φαίνεται ότι είχε περάσει σε αχρηστία πριν κατασκευαστεί η Οικία 33. Η κεραμική χρονολογεί το κτίριο στον 6ο αι. π.Χ.¹⁹⁴ Ένα ζευγάρι δωματίων της υστερότερης Οικίας 40, που σώζεται αποσπασματικά, αποτελεί διπλή τραπεζαρία ή *ανδρώννα*, με χαμηλές εξέδρες γύρω από τους τοίχους ίδιας κατασκευής με την εξέδρα της Οικίας 33, η οποία υπενθυμίζει αμέσως τον πιο μόνιμο και περίτεχνο εξοπλισμό στο λεγόμενο *Εστιατόριο* μεταξύ των ιερών στο Ηραίο.

Πέρα από το άστυ της Κορίνθου και την Περαχώρα που σώζουν δείγματα κατοικίας ήδη από τον 7^ο αι. π.Χ., τον 6ο αι. π.Χ. εμφανίζονται και άλλες κώμες, στα μεσόγεια και στην περιφέρεια της κορινθιακής επικράτειας.

Νοτιοανατολικά της λίμνης Βουλιαγμένης Περαχώρας, στις ακτές του Κορινθιακού κόλπου, στη θέση Σκάλωμα η ανασκαφική έρευνα αποκάλυψε ενδείξεις κατοίκησης στην αρχαϊκή εποχή.¹⁹⁵ Η έκταση του οικισμού δε στάθηκε δυνατό να εξακριβωθεί, γιατί η ανασκαφή δεν ολοκληρώθηκε.

Γύρω από το μοναστήρι και το εκκλησάκι του Αγ. Νικολάου στο Μαλαγάρι του Ασπρόκαμπου της χερσονήσου Περαχώρας εντοπίζεται ένας μεγάλος οικισμός, του οποίου όμως δεν γνωρίζουμε το όνομα.¹⁹⁶ Στην περιοχή υπήρχε άφθονο νερό και πολλές διασκορπισμένες λίθοι. Ένα μικρό νεκροταφείο του 6^{ου} και 5^{ου} αι. π.Χ. ανασκάφηκε από τη Βρετανική Σχολή το 1936, και βρέθηκαν τα ίχνη ενός οικισμού της ίδιας περιόδου πάνω και πίσω από μια γειτονική φυσική ακρόπολη που δεν ήταν οχυρωμένη.¹⁹⁷ Η πόλη είχε τουλάχιστον έναν ναό τον 6^ο αι. π.Χ., επίνειο περίπου 2 χλμ. δυτικά της Σκαλωσιάς, και καλλιεργήσιμη περιοχή σε κοντινή απόσταση.

Η μεγαλύτερη πόλη στο βορειοδυτικό μέρος της επικράτειας της Κορίνθου βρισκόταν πάνω από το δρόμο της Σικυώνας, περίπου 5,5χλμ δυτικά της Κορίνθου, στην περιφέρεια του

¹⁹⁴ Tomlinson 1969, 181.

¹⁹⁵ Χατζηπούλιου 1980, 109.

¹⁹⁶ Wiseman 1978, 35-6.

¹⁹⁷ Βλ. Megaw 1936, 144-145, pl. 10 · Perachora II, 240, note 2, 261, 281, 327, 357 · Wiseman 1978, 36.

Ζευγολατιού.¹⁹⁸ Ο χώρος εκτείνεται νότια, ανατολικά και δυτικά από την εκκλησία του Αγίου Χαράλαμπου μεταξύ δύο φαραγγιών. Στην περιοχή υπάρχει νερό. Η επιφανειακή κεραμική χρονολογείται από τον 6^ο αι π.Χ. έως την Ελληνιστική Περίοδο. Τμήματα πόρινων λιθόπλινθων έχουν βρεθεί διασκορπισμένα. Πιθανόν πρόκειται για την πόλη Άσαί, μια μεγάλη κορινθιακή πόλη γνωστή από τον Θεόπομπο.¹⁹⁹

Στα νοτιοανατολικά της πόλης της Κορίνθου, η πόλη Κρώμνα, που φαίνεται να δημιουργήθηκε λόγω της χρήσης των λατομείων των Εξαμιλίων στην ενδοχώρα της Κορινθίας, άκμασε κατά την περίοδο από το 650 έως το 146 π.Χ. (εικ. 15).²⁰⁰ Από τη διασπορά της κεραμικής που συλλέχθηκε κατά την επιφανειακή έρευνα από το 1997 ως το 2003 μιας μεγάλης ομάδας μελετητών προέκυψε μια πρώτη εικόνα της χωρικής διαρρύθμισης και του χαρακτήρα της Κρώμνας κατά τη διάρκεια των χρόνων ευημερίας.²⁰¹ Έχει προσδιοριστεί γεωγραφικά ο βασικός πυρήνας μιας «πόλης», μια παρακείμενη «βιομηχανική» περιοχή στα λατομεία, περιοχές με τελετουργική δραστηριότητα στη μετάβαση μεταξύ οικιστικών και βιομηχανικών ζωνών, νεκροταφεία που πιθανόν οριοθετούν τη διαχωριστική γραμμή μεταξύ του οικιστικού και του μη οικιστικού χώρου, δύο μεγάλες οδοί που συνδέουν την Κόρινθο με την ανατολική ακτή της Κορινθίας, μια οχυρωμένη θέση με θέα την Κρώμνα από το νότο και αρκετά αγροκτήματα στην εύφορη πεδιάδα. Στην περιοχή δεν έχουν ακόμα πραγματοποιηθεί ανασκαφές.

Σύμφωνα με τους μελετητές η αγροτική ζωή στην ανατολική Κορινθία γίνεται λιγότερο ξεκάθαρη αρχαιολογικά από τη στιγμή που η Κόρινθος άρχισε να κυριαρχεί στην περιοχή.²⁰² Είναι άγνωστο αν οι κάτοικοι της κορινθιακής ενδοχώρας ήταν σε θέση να επιδιώξουν ανεξάρτητες σχέσεις εντός της Κορινθίας ή και έξω από τα όρια της επικράτειας. Ειδικά η Κρώμνα, πάντως, φαίνεται να αναδύθηκε ειδικά λόγω της εξαγωγής υλικού στα λατομεία για τους ναούς της εποχής, που σχετίζονται με την κεντρική πολιτική της πόλης-Κράτους της Κορίνθου.

¹⁹⁸Wiseman 1978, 100, fig. 102.

¹⁹⁹Θεόπομπ., fr.173· Wiseman 1978, 102,.

²⁰⁰ Tartaron et al.2006, 504.

²⁰¹ Tartaron et al.2006, 507.

²⁰²Tartaron et al. 2006, 456.

3β. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η κατοικία αρ. 4 (Traders' Complex) βρίσκεται σε νευραλγικό σημείο της πόλης, επί της οδού που οδηγεί από το λιμάνι του Λεχαίου προς το κέντρο του άστεως, και αμέσως ανατολικά του λόφου του ναού του Απόλλωνα. Η θέση της πρέπει να σχετίζεται με την εμπορία κεραμικής ή και άλλων προϊόντων που μεταφέρονταν με αγγεία, όπως υποδηλώνει ο λάκκος νότια της οικίας.²⁰³ Αν και δεν έχει σωθεί παρά τμήμα της κάτοψης, διαπιστώνουμε ότι οι τοίχοι της οικίας είναι σχετικά ευθείς, αλλά ακολουθούν τα χαρακτηριστικά των πρωτοκορινθιακών οικιών και γωνιάζουν με άλλους τοίχους σε ελαφρώς αμβλείες ή οξείες γωνίες, όπως και στην Οικία αρ. 16, όχι ωστόσο τόσο έντονα όσο στην Πρωτοκορινθιακή Περίοδο. Το βοτσαλωτό δάπεδο στο Δωμάτιο 1 που χρονολογείται στο 575 π.Χ., μας θυμίζει ένα ακόμα παράδειγμα πρωτοκορινθιακής οικίας (βλ. π.π., Οικίες 5 και 32). Η κάλυψη του συγκροτήματος από πηλό δείχνει πιθανότατα ότι η ανωδομή αποτελούνταν από ωμόπλινθους. Η κάτοψη της οικίας μας θυμίζει την οικία του Μικίωνα και του Μένωνα στην Αθήνα.²⁰⁴

Η ίδρυση μικρών ιερών πάνω από οικίες, όπως η Οικία αρ. 13 (Ιερό Στήλης) και η Οικία αρ. 16 (Ερώσα) ήταν μια συνήθης πρακτική στο άστυ της Κορίνθου.²⁰⁵ Στην οικία πάνω από το Ιερό της Στήλης (αρ. 13) οι τρεις κοιλότητες στο βράχο είχαν διανοιχθεί για την τοποθέτηση αμφορέων μεταφοράς. Αυτή η πρακτική συναντάται και στις πρωτοκορινθιακές οικίες (βλ. κοιλότητες αποθήκευσης στην Οικία Καρχηδονιακών Αμφορέων –Punic Amphora Building) και ακολουθείται ακόμα ως τον 3ο αι. π.Χ.²⁰⁶

Η αυλή της αρ. 16 Οικίας κάτω από το ιερό της Ερώσας ήταν στρωμένη με θρυμματισμένο ασβεστόλιθο, ένα τυπικό υλικό για δάπεδα για τέτοιους ανοιχτούς χώρους. Το συναντήσαμε στην Πρωτοκορινθιακή Περίοδο στην Οικία αρ. 2 (π.π. σ. 25 κ.ε.) και συναντάται και πολύ αργότερα, τουλάχιστον ως τον 4^ο αι. π.Χ. Για πρώτη φορά (όπως και στην Οικία αρ. 4) συναντάμε ένα πηγάδι εντός της αυλής. Στην Πρωτοκορινθιακή Περίοδο υπήρχαν φρέατα λίγα μόλις μέτρα έξω από τις οικίες. Η ενσωμάτωση του πηγαδιού στο εσωτερικό της οικίας αφενός

²⁰³ Σύμφωνα με τον Ault (2007, 259) οι αρχαϊκές και κλασικές οικίες στην Ελλάδα φιλοξενούν συχνά τις επαγγελματικές ή εμπορικές τους δραστηριότητες, και συνδέονται άμεσα με τη μακροοικονομία.

²⁰⁴ Tsakirgis 2016, 277, fig. 19.4.

²⁰⁵ Williams 1981b, 418 και Bookidis 2003, 253. Ο Williams αποδίδει την πρακτική στην ευλάβεια που απέδιδαν οι κορίνθιοι στους οικιακούς θεούς τους μετά την εγκατάλειψη της οικίας όπου λατρεύονταν).

²⁰⁶ Γκιώνη 2018, υπό έκδοση. Η οικιακή αποθήκευση ήταν πρωταρχική μέριμνα των κατοίκων τόσο στην αρχαϊκή όσο και στην κλασική περίοδο, βλ. Ault 2007, 265.

δείχνει μια τάση εσωστρέφειας και ανάγκης για ιδιωτικότητα, αφετέρου υποδηλώνει την αυξανόμενη ανάγκη χρήσης του νερού στο νοικοκυριό, και εν τέλει την ανάγκη για περισσότερη άνεση. Γύρω από την αυλή υπήρχε μια μόνο σειρά των δωματίων στη νότια, ανατολική και βόρεια πλευρά της. Η κάτοψη αυτή μοιάζει πολύ με την υστερότερη οικία Δήμα στην Αττική.²⁰⁷ Ακόμα δεν έχει διαμορφωθεί το σχέδιο κάτοψης του κλασικού σπιτιού με αυλή στο κέντρο της νότιας πλευράς και παστάδα.²⁰⁸

Νότια της Ιερής Κρήνης, η τρίτη και τελευταία φάση της Οικίας αρ. 2 που είναι σε χρήση από την Πρωτοκορινθιακή Περίοδο, σημειώνεται με περιορισμό των λειτουργικών χώρων σε μόλις δύο δωμάτια με αυλή. Δεδομένου ότι όλες οι υπόλοιπες οικίες του 6^{ου} αι. π.Χ. έχουν σημαντική έκταση με αρκετά δωμάτια, πιθανότατα το κτίριο από οικοτεχνία μετατράπηκε σε καθαρά βιοτεχνικό εργαστήριο, χωρίς οικιακή χρήση.

Τέλος, παρατηρούμε ότι οι περισσότερες οικίες είναι φροντισμένες, με κάπως ορθογώνια σχέδια, μερικά πιο ακανόνιστα. Τα ελάχιστα υπολείμματα των ανωδομών τους αποτελούνται από αργολιθοδομή και τοίχους από ωμόπλινθους, όπως άλλωστε είναι ο κανόνας στον ελλαδικό χώρο.²⁰⁹ Η κατασκευή τους δεν διαφέρει σημαντικά από τις κορινθιακές κατοικίες του 7ου αιώνα π.Χ., και μερικές είναι στην πραγματικότητα απλώς καθυστερημένες φάσεις των κατασκευών του 7ου αιώνα.²¹⁰

Η Οικία αρ. 33 στην Περαχώρα έχει εντελώς διαφορετική διαρρύθμιση από την πρωτοκορινθιακή μεγαροειδή Οικία αρ. 32. Πλέον τα δωμάτια χωροθετούνται γύρω από μια αυλή η οποία τοποθετείται στα νότια, και το κτίριο αρχίζει και παίρνει την κάτοψη μιας οικίας του 5^{ου} αι. π.Χ. Ο ανδρώνας της οικίας είναι ο πρώτος που βρίσκουμε στην Κορινθία και ο μοναδικός που απαντάται τον 6^ο αι. π.Χ. Αυτό παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον, δεδομένου ότι η οικία βρίσκεται σε περιφερειακή του άστεως περιοχή. Είναι πιθανό η καινοτομία να οφείλεται στη λειτουργία του πολύ σημαντικού ιερού της Ήρας που βρίσκεται στην περιοχή και αποτελούσε σημαντικό κέντρο διακίνησης ιδεών. Την Οικία αρ. 33 επίσης δεν εξυπηρετεί πηγάδι, όπως άλλωστε και την προγενέστερη Οικία αρ. 32. Η κατασκευή των τοίχων μοιάζει με

²⁰⁷Jonesetal. 1962, 76, fig. 1.

²⁰⁸βλ. Plommer 1977, 79. Αντίθετα σε άλλα μέρη του ελλαδικού χώρου υπάρχουν οικίες με την αυλή στα νότια, βλ. Tsakirgis 2016, 281.

²⁰⁹βλ. Hoepfner200, 151, Lang 2007, 190.

²¹⁰Ο Pfaff(2003, 138) τις αρχαϊκές οικίες τις χαρακτηρίζει ως ανεπιτήδευτες.

την οικία 32 όπως προαναφέραμε, αλλά και με τις Οικίες Β και C στην Πύλο²¹¹ που χρονολογούνται στην κλασική περίοδο με ενδείξεις ότι υπήρχαν πρωιμότερες φάσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Ο ΠΕΜΠΤΟΣ ΑΙΩΝΑΣ π.Χ.

Στα μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ. χτίστηκαν τα μεγάλα οχυρωματικά τείχη μεταξύ του άστεως της Κορίνθου και του λιμανιού του Λεχαιού.²¹² Οι Κεγχρεές μέσα στον 5^ο αι. π.Χ, και ίσως νωρίτερα, είχαν γίνει το κυριότερο λιμάνι της Κορίνθου στον Σαρωνικό.²¹³ Το κέντρο του άστεως συνέχισε να διαμορφώνεται. Ένα στάδιο ανεγέρθηκε το α΄ μισό του 5^{ου} αι. π.Χ. νότια της Πειρήνης και της Ιεράς Κρήνης, στον χώρο όπου σήμερα βρίσκεται η Ρωμαϊκή Αγορά.²¹⁴ Σύμφωνα με τον G. Sanders και τον C. Williams η Αγορά της Κορίνθου αυτή την περίοδο πιθανόν εκτεινόταν βόρεια ή βορειοανατολικά του λόφου του ναού του Απόλλωνα.²¹⁵ Στο ανατολικό τμήμα της Ρωμαϊκής Αγοράς οικίες φαινομενικά χτισμένες σε αστικά συγκροτήματα είχαν καταλάβει την περιοχή νότια του δρόμου όπου αργότερα κατασκευάστηκε η Νότια Στοά.²¹⁶

Δώδεκα κατοικίες ή σπαράγματα κατοικιών του 5^{ου} αι. π.Χ. εντοπίστηκαν διάσπαρτα στην ευρύτερη περιοχή του άστεως. Συγκεκριμένα βρέθηκαν στο δυτικό τμήμα της μετέπειτα Ρωμαϊκής Αγοράς, στον Κεραμεικό της Κορίνθου που βρίσκεται στο δυτικό τμήμα του άστεως, βόρεια του λόφου του Ναού του Απόλλωνα, στην περιοχή αμέσως ανατολικά του Αρχαιολογικού Μουσείου, πιθανόν στο Ασκληπιείο, στην Ανατολική Αγορά και ανατολικά του Θεάτρου. Εκτός της πόλης της Κορίνθου εντοπίστηκαν δύο οικίες παρόμοιας κατασκευής στην Περαχώρα, και πέρα από τους οικισμούς της Κρώμας, του Ασπροκάμπου και του Αγ.

²¹¹ Βλ. Coleman et al. 1986, House B & House C, Pl. 5, b, περιοχέςB-E.

²¹² Corinth III.2, 84-125 και Hansen et al. 2004, 467

²¹³ Wiseman 1978 p. 52. Αν και πρέπει να υπήρχε οικισμός, δεν διατηρούνται ίχνη που να ταυτίζονται με ιδιωτικές οικίες μέχρι στιγμής, βλ. KenchreaiI, 50-52.

²¹⁴ Romano 1993.

²¹⁵ Sanders 2010, 367· Sanders 2005, 11· Βλ. επίσηςWilliams 1970, 35. Το ίδιο συμβαίνει και με την Αγορά της Αθήνας. Η παλαιότερη Αγορά ίσως βρισκόταν νότια της Ακρόπολης, βλ. Tsakirgis2009, 47.

²¹⁶ Williams 1981a, 23.

Χαράλαμπος που κατοικούνται από τον 6^ο αι. π.Χ., εμφανίζονται τα ίχνη δύο νέων οικισμών, βόρεια του λόφου Βουκιανά και βόρεια του σύγχρονου οικισμού της Περαχώρας, στη θέση Αρεμάδα. Ίχνη μιας κατοικίας βρέθηκαν και στην Ποσειδωνία Κορίνθου. Αναφέρουμε ενδεικτικά τις ακόλουθες οικίες:

4α. ΤΑ ΥΛΙΚΑ ΚΑΤΑΛΟΙΠΑ

Η Οικία με τους Καρχηδονιακούς Αμφορείς (*Punic Amphora Building*, αρ. 10, εικ. 37-39) εντοπίστηκε περίπου είκοσι τέσσερα μέτρα βορειοδυτικά από το Ιερό της Στήλης.²¹⁷

Στην πρώτη του φάση ήταν ένα τετράπλευρο κτίριο, με εξωτερικές διαστάσεις περίπου 15 μ. ανατολικά/δυτικά και 13,30 μ. από βορρά προς νότο.²¹⁸ Οι τοίχοι χτίστηκαν σε θεμέλια από μεγάλους, καλά λαξευμένους λίθους από πωρόλιθο. Στο κέντρο υπήρχε μια αυλή με παστάδα κατά μήκος της βόρειας πλευράς της. Την αυλή με την παστάδα πλαισίωναν δωμάτια στα ανατολικά, νότια και δυτικά. Ο βόρειος τοίχος της παστάδας χρησίμευσε ως αρχικός εξωτερικός βόρειος τοίχος, αλλά στη δεύτερη φάση έγινε εσωτερικός τοίχος με την προσθήκη των Δωματίων 3 και 4 στα βόρεια. Στην ανατολική πλευρά της αυλής υπήρχε ένας χώρος με πήλινο δάπεδο, όπου βρέθηκαν λάκκοι που είχαν διανοιχθεί είτε για αποθήκευση είτε για την τοποθέτηση πίθων. Αυτή η περιοχή άλλαξε στη δεύτερη φάση και μετατράπηκε στο Δωμάτιο 5 που έφερε δάπεδο από θρυμματισμένο ασβεστόλιθο, παρόμοιο με της αυλής.²¹⁹ Το Δωμάτιο 5 στο ανατολικό τμήμα της οικίας έχει διαστάσεις 3,90 μέτρα ανατολικά προς δυτικά x 5,25 μ. από βορρά προς νότο. Η είσοδος από την αυλή στο Δωμάτιο 5 αποκαθίσταται στο δυτικό τμήμα του νότιου τοίχου. Ένα δάπεδο από θρυμματισμένο πωρόλιθο συνδέεται με το Δωμάτιο 5. Κάτω από τον κονιορτοποιημένο πωρόλιθο υπάρχει γέμισμα από θρυμματισμένους αμφορείς. Αντίθετα, τα υπόλοιπα δωμάτια του κτιρίου φέρουν δάπεδο από πηλό.²²⁰

Η νότια πλευρά του κτιρίου είναι σε μεγάλο βαθμό ανεξερεύνητη, πέρα από τα υπολείμματα του Δωματίου 6 στη νοτιοανατολική γωνία της οικίας.²²¹ Το δωμάτιο είχε πιθανώς διαστάσεις 3,60 μ. στον άξονα Ανατολής-Δύσης x 2,40 μ. στον άξονα Βορρά-Νότου.

²¹⁷ Williams 1978, 1.

²¹⁸ Williams 1979, 107.

²¹⁹ Williams 1979, 107.

²²⁰ Williams 1979, 110, 112, 113.

²²¹ Williams 1979, 111.

Στη δεύτερη φάση του το κτίριο βρισκόταν στη δυτική πλευρά μιας από τις κύριες αρτηρίες της πόλης με κατεύθυνση Βορρά-Νότου. Αυτή η οδός περνούσε ανάμεσα στον αρχαϊκό ναό του Απόλλωνα και την Κρήνη Γλαύκη με κατεύθυνση προς τον Ακροκόρινθο. Βόρεια του κτιρίου υπήρχε επίσης δρόμος με κατεύθυνση ανατολικά-δυτικά που έφερε κεντρικό κανάλι αποχέτευσης από πωρόλιθο. Νότια επίσης διερχόταν οδός. Περιτριγυρισμένο από δρόμους στις τρεις πλευρές του, το κτίριο είχε ιδανική εμπορική θέση σε αυτή την περιοχή της κλασικής πόλης. Αυτή την περίοδο δημιουργούνται στο κτίριο νέα χωρίσματα με μια σειρά μεγάλων, χονδροειδώς διαμορφωμένων ογκόλιθων, πάνω από τους οποίους τοποθετούνται πολύ μικρότερες λίθοι, πρόχειρα και μέσα σε κονίαμα λάσπης.²²² Πάνω σε αυτούς στηριζόταν η ανωδομή από ωμόπλινθους. Οι οικοδόμοι δεν ασχολήθηκαν με ορθές γωνίες ούτε με παράλληλους τοίχους, είτε στην αρχική κατασκευή είτε στην πρώτη τροποποίηση.²²³ Στον δρόμο εκτείνεται μια καλά χτισμένη αποχέτευση με ορθογώνιους λίθους από πωρόλιθο. Διέρχεται από τη νότια πλευρά του δρόμου και συναντά ένα πιο απλά κατασκευασμένο αποχετευτικό αγωγό που ρέει ανατολικά κατά μήκος του βόρειου τείχους της οικίας. Η Οικία με τους Καρχηδονιακούς Αμφορείς διαθέτει επίσης μια αποχέτευση που εκτείνεται κατά μήκος της δυτικής πλευράς. Από τα θραύσματα των πεσμένων κεραμιδιών που βρέθηκαν σε αυτή την περιοχή, αλλά και από τη διάταξη των αποχετευτικών αγωγών, μπορεί να αποκατασταθεί κορινθιακή κεραμοσκεπή στο κτίριο.²²⁴ Στη δεύτερη φάση υπήρχε επίσης εσωτερική αυλή.²²⁵ Η πρόσβαση στην αυλή από το δρόμο βρισκόταν στην ανατολική πλευρά του κτιρίου. Το μέγιστο μήκος της ήταν περίπου 12.50 μ. στην Ανατολή-Δύση, και είναι ευρύτερη στο δυτικό άκρο απ' ό,τι στα ανατολικά. Το νότιο όριό της δεν έχει εντοπιστεί. Η αυλή και το δάπεδο της παστάδας έφεραν ένα θρυμματισμένο και πακτωμένο δάπεδο από πωρόλιθο. Ο θρυμματισμένος πωρόλιθος χρησιμοποιήθηκε για όλες τις επιφανειακές επιστρώσεις της αυλής, που κάθε φορά τοποθετούνταν πάνω από ένα στρώμα οστράκων από αμφορείς.

Στη δεύτερη φάση προστέθηκε μια νέα «στοιά» μπροστά από την αρχική παστάδα.²²⁶ Τοποθετήθηκαν τρεις στύλοι για να στηρίξουν την οροφή της προσθήκης σε ξεχωριστούς

²²²Williams 1978, 17.

²²³Williams 1978, 17.

²²⁴Williams 1978, 16, και Tsakirgis 2016, 275 για τον συνήθη τρόπο στέγασης.

²²⁵Williams 1979, σελ. 108.

²²⁶Williams 1979, 109.

τοιχοβάτες. Ο χώρος μεταξύ του τοίχου του Δωματίου 1 και του δυτικού στύλου της εσωτερικής παστάδας φαίνεται να έχει κλείσει από έναν τοίχο, και μια εστία κατασκευάστηκε στη βορειοδυτική γωνία της κλειστής περιοχής. Ανατολικά της εστίας υπάρχει μια μικρή περιοχή που έχει στρωθεί με κορινθιακές κεράμους. Το Δωμάτιο 1 στο δυτικό τμήμα της οικίας σώζει μόνο τμήματα του ανατολικού, δυτικού και βόρειου τοίχου και έχει πλάτος κατά προσέγγιση 2,30 μ. σε κατεύθυνση Ανατολής-Δύσης. Στην εξωτερική όψη του δυτικού τοίχου του Δωματίου 1 υπάρχει μια μακρά ορθογώνια προσθήκη πλάτους 1,60 μ. και μήκος περίπου 5.20 μ. Μέσα σε αυτή την προσθήκη, ένας τοίχος χτίστηκε για ενίσχυση του αρχικού δυτικού τοίχου του κτιρίου. Ο ελεύθερος εσωτερικός χώρος μεταξύ των τοίχων έχει πλάτος μόνο 0,60 μ. Πιθανόν πρόκειται για το κλιμακοστάσιο, που χτίστηκε μετά την κατασκευή του αρχικού κτιρίου. Το Δωμάτιο 2, δυτικά των παστάδων, έχει διαστάσεις περίπου 1,90 μ. ανατολικά-δυτικά x 2,50 μ. βορρά-νότου. Το κατώφλι από ασβεστόλιθο πλάτους 0,37 μ. διατηρεί τα ίχνη για έναν στροφέα και έναν πίρο για μια δίφυλλη πόρτα που συνδέει το Δωμάτιο 2 με το δυτικό άκρο της εσωτερικής παστάδας. Εντός του δωματίου υπήρχε ένα λεπτό στρώμα καύσης πάνω από το δάπεδο από πηλό, η απομάκρυνση του οποίου αποκάλυψε μια προγενέστερη κατασκευή από ωμόπλινθους του πρώιμου 5^{ου} αι. π.Χ.²²⁷

Το Δωμάτιο 3 στη βορειοδυτική γωνία του κτηρίου έχει διαστάσεις 3,60 μ. βορρά-νότου x περίπου 7,20 μ. ανατολικά-δυτικά. Πιθανόν χωριζόταν από έναν τοίχο στην κατεύθυνση Βορρά/ Νότου, που τώρα δεν σώζεται.²²⁸

Στο δάπεδο από χώμα βρέθηκε μια εστία μαζί με μια σειρά οπών στα βόρεια, η χρήση των οποίων είναι ακόμη ανεξήγητη.²²⁹ Δυστυχώς δεν υπάρχουν στοιχεία που να υποδηλώνουν τη χρήση του δωματίου.²³⁰ Αμέσως κάτω από το πάτωμα, το οποίο έχει αφαιρεθεί στη νοτιοανατολική γωνία, βρέθηκε κατά χώραν τοίχος από ωμοπλίνθους μιας προηγούμενης κατασκευής.²³¹ Το Δωμάτιο 4 στη βορειοανατολική γωνία του κτηρίου είναι 3,90 μέτρα στην κατεύθυνση βορρά-νότου κατά 5,20 μ. ανατολικά-δυτικά. αλλά μόνο ένα τμήμα τοίχου, σε μήκος 1,50 μ. που αποτελεί θεμέλιο για το ανατολικό τοίχωμα του έχει αποκαλυφθεί. Το

²²⁷ Williams 1979, 112-113.

²²⁸ Williams 1979, 109.

²²⁹ Williams 1979, σελ. 109-110.

²³⁰ Williams 1979, 112.

²³¹ Williams 1979, 112-113.

Δωμάτιο 4 φέρει ενιαίο δάπεδο από χώμα σχεδόν αμέσως κάτω από το οποίο βρέθηκε το στόμιο ενός πηγαδιού (1978-3).²³² Ο βόρειος τοίχος του κτιρίου αποτελείται από μια σειρά λίθων από πορόλιθο που είναι χτισμένοι πάνω στο χώμα σε επαφή με τη βόρεια όψη ενός πρωτοκορινθιακού τοίχου.²³³ Κοντά στον ανατολικό τοίχο του κτιρίου υπήρχαν επίσης κατάλοιπα πρωτοκορινθιακού τοίχου. Οι δύο πρώτοι τοίχοι αποτελούν μέρος μιας κατασκευής της πρώιμης Πρωτοκορινθιακής Περιόδου.²³⁴ Στον νότιο τοίχο του Δωματίου 4 υπήρχε άνοιγμα προς την παστάδα.²³⁵ Στην πρώτη φάση το δωμάτιο ήταν στρωμένο με πηλό που έφερε λάκκους αποθήκευσης ή για την τοποθέτηση αγγείων. Τα ευρήματα δείχνουν ότι αρχικά το κτίριο ήταν πιθανότατα μια κατοικία μέρος της οποίας προοριζόταν για τις εμπορικές δραστηριότητες του κατόχου της. Στη δεύτερη φάση, το κτίριο έγινε σχεδόν εξ ολοκλήρου εμπορικό κέντρο, με τον ιδιοκτήτη να χειρίζεται την εισαγωγή μεγάλων ποσοτήτων ψαριών συσκευασμένων σε αμφορείς και, πιθανώς, και κρασί. Ίσως ο ιδιοκτήτης της πρώτης φάσης ταυτίζεται με τον ιδιοκτήτη της δεύτερης, και η μετατροπή της κατοικίας ήταν το αποτέλεσμα της επέκτασης του εμπορίου του. Η εμπορική χρήση κατά τη δεύτερη περίοδο ήταν προφανώς πολύ πιο έντονη απ' ό, τι στην πρώτη, με τη λειτουργία της φαινομενικά περιορισμένη στον χειρισμό ή την επεξεργασία ψαριού και οίνου.²³⁶ Σχεδόν δεν υπάρχουν στοιχεία για τη χρήση αυτή κατά την πρώτη περίοδο του κτιρίου.

Τα Δωμάτια 2 έως 4 έχουν ένα ενιαίο πάτωμα από πηλό, η αυλή και οι παστάδες, ωστόσο, έχουν δάπεδα που δημιουργήθηκαν από τη συνεχή απόρριψη θραυσμάτων αμφορέων.²³⁷ Επομένως εδώ παρατηρείται μια διάκριση των δαπέδων ανάλογα με τη χρήση. Ο εξωτερικός χώρος καλυπτόταν με πιο σκληρό υλικό, και αυτή η παρατήρηση μας διευκολύνει για την εξακρίβωση της χρήσης των δωματίων. Προφανώς, όταν έπρεπε να απορριφθεί ένας μεγάλος όγκος αμφορέων, τα αγγεία σπάζονταν ταυτόχρονα και τα συντρίμια απλώνονταν πάνω στο υπάρχον δάπεδο της παστάδας και της αυλής. Ακολούθως, επάνω στα όστρακα

²³² Williams 1979, 113.

²³³ Williams 1980, 108.

²³⁴ Williams 1980, 108.

²³⁵ Williams 1979, 110.

²³⁶ Williams 1978, 16.

²³⁷ Williams 1979, 112.

επιστρωνόταν θρυμματισμένος πωρόλιθος. Αυτή η διαδικασία επαναλήφθηκε περισσότερες από μία φορές για κάποια χρόνια.

Το κτίριο εγκαταλείφθηκε στο τέλος του τρίτου τέταρτου του 5^{ου} αι. π.Χ.²³⁸

Οι ίδιοι οι αμφορείς προέρχονται από δυτικές και ανατολικές θέσεις της Μεσογείου: από την Ισπανία, ενδεχομένως από τη Μασσαλία, από τη Μοτύη στη Σικελία, ίσως από περιοχές της Βόρειας Αφρικής, τη Χίο, τη Μένδη και πιθανόν από την Ποτίδαια στη Χαλκιδική.²³⁹ Οι ίδιοι τύποι αμφορέων αντιπροσωπεύονται σε όλα τα επίπεδα του κτιρίου, αν και τα σχετικά ποσοστά αλλάζουν.²⁴⁰ Σε μερικές περιπτώσεις τα αποκόμματα ψαριών βρέθηκαν ακόμη προσκολλημένα στα τοιχώματα των αμφορέων, καθώς απορρίφθηκαν μαζί με τα δοχεία.

Πιθανόν η επιχείρηση σταμάτησε τη λειτουργία της λόγω των γεγονότων στην αρχή του Πελοποννησιακού πολέμου, όταν η Κορινθιακή αποικία της Ποτίδαιας καταλήφθηκε από την Αθήνα, και ο Φορμίωνας απέκλεισε την είσοδο του κόλπου της Κορίνθου με αποτέλεσμα το τέλος του εμπορίου στο Βόρειο Αιγαίο και στη Δύση.

Το Κεραμοποιείο (*Terracotta Factory*, αρ. 17 του Παραρτήματος II, εικ. 38-41) ήταν αρχικά ένα τυπικό κλασικό ελληνικό σπίτι, με δωμάτια διευθετημένα γύρω από μια κεντρική αυλή, και κατόπιν το μέρος μιας οικοτεχνίας όπου ο πηλός πιεζόταν μέσα σε μήτρες ειδωλίων²⁴¹ και κατασκευάζονταν πήλινα μικκύλα αγγεία.²⁴² Συνολικά μέσα στο κτίριο βρέθηκαν εξήντα μήτρες. Η οικία κατασκευάστηκε μετά τα μέσα του 5ου αιώνα με τη μορφή μιας μεγάλης ανοιχτής αυλής με δύο εφραπτόμενες αίθουσες στο νότο και ενδεχομένως και άλλες, που δεν σώθηκαν.²⁴³ Αργότερα, ίσως στο τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αι. πραγματοποιήθηκε εκτεταμένη ανακατασκευή ενώ στα ανατολικά προστέθηκαν δύο δωμάτια.²⁴⁴ Το πρώτο τέταρτο του 4ου αιώνα πραγματοποιήθηκαν περαιτέρω αλλαγές στα δωμάτια και προστέθηκαν τρία περισσότερα δωμάτια κατά μήκος της βόρειας πλευράς. Η κατασκευή φαίνεται ότι παρέμεινε ουσιαστικά

²³⁸ Williams 1979, 118.

²³⁹ Williams 1979, 117.

²⁴⁰ Williams 1979, 117.

²⁴¹ Corinth XV, I, 35, 45.

²⁴² Corinth XV, I, 46· Corinth VII, iii, 202-203.

²⁴³ Corinth XV.I, 48· Corinth 7.5, 17, υποσημ 61· Williams 1981a, 418-421.

²⁴⁴ Corinth XV.I, 47, 49.

αμετάβλητη μέχρι το τρίτο τέταρτο του 4ου αιώνα, όταν ένας σεισμός το κατέστρεψε.²⁴⁵ Για τη θεμελίωση είχε λαξευτεί ο βράχος σε βάθος ως 0,80 μ. και κατασκευάστηκαν οι βάσεις των τοίχων από λίθους πάνω στους οποίους υπήρχε ανωδομή από ωμόπλινθους.²⁴⁶ Οι τοίχοι της πρώτης περιόδου είναι από αργολιθοδομή με λίγες μικρές λαξευμένες λίθους, τοποθετημένες με επιμέλεια, αλλά και με τη χρήση αρκετού χώματος. Συχνά εδράζονται σε πολύ ρηχές λαξεύσεις στον βράχο.²⁴⁷ Στην δεύτερη φάση οι τοίχοι κατασκευάζονται κυρίως από λαξευμένες μεγάλες λίθους, τοποθετημένες με μεγάλη φροντίδα και με τη χρήση ελάχιστου χώματος. Επάνω σε αυτούς τους τοίχους βρέθηκαν κέραμοι για πρώτη φορά.

Η τρίτη περίοδος χαρακτηρίζεται από τοίχους με πρόχειρη αργολιθοδομή από μικρές πέτρες και πολύ χώμα. Περιέχουν πολύ λίγους λαξευμένους λίθους με εξαίρεση τους τοίχους των δωματίων κατά μήκος της βόρειας πλευράς του κτιρίου, οι οποίοι περιέχουν σημαντικό επαναχρησιμοποιούμενο υλικό και μπορεί να ανήκουν σε αυτή την περίοδο.

Η αυλή είχε διαστάσεις 9,60x5,80μ. και στα νότια-νοτιοδυτικά διέθετε παστάδα, με στύλους πάνω σε ξεχωριστές βάσεις.²⁴⁸ Ένας από τους στύλους παραμένει σε ύψος ελάχιστων εκατοστών κατά χώραν, σώζοντας λευκό κονίαμα στις δύο πλευρές προς την αυλή.²⁴⁹ Ένας εξαιρετικά μεγάλος αριθμός αγγείων και άλλων αντικειμένων βρέθηκαν στοιβαγμένα στον πίσω τοίχο της παστάδας. Φαίνεται ότι εκεί τοποθετούνταν τα προϊόντα πριν την πώλησή τους. Στην αυλή βρέθηκαν επίσης δεκαοκτώ μήτρες ειδωλίων²⁵⁰ και είκοσι έξι υφαντικά βάρη.²⁵¹ Οι ποσότητες δείχνουν εμπορική δραστηριότητα.²⁵² Δεν υπάρχει στις εγκαταστάσεις κλίβανος, εντούτοις θα ήταν επαρκείς οι χώροι για την παραγωγή ειδωλίων εντός του κτιρίου, που θα μεταφέρονταν για καύση σε έναν κλίβανο σε άλλον χώρο. Τα ειδώλια φαίνεται ότι πλάθονταν στο κτίριο, αλλά δεν ψήνονταν εκεί. Υπήρχε άνοιγμα στον ανατολικό τοίχο, πλάτους 1,35μ. αλλά η κεντρική είσοδος του κτιρίου βρισκόταν πιθανόν στον βόρειο τοίχο της αυλής, με πλάτος

²⁴⁵ CorinthXV.I, 46-47.

²⁴⁶ Corinth 15.1, 35 και 6.

²⁴⁷ CorinthXV.1, 35.

²⁴⁸ CorinthXV.1, 35.

²⁴⁹ Συνήθως οι στύλοι των παστάδων είναι ξύλινοι αλλά υπάρχουν και εξαιρέσεις, βλ. Cahill 2002, 79, Tsakirgis 2016, 282-283.

²⁵⁰ Corinth XV,1, 36.

²⁵¹ Corinth XV.1, σελ. 37.

²⁵² Williams 1981b, 419.

1,20μ.²⁵³ Κοντά στον βόρειο τοίχο του βορειοδυτικού δωματίου βρέθηκε λίθινος αγωγός για τη συλλογή νερού,²⁵⁴ όπως και στο κτίριο με τους καρχηδονιακούς αμφορείς. Στη βορειοδυτική γωνία του δωματίου και κοντά στη δυτική πλευρά του αγωγού υπάρχουν ίχνη από ένα δάπεδο με λευκά βότσαλα σε κονίαμα.²⁵⁵ Αντίστοιχα, η νοτιοανατολική γωνία του δωματίου φέρει ένα μικρό σκληρό δάπεδο από κονίαμα, που βρίσκεται 15 εκατοστά πάνω από τον βράχο πάνω σε ένα θεμέλιο μικρών λίθων. Το κονίαμα είναι πολύ λεπτό, σκληρό με γκριζωπό χρώμα και πολύ λείο, πάχους περίπου 5 εκατοστών. Τα 2 εκατοστά αντιπροσωπεύουν το καθαρό επιφανειακό κονίαμα και το υπόλοιπο είναι κονίαμα με πετραδάκια. Η Οικία αρ. 17 είναι πιθανότατα το πρώτο παράδειγμα όπου χρησιμοποιείται τέτοιου είδους κονίαμα. Η Οικία αρ. 17 ακολουθεί τον κανόνα στην κλασική Ελλάδα ότι η βιομηχανία εντάσσεται μέσα στα πλαίσια της οικίας.²⁵⁶

Με την κατασκευή του τείχους της πόλης το 426 π.Χ. η οικία έχασε τα δυτικά της δωμάτια και επεκτάθηκε ανατολικά. Το κτίριο μετά την κατασκευή του οχυρωματικού τείχους συνίσταται από αίθουσες εκατέρωθεν ενός ευρύτερου ανατολικού διαδρόμου που οδηγεί σε μια τετράγωνου σχήματος δυτική αυλή.

Ένα ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι στο κτίριο υπάρχει δωμάτιο οικιακής λατρείας που βρίσκεται ανατολικά της αυλής (εικ. 40).²⁵⁷ Εντός του δωματίου υπήρχε μια στήλη δίπλα σε ένα ζεύγος βάσεων ή τραπεζοφόρων που πιθανόν στήριζαν μια επιτραπέζια πλάκα που δεν σώζεται. Η θέση τους καθορίζεται από λαξεύματα στο βράχο στη δυτική πλευρά του δωματίου. Υπήρχε μια εξέδρα, πιθανώς για την τοποθέτηση λατρευτικού αγάλματος,²⁵⁸ που βρίσκεται ανάμεσα στο τραπέζι και το δυτικό τοίχο του δωματίου. Αυτά τα στοιχεία πιθανόν χρησιμοποιήθηκαν στη δεύτερη φάση του κτιρίου και επισκευάστηκαν για χρήση και στην τρίτη φάση. Στην τρίτη φάση του κτιρίου ανήκουν μια δεύτερη στήλη στη νοτιοδυτική γωνία του δωματίου και ένας μικρός βωμός τριγλύφων στα ανατολικά (εικ. 41). Η μορφή του βωμού με τις τριγλύφους απαντάται συνήθως σε ιδιωτικές κατοικίες στην Ελλάδα.²⁵⁹ Η τράπεζα και ο βωμός αφορούν δύο ξεχωριστές λατρείες.

²⁵³ Corinth XV.1, 35.

²⁵⁴ Corinth XV. 1, 39.

²⁵⁵ Corinth XV. 1, 39

²⁵⁶ Για τη χρήση των οικιών ως καταστημάτων και οικοτεχνίας βλ. Ault 2007, 259 και Tsakirgis 2016, 285.

²⁵⁷ Williams 1981a, 418.

²⁵⁸ Williams 1981a, 419-420.

²⁵⁹ Williams 1979, 137. Μπανάκα-Δημάκη 1985, 69.

Το δωμάτιο ανατολικά του ιερού έχει τετράπλευρη κάτοψη.²⁶⁰ Στη βορειοανατολική γωνία, όπου η απόκλιση του ανατολικού τοίχου σχηματίζει μια οξεία γωνία, διατηρήθηκε τμήμα ενός πήλινου δαπέδου πάνω σε θεμέλιο λίθων με χώμα σε ύψος περίπου 30 εκατοστών πάνω από τον βράχο. Το πάτωμα ήταν αρκετά παχύ από πηλό αποξηραμένο στον ήλιο ή ίσως μισοψημένο σε διάφορες ποικιλίες, μια απαλή καφέ ποικιλία, επίσης ένα σκληρό, λεπτό γκρι και ένα πολύ ανοιχτό και πορώδες πράσινο χρώμα.

Ένα πηγάδι (το πηγάδι III) που χρονολογείται από τη γεωμετρική περίοδο²⁶¹ βρίσκεται νότια του δωματίου της οικιακής λατρείας,

Μετά από περίπου έναν αιώνα χρήσης, η καταστροφή της οικοτεχνίας επήλθε το τρίτο τέταρτο του 4^{ου} αι. π.Χ.

Η Οικία αρ. 7 (*Building F*) στη Βόρεια Στοά σώζει δύο μόνο χώρους (εικ. 22).²⁶² Οι τοίχοι της είναι σχετικά ευθείς, σχηματίζουν ορθή γωνία και είναι κατασκευασμένοι από μεγάλους λαξευμένους λίθους, που θυμίζουν την κατασκευή της δεύτερης φάσης της οικίας αρ. 17.²⁶³ Στη νοτιοανατολική γωνία του νότιου χώρου υπάρχει ένα κυκλικό πηγάδι με ευρήματα της Κορινθιακής Περιόδου.

Η Οικία αρ. 11 βόρεια του Κτιρίου με τους Καρχηδονιακούς Αμφορείς επίσης σώζεται σε σπαράγματα.²⁶⁴ Υπάρχει είσοδος για τις άμαξες από τον ανατολικό-δυτικό δρόμο που την χωρίζει από την Οικία αρ. 10. Μια μικρή αυλή φέρει στο δάπεδό της μια αποχέτευση που περνάει κάτω από το κατώφλι της εισόδου και ενώνεται με την αποχέτευση του δρόμου. Το πηγάδι 1979-1 στα βόρεια ανήκει στην πρώτη φάση χρήσης του σπιτιού. Ήταν σφραγισμένο από ένα σκληρό δάπεδο από θρυμμένο πωρόλιθο στο τέλος αυτής της φάσης. Και εδώ απαντώνται γωνίες οξείες, ενώ ο δρόμος νότιά της δεν έχει περασιές.²⁶⁵

²⁶⁰ Corinth XV, I, 42.

²⁶¹ Corinth XV, I, 45.

²⁶² de Waele 1931, 400.

²⁶³ Βλ. επίσης παρόμοια κατασκευή με μεγάλους λαξευμένους λίθους στους Αλιείς: Ault 2005, fig. 7, 10.

²⁶⁴ Williams 1980, 110.

²⁶⁵ Όπως και σε άλλες πόλεις που προϋπήρχαν του 5^{ου} αι. π.Χ., οι οικίες είχαν αναγκαστικά την παλιά διαρρύθμιση, και συνήθως οι τοίχοι σχηματίζουν οξείες γωνίες, βλ. Tsakirgis 2016, 277.

Ανατολικά του μουσείου βρέθηκε μεγάλο δάπεδο από σκληρό κονίαμα με τοίχους γύρω του (αρ. 22, εικ. 20, 21).²⁶⁶ Η κατασκευή χρονολογείται στο δεύτερο μισό του 5ου αιώνα ή στις αρχές του 4ου αιώνα π.Χ.

Την εποχή αυτή εμφανίζονται τα πρώτα ψηφιδωτά. Τμήματα ενός εντυπωσιακού βοτσαλωτού δαπέδου (αρ. 20, εικ. 42) που βρέθηκαν πεταμένα στις επιχώσεις του 5^{ου} αι. κάτω από την Αγορά του πρώιμου 4^{ου} αι. π.Χ. απεικονίζουν δύο γρύπες που επιτίθενται σε ένα άλογο, το μοναδικό που χρονολογείται στον 5^ο αι. π.Χ.²⁶⁷ Οι μορφές εμφανίζονται με άσπρο χρώμα σε μπλε βάθος, όπου χρησιμοποιούνται κατά τόπους και κόκκινα βότσαλα.²⁶⁸ Η τεχνοτροπία μοιάζει με τρία βοτσαλωτά δάπεδα από τη Σικυώνα,²⁶⁹ ένα από την Όλυνθο και ένα από τον Πειραιά.²⁷⁰ Ο γρύπας θυμίζει αντίστοιχο ζώο στην παράσταση που βρέθηκε σε προθάλαμο ανδρώνα σε οικία της Σικυώνας.²⁷¹ Τα βοτσαλωτά δάπεδα είναι αναμφισβήτητα η παλαιότερη μορφή ψηφιδωτού.²⁷²

Στην Περαχώρα, η Οικία αρ. 36 (Κτίριο Α Ι κατά τον Tomlinson και Οικία Β κατά τον Dunbabin, βλ. εικ. 34) είναι το μεγαλύτερο κτίσμα που βρίσκεται στην περιοχή ανατολικά του Ηραίου.²⁷³ Πρόκειται για ένα ορθογώνιο κτίριο εξωτερικών διαστάσεων 18,00 x 11,80 μ. Οι τοίχοι αποτελούνται από μια μονή σειρά λίθων αδρά λαξευμένων και έχουν πλάτος περίπου 0,60 μ. Σε ορισμένα σημεία έχουν προστεθεί στο εσωτερικό μικρές πέτρες για να επιτευχθεί το επιθυμητό πάχος. Σε ένα σημείο του νότιου τοίχου, ένας μεγάλος ογκόλιθος που έπεσε από το γειτονικό λόφο έχει ενσωματωθεί στον τοίχο. Αυτό υποδηλώνει μια προχειρότητα στην κατασκευή. Οι εσωτερικές διαρρυθμίσεις δεν διασώζονται στο σύνολό τους. Η είσοδος βρίσκεται στο κέντρο του βόρειου τοίχου, και αποτελείται από ένα κατώφλι διαμορφωμένο εσωτερικά που ορίζεται από τοίχους. Αυτή η εσοχή έχει διαστάσεις εσωτερικά 1,62 μ. πλάτος x 2,46 μ. μήκος

²⁶⁶ Weinberg 1948, 229, pl. 88a. Στην ίδια περιοχή (αμέσως νοτιοδυτικά του Ναού F) εντοπίστηκαν λείψανα οικίας των μέσων του 5^{ου} αι. π.Χ., βλ. Williams et al. 1974, 7, 8.

²⁶⁷ Weinberg 1946, 72.

²⁶⁸ Morgan 1937, 546-7, fig. 8.

²⁶⁹ Ορλάνδος 1936, 82, 83, εικ. 15-17, εικ. 8, 9· 1937, 94, 8, 9· 1939, 122, εικ. 3.

²⁷⁰ Donaldson 1965, 77-88.

²⁷¹ Krystalli Votsis 1976, 584, fig. 12.

²⁷² Dunbabin 1979, 265.

²⁷³ Tomlinson 1969 184.

και είναι στρωμένη με μεγάλες επίπεδες πλάκες, προσεκτικά τοποθετημένες. Δεν υπάρχουν στο σημείο ίχνη θυρών ή εξαρτημάτων πόρτας. Από το κατώφλι υπήρχε πρόσβαση σε μια κεντρική αυλή.²⁷⁴ Φαίνεται ότι υπήρχαν μια σειρά από δωμάτια κατά μήκος της νότιας πλευράς του σπιτιού, αν και οι τοίχοι είναι ορατοί μόνο στο ανατολικό άκρο. Από αυτά τα δωμάτια το ανατολικότερο έχει διαστάσεις 4,04 μ. x 4,30 μ. Από το αμέσως δυτικό δωμάτιο σώζεται μόνο το κατώφλι προς την αυλή, τμήμα του βόρειου και ο δυτικός τοίχος. Η βορειοδυτική γωνία του οικήματος κλείνεται από δύο εσωτερικά τοιχώματα που σχηματίζουν χώρο 4,20 μ. (βόρεια προς νότο) x 3,20 μ. κατά προσέγγιση. Αυτός ο χώρος υποδιαιρείται με τοίχο στην κατεύθυνση Ανατολής-Δύσης, δίνοντας ένα νότιο τμήμα περίπου 3-20μ. x 2,00 μ., και ένα βόρειο 3,20 μ. x 1,42 μ. Ο στενός βόρειος χώρος υποδιαιρείται επιπλέον σε δύο τετράγωνα στον άξονα Ανατολής-Δύσης. Δεν υπάρχουν ενδείξεις για τη λειτουργία αυτών των χώρων. Τα ανασκαφικά ευρήματα έχουν πλέον χαθεί και η χρονολόγηση εξαρτάται αποκλειστικά από την εμφάνιση των τοίχων, που θυμίζουν τοίχους αρχαϊκών κτιρίων αλλά είναι πιο φροντισμένοι. Αυτό υποδηλώνει μια ημερομηνία πιθανόν στον πέμπτο, ή ακόμα στον τέταρτο αιώνα π.Χ. Το κτίριο περιγράφεται ότι ανήκει «στη σημερινή μορφή του στον 5ο αιώνα π.Χ., αλλά χτίστηκε πάνω από μια οικία του 6ου αιώνα», με ενδείξεις χρήσης στις αρχές του έβδομου αι. π.Χ.²⁷⁵

Το κτίριο Α ΙΙ (Οικία αρ. 37)²⁷⁶ βρίσκεται στα νότια του Α Ι, και μοιάζει τόσο στην Οικία αρ. 36, που φαίνεται να έχει ανεγερθεί την ίδια περίοδο.

Ανατολικά του σύγχρονου οικισμού της Περαχώρας, στη θέση «Αρεμάδα», κατά τις εργασίες της νέας χάραξης τμήματος της Ε.Ο. Περαχώρας-Πισσίων στη θέση Αρεμάδα εντοπίστηκε μόνιμος αγροτικός οικισμός του 5^{ου} αι. π.Χ.²⁷⁷ Τα αποτελέσματα της ανασκαφής παραμένουν αδημοσίευτα. Πέρα από τους οικισμούς στην Περαχώρα, στον Ασπρόκαμπο,²⁷⁸ στην Κρώμνα²⁷⁹ και στον Άγιο Χαράλαμπο που κατοικούνται ήδη από τον 6^ο αι. π.Χ., τον 5^ο αι. εμφανίζονται επίσης τα ίχνη ενός νέου οικισμού βόρεια του λόφου Βουκιανά (εικ. 1).²⁸⁰ Δεν σώζονται παρά τα τμήματα τριών τοίχων οικίας, αλλά στην περιοχή υπάρχουν πηγάδια,

²⁷⁴Tomlinson 1969, 185.

²⁷⁵Robertson 1939,194.

²⁷⁶Tomlinson 1969, 185.

²⁷⁷Κασίμη 2016, 454-455.

²⁷⁸Wiseman 1978, 35-36

²⁷⁹Wiseman 1963, 271-3· Wiseman 1978, 66 και 272· Tartaron et al. 2006, 504.

²⁸⁰Wiseman 1963, 275, fig. 1 και Wiseman 1978, 70.

διάσπαρτα όστρακα και θραύσματα σαρκοφάγων. Η εγκατάσταση νέου οικισμού εκεί σημαίνει την τάση εγκατάστασης νέων οικισμών στην εύφορη πεδιάδα νοτιοανατολικά του άστεως της Κορίνθου και πιθανόν συνδέεται με την αυξανόμενη άσκηση εξουσίας, τον έλεγχο της κεντρικής διοίκησης και την προσπάθεια αξιοποίησης του εύφορου εδάφους στα νοτιοανατολικά της πόλης. Αντίστοιχα, η ύπαρξη οικίας στην Ποσειδωνία (Οικία αρ. 59, βλ. π.π. σελ. 50) αφορά πιθανόν τον έλεγχο και τη διαχείριση του αρχαίου λατομείου, σε χώρο του οποίου η οικία έχει εγκατασταθεί.

Σχεδόν σε όλη την απόσταση μεταξύ των χωριών Χιλομόδι και Κλένια υπάρχει αρχαίος οικισμός²⁸¹ που ταυτίζεται με την Τενέα. Όταν ο Βακχιάδης Αρχίας αποίκισε τις Συρακούσες στον ύστερο 8ο αι. π.Χ., οι περισσότεροι αποικιστές που τον συνόδευσαν ήταν Τενεάτες (Στράβ., 8.6.22). Κοντά στο Χιλομόδι βρέθηκε νεκροταφείο του 5^{ου}- 4^{ου} α. π.Χ.²⁸² Νέες ανασκαφές αποκάλυψαν ένα νεκροταφείο του 6^{ου}-4^{ου} αι. π.Χ.²⁸³

4β. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η αποσπασματικότητα των ευρημάτων δεν βοηθά στην εξαγωγή πολλών συμπερασμάτων σχετικά με τη μορφή των οικιστικών θυλάκων της πόλης της Κορίνθου, αν και δίνει κάποια στοιχεία ως προς την έκτασή τους. Σύμφωνα με τον C.K. Williams άλλωστε δεν υπάρχει κανένα στοιχείο ότι οποιοδήποτε τμήμα της πόλης στα κλασικά ή ελληνιστικά χρόνια είχε οργανωθεί σε οικοδομικά τετράγωνα με κάποιο σύστημα.²⁸⁴ Αυτό υποδεικνύει η χωροθέτηση των Οικιών αρ. 10 (Κτίριο των Καρχηδονιακών Αμφορέων) και 11, τις οποίες χωρίζει ένας δρόμος. Η κάτοψή τους σε σχέση με το οδικό σύστημα προδίδει την έλλειψη συμμετρικών στοιχείων, καθώς η περασιά των δημόσιων δρόμων ακολουθεί τους τοίχους των δύο οικιών. Δεν υπάρχει κανονικό σχέδιο των οικιών ή κοινό μέγεθος. Οι οικίες έχουν οξείες γωνίες καθώς ακολουθούν το προϋπάρχον σύστημα των οδών.²⁸⁵

Η οικία των Καρχηδονιακών Αμφορέων (βλ. π.π., σ. 50 κ.ε.) πρέπει να ανήκε σε εξέχοντα έμπορο της Κορίνθου, αφενός γιατί φέρει έναν εξαιρετικά μεγάλο αριθμό στοιχείων

²⁸¹ Α.Δ. 24 (1969), Β1, Χρονικά, 103, 104· Wiseman 1978, 92.

²⁸² Wiseman 1978, 93.

²⁸³ Κίσσας κ.α. 2016α, 929-930, εικ. 18, 19· 2016β, 456-457, εικ. 69, 70, 71.

²⁸⁴ Williams 1982, 8.

²⁸⁵ Όπως και στην Αθήνα, βλ. Tsakirgis 2009, 49. Τα αθηναϊκά σπίτια είναι μέτρια απ όλες τις απόψεις, σε μέγεθος, υλικό και διακόσμηση.

που υποδεικνύουν υπερπόντιο εμπόριο, χωρίς να έχει βρεθεί κάτι αντίστοιχο αλλού στην πόλη, αφετέρου γιατί περιτριγυρισμένο σε τρεις πλευρές με δρόμους, το κτίριο είχε ιδανική εμπορική θέση σε αυτή την περιοχή της κλασικής πόλης. Αν και στην πλήρωση του δαπέδου της αυλής της κατοικίας έχουν χρησιμοποιηθεί θραύσματα αμφορέων, κάτι που δεν έχουμε ξαναδεί και προφανώς προέκυψε λόγω του πρόσφορου υλικού από τη χρήση του κτιρίου, το πάνω μέρος του δαπέδου συνίστατο από θρύμματα πωρόλιθου, μια πρακτική όπως είδαμε πολύ συνηθισμένη στην κορινθιακή επικράτεια που απαντάται ήδη από τον 7^ο αι. π.Χ.

Η αυλή συνήθως βρίσκεται στο κέντρο (Βλ. Ξεν., *Απομνημον.*, 3.8.9.3 και (ψευδο) Αριστοτ., *Οικονομικός*, 1344β.22). Στην Αθήνα στον 6^ο αι. π.Χ. και στον πρώιμο 5^ο οι αυλές βρίσκονταν στο κέντρο ή στα νότια,²⁸⁶ ακολουθώντας την αρχαία παράδοση.

Για πρώτη φορά εδώ εμφανίζεται η παστάδα στο βόρειο μάλιστα μέρος της κεντρικής αυλής.²⁸⁷ Λίγο αργότερα στη Συνοικία των Κεραμέων, στο Κεραμοποιείο, η παστάδα χωροθετείται στη δυτική πλευρά της αυλής. Πιθανόν εδώ η θέση υπαγορευόταν από λόγους που αφορούσαν τη λειτουργία της επιχείρησης. Η δεύτερη παστάδα που προσαρτήθηκε στη β' φάση της Οικίας με τους Καρχηδονιακούς Αμφορείς συναντάται και στην κατοικία της Βάρης.²⁸⁸

Ακόμα και οι αποκαλυφθείσες οικίες του 5^{ου} αι. π.Χ. που έχουν ανασκαφεί δεν έχουν χώρους που μπορούν να ταυτιστούν με κάποια συγκεκριμένη χρήση, πέραν της αυλής.²⁸⁹ Μια εξαίρεση ίσως είναι ο χώρος μεταξύ του τοίχου του Δωματίου 1 και του δυτικού στύλου της εσωτερικής παστάδας του κτιρίου με τους φοινικικούς αμφορείς, στη βορειοδυτική γωνία της οποίας υπάρχει μια εστία. Ο χώρος κατά τη γνώμη μου θα μπορούσε να είναι το μαγειρείο. Τα Δωμάτια αρ. 2 έως και 4 που έχουν δάπεδο από πηλό, πιθανόν να συνιστούν δωμάτια διημέρευσης, αν και παρόμοια δωμάτια θα βρίσκονταν και στον άνω όροφο.

²⁸⁶ Στην Αθήνα στον 6^ο αι. π.Χ. και στον πρώιμο 5^ο οι αυλές βρίσκονταν στο κέντρο ή στα νότια, βλ. Tsakirgis 2009, 49.

²⁸⁷ Βλ. παράλληλα στον Cahill 2002, 75, αν και οι οικίες στην Όλυνθο χρονολογούνται από περίπου το 430 π.Χ. Για την παστάδα και την προστάδα βλ. Vit. De Arch., 6.7.1 και Ault 2005, 65-67. Βλ. επίσης Tsakirgis 2016, 282-3.

²⁸⁸ Jones et al. 1973, 431.

²⁸⁹ Κατά την Tsakirgis (2016, 283, 285) δεν είχαν καθορισμένη λειτουργία τα περισσότερα δωμάτια, ακόμα και τα μέρη που φαίνονται πολύ χαρακτηριστικά, όπως η κουζίνα. Στην κλασική Ελλάδα οι εστίες ήταν πιο πολύ σημείο συνάντησης της οικογένειας για να επωφεληθούν από τη ζέστη και το φως, βλ. Tsakirgis 2016, 284.

Αυτή την εποχή παρατηρούμε για πρώτη φορά αγωγούς κατά μήκος των εξωτερικών όψεων των οικιών (βλ. Οικίες αρ. 10, αρ 17) που συναντώνται με λίθινους αγωγούς των δημόσιων δρόμων ή και μέσα στις αυλές τους (αρ. 11). Οι αγωγοί είναι δείκτης της καλής κρατικής οργάνωσης της πόλεως-κράτους της Κορίνθου. Αυτή την περίοδο υπάρχει και αλλού αγωγός κατά μήκος οδών, για παράδειγμα στο ανατολικό τμήμα της μετέπειτα Ρωμαϊκής Αγοράς.²⁹⁰ Αγωγοί απαντώνται και στην Αθήνα νορίς.²⁹¹ Από τα θραύσματα των πεσμένων κεραμιδιών που βρέθηκαν στο κτίριο των Καρχηδονιακών Αμφορέων και από τη διάταξη των αποχετευτικών αγωγών, αποκαθίσταται για πρώτη φορά μια κανονική κορινθιακή κεραμοσκεπή στο κτίριο.²⁹²

Στην ανατολική πλευρά της αυλής της οικίας αρ. 10 υπήρχε ένας χώρος με πήλινο δάπεδο, όπου βρέθηκαν λάκκοι που είχαν διανοιχθεί είτε για αποθήκευση είτε για να περιέχουν πίθους όπως και στην ίδια οικία κατά την Πρωτοκορινθιακή Περίοδο, στην οικία Βενετσάνου στα Ίσθμια και στην Όλυνθο.²⁹³

Στο κτίριο των Καρχηδονιακών Αμφορέων οι οικοδόμοι δεν ασχολήθηκαν με ορθογώνιες γωνίες ούτε με παράλληλους τοίχους, είτε στην αρχική κατασκευή είτε στην δεύτερη φάση. Αυτό πιθανότατα οφείλεται στο γεγονός ότι τμήματα της κατοικίας βρίσκονται πάνω σε τοίχους παλαιότερης μάλλον οικίας, (βλ. π.π. σ. 38) ακολουθώντας την παλιά διαρρύθμιση. Αντίθετα η Οικία αρ. 17, το Κεραμοποιείο στη Συνοικία των Κεραμέων που κτίστηκε εξ αρχής μετά τα μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ. χωρίς προγενέστερα κτίρια, έχει τοίχους σχεδόν ευθείς που δημιουργούν ορθές γωνίες στις ενώσεις τους. Μόνο μια εξαίρεση υπάρχει στο δωμάτιο ανατολικά του δωματίου με την οικιακή λατρεία, που έχει κάτοψη τραπεζίου. Η Οικία αρ.7 (*Building F*) στη Βόρεια Στοά επίσης έχει σχετικά ευθείς τοίχους, κατασκευασμένους από μεγάλους λαξευμένους λίθους, που θυμίζουν την κατασκευή της δεύτερης φάσης της οικίας αρ. 17.

²⁹⁰ Βλ. Williams 1981a, 23.

²⁹¹ Lang 2007, 187.

²⁹² Βλ. π.π., σ. 38 και Williams 1978, 16. Η κεραμοσκεπή είναι ο συνηθέστερος τρόπος κάλυψης της οικίας στα κλασικά και ελληνιστικά χρόνια, βλ. Tsakirgis 2016, 275.

²⁹³ Γκιώνη 2018, υπό έκδοση και Cahill 2002, 78-9 σύμφωνα με τον οποίο οι πίθοι τοποθετούνταν στην αυλή για τη συλλογή του βρόχινου νερού από τις στέγες. Η Tsakirgis (2016, 279) επίσης αναφέρει ότι το νερό από τη στέγη των οικιών συλλεγόταν στον χώρο της αυλής.

Από τις δώδεκα οικίες που χρονολογούνται στον 5^ο αι. π.Χ., μόνο τρεις, οι αρ. 10, 17 και 36 (Περαχώρα) σώζουν σε επαρκή βαθμό την κάτοψη και τις εσωτερικές διαρρυθμίσεις τους. Από αυτές η 17 ήταν οικοτεχνία, και η 10 κατοικία που στέγαζε εμπορική επιχείρηση. Η αρ. 36 δε μπορούμε να γνωρίζουμε κατά πόσο είχε χρήση ως αμιγής κατοικία, γιατί δεν σώζονται τα κινητά ευρήματα από την ανασκαφή της. Συνεχίζεται επομένως η τάση οι οικίες να αποτελούν και χώρους παραγωγής ή/και εμπορίου. Όπως έχουμε προαναφέρει, η βιομηχανία του σπιτιού ήταν ο κανόνας στην κλασική Ελλάδα.²⁹⁴ αν και ελλείπει στοιχείων δεν γνωρίζουμε σε τι ποσοστό.

Όπου υπάρχουν στοιχεία, τεκμηριώνεται ότι κατασκευάζονταν θεμέλια των τοίχων από λίθους πάνω στους οποίους υπήρχε ανωδομή από ωμόπλινθους. Αντίθετα, πουθενά δεν βρέθηκαν τεκμήρια ότι οι τοίχοι ήταν ολωσδιόλου κατασκευασμένοι από λίθους.

Τα δάπεδα που χρησιμοποιούνται είναι πέρα από τον θρυμματισμένο πωρόλιθο (που συναντάται μία μόνο φορά, στην οικία 10) ένα δάπεδο από λευκά βότσαλα σε κονίαμα (Οικία αρ. 17)²⁹⁵ ή μόνο με κονίαμα (αρ. 17, 22,), κάτι που εμφανίζεται για πρώτη φορά σύμφωνα με τα υπάρχοντα στοιχεία. Σύμφωνα με τον Cahill²⁹⁶ αυτό το είδος δαπέδου συνηθίζεται στους ανδρώνες. Στην Οικία αρ. 17 (το Κεραμοποιείο) είναι η πρώτη ίσως φορά που χρησιμοποιείται τέτοιου είδους δάπεδο στην Κορινθία. Τέτοιου είδους κονίαμα φέρουν τα δάπεδα του προθαλάμου και του ανδρώνα της οικίας Βενετσάνου στην Κυρά Βρύση Ισθμίας. Χρησιμοποιείται επίσης πήλινο δάπεδο (αρ 17, και αρ. 10 στα δωμάτια 2-4) πιθανόν μισοψημένο.

Πέρα από τη σκληρότητα του θρυμματισμένου πωρόλιθου που χρησιμοποιείται σε εξωτερικούς χώρους, τα δύο άλλα είδη δαπέδου, το βοτσαλωτό και το σκληρό κονίαμα είναι περίτεχνα στην κατασκευή και προδίδουν περισσότερη φροντίδα, ενώ το πήλινο δάπεδο είναι πιο πρόχειρο. Αυτές οι παρατηρήσεις σε συνδυασμό με τη μελέτη του αρχαιολογικού πλαισίου μπορούν να μας διευκολύνουν ως ένα βαθμό στην εξακρίβωση της χρήσης των χώρων. Τα δάπεδα από διαμορφωμένο βράχο και υδραυλικό κονίαμα στην οικία στην Ποσειδωνία θα

²⁹⁴ Για τη χρήση των οικιών ως καταστημάτων και οικοτεχνίας βλ. Ault 2007, 259 · Jones 2007, 267-280 και Tsakirgis 2015, 14. Οικοτεχνίες αναφέρονται επίσης στον Δημοσθένη (27.9) και στον Λυσία (12.19).

²⁹⁵ Corinth XV. 1, 39.

²⁹⁶ Cahill 2002, 80.

πρέπει να μελετηθούν περαιτέρω σε σχέση με το αρχαιολογικό τους πλαίσιο, γιατί ακολουθούν πρακτικές του 4^{ου} αι. π.Χ. και όχι του 5^{ου} αι. π.Χ.

Στην Περαχώρα η Οικία αρ. 36 (ΑΙ) έχει αρκετά κοινά στοιχεία με την προγενέστερη Οικία αρ. 33 (ΒΙV) του 6^{ου} αιώνα στην Περαχώρα.²⁹⁷ Η αυλή βρίσκεται πλέον στο κέντρο και οι τοίχοι γωνιάζουν σχεδόν σε ευθεία γωνία. Επίσης οι τοίχοι αποτελούνται από μονή σειρά λίθων στις περισσότερες περιπτώσεις. Η διαφορά έγκειται στο ότι οι τοίχοι είναι πιο πλατείς και ευθείς και σχηματίζουν κανονικά γωνίες των 90 μοιρών στη νεότερη οικία. Στην κατοικία του 6^{ου} αι. π.Χ. υπάρχει ανδρώνας. Πιθανόν στο κτίριο ΑΙ υπήρχε ανδρώνας αλλά δεν σώθηκε. Η κάτοψη του κτιρίου ΑΙ είναι απλούστερη από τις κατοικίες στο άστυ.²⁹⁸

4γ. Η ΟΙΚΙΑΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΛΑΣΙΚΗ ΚΟΡΙΝΘΟ

Δεν υπάρχουν πολλές γραπτές πηγές και επιγραφικά στοιχεία που αφορούν στην τοπική και οικιακή λατρεία στην Κόρινθο, ωστόσο υπάρχουν πολλά υλικά κατάλοιπα που μας δίνουν πολλά στοιχεία.²⁹⁹ Ένας τύπος ιερού είναι εκείνος που βρίσκεται στο υπαίθρο, κατά μήκος ενός δρόμου ή σε ένα μικρό υπαίθριο τέμενος. Οι ιερές περιοχές έχουν αγάλματα που τοποθετούνται πάνω σε ψηλές στήλες. Αυτά τα ιερά ήταν συνήθη στην Κόρινθο. Ένα από αυτά τα ιερά είναι το ιερό της Έρωσας που εγκαταστάθηκε σε παλαιότερη οικία (αρ.16 καταλόγου),³⁰⁰ και άλλο ένα το Ιερό της Στήλης, που επίσης ιδρύθηκε πάνω από τμήμα οικίας βλ. αρ. 13. Ο Williams έδειξε ότι ένας από τους κύριους, αν όχι ο μοναδικός, σκοπός της ανέγερσης ενός ιερού να είναι να σηματοδοτήσει τα ερείπια ενός κατεστραμμένου σπιτιού,³⁰¹ ίσως γιατί οι Κορίνθιοι, όταν αναγκάζονταν να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους, διατηρούσαν ακόμα μια ιδιαίτερη προσκόλληση στον τόπο και πίστευαν ότι οι οικογενειακοί ήρωες ή οι θεοί που είχαν λατρευτεί μέσα στο σπίτι δεν πρέπει να ξεχαστούν ή να απομακρυνθούν από τη θέση λατρείας. Δεν φαίνεται, όμως, ότι οι πρακτικές λατρείας συνεχίζονταν για παρατεταμένη χρονική περίοδο. Πιθανόν τα ιερά διατηρήθηκαν από επιζώντα μέλη της οικογένειας και ο σεβασμός διαρκούσε

²⁹⁷ Tomlinson 1969, 238.

²⁹⁸ Για τη διαφορά των αρχιτεκτονικών στοιχείων ανάμεσα στο άστυ και σε οικίες της περιφέρειας βλ. Nevett 2007, 8.

²⁹⁹ Williams 1981b, 408.

³⁰⁰ Corinth VII.5, 15, Corinth XV.1, 29, Corinth XV.3 216, Williams 1981b, 413-415.

³⁰¹ Williams 1978, 5-12 και Williams 1981b, 418.

για μια γενιά, και ίσως και περισσότερο. Από την άλλη πλευρά, το Ιερό της Στήλης που ανακαλύφθηκε στο δυτικό άκρο της Νότιας Στοάς κοντά στον πυρήνα της πόλης επέζησε από την ίδρυσή του τον 6ο αιώνα μέχρι την καταστροφή της Κορίνθου το 146 π.Χ. Αυτό το ιερό μπορεί να είχε πάρει κάποιον ιδιαίτερο δημόσιο συμβολισμό στις πρώτες ημέρες ίδρυσής του που του εξασφάλιζε μακρόχρονη προστασία. Το Κεραμοποιείο (Terracotta Factory, Οικία αρ. 17) στην Συνοικία των Κεραμέων χρησίμευε ως κατοικία με επιχειρηματική δραστηριότητα. Από τα λείψανα των λατρευτικών ευρημάτων που βρέθηκαν κατά χώραν στην αίθουσα λατρείας του κεραμοποιείου, συνάγεται ότι στεγάζονταν δύο ξεχωριστές λατρείες.³⁰² Συνήθως τα ιερά στήλης ιδρύονταν πάνω σε μια κατεστραμμένη κατοικία, πιθανώς με πρωτοβουλία ιδιωτών, έτσι ώστε οικογένεια ή μια ξεχωριστή ομάδα να συνεχίσει να τιμά τους ήρωες ή τους θεούς που κάποτε λατρεύονταν στην καταστραμμένη κατοικία. Αυτός ο ιδιαίτερος τύπος ιερού δεν απαντάται αλλού έξω από την Κόρινθο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5.

Ο ΠΡΟΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ ΑΙΩΝΑΣ π.Χ.

Τον τέταρτο αιώνα π.Χ. η περιοχή νότια της Κρήνης Πειρήνης συνέχισε να χρησιμοποιείται για κατοικίες ή μικρά εμπορικά ή βιομηχανικά κτίρια, όπως και τον αμέσως προηγούμενο αιώνα.³⁰³ Ο οικιστικός χαρακτήρας της περιοχής άλλαξε το δεύτερο μισό του 4ου αιώνα, όταν κατασκευάστηκε η Νότια Στοά.³⁰⁴ Η νότια επέκταση της Αγοράς προς τα τέλη του 4ου αιώνα προκάλεσε την κατεδάφιση των κατοικιών, την κατασκευή μεγάλου αγωγού αποχέτευσης στη γραμμή των ορίων της παλαιότερης Αγοράς και την επέκταση του χώρου της Αγοράς με νέο λιθόστρωτο στα νότια.³⁰⁵ Οικιστικοί θύλακες εμφανίστηκαν αυτή την περίοδο στην περιοχή της Ιουλίας Βασιλικής αλλά και πιο βορειοδυτικά, στα ανατολικά του Θεάτρου, και βορειοανατολικά στα λεγόμενα «Λουτρά της Αφροδίτης».³⁰⁶ Στην Περαχώρα ακόμα

³⁰² Williams 1981b, 420.

³⁰³ Morgan 1939, 258· Corinth 1.3, 134.

³⁰⁴ Williams 1981a, 23.

³⁰⁵ Corinth I.3, 88.

³⁰⁶ Robinson 1962, 124.

απαντώνται οικίες ανατολικά του Ηραίου και στα Ίσθμια εμφανίζονται τα πρώτα ίχνη οικισμού επάνω στον λόφο της Ράχης. Παρόλα αυτά δεν εμφανίζονται πέραν της Ράχης νέοι οικισμοί στην ενδοχώρα, κάτι που οφείλεται πιθανότατα στα ταραγμένα χρόνια της Ισοπολιτείας της Κορίνθου με το Άργος και του Κορινθιακού Πολέμου, που επέφερε καταστροφές στην κορινθιακή ύπαιθρο (βλ. Κεφάλαιο 1, σελ. 18-19).

5α. ΤΑ ΥΛΙΚΑ ΚΑΤΑΛΟΙΠΑ

Παρακάτω παρουσιάζονται ενδεικτικά οι οικίες του προελληνιστικού 4^{ου} αι. π.Χ. με τα πιο ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά.

Η Οικία αρ. 12 (*Building IV*, εικ. 43-44) σηματοδοτεί την μεταβατική περίοδο από τον 5ο στον 4ο αι. π.Χ. Κατασκευάστηκε το 400 π.Χ. περίπου και η δεύτερη φάση της ανήκει στον 4ο αι. π.Χ. Το κτίριο βρίσκεται κάτω από το δυτικό άκρο της Νότιας Στοάς, και διαθέτει ένα κελάρι (ή υπόγειο) που επιχώθηκε στα μέσα του τέταρτου αιώνα.³⁰⁷ Το κελάρι λαξεύτηκε σε σχεδόν δύο μέτρα βάθος στο μαλακό βράχο, και φέρει κλίμακα λαξευμένη κατά μήκος του νότιου τοίχου. Δεν υπάρχουν στοιχεία ότι είχε οροφή, δεν ήταν στρωμένο με δάπεδο, δεν είχε επίχρισμα στους τοίχους ούτε ήταν εξοπλισμένο με αγωγό.³⁰⁸ Μια τάφος πλάτους περίπου 0,90 μ. περιβάλλει το κελάρι στη βόρεια, νότια και ανατολική πλευρά του. Ο ανασκαφέας ερμηνεύει την τάφο ως θεμέλιο για ένα περιστύλιο, το οποίο δεν σώζεται.³⁰⁹ Ομάδες ρηχών λίθινων θεμελίων παραμένουν κατά μήκος της εξωτερικής άκρης της τάφου, πιθανώς υποδεικνύοντας τη θέση των στύλων ή των πεσσών που κάποτε υπήρχαν. Η τάφος θεμελίωσης στη βόρεια πλευρά του κελαριού συνεχίζεται προς το δυτικό άκρο του κτιρίου. Δυτικά του κελαριού βρέθηκε ένας λάκκος χύτευσης και ένας τοίχος πάνω από το επιχωμένο κελάρι. Ο λάκκος συνδέεται με

³⁰⁷ Williams 1979, 105 και Catling 1979, 10· Williams 1980, 108.

³⁰⁸ Williams 1980, 114. Υπόγειοι αποθηκευτικοί χώροι απαντώνται στην Ράχη Ισθμίας κατά την ελληνιστική περίοδο (βλ. π.κ.) αλλά και στην Αρχαία Κόρινθο, στη θέση «Αγία Παρασκευή», βλ. Ασλαματζίδου 1999, 163, εικ. 14.

³⁰⁹ Περιστυλίο έχουν η Οικία της Καλής Τύχης (μετά το 425 π.Χ.) και η Οικία του κωμικού Ηθοποιού στην Όλυνθο που χρονολογείται περίπου το 430 π.Χ. Graham 1974, 46, Cahill 2002, 138, fig. 8. Στην Όλυνθο βρέθηκαν δεκαεννέα οικίες με περιστύλιο. Τη στέγη στήριζαν ξύλινοι στύλοι και περιστασιακά κίονες, βλ. Cahill 2002, 79. Και στην Ερέτρια απαντάται, π.χ. σε οικία του πρώιμου 4^{ου} αι. π.Χ., βλ. Walter-Καρύδη 1996, 5, 8 και εικ. 6. Τον 4^ο αι. π.Χ. το πλήρες περιστύλιο απαντάται πιο συχνά, βλ. Tsakirgis 2016, 282-3.

βιοτεχνική δραστηριότητα μετά την παύση λειτουργίας της οικίας.³¹⁰ Μια δεύτερη τάφος θεμελίωσης είναι παράλληλη 1,20 μ. βόρεια της πρώτης τάφρου και του κελαριού, με πλάτος 1,10 μ. Πιθανόν εκεί στηριζόταν διαχωριστικός τοίχος μεταξύ της κιονοστοιχίας στα νότια και των δωματίων στα βόρεια. Ίχνη από ένα από αυτά τα δωμάτια έχουν βρεθεί στην περιοχή που καλύπτεται σήμερα από τη βορειοδυτική γωνία της κιονοστοιχίας της Νότιας Στοάς. Μια τρίτη τάφος θεμελίωσης, παράλληλα και βόρεια της πρώτης και δεύτερης τάφρου, αντιστοιχεί στον βόρειο τοίχο του κτιρίου. Μόνο ένα τμήμα δωματίου διακρίνεται μεταξύ της δεύτερης και της τρίτης τάφρου θεμελίωσης βόρεια του κελαριού. Το δωμάτιο έχει δάπεδο από κονίαμα που πλαισιώνει ένα ψηφιδωτό από βότσαλα με παράσταση γύρω από το πηγάδι αρ. 1979-2. Το δάπεδο από κονίαμα του δωματίου έχει διατηρήσει τη νοτιοδυτική γωνία του. Περίπου 2,25μ. μακριά από τη γωνία διατηρείται το κατασκευασμένο με οδηγούς δάπεδο μιας χαμηλής, υπερυψωμένης εξέδρας, μόνο μια γωνιά της οποίας σώζεται, η οποία προβάλλει από το νότιο άκρο του δαπέδου σε μήκος περίπου 0,53 μ. Η εξέδρα κατά πάσα πιθανότητα δεν προοριζόταν για κλίση, αλλά για ένα έδρανο.³¹¹ Το δάπεδο πλαισιώνει βοτσαλωτό ψηφιδωτό πλάτους περίπου 1,16 μ. στην κατεύθυνση Ανατολής-Δύσης.³¹² Το βόρειο άκρο του έχει καταστραφεί. Ένα κεντρικό ανθέμιο κοσμεί την νότια πλευρά του πλαισίου. Το ανθέμιο έχει ένδεκα μυτερά φύλλα που στρέφονται προς τα μέσα. (εικ. 45-46).³¹³ Η άλλη φυτική διακόσμηση φαίνεται να είναι αγιόκλημα. Η παράσταση πλαισιώνεται από δύο γραμμές με λευκά βότσαλα. Από την τεχνοτροπία της παράστασης το βοτσαλωτό μπορεί να χρονολογηθεί στον τέταρτο αιώνα. Παράλληλες παραστάσεις σε βοτσαλωτά ψηφιδωτά βρέθηκαν στην Ερέτρια, στη Σικυώνα και στην Πέλλα.³¹⁴

³¹⁰Williams 1979, 129.

³¹¹Williams 1980, 114.

³¹²Williams 1980, 115.

³¹³Williams 1980, Pl. 18 b, 19a.

³¹⁴Williams 1980, 116. Για την Ερέτρια βλ. Ducrey 1989, 55, fig. 3,4. Επτάφυλλο ανθέμιο από οικία που χρονολογείται στο πρώτο τρίτο του 4^{ου} αι. π.Χ. Για τη Σικυώνα βλ. Salzmann 1979, 290-303, fig. 13. Παρόμοια παράσταση ανθεμίου με έσω νεύοντα φύλλα υπάρχει σε ψηφιδωτά δάπεδα που αποκαλύφθηκαν το 2012 στη Σικυώνα και στο Χτίρι, βλ. Α.Δ. 67, 325, 328, εικ. 46 και 49. Το ψηφιδωτό της Κορίνθου φαίνεται λίγο πιο πρόωμο από το ψηφιδωτό στην οικία Αρπαγής της Ελένης στην Πέλλα, Welsch 1992, 61, fig. 110.

Η Οικία αρ. 12 εγκαταλείφθηκε περίπου το 350 π.Χ. ή λίγο αργότερα και η περιοχή χρησιμοποιήθηκε για βιοτεχνικούς σκοπούς μέχρι να ανεγερθεί η Νότια Στοά πάνω από την περιοχή.³¹⁵

Από το κτίριο συλλέχθηκαν τμήματα επτά πήλινων οικιακών βωμών, ένας αριθμός αξιοσημείωτα μεγάλος.³¹⁶ Είναι όλοι ορθογώνιοι στο σχήμα, και οι τρεις έφεραν διακόσμηση με ανάγλυφο ιππέα, πιθανότατα και στις τρεις από τις τέσσερις πλευρές, και επίστεψη με λέσβιο κυμάτιο σε υψηλό ανάγλυφο. Οι βωμοί αυτού του είδους κατασκευάζονταν σε μήτρα.³¹⁷ Η χρήση των μικρών πήλινων βωμών στην ηπειρωτική Ελλάδα ήταν βασικά οικιακή.³¹⁸ Η μεγάλη πλειοψηφία βωμών στην Αρχαία Κόρινθο προέρχεται από αρχαιολογικά πλαίσια που αφορούν οικίες ή άλλα ιδιωτικά κτίρια. Παρόμοιοι βωμοί έχουν βρεθεί και πάνω από τα ερείπια των Οικιών αρ. 27 και 1. Οι βωμοί χρησιμοποιούνταν σε μικρά οικιακά ιερά, ίσως τοποθετημένοι σε μικρές κόγχες σε οικιακές αυλές, αλλά όχι στους ανδρώνες.³¹⁹ Οι μικροί βωμοί σχεδιάζονταν για να στέκονται με την πίσω πλευρά σε έναν τοίχο. Ορισμένοι στην άνω επιφάνεια είχαν οπή για χοές και άλλοι έφεραν ίχνη καύσης.

Η Οικία αρ. 27 (*Building II*, εικ. 35,36) συνιστά μια μεγάλης έκτασης οικία με περίπλοκο χαρακτήρα (διαστάσεις: 22,60 x 19,80μ.).³²⁰ Τα θεμέλιά της είναι κατασκευασμένα από πόρινους λίθους σε δεύτερη χρήση και όλοι οι τοίχοι του κτιρίου φαίνεται αρχικά να είχαν κατασκευαστεί με πόρινους ορθοστάτες ύψους 0,50 έως 0,58 μ. και μήκους 1,14 έως 1,22 μ.. Είναι αξιοσημείωτο ότι η κύρια είσοδος στη μεγάλη αυλή γίνεται μέσω ενός εξωτερικού διαδρόμου που μειώνεται σταδιακά κατά μήκος της ανατολικής πλευράς του κτιρίου και οδηγεί από τη βορειοανατολική γωνία της κατασκευής στο μέσο του ανατολικού τοίχου. Ο χώρος εισόδου στην αυλή, καθώς και η περιοχή στον διάδρομο που βρίσκεται ακριβώς έξω από την αυλή, έχουν σκληρό κονίαμα πάνω σε λιθόστρωτη βάση. Αμέσως νότια της εισόδου στην αυλή υπάρχει κλίμακα που ανεβαίνει προς τα ανατολικά. Η αυλή, με δάπεδο από πηλό και βότσαλα,

³¹⁵ Williams 1979, 105, Catling 1979, 10.

³¹⁶ Williams 1979, 139.

³¹⁷ Ένα τμήμα μήτρας για κατασκευή βωμού έχει βρεθεί στην Κόρινθο, Merker 2006, 20, αρ. 5.

³¹⁸ Williams 1979, 137, Nilsson 1954, 221.

³¹⁹ Williams 1979, 138. Για τους οικιακούς βωμούς γενικά βλ. Jameson 1990, 104-105.

³²⁰ Williams 1972, 145, Williams 1972, 165.

εκτείνεται στο κέντρο και σε ολόκληρο το πλάτος του κτιρίου.³²¹ Μια σειρά πέντε ορθογώνιων δωματίων ίδιου μήκους στον άξονα βορρά-νότου ανοίγουν κατά μήκος της νότιας πλευράς της. Οι εσωτερικές διαστάσεις του Δωματίου 1 είναι περίπου 3,95 μ. ανατολικά-δυτικά κατά περίπου 4,60 μ. βορρά-νότου. Τα υπόλοιπα τέσσερα δωμάτια έχουν παρόμοιες διαστάσεις. Το βορειοανατολικό μέρος του κτιρίου φέρει δύο δωμάτια εκατέρωθεν μιας δεύτερης αυλής διαστάσεων περίπου 8,40x 3,90 μ. που εκτείνεται από βορρά προς νότο.³²² Η μεγάλη αυλή συνδέεται με τη μικρότερη από μια δίθυρη πόρτα πλάτους περίπου ενός μέτρου, που άνοιγε προς τη μικρότερη αυλή όπως φαίνεται από τη θέση του στροφέα. Η πλαϊνή είσοδος που οδηγούσε στη μεγαλύτερη αυλή φαίνεται να ήταν για όσους χρησιμοποιούν τα πίσω Δωμάτια 1 έως 5 της κατοικίας αρ. 27, αλλά από εκεί δεν υπήρχε πρόσβαση στο συγκρότημα της μικρότερης αυλής. Δύο δωμάτια (τα 6 και 7) ανοίγουν στην ανατολική πλευρά της μικρότερης αυλής, και δυο στα δυτικά της (8 και 9). Το Δωμάτιο 6 στη νοτιοανατολική γωνία της μικρής αυλής διατηρεί ίχνη από το κατώφλι μιας πόρτας 1,90 μ. βόρεια του νότιου τοίχου της αυλής. Το Δωμάτιο 8 διατηρεί επίσης ένα όριο για μια θύρα, 1,60 πλάτος και 1,15 μ. βόρεια του νότιου τοίχου της αυλής. Αυτή η πόρτα ήταν διπλή και άνοιγε προς τα έξω στην αυλή. Παραμένουν ίχνη για τον άξονα περιστροφής μιας πόρτας και του στροφέα. Πιθανόν η μικρότερη αυλή διέθετε μια θύρα στο βόρειο τοίχο της, καθιστώντας όλο το συγκρότημα τεσσάρων δωματίων γύρω από τη μικρή αυλή προσιτό από το δρόμο χωρίς να πρέπει να εισέλθουν στο συγκρότημα μέσω της μεγαλύτερης, νότιας αυλής.³²³

Το βορειοδυτικό τμήμα της κατοικίας, ένας εσωτερικός χώρος περίπου 9,20μ. ανατολικά-δυτικά x 8,60μ. σώζει ένα δάπεδο από σκληρό κονίαμα που εντοπίζεται σε λιγότερο από το ήμισυ της περιοχής του.³²⁴ Δεν είναι βέβαιο ότι ολόκληρος αυτός ο χώρος ήταν ένα δωμάτιο. Ο χώρος φαίνεται να είναι ορθογώνιος με μια τετράγωνη λεκάνη πλευράς 1,05μ. ή στη νοτιοανατολική γωνία της. Ένα μέτρο δυτικά της λεκάνης υπάρχει μια δεξαμενή επιχρισμένη με κονίαμα, βάθους 1,90 μ. στο μέγεθος περίπου ενός μεγάλου αποθηκευτικού πίθου, που χτίστηκε στο δάπεδο με το στόμιό του στο ίδιο επίπεδο με το δάπεδο. Περίπου 3,50 μ. δυτικά του ανατολικού τοίχου και σε επαφή με το νότιο τοίχο του δωματίου είναι τα περιγράμματα μιας όχι

³²¹Williams 1972, 167.

³²²Williams 1972, 168.

³²³Βλ. και Williams 1972, fig. 3.

³²⁴Williams 1972, 169.

αρκετά ορθογώνιας, χαμηλής εξέδρας 2,10 x 2,30 μ. με σκληρό δάπεδο πάνω. Είναι κατεστραμμένη και η λειτουργία της δεν μπορεί να εξακριβωθεί από τα υπολείμματα. Είχε ένα κράσπεδο από πωρόλιθο και, προφανώς, στη δυτική του πλευρά μια λίθο για πρόσβαση στην εξέδρα. Ένας διαχωριστικός τοίχος -πλαίσιο, και ίσως ένας πάγκος, φαίνεται επεκτείνονταν από την εξέδρα στον βόρειο τοίχο του κτιρίου. Ένα ορθογώνιο πηγάδι (αρ. 71.3) βρίσκεται στη μέση της γραμμής του βόρειου τοίχου του δωματίου, 0,60 μ. από τη βορειοανατολική γωνία του κτιρίου. Το δωμάτιο είχε μια αποχέτευση από τον βόρειο τοίχο, κοντά στο πηγάδι. Αυτή η αποχέτευση κατασκευάστηκε από τεμάχια πωρόλιθου, μήκους 0,95 και 1,02 μ. Το νερό από το δωμάτιο εκκενωνόταν στο δημόσιο αποχετευτικό δίκτυο που έτρεχε κατά μήκος του βόρειου τμήματος του κτιρίου. Μια θύρα υπήρχε στα 6.50 μ. περίπου ανατολικά της βορειοδυτικής γωνίας της κατοικίας.

Από τα ευρήματα το κτίριο φαίνεται να χρονολογείται μετά το δεύτερο τέταρτο του 4^{ου} αι. π.Χ.³²⁵ Στο ανώτερο από τα τρία δάπεδα του Δωματίου 2 βρέθηκε ένας θησαυρός 76 νομισμάτων, τέσσερα από τα οποία ήταν επιχρυσωμένα. Ο θησαυρός και οι σωροί κορινθιακών κεραμιδιών, που υποδεικνύουν ότι η οικία σε τμήμα της τουλάχιστον έφερε κεραμοσκεπή, βρέθηκαν πεσμένα στο πάτωμα του Δωματίου 2 και στην μεγάλη αυλή και υποδηλώνουν ξαφνική καταστροφή. Η Οικία αρ. 27 καταστράφηκε περίπου το 310-300 π.Χ.³²⁶

Το μεγάλο μέγεθος της κατοικίας δεν είναι σπάνιο για μια ύστερη κλασική οικία,³²⁷ ωστόσο το κτίριο έχει ιδιαιτερότητες, όπως ο εξωτερικός διάδρομος στα ανατολικά προς τη νότια πτέρυγα, η απουσία παστάδας, και η σειρά δωματίων στα νότια που είναι προσανατολισμένα προς τα βόρεια/βορειοδυτικά, σε μια διαρρύθμιση που δεν εκμεταλλεύεται την πορεία του ήλιου.³²⁸ Ως προς τη χρήση των Δωματίων 1 έως 5, δεν υπάρχουν στοιχεία που να υποδεικνύουν ότι μπορεί επρόκειτο για ανδρώνες όπως για παράδειγμα στα ιερά.³²⁹ Η ύπαρξη δύο τουλάχιστον αυτόνομων «συγκροτημάτων» υποδεικνύεται από το γεγονός ότι ενώ η μεγάλη αυλή τροφοδοτείται με νερό από την Πειρήνη, στη βορειοανατολική πτέρυγα υπήρχε πηγάδι για

³²⁵ Williams 1972, 170.

³²⁶ Williams 1972, 171.

³²⁷ Η οικία Δήμα στην Αττική διαστάσεις 22.05 x 16,10μ., βλ. Jones 1962, 75-44. Βλ. επίσης Boersma 1970, αρ. 149, 150.

³²⁸ Ξεν., *Απομνημ.*, 3.8.9 και Ξεν., *Οικον.*, 9.2.

³²⁹ Pfaff 2003, 130, και Corinth VII.6, 6-7.

να καλύπτει τις ανάγκες των ενοίκων της.³³⁰ Μία από τις πλησιέστερες παραλληλίες για την Οικία αρ. 27 βρίσκεται στην βιομηχανική συνοικία της αρχαίας Αθήνας, στην οδό Πειραιώς, νοτιοδυτικά της αρχαίας Αγοράς.³³¹ Ένα δεύτερο αθηναϊκό κτίριο παρόμοιας μορφής, το Στρατηγείο, βρίσκεται στην ίδια περιοχή.³³² Ο Williams προτείνει τη χρήση των Δωματίων 1-5 ως έδρες ενός ειδικού διοικητικού συμβουλίου ή συμβουλίων, σε συνδυασμό όμως με οικιστική μονάδα. Αυτός ο συνδυασμός ίσως υπήρχε ώστε ο κάτοχος της οικιστικής μονάδας να υπηρετεί ως λειτουργός του γραφείου ή των γραφείων για τον έλεγχο και την προστασία των αρχείων ή των περιεχομένων των πέντε δωματίων. Ωστόσο δεν βρέθηκαν στοιχεία εντός του κτιρίου που να επιβεβαιώνουν αυτή τη χρήση.

Αρκετές περιπτώσεις οικιών είναι υπολείμματα που σώθηκαν από τις καταστροφές των Ρωμαίων και την ανοικοδόμηση. Δεν μπορούμε να βγάλουμε συνολικά συμπεράσματα από αυτά τα κατάλοιπα, ωστόσο από τη σύγκριση των χαρακτηριστικών μεταξύ τους προκύπτουν χρήσιμα στοιχεία. Παραθέτουμε τα παραδείγματα κάτωθι.

Στην περιοχή της Ιουλίας Βασιλικής βρέθηκαν σε δύο σημεία κατάλοιπα οικιών. Κάτω από τη βορειοδυτική γωνία της Ιουλίας Βασιλικής βρέθηκε ένα δάπεδο από κονίαμα με βότσαλα και ίχνη οικίας (αρ. 25) με λαξευμένο στο βράχο αγωγό με δύο φάσεις χρήσης.³³³ Η δεύτερη φάση τερματίστηκε στις αρχές του 4ου αιώνα, πιθανώς γύρω στο 370 π.Χ.

Στην ίδια περιοχή, κάτω από το βόρειο πέρας του οψιμότερου προστώου του Νοτιοανατολικού Κτιρίου (Southeast Building), βρέθηκαν τα απομεινάρια ενός δαπέδου από κονίαμα που πιθανόν βρισκόταν στην αυλή ενός σπιτιού που χρονολογείται στον πρώιμο 4^ο π.Χ. αι. (αρ. 14).³³⁴

Ένα δεύτερο βοτσαλωτό δάπεδο με παράσταση (το τρίτο συνολικά στην Κορινθία) έχει ενσωματωθεί μέσα σε ρωμαϊκή οικία ανατολικά του Θεάτρου (αρ. 31, εικ. 47-50) και χρονολογείται πριν το 348 π.Χ.³³⁵ Το ψηφιδωτό είναι σχεδόν τετράγωνο, με διαστάσεις 3.80 μ. x

³³⁰ Williams 1972, 173.

³³¹ Crosby 1951, 168-187.

³³² Thompson 1955, 54-55.

³³³ Williams 1981a, 25.

³³⁴ Corinth 1.5, 4, Pl. 2.1.

³³⁵ Shear 1929, 526-527· Williams 1976, pl. 24· Williams 1981, 23, Williams 1982, 13.

3,60 μ.³³⁶ Τα σχέδια είναι κατασκευασμένα από μικρά μπλε-μαύρα και λευκωπά βότσαλα τοποθετημένα σε κονίαμα. Το εξωτερικό πλαίσιο φέρει παράσταση μαιάνδρου, ενώ μια ζώνη με κύματα χρησιμοποιείται για τα όρια ενός μεγάλου κύκλου που τοποθετείται μέσα στο ορθογώνιο. Στο κέντρο του κύκλου υπάρχει ένας μικρός ρόδακας, από την περιφέρεια του οποίου εκτείνονται μεγάλα ανθέμια εναλλάξ σε δύο τύπους. Οι δύο γωνίες σώζουν παράσταση με ομάδες ζώων: ένα αιλουροειδές ζώο στη μια περίπτωση επιτίθεται σε ένα άλογο και στην άλλη σε μια αντιλόπη. Οι παραστάσεις στη βορειοανατολική και νοτιοανατολική γωνία έχουν καταστραφεί. Παρόλο που εμφανίζονται λωρίδες στο σώμα του επιθετικού ζώου, είναι πιθανό ότι απεικονίζεται ένα λιοντάρι και όχι μια τίγρη, καθώς το άκρο της ουράς είναι φουντωτό. Η τεχνική της κατασκευής, τα χρησιμοποιούμενα υλικά, τα όρια του μαιάνδρου και των κυμάτων και τα ζώα είναι παρόμοια με εκείνα που εμφανίζονται στο δάπεδο ενός σπιτιού στην Όλυνθο που ανακαλύφθηκε από τον D. M. Robinson το 1928³³⁷ καθώς και της Οικίας των Ψηφιδωτών στην Ερέτρια που χρονολογείται στο α' τρίτο του 4^{ου} αι. π.Χ., και της Οικίας της Καλής Τύχης στην Όλυνθο, που κατασκευάστηκε μάλλον το 425 π.Χ.³³⁸ Ο Robinson χρονολογεί το έργο περίπου στο 400 π.Χ. Παρόμοιο βοτσαλωτό δάπεδο αποκαλύφθηκε πρόσφατα στις εργασίες για τον αυτοκινητόδρομο της Ολυμπίας Οδού στη Σικυώνα.³³⁹ Ειδικά το μοτίβο του μαιάνδρου που πλαισιώνει την παράσταση και στα δύο βοτσαλωτά είναι πανομοιότυπο. Το *terminus ante quem* στην Όλυνθο είναι το 348 π.Χ., όταν η πόλη καταστράφηκε από τον Φίλιππο. Το ύψος των ανθεμίων στο δάπεδο της Κορίνθου πιθανότατα χρονολογείται στις αρχές του 4ου αιώνα π.Χ. Το ψηφιδωτό, όπως και αυτό στην Οικία αρ. 12 και το ψηφιδωτό με τον γρύπα που χρονολογείται στο τέλος του 5^{ου} αι. π.Χ. μας θυμίζει την ιστορία του Γαληνού για την επίσκεψη του Διογένη του Κυνικού στο σπίτι ενός φίλου, που ήταν διακοσμημένο με ωραία ψηφιδωτά δάπεδα.³⁴⁰

Στην περιοχή αμέσως ανατολικά του Αρχαιολογικού Μουσείου υπήρχε μια δεξαμενή στενόμακρη που πιθανόν ανήκε σε οικία.³⁴¹ (Δεξαμενή F, αρ. 21, εικ. 19, 20).³⁴² Έχει μήκος 4,60

³³⁶ Shear 1929, 527.

³³⁷ Robinson 1929, 65, fig. 13.

³³⁸ Robinson 1934 501-510· Ducrey 1989, 55, fig. 3, 4.

³³⁹ Α.Δ. Τόμος 67 (2012), 322, εικ. 44.

³⁴⁰ Shear 1925, 397. Για την ίδια οικία βλ. Shear 1931, 124.

³⁴¹ Weinberg 1948, 235, fig. 1, P1.88, b-d.

³⁴² Συχνά λαξεύονταν δεξαμενές στην αυλή για αποθήκευση του νερού που συλλέγεται κατά τους βροχερούς μήνες από την κεραμοσκεπή, βλ. Tsakirgis 2016, 282.

μ., πλάτος 1,25 μ. και βάθος έως 2,30 μ. Τα πλευρικά τοιχώματα κατεβαίνουν κάθετα για περίπου 0,60 μ. και έπειτα έχουν κλίση προς τα έξω. Στο κέντρο του δαπέδου υπήρχε μια ελλειψοειδής κοίλανση καθίζησης, 1,35 μ. κατά 0,80 μ. και 0,40 μ. βαθιά. Οι τοίχοι, το δάπεδο και η οροφή της δεξαμενής είχαν επένδυση με υδατοστεγές κονίαμα πάχους 0,022μ., πολλά τμήματα του οποίου εξακολουθούν να υπάρχουν. Το δάπεδο πάνω από τη δεξαμενή συνίστατο σε ένα παχύ στρώμα από πολύ σκληρό, κιτρινωπό κονίαμα που περιείχε βότσαλα και ανήκε ίσως στην αυλή ενός σπιτιού.³⁴³ Από τα ευρήματα φαίνεται ότι η δεξαμενή χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά τον 4ο αιώνα π.Χ.

Στην Περαχώρα η Οικία αρ. 41, (η λεγόμενη οικία Dunbabin ή Οικία XIV κατά τον Tomlinson, βλ. εικ. 53)³⁴⁴ βρίσκεται ανατολικά της άνω πεδιάδας όπου εκτείνονται τα περισσότερα κτίρια, και κοντά στη λίμνη Βουλιαγμένη. Βρίσκεται στο δυτικό άκρο του διατηρημένου τμήματος ενός υστερότερου αρχαίου δρόμου που οδηγούσε από τη λίμνη προς τα δυτικά, στο Ηραίο. Μεγάλοι ογκόλιθοι συνιστούν το νότιο τοίχο της οικίας που αντικαθιστά το βόρειο ανάλημμα της οδού. Η κάτοψη της οικίας είναι ορθογώνια, με διαστάσεις 22,8 μ. x 13,2 μ. Εκτός της οικίας στη νοτιοδυτική γωνία υπάρχει μια απίοσχημη δεξαμενή,³⁴⁵ της οποίας το στόμιο είναι ελλειψοειδές. Η τεχνική που χρησιμοποιείται στους τοίχους της κατοικίας διαφέρει από εκείνη των κτιρίων των προηγούμενων αιώνων. Μια βάση από μικρές λίθους τοποθετήθηκε πιθανότατα σε μια τάφρο θεμελίωσης, πάνω στην οποία τοποθετήθηκε μια σειρά από μεγάλους, αδρά λαξευμένους λίθους. Μόνο ένας δόμος επιβιώνει, ωστόσο από την ποσότητα των πεσμένων λίθων ο Dunbabin έκρινε ότι ολόκληρη η ανωδομή αποτελούνταν από λίθους. Μάλλον το μοναδικό κτίριο με τοίχους αποκλειστικά κατασκευασμένους από λίθους. Μέσα στο κτίριο υπάρχει ένα είδος δαπέδου από λευκωπό χόμα. Πιθανότατα είναι παρόμοιο με το δάπεδο από πηλό της Οικίας αρ. 32.³⁴⁶ Η διαρρύθμιση είναι ασυνήθιστη. Φαίνεται να υπάρχει μια μεγάλη αυλή στο δυτικό άκρο. Ο νότιος τοίχος που συνορεύει με το δρόμο είναι κατεστραμμένος, αλλά μπορεί να υπήρχε μια είσοδος που οδηγεί απευθείας από το δρόμο στην αυλή. Εδώ υπάρχει ένα κατώφλι αποτελούμενο από τέσσερις λίθους παρόμοιες με των τοίχων, μικρού πάχους. Υπάρχει πιθανόν μια άλλη είσοδος από το δρόμο στην ανατολική πλευρά του νότιου τοίχου, δίνοντας άμεση πρόσβαση σε ένα πέρασμα περίπου 3,00μ. x 0,90 μ. Στον

³⁴³ Weinberg 1948, 235-236.

³⁴⁴ Perachora I, πίν. 137· Tomlinson 1969, 193, fig. 13.

³⁴⁵ Perachora I, πίν. 137 όπου αναφέρεται ως πηγάδι.

³⁴⁶ Tomlinson 1969, 175-177. Το κτίριο BII χρονολογείται στον 7^ο αι. π.Χ.

ανατολικό τοίχο αυτού του περάσματος υπάρχουν δύο ανοίγματα που οδηγούν σε ένα δωμάτιο το καθένα. Υπάρχει ένα άλλο μακρύ, στενό δωμάτιο στη βόρεια πλευρά. Ένα άνοιγμα στα δυτικά της διόδου προφανώς οδηγούσε στην αυλή. Από αυτό υπάρχει πρόσβαση σε άλλο δωμάτιο στο κέντρο του κτιρίου. Οι περισσότερες θύρες είναι πλαισιωμένες από μεγάλες λίθους.³⁴⁷ Αυτό δεν παρατηρείται πιο παλιά στις οικίες της Περαχώρας. Φαίνεται ότι το σύνολο των δωματίων στο ανατολικό τμήμα της οικίας αποτελούσε τα δωμάτια διημέρευσης, ενώ στα δυτικά υπήρχε ξεχωριστή αυλή. Στο εσωτερικό βρέθηκε μια ακέραια κεραμίδα κιτρινοπράσινου πηλού, διαστάσεων 0,725 μ. x 0,61 μ. και άλλες κεραμίδες με καστανόμαυρο γάνωμα του τέταρτου αιώνα π.Χ., επομένως η στέγη καλυπτόταν με κεραμοσκεπή τουλάχιστον σε ένα τμήμα της. Επίσης βρέθηκε ένας αττικός λύχνος και μια κορινθιακή κοτύλη του τέλους του 5ου-αρχών του 4ου αιώνα π.Χ. Επομένως η κατασκευή πραγματοποιήθηκε στον τέταρτο αιώνα π.Χ. Η κατοικία αρ. 41 θυμίζει στον Tomlinson τη γενική διάταξη της κατοικίας του τέλους του πέμπτου αιώνα κοντά στο τείχος Δήμα της Αττικής.³⁴⁸ Κατά τη γνώμη μου, ωστόσο, ούτε η κατασκευή των τοίχων που εδώ είναι μονολιθικοί ούτε η διαρρύθμιση είναι ίδια. Πιθανότατα πρόκειται για μια απομονωμένη αγροικία. Το ανατολικό τμήμα της θυμίζει την Οικία C στην βιοτεχνική περιοχή νοτιοδυτικά της Αγοράς της Αθήνας όπως είχε διαμορφωθεί μετά τα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ. με μακρόστενη αυλή, από την οποία υπάρχει πρόσβαση σε τετράγωνα και ορθογώνια δωμάτια.³⁴⁹ Η Οικία αρ. 36 που ανήκει στον 5^ο αι.π.Χ. μοιάζει στη διαρρύθμιση με την Οικία 42.³⁵⁰ Είναι επίσης ορθογώνια σε σχέδιο με το μέτωπο μακρύτερο από την πλευρά. Υπάρχουν σίγουρα δωμάτια στο πίσω μέρος της αυλής και δωμάτια κάποιου είδους στη δυτική πλευρά, αλλά οι εσωτερικές ρυθμίσεις δεν είναι καλά διατηρημένες και η διαρρύθμιση εκεί είναι ασαφής. Το λευκωπό δάπεδο στο εσωτερικό και η ομοιότητα στη διαρρύθμιση με την οικία αρ. 36 αποδεικνύουν ότι υπάρχει αυστηρή εμμονή στην παράδοση από τον 5^ο στον 4^ο αι. π.Χ. Το ίδιο άλλωστε παρατηρείται εν μέρει και στη διαδοχή των προηγούμενων αιώνων από την Πρωτοκορινθιακή Περίοδο στην Περαχώρα.

³⁴⁷ Tomlinson 1969, 193-194.

³⁴⁸ Jones et al. 1962, 75 κ.ε· Tomlinson 1969, 237.

³⁴⁹ Camp 2005, 172, fig. 117.

³⁵⁰ Tomlinson 1969, 238.

Τα κτίρια αρ. 38, 39 και 40 (ZI, ZII και ZIII, εικ. 23³⁵¹) στην Περαχώρα που είναι χτισμένα το ένα δίπλα στο άλλο, έχουν όμοια διαρρύθμιση. Όλοι οι τοίχοι σχεδόν χαρακτηρίζονται από μια προσεκτική τεχνική από αργούς λίθους. Η πλειοψηφία των χρησιμοποιούμενων λίθων είναι τριγωνικού σχήματος, που τοποθετούνται έτσι ώστε οι βάσεις των τριγώνων να σχηματίζουν την εξωτερική όψη του τοίχου. Οι ενδιάμεσοι χώροι στην εσωτερική επιφάνεια είναι γεμάτοι με μικρότερες λίθους. Περιστασιακά ορθογώνιες λίθοι καταλαμβάνουν όλο το πάχος των τοίχων. Οι γωνίες σημειώνονται με τετραγωνισμένες λίθους. Τα τρία κτίρια ευθυγραμμίζονται νότια του μικρού ναού E. Η πρόσβαση και στα τρία κτίρια ήταν από έναν δρόμο στα νότια. Στη νότια πλευρά του κάθε κτιρίου υπάρχει αυλή, ενώ στη βόρεια πλευρά - τουλάχιστον στα κτίρια ZI και ZII - υπήρχαν ζεύγη δωματίων, το ένα δίπλα στο άλλο. Η αυλή του ZI έχει μήκος περίπου 9,00 μ. Οι δύο αίθουσες στο βόρειο άκρο προσεγγίζονται από ένα μόνο άνοιγμα πλάτους περίπου 1 μέτρου, στο κέντρο του τοίχου. Τα δωμάτια έχουν εσωτερικές διαστάσεις 4,60 μ. x 3,80 μ. / 3,30 μ. Θραύσματα κεραμίδων ενσωματώνονται στον εγκάρσιο τοίχο και αυτό μπορεί να υποδηλώνει ένα παλαιότερο κτίριο στην περιοχή. Ένα ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι η Οικία Z III σώζει στον δυτικό τοίχο και στο διατηρημένο τμήμα του βόρειου τοίχου του βορειοδυτικού δωματίου, μια ελαφρώς ανυψωμένη εξέδρα από χώμα και λίθους, με μεγάλες λίθους.³⁵² Το δυτικό και πιθανόν και το ανατολικό δωμάτιο, όπως και το παρόμοιο δωμάτιο της Οικίας αρ. 33, αποτελούν πιθανόν ανδρώνες. Τα τρία αυτά κτίρια που εμφανίζουν ομοιότητα σχεδιασμού, διάταξης και σκοπού χρονολογούνται πιθανόν στον ύστερο 4^ο αι. π.Χ.³⁵³ αλλά είναι πιθανό να μην αποτελούν οικίες, αλλά βοηθητικά οικήματα του ναού.³⁵⁴

Στη Ράχη, έναν λόφο που βρίσκεται νοτιοανατολικά του ιερού του Ποσειδώνα στην Ισθμία, εκτείνεται ένας αγροτικός οικισμός που χρονολογείται από τα τέλη του 4^{ου} και τον 3^ο αι. π.Χ. (εικ. 59). Αν και στις οικίες διαπιστώθηκαν ίχνη που δείχνουν κατοίκηση από τον τέταρτο αι. π.Χ., η τελική τους διαμόρφωση ανήκει στον 3^ο αι. και γι' αυτό θα τις μελετήσουμε στο επόμενο κεφάλαιο. Το πιο χαρακτηριστικό σωζόμενο στοιχείο του 4^{ου} αι. π.Χ. είναι ένας λουτήρας ανατολικά της οικίας αρ. 45 (House II). Πιθανόν δεν σχετίζεται με κάποια

³⁵¹ Tomlinson 1969, fig. 6, pl. 51e-f, pl. 52b, d.

³⁵² Tomlinson 1969, 187, 238, pl 52d.

³⁵³ Tomlinson 1969, 188.

³⁵⁴ Κατά την Tsakirgis (2016, 278) οι οικίες συχνά γειτνιάζουν με καταστήματα και ιερά.

συγκεκριμένη οικία³⁵⁵ και επρόκειτο για κοινόχρηστο λουτρό. Ανήκει στον τύπο του τέταρτου αιώνα με κάθισμα στο ευρύτερο, ευθύγραμμο άκρο και με κλίση για τα πόδια στο καμπύλο άκρο.³⁵⁶ Είναι εν μέρει λαξευμένος στο βράχο και εν μέρει χτισμένος με λίθους, και επενδυμένος με υδατοστεγές κονίαμα. Το κάθισμα έχει 0,60 μ. μήκος, 0,27 μ. πλάτος και περ. 0,20 μ. ύψος. Από την ευρεία άκρη με το κάθισμα ο λουτήρας στενεύει προς το δυτικό άκρο, όπου υπάρχει κυκλική κοιλότητα στον πυθμένα, με διάμετρο 0,35 μ. και βάθος περίπου 0,14 μ. Το συνολικό μήκος του λουτήρα είναι μόνο 1 μ. Στη δεξιά πλευρά υπάρχει μια μικρή τετράπλευρη δεξαμενή, μήκους 0.54 μ. σε απόσταση 0,34 μ. μακριά από το λουτήρα, με μια λεπτή πλάκα από πορόλιθο στην άκρη. Υπάρχει μια στενή έξοδος στο κάτω μέρος της δεξαμενής που συνδέεται με την έξοδο από την μεγαλύτερη ορθογώνια λεκάνη μπροστά από τον λουτήρα. Οι δυο διοχέτευαν το νερό τους σε ένα στενό κανάλι που στρέφεται προς τα βόρεια. Στον λουτήρα υπάρχει πρόσβαση από μια σκάλα από έναν τριγωνικό χώρο έξω από τη νοτιοδυτική γωνία του Βόρειου Κτιρίου. Δυτικά του βρέθηκαν αρκετά τμήματα ενός δεύτερου, πήλινου λουτήρα με το ίδιο σχήμα.³⁵⁷ Μία κοίλανση στο δάπεδο που καλύπτεται από υδατοστεγές κονίαμα δείχνει το σημείο έδρασής του, μόνο λίγα εκατοστά από τον λαξευμένο λουτήρα. Παρόμοιοι είναι οι πήλινοι λουτήρες στην Μοργκαντίνα.³⁵⁸

5β. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι Οικίες αρ. 12, 1 και 27 (Κτίρια II-IV) στη νοτιοδυτική πλευρά της Ρωμαϊκής Αγοράς της Κορίνθου κατασκευάστηκαν παράλληλα μεταξύ τους και ευθυγραμμίστηκαν με τον τοίχο του ανδρήρου προς τα νότια, αν και δεν ήταν κατ'ανάγκη όλες κατασκευασμένες ταυτόχρονα.³⁵⁹ Θυμίζουν τις πρωτοκορινθιακές Οικίες αρ. 6, 5 και 34, που βρίσκονταν στην ίδια περίπου θέση και σχεδόν σε ευθεία διάταξη με κατεύθυνση Β.Α./Ν.Δ., μαρτυρώντας ένα σχέδιο χωροθέτησης, ένα χαρακτηριστικό που απαντάται κατά τη διαδικασία δημιουργίας του άστεως ήδη από την αρχαϊκή εποχή.³⁶⁰

³⁵⁵ Broneer 1955, 127· Broneer 1958, 18-19· Stoyanović 1996, 71.

³⁵⁶ Βλ. Robinson 1929, 62, fig. 10 και Broneer 1955, 127, για αντίστοιχα στην Ολυνθο και αλλού.

³⁵⁷ Broneer 1958, 18-19.

³⁵⁸ Crouch 1984, 357, pl. 46-2. Αντίθετα, μια πήλινη λεκάνη που εντοπίστηκε σε οικία στη Σικυώνα διαφέρει ως προς το σχήμα, βλ. Αναγνωστοπούλου 2014, 472-473, εικ. 13.

³⁵⁹ Corinth VII.6, 5.

³⁶⁰ Βλ. π.π. πρωτοκορινθιακά σελ 37. Για τη δημιουργία του άστεως βλ. Lang 2007, 192.

Το κελάρι που βρίσκεται στο κέντρο της Οικίας αρ. 12 είναι το πρώτο που εντοπίζεται σε οικίες της επικράτειας της Κορίνθου.³⁶¹ Μάλιστα προκαλεί εντύπωση ότι το συγκεκριμένο έχει τετράπλευρο σχήμα, παρόλο που η οικία έχει ευθείς τοίχους που γωνιάζουν σε ορθή γωνία. Ειδικά στα νότια οι πλευρές του κελαριού δεν συναντώνται σε ορθή γωνία. Δεδομένου ότι βρίσκεται σε σχετικά κεντρικό τμήμα της οικίας, παρόλο που δεν σώζει ίχνη οροφής,³⁶² πιστεύω ότι πρέπει να αποκατασταθεί με κάποιου είδους οροφή, καθώς όλα τα περιστύλια οικιών περιβάλλουν την οικιακή αυλή. Μόνο έτσι θα ήταν λειτουργική μια οικία, με δωμάτια που (συνήθως) έχουν όλα πρόσβαση στην κεντρική αυλή. Η απουσία κονιάματος στους τοίχους και το δάπεδο υποδεικνύει αποθηκευτική χρήση.

Εάν στην Οικία αρ. 12 η κεντρική τάφος αντιστοιχεί σε περιστύλιο, είναι η πρώτη και μοναδική φορά που εντοπίζουμε ίχνη περιστυλίου σε κορινθιακή οικία. Γνωρίζουμε ότι στην Όλυνθο υπήρχαν οικίες με περιστύλιο που χρονολογούνται το 430 περίπου π.Χ. (βλ. π.π., σ. 66, υποσ. 307) και είναι πιθανό να υπήρχαν και άλλα παραδείγματα στην Κόρινθο. Μάλιστα, η προέκταση της βόρειας «στοάς» του περιστυλίου προς τα δυτικά θυμίζει τη διαρρύθμιση των οικιών στην Όλυνθο, όπου η βόρεια στοά του περιστυλίου είναι μακρύτερη, και μοιάζει με την παστάδα.³⁶³ Τα ίχνη των κορινθιακών οικιών που έχουν ανασκαφεί δείχνουν στην πλειοψηφία τους απλούστερη διαρρύθμιση. Από αυτή την άποψη, και σε συνδυασμό με την ύπαρξη ανδρώνα με το ψηφιδωτό δάπεδο που φέρει παράσταση στην Οικία αρ. 12 αλλά και την κεντρική της θέση στο άστυ, συμπεραίνουμε ότι εδώ μάλλον πρόκειται για μια εξέχουσα κατοικία πλούσιου Κορίνθιου, με τάση για προβολή. Παρόμοια πολυτέλεια πρέπει να χαρακτήριζε την οικία όπου αρχικά ανήκε το βοτσαλωτό δάπεδο με παράσταση αρ. 31 (βλ. π.π., σ. 72-73) που έχει επιβιώσει εντός ρωμαϊκής οικίας. Άλλωστε από τα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ. παρατηρείται γενικά μια τάση για περισσότερη διακόσμηση στο εσωτερικό (και μόνο) των οικιών.³⁶⁴

³⁶¹ Κελάρια έχουν βρεθεί και στην Ράχη Ισθμίας στην ελληνιστική εποχή, στην Ερέτρια όπως και στην Όλβια στη Μαύρη Θάλασσα, βλ. Gorbudova 1972, 50· Anderson-Stoyanović, 67, υποσημ. 21· Bylkova 2007, 299· Tsakirgis 2016, 285.

³⁶² Williams 1980, σελ. 114.

³⁶³ Graham 1966, 4-5.

³⁶⁴ Westgate 2007, 236, 239.

Η σειρά δωματίων στο νότιο τμήμα της οικίας αρ. 27 θυμίζει πέρα από την οικία στη Βάρη και άλλες οικίες, για παράδειγμα την οικία στη θέση «Λιοτόπι-Ρουτσχέλη» στη Μακεδονία.³⁶⁵

Τον 4^ο αι. π.Χ. εκτός από το περιστύλιο εισάγεται στην Κορινθία ένα δεύτερο στοιχείο, η επένδυση των λίθων με ορθοστάτες, για πρώτη φορά στην οικία αρ. 27. (βλ. π.π. σ. 67). Ορθοστάτες βρέθηκαν και στην Οικία αρ. 1 (“Aphrodite’s Tavern”) στην Κόρινθο,³⁶⁶ όπου δεν είναι σαφές πότε χρονολογούνται, αλλά και στην οικία Βενετσάνου στα Ίσθμια.³⁶⁷ Ορθοστάτες παρατηρούνται και στους Αλιείς στην Αργολίδα, σε οικίες του 4^{ου} αι. π.Χ.³⁶⁸ Παράλληλα, παρατηρούμε ότι στις οικίες του 4^{ου} αι. π.Χ. στην επικράτεια της Κορίνθου απουσιάζει η παστάδα. Οι περισσότερες οικίες στην Όλυνθο ανήκουν στον τύπο της οικίας με παστάδα, αλλά χρονολογούνται από το 430 π.Χ. περίπου.³⁶⁹ Το ίδιο και η οικία στη Βάρη.³⁷⁰

Σε τρεις από τις οικίες που ανήκουν στον 4^ο αι. π. Χ., (αρ. 27, 14 και 32) υπάρχουν χώροι στρωμένοι με κονίαμα, ακολουθώντας την παράδοση του προηγούμενου αιώνα.

Η Περαχώρα παρατηρούμε ότι δεν ακολουθεί τις τάσεις πλούσιας διακόσμησης, αλλά οι κατασκευαστές ή οι ιδιοκτήτες των οικιών του 4^{ου} αι. παραμένουν προσκολλημένοι στις παραδόσεις των κατασκευών του 5^{ου} αι. π.Χ.³⁷¹ Άλλωστε, είναι πιθανό ότι στην περιοχή δεν υπήρχε οργανωμένος οικισμός. Σύμφωνα με τον Tomlinson τα δημόσια κτίρια που κάποιος θα συνέδεε με μια πόλη λείπουν.³⁷² Δεν υπάρχει αγορά και κανένα διοικητικό κτίριο, παρόλο που αργά κατασκευάστηκε μια πολύ περίτεχνη κρήνη. Επομένως, τα διάφορα κτίρια εκτός του ιερού πρέπει να αντιμετωπίζονται ως απομονωμένες κατασκευές και όχι ως μέρη μιας αναπτυγμένης κοινότητας.³⁷³ Στην περιοχή της Λίμνης Βουλιαγμένης άλλωστε ακόμα και σήμερα υπάρχουν πρόχειρες κατοικίες ως εξοχικά, σε εκτός σχεδίου περιοχή.

³⁶⁵ Αδάμ-Βελένηκ.α. 2003, 101, 103.

³⁶⁶ Williams 1972, 174.

³⁶⁷ Γκιώνη 2018, υπό έκδοση.

³⁶⁸ Ault 2000, 485.

³⁶⁹ Cahill 2002, 79.

³⁷⁰ Jones et al. 1973, 431-433.

³⁷¹ Βλ. π.π., σ. 64, υποσημ. 297.

³⁷² Tomlinson 1969, 234.

³⁷³ Tomlinson 1969, 235.

Τα παραδείγματα με βοτσαλωτό δάπεδο είναι μόλις τρία (οικίες αρ. 21, 12 και 27). Η εξέλιξη των βοτσαλωτών ψηφιδωτών είναι, όπως φαίνεται, τα βοτσαλωτά δάπεδα με παραστάσεις.

Στον 4^ο αι. π.Χ. επίσης συνεχίζεται ο συνδυασμός χρήσης των αγωγών παράλληλα με τη χρήση πηγαδιού, που βρίσκεται εντός της αυλής της οικίας, (όπως το πηγάδι αρ. 71-2 που βρίσκεται περίπου στο κέντρο της μικρής αυλής της οικίας αρ. 27).

Η Οικία αρ. 41 στην Περαχώρα είναι η μοναδική που σώζει στοιχεία ότι είχε τοίχους ολωσδιόλου κατασκευασμένους με λίθους. Αυτή η τεχνική είναι συνήθης σε περιοχές που έχουν άφθονο αυτό το υλικό, όπως για παράδειγμα στο Όρραον της Ηπείρου και στη Δύστο της Εύβοιας³⁷⁴ αλλά εδώ πρόκειται πιθανότατα για περιστασιακή κατασκευή γιατί όπου αλλού έχουν σωθεί στοιχεία τεκμηριώνουν ανωδομή από ωμοπλίνθους. Ένα νεωτερικό στοιχείο της οικίας αρ. 41 είναι ότι τα περισσότερα ανοίγματα θυρών είναι πλαισιωμένα από μεγάλες λίθους.³⁷⁵ Αυτή η τεχνική θα μπορούσε να αποτελεί πρόδρομο των παραστάδων,³⁷⁶ αλλά δεν υπάρχουν αντίστοιχα παραδείγματα προς ανάλυση. Έξω από την οικία, στη νοτιοδυτική γωνία, υπάρχει μια απιόσχημη δεξαμενή³⁷⁷ με ελλειψοειδές στόμιο.

Τον 4^ο αι. ανδρώνες οικιών παρατηρούνται μόνο στις οικίες αρ. 12 και 40 και έκτοτε εκλείπουν.

Οι κοπρώνες, ένα χαρακτηριστικό που απαντάται σε οικίες άλλων περιοχών (Αθήνα, Αλιείς και Θάσο)³⁷⁸, δεν υπάρχουν στοιχεία ότι απαντάται στην επικράτεια της Κορίνθου.

Στον 4^ο αι. π.Χ. χρονολογούνται πυραμιδοειδείς πύργοι που έχουν εντοπιστεί πάνω σε χαμηλούς λόφους σε τρία μέρη στην Πελοπόννησο: Δύο στην Αργολίδα και ένας στη Λακωνία,³⁷⁹ που πιθανόν αποτελούν πύργους εντός απομονωμένων αγροικιών. Πύργοι εντός

³⁷⁴ Δάκαρης 1990, 108 κ.ε. και Tsakirgis 2016, 274. Αυτή την εποχή το σύνηθες είναι η ανωδομή των τοίχων με ωμόπλινθους, βλ. και Miller 1988, 14 όπου μάλιστα διαπιστώνεται ένα στρώμα κεραμιδιών ως βάση για την ανωδομή από ωμόπλινθους, μια τεχνική που δεν παρατηρείται στις οικίες της Κορινθίας.

³⁷⁵ Tomlinson 1969, 194.

³⁷⁶ Στην Ελληνιστική Περίοδο υπήρχαν παραστάδες στην θύρα εισόδου, βλ. Tsakirgis 2016, 281.

³⁷⁷ Perachora I, πίν. 137 όπου αναφέρεται ως πηγάδι.

³⁷⁸ Ault 2005, 63-65, Tsakirgis 2016, 279.

³⁷⁹ Fracchia 1985, 688.

αγροικιών έχουν βρεθεί επίσης στη Μακεδονία³⁸⁰ και στην Αττική.³⁸¹ Προς το παρόν στην Κορινθία δεν έχουν εντοπιστεί παρόμοιες αγροικίες με πύργο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6.

Η ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Κατά την Ελληνιστική Περίοδο αλλάζουν οι χώροι κατοίκησης τόσο στην πόλη της Κορίνθου όσο και στην κορινθιακή περιφέρεια, ως αποτέλεσμα των ιστορικών γεγονότων και των επακόλουθων διαμορφώσεων στο κέντρο που επηρέασαν άμεσα τη ζωή των κατοίκων. Σημειώνονται νέοι χώροι κατοίκησης μακριά από το κέντρο της πόλης. Μετά την κατάληψη του νότιου τμήματος του χώρου της μεταγενέστερης Ρωμαϊκής Αγοράς από τη Νότιο Στοά, στην προσπάθεια μνημειοποίησης του κέντρου,³⁸² παρουσιάζονται οικιστικοί θύλακες σε μορφή οικοτεχνίας ή καθαρά αγροτικού χαρακτήρα αρκετά μακριά από το κέντρο, στα νοτιοανατολικά και νοτιοδυτικά. Υπάρχουν ωστόσο και περιοχές όπου συνεχίζεται η κατοίκηση. Ίχνη κατοικιών βρέθηκαν κάτω από τη Βόρεια Ρωμαϊκή Αγορά, όπως και στη βόρεια πλευρά του λόφου του ναού του Απόλλωνα, στα ανατολικά του Θεάτρου αλλά και στο δυτικό άκρο της Αγοράς, αμέσως ανατολικά του αρχαιολογικού Μουσείου της Κορίνθου.

Την ίδια περίοδο στην περιφέρεια άκμασε ο αγροτικός οικισμός στον σχετικά απόκρημνο λόφο στη Ράχη Ισθμίας (εικ. 56), που άρχισε να διαμορφώνεται από το β' μισό του 4^{ου} αι. π.Χ. αλλά η διαρρύθμισή του είναι προϊόν του 3^{ου} αι. π.Χ. Ο οικισμός χαρακτηρίζεται από οικοτεχνίες για την παραγωγή λαδιού και ίσως κρασιού και διαφέρει από τη διαρρύθμιση πόλεων με τις τυπικές ελληνιστικές οικίες. Κατοικίες της ελληνιστικής περιόδου ανακαλύφθηκαν και στους Αγίους Θεοδώρους, όπου βρίσκεται η πόλη Κρομμυών.

6α. ΤΑ ΥΛΙΚΑ ΚΑΤΑΛΟΙΠΑ

Στο κέντρο του άστεως οι οικίες που έχουν έρθει στο φως και χρονολογούνται στην Ελληνιστική Περίοδο είναι μειωμένες στον αριθμό σε σχέση με τον προηγούμενο αιώνα. Αυτό το γεγονός δεν μπορεί να οφείλεται αποκλειστικά στην τύχη. Τα στοιχεία υποδεικνύουν ότι

³⁸⁰ Πουλάκη-Παντερμαλή 2014, 56-57, 67-69.

³⁸¹ Βλ. Jones et al., 1973, 102, υποσημ. 29.

³⁸² Hoepfner 2005, 465.

δημιουργήθηκαν οικιστικοί θύλακες σε άλλα, ανεξερευνήτα σημεία της πόλης ή ότι πολλές οικίες καταστράφηκαν σχεδόν ολοκληρωτικά από νεώτερα κτίρια. Δεδομένου ότι τα σωζόμενα λείψανα οικιών εντός της πόλης είναι λίγα στον αριθμό, παρουσιάζεται το σύνολό τους από την περιοχή του άστεως της Κορίνθου. Η ίδια πρακτική ακολουθείται και ως προς την κορινθιακή περιφέρεια, με εξαίρεση τη Ράχη Ισθμίας όπου παρατίθενται δύο μόνο παραδείγματα από τις συνολικά 18 οικίες που έχουν ερευνηθεί.

Πίσω από το πέμπτο, έκτο και έβδομο κατάστημα της Ρωμαϊκής Αγοράς βόρεια του ναού του Απόλλωνα, ένα τμήμα τοίχου οικίας (αρ. 9) σώζει κονίαμα με χρώμα σε ύψος 1,80 μ.³⁸³ Η οικία βρίσκεται στην πλαγιά του λόφου του ναού και μόνο το νότιο τμήμα της επέζησε από την κατασκευή της Ρωμαϊκής Αγοράς. Το επίχρισμα του τοίχου αποτελείται από ένα σκληρό στρώμα λεπτόκοκκου κονιάματος με στρώμα από γυψομάρμαρο πάνω του, βαμμένο με κόκκινο και μπλε χρώμα. Στη συνέχεια το επίπεδο μέσα στο κτίριο ανυψώθηκε και ο τοίχος καλύφθηκε με ένα δεύτερο και μαλακότερο στρώμα από βαμμένο γυψομάρμαρο που χρονολογείται στους Ελληνιστικούς χρόνους. Πάνω από τον τοίχο υπάρχουν αυλακώσεις που αντιστοιχούν στους αρμούς του τοίχου από πωρόλιθο.³⁸⁴

Σε ένα δεύτερο σημείο στο κέντρο, στο δυτικό άκρο της Ρωμαϊκής Αγοράς, το πηγάδι αρ. 1940-1 απέδωσε ελληνιστική οικιακή κεραμική, τεκμηριώνοντας ότι η περιοχή συνέχισε να κατοικείται στο πρώτο μισό του 3ου αι. π.Χ.³⁸⁵

Μακριά από το κέντρο της πόλης, στην περιοχή περίπου 600 μέτρα νοτιοδυτικά του ναού E ο R. Robinson βρήκε ένα κτίριο δύο δωματίων με πηγάδι (Οικία αρ. 29) που ερμήνευσε ως ελληνιστική αγροικία.³⁸⁶ Μια σειρά από σχεδόν ακέραια κορινθιακά κεραμίδια προέρχονται πιθανότατα από την οροφή μιας μικρής ελληνιστικής αγροικίας. Υπήρχαν δύο δωμάτια, κατασκευασμένα από τοίχους με αργές λίθους μικρού και μεγάλου μεγέθους με συνδετικό υλικό τη λάσπη και επιχρισμένους από βαρύ στρώμα ασβεστοκονιάματος από άμμο. Το Δωμάτιο 1 είχε πηγάδι στη νοτιοδυτική γωνία. Το δάπεδο ήταν κατασκευασμένο από μικρά βότσαλα, πάνω από το οποίο είχε επιστρωθεί νέο βοτσαλωτό.

³⁸³ DeWaele 1930, 448-449.

³⁸⁴ DeWaele 1930, 449.

³⁸⁵ Weinberg 1948, 229-235· James 2010, 318.

³⁸⁶ Walbank 1986, 315 και James 2010, 194-5, υποσ. 154 και 324.

Σημαντικά ευρήματα της Ελληνιστικής περιόδου βρέθηκαν στον λεγόμενο «Αγρό της Παναγίας», που βρίσκεται σε απόσταση πάνω από 100 μέτρα νότια της Ρωμαϊκής Αγοράς της Κορίνθου³⁸⁷ Στο βόρειο τμήμα του αγρού της Παναγίας ανασκάφηκε τμήμα του Ελληνιστικού Μεγάλου Κτιρίου (αρ. 28, εικ. 54, 55). Σώζει μόνο την κατώτερη σειρά των θεμελίων, που αποκαλύπτουν τη διαρρύθμισή του. Το κτίριο είναι ορθογώνιο και φαίνεται ότι είχε τουλάχιστον έξι δωμάτια οργανωμένα σε τρία ζεύγη.³⁸⁸ Η είσοδος βρίσκεται στη νότια πλευρά. Κάθε ένα από τα βόρεια δωμάτια είναι ίσο σε πλάτος με το αντίστοιχο νότιο δωμάτιο, αλλά ευρύτερο. Οι δύο τοίχοι που βρίσκονται σε μικρή απόσταση μεταξύ τους κοντά στη δυτική πλευρά του κεντρικού νότιου δωματίου ίσως αποτελούσαν το τμήμα μιας κλίμακας ανόδου. Οι τοίχοι του κτιρίου ήταν κατασκευασμένοι από ωμόπλινθους και υπήρχε κεραμοσκεπή. Το κτίριο είναι σχετικά απλό στο σχέδιο και δεν μοιάζει με τη διαρρύθμιση των κατοικιών της Κλασικής Περιόδου. Το ορθογώνιο σχήμα του μοιάζει με μικρή στοά, ωστόσο δεν βρέθηκε κανένα ίχνος προστώου ή εξωτερική σειρά κιόνων στη νότια πλευρά. Στον Θορικό υπάρχουν μακρά και απλά κτίρια που χρονολογούνται στην Κλασική περίοδο και συνδέονται με τη βιομηχανία.³⁸⁹

Ένα άλλο παράλληλο μπορεί να βρεθεί στα κλασσικά κτίρια της συνοικίας των εργαστηρίων κοντά στην Αθηναϊκή Αγορά, όπου υπάρχουν δωμάτια με σχετικές δεξαμενές. Το Στρατηγείο στην Αρχαία Αγορά, που πλέον θεωρείται ότι αποτελεί ιδιωτικό-ίσως εμπορικό κτίριο έχει χώρους με διάταξη δωματίων σε σειρά.³⁹⁰ Το απλό, σχετικά ανοιχτό σχέδιο ήταν πρόσφορο για την άσκηση των βιομηχανικών δραστηριοτήτων στον κύριο όροφο. Το κτίριο κατασκευάστηκε στις αρχές του 3ου αι. π.Χ.³⁹¹ Η μεγάλη δεξαμενή αρ. 2006-1, που καταλαμβάνει το κέντρο του βορειοδυτικού δωματίου, είχε πιθανόν κατασκευαστεί ως μέρος του αρχικού κτιρίου. Η δεξαμενή λαξεύτηκε αρχικά και στη συνέχεια επενδύθηκε με αργές λίθους ελαφρά λαξευμένες σε μια σειρά δόμων, και προστέθηκε ένα στρώμα σκληρού κονιάματος για να δημιουργηθεί μια ομοιόμορφη επιφάνεια.³⁹² Οι διαστάσεις της είναι περίπου 2,5 μ. x 2,5 μ. και μια σειρά από βαθμίδες λαξευμένες σε ένα επαναχρησιμοποιημένο λιθόπλινθο

³⁸⁷ Sanders et al. 2014.

³⁸⁸ Sanders et al. 2014, 52, fig. 44.

³⁸⁹ Tsakirgis 2005, 67–82.

³⁹⁰ Young 1951, fig. 5· Camp et al. 2007, 660, και Rotroff 2009, 41, fig. 39, no. 6.

³⁹¹ Sanders et al 2014, 53.

³⁹² James 2010, 287-288.

οδηγούν σε αυτήν από τη βορειοανατολική γωνία. Στη βορειοδυτική γωνία υπάρχουν σημάδια φθοράς που μπορεί να υποδεικνύουν ότι αντλούσαν ή τραβούσαν κάτι με τη βοήθεια σχοινιών.³⁹³ Στο βόρειο-κεντρικό δωμάτιο αποκαλύφθηκε ένα μεγάλο τμήμα απλού δάπεδο από κονίαμα με βότσαλα.³⁹⁴ Κατά τους ανασκαφείς πιθανόν πρόκειται για δάπεδο που χρησιμοποιήθηκε για πάτημα του σταφυλιού. Ωστόσο αυτή την περίοδο στη Ράχη Ισθμίας τα δάπεδα που πιθανόν χρησιμοποιούνταν για παραγωγή λαδιού και για πάτημα σταφυλιών ήταν από σκληρό κονίαμα και όχι βοτσαλωτά.³⁹⁵ Στη δυτική πλευρά του δωματίου βρέθηκαν μερικοί διαταραγμένοι λιθόπλινθοι, ένας από τους οποίους είχε ίσως χρησιμοποιηθεί ως λεκάνη.³⁹⁶ Στο νοτιοδυτικό δωμάτιο του κτιρίου, ένα περίπου ορθογώνιο (2,5 x 2 μέτρα) δάπεδο από πακτωμένο χώμα βρέθηκε κάτω από ένα στρώμα κεράμων στέγης. Πάνω από αυτό το δάπεδο βρέθηκαν πολλά αγγεία και άλλα ευρήματα του 1ου αι. μ.Χ. που υποδηλώνουν μερικώς οικιακή λειτουργία.³⁹⁷ Τα ευρήματα που συλλέχθηκαν από το ίδιο το δάπεδο αποτελούν ελληνιστική κορινθιακή κεραμική που αρχικά χρονολογήθηκε από τους ανασκαφείς στα μέσα του 2ου αιώνα π.Χ., δηλαδή την περίοδο περίπου της καταστροφής της Κορίνθου από τον Μόμμιο.³⁹⁸

Οι «οικοτεχνίες» στην Αθήνα είναι οικιστικοί χώροι που συνορεύουν με δημόσιους χώρους και έχουν πρόσβαση στους δρόμους.³⁹⁹ Τα σπίτια στους Αλιείς και στην Όλυνθο επίσης παρέχουν στοιχεία για την επεξεργασία γεωργικών προϊόντων σε αστικό περιβάλλον.⁴⁰⁰ Το μακρόστενο κτίριο στο βόρειο τμήμα της Ράχης⁴⁰¹ με σειρά δωματίων πιθανότατα αποτελεί αγροτική αποθήκη, επίσης. Τα ευρήματα από τον αγρό στην Παναγία δείχνουν ότι αυτό το είδος οικοτεχνίας ασκήθηκε επίσης κατά την Ελληνιστική Περίοδο στην Κόρινθο. Αυτή την άποψη

³⁹³ Κακαβογιάννης 2005, 227.

³⁹⁴ Sanders et al 2014, 53.

³⁹⁵ Βλ. Anderson-Stoyanović 1996, 91-2, Broneer 1958, 19, Anderson-Stoyanović 2007, 90.

³⁹⁶ Παραδείγματα λίθων που έχουν υποστεί επεξεργασία για χρήση ως λεκάνες υπάρχουν και στη Ράχη Ισθμίας, Anderson-Stoyanović 1996, 68, James 2010, 208 και Sanders 2014, 53.

³⁹⁷ James 2010, 208-209.

³⁹⁸ Sanders 2005, 12· Sacks 2005, 92, βλ. π.π., σ. 19.

³⁹⁹ Tsakirgis 2005, 70· Donati 2010, 158.

⁴⁰⁰ Ault 1999, 559-564, Cahill 2002, 236-261.

⁴⁰¹ Anderson-Stoyanović 1996, 60.

υιοθετεί και η S. James για το χώρο, ωστόσο θεωρεί επίσης ότι φαίνεται πως λόγω της εγγύτητάς του στη Ρωμαϊκή Αγορά το κτίριο μπορεί είχε και κάποια δημόσια λειτουργία.⁴⁰²

Το κελάρι αρ. 30 (αρ. 2005-1) που βρέθηκε στον αγρό της Παναγίας⁴⁰³ χρονολογείται το 265-250 π.Χ. Αποτελούσε πιθανώς μέρος μιας κατασκευής που βρισκόταν αμέσως νότια του Ελληνιστικού Μακρού Κτίριου, ελάχιστα ίχνη της οποίας σώζονται. Έχει διαστάσεις περίπου 2,5 x 3,0 μ. και διαχωρίζεται από ένα μεγάλο λίθινο ανώφλι που μπορεί να στήριζε ένα είδος οροφής. Στη νοτιοδυτική γωνία φέρει κλίμακα με τέσσερα σκαλοπάτια. Το εσωτερικό ήταν επενδεδυμένο με υδατοστεγές κονίαμα και το δάπεδο φέρει κλίση προς το κέντρο, πιθανώς για τη διευκόλυνση της συλλογής ιζημάτων. Μοιάζει κατασκευαστικά με τη Δεξαμενή F που βρέθηκε ανατολικά του Μουσείου της Κορίνθου και χρονολογείται στον 4^ο αι. π.Χ., αν και έχει μεγαλύτερες διαστάσεις. Το κονίαμα που φέρει στο εσωτερικό του υποδεικνύει ότι πιθανότατα είναι δεξαμενή και όχι κελάρι.⁴⁰⁴

6α 1. Η ΡΑΧΗ ΙΣΘΜΙΑΣ

Ενώ στην Κόρινθο παρατηρείται δραματική μείωση των οικιών και μετατόπιση των οικιστικών περιοχών κυρίως στα νότια, στην περιφέρεια έχουμε άλλη εικόνα: Όπως φαίνεται από επιφανειακά ευρήματα συνεχίζει η κατοίκηση στην Κρώμνα και στις Ασές, πόλεις που δεν έχουν ακόμα εξερευνηθεί συστηματικά,⁴⁰⁵ και παράλληλα στην Ισθμία ακμάζει ένας αγροτικός οικισμός νοτιοανατολικά του ναού του Απόλλωνα πάνω στο λόφο Ράχη, η ανασκαφή του οποίου αποκάλυψε μέχρι στιγμής δεκαοκτώ κατοικίες. Η ακμή του οικισμού συνδέεται πιθανόν με τα ιστορικά γεγονότα της κατάληψης της Κορινθίας από τους Μακεδόνες και της οριστικής κατάλυσης της κεντρικής εξουσίας της Πόλης-Κράτους, ενώ η περιφέρεια φαίνεται ότι αναπτύχθηκε για την εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών της περιοχής πιθανόν στα πλαίσια κρατικού ελέγχου της νέας μορφής εξουσίας.⁴⁰⁶ Γι' αυτό το λόγο έχει σημασία η προσεκτική μελέτη του οικισμού και των κατοικιών της Ράχης.

⁴⁰² James 2010, σελ 13.

⁴⁰³ James 2010, 285-286.

⁴⁰⁴ James 2010, 8, υποσημ.24.

⁴⁰⁵ Wiseman 1978, 100· Tartaron et al. 2006, 504.

⁴⁰⁶ Αντίθετα με αυτή την εικόνα, η Β. Tsakirgis θεωρεί ότι στον ελλαδικό χώρο αυτή την περίοδο αύξηση του μεγέθους και της διακόσμησης στις νέες οικίες ίσως λόγω της κατάρρευσης της πόλης από τους Μακεδόνες. Επισημαίνει, ωστόσο, ότι η αλλαγή ξεκινά από τα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ.

Ο οικισμός της Ράχης Ισθμίας

Ο οικισμός της Ράχης βρίσκεται στο σημερινό ανατολικό τμήμα του ομώνυμου λόφου, στα νοτιοανατολικά του Ναού του Ποσειδώνα καλύπτοντας μια επιφάνεια μήκους περίπου 120 μέτρων και πλάτους 35 μέτρων.⁴⁰⁷ Αποτελείται από στενά διαχωρισμένες μεταξύ τους μονάδες οικοτεχνίας που χτίστηκαν και λαξεύτηκαν στον βράχο της κορυφογραμμής. Μια μακρόστενη κατασκευή με πέντε δωμάτια, το «Βόρειο Κτίριο», βρίσκεται στην άκρη της βόρειας πλαγιάς. Τα ίδια τα σπίτια είναι οργανωμένα με τον ίδιο περίπου προσανατολισμό (Β.Α./Ν.Δ.) σε μακρούς και ακανόνιστους όγκους που χωρίζονται από στενά περάσματα πλάτους 1,00-1,30 μ. Τρεις δρόμοι με κατεύθυνση ανατολικά-δυτικά και δύο σε κατεύθυνση Βορρά-Νότου εξυπηρετούν τον οικισμό. Όπου η κλίση γίνεται πολύ απότομη δημιουργούνται σκαλοπάτια. Μια μεγάλη απίοσχημη δεξαμενή είναι λαξευμένη στο βράχο κάτω από την κορυφή και το μοναδικό πηγάδι του οικισμού βρίσκεται στο βορειοδυτικό τμήμα της περιοχής. Υπήρχε πρόσβαση στον οικισμό από τα βορειοδυτικά και τα νότια μέσω μιας σειράς από εκτεταμένα σκαλιά. Ο οικισμός της Ράχης ήταν ενεργός για μια περίοδο περίπου εκατόν πενήντα ετών.⁴⁰⁸ Η καταστροφή και η εγκατάλειψή του επήλθαν περίπου το 200 π.Χ.

Οι οικίες

α. Γενικά χαρακτηριστικά

Ο βράχος έχει λαξευτεί για να δημιουργηθούν επίπεδες επιφάνειες για την κατασκευή των οικιών. Οι κομμένες λίθοι στη συνέχεια χρησιμοποιούνταν για την κατασκευή τοίχων. Οι ανωμαλίες στο βράχο γεμίζονταν με χώμα και θραύσματα από ασβεστόλιθο. Οι λαξευμένες βάσεις για τους λιθόπλινθους, που τοποθετούνταν κατά διαστήματα στους τοίχους από χαλίκι, ορίζονται κατά μήκος μίας ή δύο πλευρών μιας ισοπεδωμένης επιφάνειας. Οι χώροι μεταξύ των ογκόλιθων γεμίζονταν με χαλίκι με συνδετικό υλικό τη λάσπη. Το πάχος των τοίχων κυμαίνεται από 0,40 μ. έως 0,70 μ. Πάνω από μια βάση δύο ή τριών δόμων από πέτρα και χαλίκια, οι τοίχοι χτίζονταν από ωμόπλινθους. Μόνο μια ωμόπλινθος βρέθηκε ακέραια. Είναι τετράγωνη με πλευρά 0,42 μ. και πάχος 0,09 μ.⁴⁰⁹ Τα δάπεδα ήταν επενδυμένα με σκληρό κονίαμα στους χώρους εργασίας, ενώ σε άλλους χώρους η επιφάνεια του βράχου έμενε εκτεθειμένη ή καλυπτόταν με πήλινο δάπεδο. Οι στέγες έφεραν κεραμοσκεπή.

⁴⁰⁷Anderson-Stojanović 1996, 60.(fig. 3, pl. 11a).

⁴⁰⁸Anderson-Stojanović 1996, 63.

⁴⁰⁹ Οικία IX, Stojanović 1996, 78, pl. 22a.

Οι οικίες της Ράχης αν και μοιάζουν κατασκευαστικά μεταξύ τους, διαφέρουν ως προς τη διαρρύθμιση και το μέγεθος.⁴¹⁰ Η διάκριση μεταξύ τους είναι συχνά δύσκολη, επειδή πολλά σπίτια μοιράζονται τον ίδιο τοίχο και πολλοί τοίχοι έχουν καταστραφεί. Οι περισσότερες αποτελούνται από τρία έως τέσσερα δωμάτια, ένα από τα οποία αποτελεί την αυλή με μια δεξαμενή στη γωνία και με πρόσβαση προς το δρόμο. Πολλά από τα σπίτια είχαν ένα εργαστήριο το οποίο αναγνωρίζεται εύκολα από ένα δάπεδο σκληρού κονιάματος επιφάνειας περίπου 2 τετραγωνικών μέτρων.⁴¹¹ Στο ένα άκρο αυτού του δαπέδου βρίσκονται δύο κωνικές δεξαμενές, η μια ελαφρώς μεγαλύτερη από την άλλη.⁴¹² Μία ή περισσότερες ορθογώνιες δεξαμενές βρίσκονται κοντά. Οι περισσότερες οικίες έχουν υπόγεια, λαξευμένα στο βράχο αποθήκη (κελάρι) με πρόσβαση στο δρόμο, πάνω από την οποία υπήρχε ανώτερος όροφος για χώρους διημέρευσης και υπνοδωμάτια, στα οποία δεν υπήρχε άμεση πρόσβαση από το κατώτερο τμήμα. Στις περισσότερες οικίες οι στροφείς διαπιστώνονται μόνο στα κατώφλια των εξωτερικών θυρών, και ενδεχομένως οι εσωτερικές θύρες έμεναν ως ανοιχτά περάσματα.⁴¹³ Από τη μορφή των εντορμιών στο κατώφλι προκύπτει ότι όλες οι θύρες άνοιγαν προς τα μέσα. Στις οικίες δεν ταυτίστηκε κάποιος χώρος με μαγειρεία, αλλά η κεραμική υποδεικνύει ότι εκεί γινόταν η παρασκευή και η κατανάλωση τροφίμων. Επιπλέον, ένα οπαίο κεραμίδι από το υπόγειο της Οικίας αρ. 48, προοριζόταν για μια περιοχή μαγειρέματος.⁴¹⁴ Σε στρώματα καταστροφής μέσα στα σπίτια ή στους δρόμους της εγκατάστασης βρέθηκαν πολλά θραύσματα κυψελών για παραγωγή μελιού από τον οικισμό της Ράχης.⁴¹⁵ Κοντά στην οικία αρ. 43 (Οικία II, εικ. 57) βρέθηκε το μοναδικό λουτρό που διατηρείται στον οικισμό και χρονολογείται στον 4^ο αι. π.Χ.⁴¹⁶

Όλα τα εργαστήρια ανήκουν στον ίδιο τύπο οικοτεχνίας, ωστόσο κάθε οικία μπορεί να ανήκε σε διαφορετικό ιδιοκτήτη ή μισθωτή.⁴¹⁷ Ο οικισμός και οι οικίες δεν συνάδουν με το

⁴¹⁰ Anderson-Stojanović 1996, 66.

⁴¹¹ Anderson-Stojanović 1996, 66, fig. 4.

⁴¹² Stojanović 1996, 67.

⁴¹³ Anderson-Stojanović 1996, 67· Το ίδιο συμβαίνει στη Νεμέα, βλ. Miller 1988, 11, fig. 3· Antonaccio 2000, 523, υποσημ. 25.

⁴¹⁴ Anderson-Stojanović 1996, 75.

⁴¹⁵ Anderson-Stojanović et al. 2002, 364, πίν. 2.

⁴¹⁶ Anderson-Stojanović 1996, σελ. 67, βλ. π.π., σελ. 76

⁴¹⁷ Anderson-Stojanović 1996, 90-91.

πρότυπο ελληνιστικό σχέδιο πόλης. Ωστόσο οι αυλές τοποθετούνται στο νότιο τμήμα του σπιτιού και αξιοποιείται η νότια πλευρά του λόφου στα πλαίσια της αρχαίας παράδοσης για το σχεδιασμό ενός ιδανικού ελληνικού σπιτιού (Ξενοφ., Απομνημ. 8· Ίδ., Οικ. 9.4, (Ψευδο) Αριστοτέλης, Οικ., 1.6.7 (1 345a), Αισχύλος, Προμ. 450).

Παρόμοια διαρρύθμιση υπήρχε στη βιομηχανική συνοικία στους Αλιείς.⁴¹⁸ Η στενότητα των δρόμων και το υψηλό υψόμετρο δείχνουν τον αμυντικό χαρακτήρα του οικισμού.⁴¹⁹ Η παρουσία τόσων εργαστηρίων σε μια μικρή περιοχή, ωστόσο, υποδηλώνει την μαζική παραγωγή ενός προϊόντος πέρα από τις ανάγκες επιβίωσης. Υπ' αυτή την έννοια το μακρό κτίριο στο βόρειο τμήμα του οικισμού μπορεί να ταυτιστεί με αποθήκη που θα βοηθούσε στην συλλογή και διανομή των προϊόντων που παράγονταν.

Σε ορισμένες περιπτώσεις διαπιστώθηκαν ανακατασκευές. Τα λαξεύματα στο βράχο που χρησιμοποιούνταν για στήριξη εξαρτημάτων επιχώθηκαν και επάνω τοποθετήθηκαν πίθοι. Συγκεντρώθηκε λάσπη σε αρκετά υπόγεια γύρω από τα αποθηκευμένα αντικείμενα. Λόγω της ασταθούς πολιτικής κατάστασης στην Κορινθία κατά τον 3ο αιώνα είναι πιθανό να έκλεισαν κάποια εργαστήρια.

Ο οικισμός τελικά καταστράφηκε από πυρκαγιά στα τέλη του 3ου αιώνα π.Χ. Η παρουσία όπλων στα κατάλοιπα υποδηλώνει ότι υπήρξε μάχη στη Ράχη.⁴²⁰ Η καταστροφή του οικισμού μπορεί να ήταν αποτέλεσμα στρατιωτικής δράσης του 198 π.Χ. όταν οι Ρωμαίοι προσπάθησαν ανεπιτυχώς με τη βοήθεια ορισμένων μελών της Αχαϊκής συμπολιτείας και τον Άτταλο Α' να καταλάβουν την Κόρινθο. (Τ. Λίβ., «Ρωμαϊκή Ιστορία», 32.19 - 32.23). Η ζημιά περίπου στο ίδιο χρονικό διάστημα στο Ιερό του Ποσειδώνα είναι πιθανό ότι συνδέεται ιστορικά.⁴²¹

β. Παραδείγματα οικιών από τη Ράχη Ισθμίας

Η Οικία αρ. 51 (οικία X) βρίσκεται στη νοτιοδυτική διασταύρωση των οδών 4 και 5.⁴²² Το νοτιοδυτικό τμήμα της καταστράφηκε από τη σύγχρονη δραστηριότητα λατομείου. Τα Δωμάτια Α και Β βρίσκονται στο ισόγειο, ενώ το Δωμάτιο Γ είναι υπόγεια αποθήκη κάτω από

⁴¹⁸Jameson 1990, 11, υποσημ.10.

⁴¹⁹Αριστοτ. Πολ., 7.10.1-2, 5.

⁴²⁰Anderson-Stojanović 1996, 94.

⁴²¹Hemans 1994, 65.

⁴²²Stojanovic 1996, 79.

το Β. Παρόλο που δεν υπάρχουν ίχνη θύρας στην Οικία Χ, είναι πιθανό να βρισκόταν στη βορειοδυτική πλευρά του Δωματίου Α.⁴²³ Η αυλή (Δωμάτιο Α) περιείχε στη βορειοανατολική γωνία μια μακρόστενη μικρή τραπεζοειδή δεξαμενή διαστάσεων 2 μ. Χ 0,80/1,2 μ., λαξευμένη στο βράχο και επενδεδυμένη με κονίαμα. Όπου ο βράχος ήταν χαμηλότερος, ο τοίχος χτίστηκε με λιθόπλινθους, μερικοί από τους οποίους βρέθηκαν στην επίχωση στο νοτιοδυτικό τμήμα του δωματίου. Αρχικά η δεξαμενή πρέπει να είχε περίπου 1,30 μ. βάθος. Μέρος της αυλής φέρει ένα δάπεδο σκληρού κονιάματος, ενώ στο υπόλοιπο υπάρχει απλώς μια επιφάνεια βράχου. Ένα τετράγωνο λάξευμα στο κέντρο της αυλής μπορεί να προοριζόταν για έναν στύλο. Στη δυτική της πλευρά η αυλή μοιράζεται τον ίδιο τοίχο με το Δωμάτιο Β. Το δάπεδό της χρονολογείται από την κεραμική στο τέλος του 4ου αιώνα ή στο πρώτο τέταρτο του 3^{ου} αι. π.Χ. Στην αυλή τμήματα ωμόπλινθου και καμένα χρώματα αναμειγνύονταν με υλικό που χρονολογείται από τα τέλη του 3ου αιώνα. Τα θεμέλια του βόρειου τοίχου δείχνουν ότι το δωμάτιο Β ήταν ελαφρώς μεγαλύτερο (περίπου 3,0 x 5,5 μ.) από το υπόγειο (Δωμάτιο Γ) που βρίσκεται από κάτω.⁴²⁴ Το υπόγειο ήταν εξολοκλήρου λαξευμένο στο βράχο.⁴²⁵ Το δάπεδό του βρίσκεται σε ύψος 0,45 μ. πάνω από την Οδό 5, και μια κεκλιμένη διάδοχος οδηγεί από το δρόμο μέχρι το υπόγειο. Στο νότιο άκρο του ανατολικού τοίχου ένα άνοιγμα πλάτους περ. 0,50 μ., σηματοδοτεί την είσοδο στο δωμάτιο, αν και δεν σώζεται κατώφλι ή εντορμία για τον στροφέα της πόρτας. Ένα λεπτό, σκληρό στρώμα χρώματος υπάρχει κατά τόπους. Δύο στύλοι που διατηρήθηκαν στα ανατολικά και δυτικά και ένας κεντρικός στύλος υποστήριζαν το ξύλινο πάτωμα του Δωματίου Β.⁴²⁶ Και οι τρεις στύλοι είναι ελεύθεροι στο χώρο και είχαν πιθανόν ξύλινους κίονες ή στύλους που έφεραν μια κεντρική δοκό, εκτεινόμενη στην κατεύθυνση ανατολικά-δυτικά στο υπόγειο. Μια μεγάλη ποσότητα καταλοίπων καταστροφής από την κατάρρευση του ανώτερου Δωματίου Β και της οροφής του γέμισε το υπόγειο. Τα ευρήματα χρονολογούνται στο δεύτερο τέταρτο και στα μέσα του 3ου αιώνα. Ανάμεσα στα ευρήματα βρίσκονται δεκατέσσερα υφαντικά βάρη, τμήματα πίθων και ένα τμήμα μυλόλιθου. Τα υφαντικά βάρη βρέθηκαν μόνα ή σε ομάδες δύο ή τριών.⁴²⁷ Πιθανόν έπεσαν από το ανώτερο Δωμάτιο Β λόγω του βάρους τους. Οι αμφορείς, ωστόσο, με μία μόνο

⁴²³ Anderson-Stoyanović 1996, 81.

⁴²⁴ Anderson-Stoyanović 1996, 82.

⁴²⁵ Anderson-Stoyanović 1996, 82, fig. 15.

⁴²⁶ Tsakirgis 2016, 275.

⁴²⁷ Anderson-Stoyanović 1996, 84.

εξαίρεση βρέθηκαν στο υπόγειο, επομένως είναι πιθανό ότι αρχικά είχαν αποθηκευτεί εκεί. Ένας από αυτούς βρέθηκε σε περίπου όρθια θέση στη βορειοανατολική γωνία του δωματίου.

Η Οικία αρ. 52 (Οικία XI, εικ. 60, 61, 62) ανατολικά της Οδού 5 αποτελεί ένα από τα παραδείγματα οικοτεχνίας με πιεστήριο. Πρόκειται για μια κατασκευή με δύο τμήματα χώρων και ίχνη ενός τρίτου.⁴²⁸ Όλοι οι τοίχοι έχουν αποξηλωθεί, αλλά οι λαξεύσεις για τη θεμελίωση του βόρειου τοίχου και μέρους του νότιου τοίχου είναι ορατές και ο δυτικός τοίχος αποκαθίσταται παράλληλα με την Οδό 5.⁴²⁹

Η ανατολική πλευρά της οικίας δεν διατηρείται πλέον εξαιτίας της εκτεταμένης λατομικής δραστηριότητας την περιοχή. Στο Δωμάτιο Α υπήρχαν τρεις δεξαμενές διατεταγμένες σε μια σειρά. Δύο κωνικοί περιέκτες πλαισιώνουν μια ακανόνιστα διαμορφωμένη βαθύτερη δεξαμενή. Ένα δάπεδο εργασίας βρισκόταν στην λειασμένη επιφάνεια του βράχου προς τα ανατολικά. Το χείλος του βορειότερου κάδου έχει σπάσει αλλά διατηρεί μια ανώτερη διάμετρο 0,70 μ. και έχει βάθος 0,60 μ. Το χείλος του δοχείου αρχικά εκτείνεται περίπου 0,20 μ. πάνω από το επίπεδο του δαπέδου με τον ίδιο τρόπο όπως σε άλλα δάπεδα εργασίας με δεξαμενές. Ο μεσαίος περιέκτης έχει περίπου 0,70 μ. πλάτος, 1,40 μ. μήκος και βρίσκεται πολύ πιο βαθιά από την ανώτερη δεξαμενή. Το πάνω μέρος είναι κατασκευασμένο από λίθους από πορώλιθο που καλύπτονται με κονίαμα. Μόνο η βάση της τρίτης και νοτιότερης δεξαμενής έχει διατηρηθεί. Η είσοδος στην αίθουσα Α πρέπει να ήταν είτε στη βορειοδυτική γωνία είτε στο ανατολικό άκρο του δωματίου. Εντός του μεγαλύτερου κάδου βρέθηκε μέρος μιας ιωνικής βάσης στήλης, ένα τμήμα κίονα από πορώλιθο και ένας μεγάλος κυβόλιθος υποδηλώνοντας ότι η ζημιά στη δεξαμενή προέκυψε όταν αυτά τα αρχιτεκτονικά τμήματα ρίχτηκαν μέσα. Πριν από αυτό, ωστόσο, η δεξαμενή είχε επιχωθεί. Το δάπεδο του υπογείου (Δωματίου Β) βρίσκεται περίπου 1,50 μ. κάτω από το δάπεδο της αίθουσας Α. Στο δωμάτιο υπήρχε πρόσβαση από την Οδό 5 μέσω δύο ανοιγμάτων που χωρίζονται από έναν στύλο, τώρα ύψους 0,62 μ., που δημιουργήθηκε με τη λάξευση του βράχου της περιοχής. Το δάπεδο του δωματίου κόπηκε στο βράχο και μοιάζει με την επιφάνεια ενός ανάγλυφου τραχιού πλέγματος ή μιας σειράς εναλλασσόμενων αυλάκων. Η διαφορά μεταξύ αυτής της επιφάνειας και της σχετικά επίπεδης επιφάνειας του βράχου σε άλλα τμήματα της κατασκευής υποδηλώνει ότι η τραχιά επιφάνεια μπορεί να ήταν σκόπιμη και να συνδέεται με τη χρήση του δωματίου. Ο βόρειος και ο νότιος τοίχος του Δωματίου Β

⁴²⁸ Anderson-Stoyanović 1996, 84, p1. 24: a.

⁴²⁹ Anderson-Stoyanović 1996, 85.

σηματίστηκαν με λάξευση του βράχου, ενώ το ανατολικό τμήμα του δωματίου δεν διατηρείται.⁴³⁰ Σώζονται ένα λάξευμα και ένα μικρό τμήμα της λειασμένης επιφάνειας του βράχου από ένα τρίτο δωμάτιο στα ανατολικά του Δωματίου Α.⁴³¹

6α2. ΑΓΙΟΙ ΘΕΟΔΩΡΟΙ

Εκτός της Ράχης στην Ισθμία και της Αρχαίας Κορίνθου, ελληνιστικές οικίες έχουν βρεθεί και στους Αγίους Θεοδώρους στη θέση Μούλκι, βορειοανατολικά του Ισθμού. Τα κατάλοιπα ταυτίζονται με την κόμη Κρομμύνα. Το 1961 αποκαλύφθηκαν τα τμήματα τριών ελληνιστικών οικιών.⁴³²

Η Οικία αρ. 55 (Οικία Α, εικ. 51) έχει τετράγωνο χώρο πλευράς 2,50μ. καλυμμένο με ασβεστοκονίαμα στο μέσον του οποίου υπάρχει μικρότερος τετράγωνος χώρος στρωμένος με μικρά χαλίκια. Βόρεια εκτείνεται ένας ορθογώνιος χώρος που διασχίζεται από λίθινο αγωγό διανοιγμένο στο βράχο. Νότια βρέθηκε ένα τρίτο δωμάτιο, ο τοίχος του οποίου καμπυλώνει προς τα δυτικά.⁴³³

Βορειότερα, η Οικία αρ. 56 (οικία Β, εικ. 56) έχει τετράγωνη αυλή πλευράς 4,90μ., με δάπεδο από σκληρό ασβεστοκονίαμα. Ωμόπλινθοι στο δάπεδο δείχνουν ότι υπήρχε πλίνθινη ανωδομή. Νότια υπήρχε στενόμακρο δωμάτιο διαστάσεων 5,50x2,20μ. που σώζει τμήματα δαπέδου με ασβεστοκονίαμα. Ανατολικά της αυλής υπάρχει πηγάδι με λίθινο στόμιο σχεδόν τετράγωνο (διαστ. 1,10x1,00μ.) και βόρεια του πηγαδιού υπάρχει δάπεδο από κονίαμα πάνω σε τμήμα του οποίου έχει τοποθετηθεί αψιδοειδής κατασκευή ως μεταγενέστερη προσθήκη.

Ακόμα βορειότερα, από την Οικία αρ. 57 (οικία Γ, εικ. 51) σώζεται απίοσχημη δεξαμενή που συνδέεται με τοίχο της οικίας και μικρή δεξαμενή που συνδέεται με αποχετευτικό σύστημα λίθινου αγωγού λαξευμένου στην κιμιλιά.

⁴³⁰ Anderson-Stoyanović 1996, 86.

⁴³¹ Anderson-Stoyanović 1996, 87.

⁴³² Αλεξανδρή κ.α. 1962, 53- 54.

⁴³³ Αλεξανδρή κ.α. 1962, 53- 54.

Το 1991 στην ίδια θέση εντοπίστηκε μεγάλο τμήμα του οικισμού εκατέρωθεν της Εθνικής οδού (εικ. 52α,β).⁴³⁴ Αποκαλύφθηκαν δρόμοι, δωμάτια οικιών με βοτσαλωτά δάπεδα και χώρους εργαστηρίων με τα υδραυλικά τους συστήματα, τα οποία παραμένουν αδημοσίευτα.

6β. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Παρατηρούμε ότι κατά την Ελληνιστική Περίοδο στο άστυ σώζονται ίχνη από τέσσερις μόλις οικίες, εκ των οποίων μόνο η μια φέρει στοιχεία προσεγμένης κατασκευής (διακόσμηση στον τοίχο με χρώμα, Οικία αρ. 9).⁴³⁵ Από τα υπόλοιπα κατάλοιπα η μια περίπτωση αποτελεί καθαρά αγροτική κατοικία και άλλες δύο περιπτώσεις αποτελούν κατάλοιπα που λειτουργούν ως τμήμα οικοτεχνίας. Σε σχέση με τους προηγούμενους αιώνες υπάρχει σαφώς μικρότερη τάση για προβολή και στροφή στις οικοτεχνίες-αγροικίες. Για παράδειγμα, δεν εντοπίστηκαν καθόλου ψηφιδωτά, όπως αυτά στους ανδρώνες των οικιών του 4^{ου} αι., όπως επίσης δεν εμφανίζονται καθόλου ανδρώνες ή αγωγοί ύδρευσης/αποχέτευσης. Πρέπει να λαμβάνουμε υπ' όψη μας την αποσπασματικότητα των αρχαίων καταλοίπων, ωστόσο τα στοιχεία καταδεικνύουν μια εμφανή στροφή προς την οικοτεχνία και την αγροτική ζωή, και την εγκατάλειψη των ανέσεων. Αυτή η αλλαγή πιθανότατα σχετίζεται με την κατάληψη της Κορίνθου από τους Μακεδόνες μετά τη μάχη της Χαιρώνειας.⁴³⁶ Η αλλαγή του καθεστώτος ήταν καθοριστική για την πόλη και την πορεία της για τους υπόλοιπους αιώνες και φαίνεται ότι επέφερε, όπως είναι αναμενόμενο, αλλαγή στην καθημερινότητα των κατοίκων.

Το επίχρισμα του τοίχου από χρωματισμένο γυψομάρμαρο στην Οικία αρ. 9 αποτελεί το μοναδικό μέχρι στιγμής παράδειγμα διακόσμησης τοίχου που σώζεται στην Ελληνιστική Περίοδο στην Κορινθία, και το μοναδικό από γυψομάρμαρο. Υπάρχουν παράλληλες τοιχογραφίες με μπλε και κόκκινο χρώμα σε άλλες περιοχές.⁴³⁷ Είναι αξιοσημείωτο ότι αυτή η οικία, η μοναδική με αστικό χαρακτήρα στην πόλη της Κορίνθου, βρίσκεται στο πιο κεντρικό ίσως μέρος της πόλης. Αντίθετα η αγροικία αρ. 29 (βλ. π.π. σ. 82) που έχει πολύ πιο πρόχειρα επιχρισμένους τους τοίχους της με άμμο και λάσπη βρίσκεται μακριά από το κέντρο της πόλης. Δεν καταγράφονται αλλού επιχρίσματα στους τοίχους αυτή την περίοδο.

⁴³⁴ Παρλαμά 1992, 56, σχέδ. 14, πίν. 21γ, 22 β.

⁴³⁵ Λευκό και κόκκινο χρώμα σε τοίχο έχει βρεθεί και στους Αλιείς, βλ. Ault 2005, pl. 25.

⁴³⁶ Ξενοφ., Ελλ. 7.4.7-10· Salmon 1984, 379-383· Hansen et al. 2004, 466· Sacks 2005, 92.

⁴³⁷ Walter-Καρύδη 1996, 48, εικ.39 και 52, εικ. 42.

Στην ύπαιθρο της Κορινθιακής επικράτειας δεν παρατηρούμε άλλα παραδείγματα αστικών οικιών εκτός ίσως από την κόμη Κρομμυών στους Αγίους Θεοδώρους, όπου οι δύο από τις τρεις οικίες που περιγράφονται φέρουν επιμελημένο δάπεδο. Η Οικία αρ. 55 μάλιστα φέρει δάπεδο με μικτή τεχνική από ασβεστοκονίαμα και στο κέντρο βοτσαλωτό, θυμίζοντας το δάπεδο του ανδρώνα της οικίας αρ. 12 των αρχών του 4^{ου} αι. π.Χ.⁴³⁸

Το κτίριο αρ. 28 στον αγρό της Παναγίας (εικ. 54, 55) που κατά τους ανασκαφείς και την S. James ανοίκει σε οικοτεχνία, είναι σχετικά απλό στο σχέδιο και δεν μοιάζει με τη διαρρύθμιση των κατοικιών της Κλασικής Περιόδου. Παρόμοια διάταξη αν και σε μονή σειρά, παρουσιάζει το κτίριο στη βόρεια πλευρά της Ράχης Ισθμίας⁴³⁹. Δεν αποκλείεται τα δύο κτίρια να αποτελούσαν ένα είδος αποθήκης. Ωστόσο το κτίριο του αγρού της Παναγίας που φέρει και δεξαμενή στο εσωτερικό του ίσως είχε πιο πολύπλοκη λειτουργία.

Φαίνεται ότι κατά την Ελληνιστική Περίοδο στην Κόρινθο συνεχίζουν να προτιμούν την κατασκευή ανωδομής από ωμόπλινθους. Το ελληνιστικό Μακρύ Κτίριο στον αγρό της Παναγίας έφερε ωμόπλινθους. Στη Ράχη Ισθμίας, στη Νεμέα και στους Αγίους Θεοδώρους χρησιμοποιούσαν επίσης αυτή την τεχνική.⁴⁴⁰

Οι δεξαμενές ως τμήματα της οικοτεχνίας που άρχισαν να εμφανίζονται τον 4^ο αι. π.Χ. απαντώνται πολύ συχνά αυτή την περίοδο. Δεν υπάρχουν καθορισμένες διαστάσεις, ωστόσο και οι δύο μεγάλες δεξαμενές του 3^{ου} αι. π.Χ. (αρ. 30 και η Δεξαμενή 2006-1 εντός του ελληνιστικού μακρού Κτιρίου στον αγρό της Παναγίας) φέρουν υδατοστεγές κονίαμα και στη μια πλευρά τους κλίμακες καθόδου. Ειδικά η Δεξαμενή αρ. 30 μοιάζει πολύ κατασκευαστικά με τη Δεξαμενή F (αρ. 21) που βρέθηκε ανατολικά του Αρχαιολογικού Μουσείου της Κορίνθου και ανήκει στον 4^ο αι. π.Χ.⁴⁴¹ Η λίθινη δοκός που φέρει πιθανόν να δείχνει τον τρόπο που καλύπτονταν οι δεξαμενές στο πάνω μέρος τους. Το κονίαμα που φέρουν στο εσωτερικό τους υποδεικνύει τη χρήση τους ως περιέκτες κάποιου υγρού, το πιθανότερο νερού.⁴⁴² Υδατοστεγές κονίαμα φέρει και η δεξαμενή στο εσωτερικό της οικίας αρ. 59 στην Ποσειδωνία.⁴⁴³

⁴³⁸ Αλεξανδρή κ.α. 1962, 53, 54.

⁴³⁹ Anderson-Stoyanović 1991, 303-304·1996, 91.

⁴⁴⁰ Αλεξανδρή κ.α. 1962, 54· Miller 1988, 14· Anderson-Stoyanović 1996, 78, 81, pl. 22.

⁴⁴¹ Weinberg 1948, 235.

⁴⁴² Βλ. και James 2010, 8, υποσημ. 25. Μία ύστερη ελληνιστική δεξαμενή που βρέθηκε νότια της Κνωσσού είναι σίγουρο ότι περιείχε κρασί, βλ. Carington 1994, 361, fig. 2 και 367.

⁴⁴³ Ασλαματζίδου-Κωστούρου 2012, 76.

Οι οικίες εξακολουθούν να εξυπηρετούνται από πηγάδια. Στους Αγίους Θεοδώρους και στην Αρχαία Κόρινθο βρίσκονται εντός των ιδιωτικών οικιών,⁴⁴⁴ αλλά στη Ράχη Ισθμίας υπάρχει ένα μόνο κοινόχρηστο πηγάδι. Παράλληλα για πρώτη φορά εμφανίζονται οι απιόσχημες δεξαμενές. Στην Αθήνα οι απιόσχημες δεξαμενές κυριαρχούν των πηγαδιών από το τρίτο τέταρτο του 4^{ου} αι. π.Χ.,⁴⁴⁵ δηλαδή λίγο νωρίτερα απ' ό,τι στην Κόρινθο. Υπάρχει μια απιόσχημη δεξαμενή στη Ράχη και μια στην Οικία αρ. 57 των Αγίων Θεοδώρων (βλ. Παράρτημα IV, πίν. αρ. 2). Αποχετευτικό σύστημα (λίθινος αγωγός) απαντάται μόνο στην Οικία αρ. 57 στους Αγίους Θεοδώρους.

Το πηγάδι στην οικία των Αγ. Θεοδώρων φέρει λίθινο στόμιο σχεδόν τετράγωνο, διαστάσεων 1,10x1,00μ. Υπάρχουν παράλληλα αυτή την περίοδο με λίθινο στόμιο τόσο στους Αλιείς όσο και στη Νεμέα.⁴⁴⁶

Στη Ράχη ανακαλύφθηκαν έξι συνολικά εργαστήρια-πιεστήρια κατά τις ανασκαφές του Πανεπιστημίου του Σικάγο το 1954 και το 1989.⁴⁴⁷ Αποτελούνται από σκληρά δάπεδα κονιάματος δίπλα σε δεξαμενές λαξευμένες στο βράχο και επενδυμένες με τσιμέντο.⁴⁴⁸ Έχει προταθεί ότι οι εγκαταστάσεις στη Ράχη ήταν βαφεία,⁴⁴⁹ ωστόσο η μετέπειτα μελέτη έδειξε ότι οι εγκαταστάσεις αφορούν ελαιοτριβείο και, ίσως, επίσης πιεστήριο για την παραγωγή κρασιού, όπως προτάθηκε αρχικά από τον Ο. Broneer.⁴⁵⁰ Η ανακατασκευή της Anderson-Stoyanović δείχνει σακιά με ελιές στοιβαγμένα πάνω στο δάπεδο από σκληρό κονίαμα για συμπίεση με βαρούλκο παράλληλα με μια δοκό μήκους περίπου 2,8 μ., στηριγμένη στον τοίχο. Το λάδι αφαιρούνταν από την αριστερή δεξαμενή και τοποθετούνταν στη δεύτερη δεξαμενή για διαχωρισμό, μέχρι να μεταφερθεί σε δοχεία για αποθήκευση ή μεταφορά. Το πιεστήριο ήταν

⁴⁴⁴ Όπως και στους Αλιείς, όπου υπάρχει ένα πηγάδι ανά οικία και κατά συνέπεια η κάθε οικογένεια είναι υπεύθυνη για το δικό της πηγάδι, βλ. Ault 2005, 62.

⁴⁴⁵ Camp 1982, 12.

⁴⁴⁶ Miller 1988, 13· Ault 2005, fig. 7.

⁴⁴⁷ Anderson-Stoyanović 2007, 90.

⁴⁴⁸ White, 1984, 40, fig. 32.

⁴⁴⁹ Kardara 1961, 261-266· 1974, 447-453.

⁴⁵⁰ Broneer 1958, 19, Stoyanović 2007, 89-98.

μικρό και πρέπει να παρήγαγε σχετικά μικρή ποσότητα ελαιόλαδου.⁴⁵¹ Παρόμοιες εγκαταστάσεις πιεστηρίου υπάρχουν στους Αλιείς,⁴⁵² στις Μυκίνες και τους Λουσούς.⁴⁵³

Η παραγωγή και αποθήκευση της ελιάς και του ελαιόλαδου στη Ράχη πραγματοποιούνταν κοντά στις αγορές του Ισθμού, και πολύ κοντά στο ιερό του Ποσειδώνα. Η ίδια η Κόρινθος έχει μια μακρά παράδοση παραγωγής και εξαγωγής μικρών δοχείων που περιέχουν αρωματικό έλαιο από την Αρχαϊκή περίοδο.⁴⁵⁴ Πάντως, η οργάνωση και το σχέδιο του οικισμού της Ράχης υποδηλώνουν μια κεντρική οργάνωση των δραστηριοτήτων του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7.

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

7α. ΤΟΙΧΟΙ-ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ

Από τη μελέτη των ευρημάτων σε όλες τις περιόδους που εξετάζονται προκύπτει ότι οι τοίχοι των κορινθιακών οικιών κατασκευάζονταν από λίθινα θεμέλια πάνω στα οποία τοποθετούνταν ωμόπλινθοι. Τα πιο πολλά παραδείγματα από σωζόμενα κατάλοιπα ωμοπλίνθων σώζονται κατά την Ελληνιστική Περίοδο. Αυτός ο τρόπος κατασκευής συνάδει με τις γενικότερες πρακτικές που παρατηρούνται αυτή την περίοδο στον ελλαδικό χώρο. Υπάρχει μία μόνο εξαίρεση, η Οικία αρ. 41 στην Περαχώρα (4^{ος} αι. π.Χ.) που σώζει στοιχεία ότι έχει τοίχους ολωσδιόλου κατασκευασμένους με λίθους, αλλά πρόκειται για μια περιστασιακή κατασκευή.

Τον 6^ο αι. π.Χ. οι τοίχοι είναι σχετικά ευθείς, αλλά ακολουθούν τα χαρακτηριστικά των πρωτοκορινθιακών οικιών και γωνιάζουν με άλλους τοίχους σε ελαφρώς αμβλείες ή οξείες γωνίες, όχι ωστόσο τόσο έντονα όσο στην Πρωτοκορινθιακή Περίοδο. Η κατασκευή τους δεν διαφέρει σημαντικά από τα κορινθιακά σπίτια του 7ου αιώνα π.Χ., και μερικά είναι στην πραγματικότητα απλώς καθυστερημένες φάσεις των δομών του 7ου αιώνα.

⁴⁵¹Για παρόμοια αποκατάσταση βλ. Αραπογιάννη 2016, και ιδιαίτερα την υποσημείωση αρ. 26. Για παρόμοια ανακατασκευή πιεστηρίου στην Κύπρο βλ. Χατζησάββα 1996, 59-69.

⁴⁵²Ault 1999, 561, fig. 11, 12.

⁴⁵³Anderson-Stoyanović 1998, 369.

⁴⁵⁴Stoyanović 2007, 96· Beazley 1928, 187-215 και Roebuck 1972, 118.

Τον 5^ο αιώνα οι τοίχοι έχουν μεγαλύτερο πλάτος, είναι πιο ευθείς και ενώνονται ενίοτε σε γωνία 90 μοιρών. Περιστασιακά εμφανίζονται κατασκευές από μεγάλους λαξευμένους λιθόπλινθους.

Στην Αρχαϊκή Περίοδο οι στέγες, λόγω απουσίας πήλινων κεραμίδων, συμπεραίνουμε ότι ήταν επίπεδες ή αμφικλινείς, καλυμμένες ίσως με φρύγανα. Μόλις τον 5^ο αι. π.Χ. εμφανίζονται για πρώτη φορά στοιχεία κεραμοσκεπής στο «Κτίριο των Καρχηδονιακών Αμφορέων» (Οικία αρ. 10). Έκτοτε και μέχρι το τέλος της ελληνιστικής περιόδου υπάρχουν σποραδικά στοιχεία που υποδεικνύουν κεραμοσκεπή, τουλάχιστον σε τμήμα των οικιών.

Τα εσωτερικά ανοίγματα μεταξύ των δωματίων πιθανότατα δεν έφεραν θύρες. Τον 4^ο αι. π.Χ. στην Οικία αρ 41 τα περισσότερα ανοίγματα θυρών είναι πλαισιωμένα από μεγάλες λίθους. Αυτή η τεχνική θα μπορούσε να αποτελεί πρόδρομο των παραστάδων.

7β. Η ΔΙΑΡΡΥΘΜΙΣΗ

Στην Πρωτοκορινθιακή Περίοδο οι δύο καλύτερα σωζόμενες οικιστικές μονάδες στην πόλη της Κορίνθου έχουν χτιστεί χρησιμοποιώντας προϋφιστάμενο ή προϋφιστάμενους γεωμετρικούς τοίχους. Αυτό υποδηλώνει μια τάση συνέχισης της κατοίκησης στον ίδιο χώρο, καθώς και οικονομίας στην εργασία και στα υλικά. Γενικά υπάρχει επιμέλεια στην κατασκευή. Τα δάπεδα των πρωτοκορινθιακών οικιών είναι αρκετά προσεγμένα. Οι αυλές υπάρχουν ήδη αλλά δεν χωροθετούνται νότια, όπως αργότερα στα τυπικά κλασικά-ελληνιστικά σπίτια. Ο νέος τύπος σπιτιών με αυλή αντιπροσωπεύει μια πιο κλειστή δομή και άλλαξε την ποικιλία αλληλεπίδρασης και επικοινωνίας μέσα και έξω από το σπίτι.

Στην ουσία μόνο τρεις οικίες αυτής της περιόδου έχουν βρεθεί σχεδόν ολόκληρες ως προς την κάτοψή τους. Οι κατόψεις και των τριών (αρ. 2, 6 και 32) διαφέρουν εντελώς. Οι τοίχοι της Οικίας αρ. 2 έχουν σαφώς οξείες γωνίες, όπως αντίστοιχα και οι αθηναϊκές. Μία ωστόσο οικία, η αρ. 6 έχει ορθογώνια κάτοψη με τοίχους σε ευθεία γραμμή προοιωνίζοντας την εξέλιξη της διαρρύθμισης της κορινθιακής οικίας. Η μεγαροειδής Οικία αρ. 32 στην Περαχώρα με την δεν έχει καν αυλή και θυμίζει παλαιότερες εποχές, πιθανότατα λόγω της περιφερειακής γεωγραφικής της θέσης. Οι λειτουργίες της οικίας πραγματοποιούνταν μόνο σε δύο χώρους. Οι Οικίες αρ. 6 και 2 έχουν μεγάλο αριθμό χώρων (6 και 5 χώρους αντίστοιχα), για να διαμοιράζονται οι διαφορετικές λειτουργίες (μαγειρέμα, εργασία, ύπνος, αποθήκευση κ.α.), ωστόσο δεν μπορεί να εξακριβωθεί η ακριβής χρήση κάθε δωματίου. Με δεδομένο ότι η μέγιστη

πλειοψηφία των αρχαϊκών οικιών στον ελλαδικό χώρο είναι μονόχωρες ή έχουν λίγα δωμάτια, είναι προφανές ότι οι οικίες 2 και 6 απηχούν πολύπλοκες κοινωνικές διαστρωματώσεις στην Κόρινθο αυτή την περίοδο. Οι νέοι τύποι κατοικιών και οικισμών υποδεικνύουν μια νέα οργάνωση της εργασίας, καθώς μια ευρύτερη σειρά βιοτεχνικών προϊόντων τροποποίησαν την οικονομία στην Αρχαϊκή Ελλάδα. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η Κόρινθος κυριαρχούσε στο εμπόριο κατά την ύστερη γεωμετρική περίοδο.

Τον 6^ο αι π.Χ. οι περισσότερες οικίες είναι φροντισμένες, με περίπου ορθογώνια κάτοψη, μερικές πιο ακανόνιστες. Η αυλή εμφανίζεται στο κέντρο, και γύρω της υπάρχουν σειρές δωματίων όπως και στην Αττική. Αυτή την περίοδο εμφανίζεται η ίδρυση μικρών ιερών πάνω από οικίες, όπως η Οικία αρ. 13 (Ιερό Στήλης) και η Οικία αρ. 16 (Ερώσα).

Τον 5^ο αι. π.Χ. δεν υπάρχει κανονικό σχέδιο των οικιών ή κοινό μέγεθος και συχνά οι οικίες έχουν οξείες γωνίες. Υπάρχουν ωστόσο δύο εξαιρέσεις. Η κατοικία αρ. 17, το Κεραμοποιείο στη Συνοικία των Κεραμέων, που κτίστηκε εξ αρχής μετά τα μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ. χωρίς προγενέστερα κτίρια έχει τοίχους σχεδόν ευθείς που δημιουργούν ορθές γωνίες στις ενώσεις τους. Μόνο ένα δωμάτιο έχει κάτοψη τραπέζιου. Η Οικία αρ.7 (Building F) στη Βόρεια Στοά επίσης έχει σχετικά ευθείς τοίχους, κατασκευασμένους από μεγάλους λαξευμένους λίθους, που θυμίζουν την κατασκευή της δεύτερης φάσης της οικίας αρ. 17 (εικ. 22). Πιθανόν αυτές οι οικίες δεν θεμελιώθηκαν σε προηγούμενες κατασκευές και ενσωματώνουν καλύτερα τα νεωτερικά στοιχεία της εποχής. Τον 5^ο αιώνα η αυλή συνήθως βρίσκεται στο κέντρο, ακολουθώντας την αρχαία παράδοση. Ακόμα και οι αποκαλυφθείσες οικίες του 5^{ου} αι. π.Χ. δεν έχουν χώρους που μπορούν να ταυτιστούν με κάποια συγκεκριμένη χρήση, πέραν της αυλής, όπως άλλωστε και σε όλο τον ελλαδικό χώρο.

Τον 3^ο αιώνα π.Χ. το μακρόστενο κτίριο αρ. 28 στον αγρό της Παναγίας που πιθανόν ανήκει σε οικοτεχνία, είναι σχετικά απλό στο σχέδιο και δεν μοιάζει με τη διαρρύθμιση των κατοικιών της Κλασικής Περιόδου. Παρόμοια διάταξη, αν και σε μονή σειρά, παρουσιάζει το κτίριο στη βόρεια πλευρά της Ράχης. Δεν αποκλείεται να αποτελούσαν ένα είδος αποθήκης. Οι απλές οικίες της Ράχης έχουν απλούστερη διαρρύθμιση από τις οικίες των προηγούμενων αιώνων, πιο γραμμική και με λιγότερα δωμάτια, αλλά συνήθως περιλαμβάνουν αυλή στα νότια.

Σε όλη τη διάρκεια της περιόδου που εξετάζεται σώζονται περιστασιακά εντός των οικιών κοιλότητες για αμφορείς αποθήκευσης σε χώρους με διαμορφωμένο δάπεδο.

Τον 5^ο αι. π.Χ. εμφανίζεται για πρώτη φορά η παστάδα στο βόρειο ή στο δυτικό μέρος της αυλής. Η δεύτερη παστάδα που προσαρτήθηκε στη β' φάση της Οικίας με τους Καρχηδονιακούς Αμφορείς (αρ. 10) συναντάται και στην κατοικία της Βάρης. Η παστάδα είναι απύσα τους επόμενους αιώνες. Οι περισσότερες οικίες στην Όλυνθο ανήκουν στον τύπο της οικίας με παστάδα, αλλά οι περισσότερες χρονολογούνται από το 430 π.Χ. περίπου, όπως και η οικία στη Βάρη. Τον 4^ο αι. στην Οικία αρ. 12 υπάρχουν πιθανότατα τα ίχνη της εξέλιξης της παστάδας, του περιστυλίου.

Το κελάρι για την αποθήκευση τροφίμων που αποκαλύφθηκε στο κέντρο της Οικίας αρ. 12 (πρώιμος 4^{ος} αι. π.Χ.) είναι το πρώτο που εντοπίζουμε σε οικίες της επικράτειας της Κορίνθου. Πιθανότατα έφερε κάποιου είδους οροφή, ώστε να εξασφαλίζεται απρόσκοπτα η κυκλοφορία στην αυλή της οικίας. Κελάρια απαντούν και στην Ελληνιστική Περίοδο.

7γ. Η ΟΙΚΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ

Ήδη από την Πρωτοκορινθιακή Περίοδο είναι ισχυρή η τάση οι οικίες να αποτελούν ταυτόχρονα και χώρους παραγωγής και εμπορίου, όπως άλλωστε έχει κατά καιρούς διαπιστωθεί σε πολλές περιπτώσεις στον ελλαδικό χώρο. Η Κόρινθος είχε αναπτύξει πολύ τις τέχνες λόγω του συχνού εμπορίου με τη Δύση. Οι νέοι τύποι κατοικιών υποδεικνύουν μια νέα οργάνωση της εργασίας και μια ευρύτερη σειρά βιοτεχνικών προϊόντων που τροποποίησαν την οικονομία της Κορίνθου. Αυτή η πρακτική συνεχίζεται τους επόμενους αιώνες. Όπως έχουμε προαναφέρει, η βιοτεχνία αλλά και η ταυτόχρονη εμπορική χρήση της κατοικίας ήταν ο κανόνας στην κλασική Ελλάδα, αν και ελλείπει περαιτέρω στοιχείων δεν γνωρίζουμε σε τι ποσοστό ήταν η αναλογία των αστικών οικιών σε σχέση με τις οικοτεχνίες και αυτές που χρησιμοποιούνταν και ως καταστήματα.

Τον 3^ο αι. π.Χ. πέρα από τις αγροικίες και οικοτεχνίες που εντοπίζονται στην πόλη της Κορίνθου, στην περιφέρεια διαπιστώνεται ένας νέος τύπος οικοτεχνίας. Στον οικισμό της Ράχης ανακαλύφθηκαν εργαστήρια-πιεστήρια για λάδι ή και κρασί εντός έξι από τις συνολικά δεκαοκτώ ανασκαμμένες οικίες. Πιθανόν το παραγόμενο προϊόν να χρησιμοποιούνταν για αρωματικά έλαια και αλοιφές. Παρόμοιες εγκαταστάσεις πιεστηρίου έχουν βρεθεί στους Αλειείς, στις Μυκίνες και τους Λουσούς. Η οργάνωση και το σχέδιο του οικισμού της Ράχης υποδηλώνουν μια κεντρική οργάνωση των δραστηριοτήτων του. Κατά τη διάρκεια του 3^{ου} αι. π.Χ. η Κόρινθος παρέμεινε υπό μακεδονική κατοχή πλην του διαστήματος από το 243 ως το 222 π.Χ., όταν απελευθερώθηκε από τον πολιτικό Άρατο και την Αχαϊκή Συμμαχία. Πιθανόν η

Μακεδονική δύναμη που κρατούσε την Κόρινθο επέβαλε αυτή την οργάνωση παραγωγής προϊόντων.

7δ. ΤΑ ΠΗΓΑΔΙΑ

Οι οικίες ήδη από την Πρωτοκορινθιακή Περίοδο (όπως και παλαιότερα) αντλούσαν νερό για τις ανάγκες του νοικοκυριού από πηγάδια κυκλικής κάτοψης, που είχαν ανορυχθεί σε απόσταση λίγων μόλις μέτρων έξω από την κατοικία. (βλ. Παράρτημα IV, πίν. αρ. 1).

Πιθανότατα επρόκειτο για ιδιωτικά πηγάδια. Από τον 6^ο αιώνα και εξής τα πηγάδια εμφανίζονται εντός της αυλής της οικίας, στο πλαίσιο αλλαγής της διαρρύθμισης σε κατόψεις που χαρακτηρίζονται πιο εσωστρεφείς. Με αυτό τον τρόπο εξασφαλιζόταν πιο άμεση πρόσβαση στην παροχή του νερού. Παρόμοια πηγάδια υπάρχουν σε όλη την περίοδο έως και τους ελληνιστικούς χρόνους, πάντα στο εσωτερικό των οικιών εκτός από την περίπτωση του ελληνιστικού οικισμού της Ράχης Ισθμίας, όπου παρατηρούμε ότι ένα μόνο πηγάδι και μια απιόσχημη δεξαμενή τροφοδοτούν το σύνολο του οικισμού.

Την ελληνιστική περίοδο εμφανίζεται ένα πηγάδι στην οικία Β' των Αγ. Θεοδώρων με σχεδόν τετράγωνο λίθινο στόμιο, διαστάσεων 1,10x1,00μ. Υπάρχουν παράλληλα αυτή την περίοδο με λίθινο στόμιο στους Αλιείς και στη Νεμέα.

Αυτή την περίοδο είναι πιο συχνές οι απιόσχημες δεξαμενές, το πρώτο παράδειγμα των οποίων εμφανίστηκε στην Οικία αρ. 41 στην Περαχώρα. Στην Αθήνα οι απιόσχημες δεξαμενές κυριαρχούν των πηγαδιών από το τρίτο τέταρτο του 4^{ου} αι. π.Χ.

7ε. ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΕΞΑΜΕΝΕΣ

Οι μεγάλες σχετικά δεξαμενές ως τμήματα της οικοτεχνίας άρχισαν να εμφανίζονται τον 4^ο αι. π.Χ. και απαντώνται πιο συχνά την Ελληνιστική Περίοδο. Δεν υπάρχουν καθορισμένες διαστάσεις, ωστόσο και οι δύο μεγάλες δεξαμενές του 3^{ου} αι. π.Χ. στον αγρό της Παναγιάς φέρουν υδατοστεγές κονίαμα και στη μια πλευρά τους κλίμακες καθόδου. Ειδικά η δεξαμενή αρ. 30 μοιάζει πολύ κατασκευαστικά με τη Δεξαμενή F (αρ. 21) που βρέθηκε ανατολικά του Αρχαιολογικού Μουσείου της Κορίνθου και ανήκει στον 4^ο αι. π.Χ. Η λίθινη δοκός που φέρει πιθανόν να δείχνει τον τρόπο που καλύπτονταν οι δεξαμενές στο άνω μέρος τους. Το κονίαμα που φέρουν στο εσωτερικό τους υποδεικνύει τη χρήση τους ως περιέκτες πιθανόν νερού, που εισέρρεε μάλλον με τη συλλογή των ομβρίων υδάτων.

7στ. ΤΑ ΔΑΠΕΔΑ

Ήδη από την Πρωτοκορινθιακή Περίοδο οι οικίες φέρουν επιμελημένα δάπεδα. Προτιμούνται τα βοτσαλωτά δάπεδα, αλλά εμφανίζονται επίσης ένα παράδειγμα με δάπεδο από θραυσμένο και σκόνη πωρόλιθου, και ένα δάπεδο από πράσινο πηλό. Υπήρχε και η πρόχειρη λύση από δάπεδο με πατημένο χώμα.

Την επόμενη περίοδο βρέθηκαν μόλις ένα δάπεδο από βοτσαλωτό, και ένα με θραυσμένο πωρόλιθο. Τον 5ο αιώνα υπάρχει μια ποικιλία δαπέδων. Τα πιο συχνά είναι το δάπεδο από πηλό και το δάπεδο από κονίαμα, που εμφανίζεται για πρώτη φορά και συνήθως επενδύει τους ανδρώνες, σε αντιδιαστολή με το δάπεδο από θρυμματισμένο ασβεστόλιθο, που χρησιμοποιείται στις αυλές λόγω της ανθεκτικότητάς του.

Τον 4ο αι. π.Χ. πιο δημοφιλής είναι το δάπεδο από κονίαμα, και ένα νέο είδος δαπέδου, από βότσαλα σε κονίαμα. Εμφανίζεται επίσης δύο φορές το βοτσαλωτό ψηφιδωτό με παράσταση, το πρώτο δείγμα του οποίου βρίσκουμε στα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ. Αυτό το είδος δαπέδου χρησιμοποιείται σαφώς στο ημιδημόσιο τμήμα της οικίας, τους ανδρώνες.

Πέρα από τη σκληρότητα του θρυμματισμένου πωρόλιθου που χρησιμοποιείται σε εξωτερικούς χώρους για πρακτικούς λόγους, το βοτσαλωτό και το σκληρό κονίαμα είναι περίτεχνα στην κατασκευή και προδίδουν περισσότερη φροντίδα, ενώ το πήλινο δάπεδο είναι πιο πρόχειρο. Αυτές οι παρατηρήσεις σε συνδυασμό με τη μελέτη του αρχαιολογικού πλαισίου μπορούν να μας διευκολύνουν ως ένα βαθμό στην εξακρίβωση της χρήσης των χώρων.

7ζ. ΟΙ ΑΝΔΡΩΝΕΣ

Από τις πρωτοκορινθιακές οικίες απουσιάζουν οι ανδρώνες, αν και σε άλλα μέρη του ελλαδικού χώρου έχουν βρεθεί ανδρώνες που χρονολογούνται αμέσως μετά το 700 π.Χ. Επίσης δεν βρέθηκαν ίχνη παστάδας, παρόλο που σε άλλες περιοχές απαντώνται ήδη από τον 7^ο αι. π.Χ., για παράδειγμα στα Μέγαρα Υβλαία.

Τον 6^ο αι. π.Χ. στην Περαχώρα απαντάμε το πρώτο ανδρώνα στην Κορινθία. Είναι πιθανό η καινοτομία να οφείλεται στη λειτουργία του πολύ σημαντικού ιερού της Ήρας που βρίσκεται στην περιοχή και αποτελούσε σημαντικό κέντρο διακίνησης ιδεών και εισαγωγής αγαθών, ειδικά από την Ανατολή. Επίσης χαρακτηριστικό είναι ότι στην οικία αυτή η αυλή βρίσκεται νότια. Εμφανίζει δηλαδή από τόσο νωρίς ένα από τα τυπικά χαρακτηριστικά μιας

οικίας του 5^{ου} αι. π.Χ. Τον 4^ο αι. ανδρώνες οικιών παρατηρούνται μόνο στις Οικίες αρ. 12 και 40 και έκτοτε εκλείπουν.

7η. Η ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ

Στις πρωτοκορινθιακές οικίες δεν σώζονται ίχνη διακόσμησης πέρα από την αρ. 2 Οικία, ο ένας τοίχος της οποίας έφερε λευκοπράσινο επίχρισμα από πηλό.

Διακόσμηση στον τοίχο διαπιστώνεται επίσης σε λείψανα οικίας βόρεια του ναού του Απόλλωνα στο κέντρο της πόλης, τόσο την κλασική όσο και την Ελληνιστική Περίοδο (μπλε και κόκκινο χρώμα). Παρόμοια διακόσμηση απαντάται στους Αλιείς τον 4^ο αι. π.Χ. Γενικά από τα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ. παρατηρείται μια τάση για περισσότερη διακόσμηση στο εσωτερικό (και μόνο) των οικιών γενικά στον ελλαδικό χώρο. Στην Κορινθία η τάση ξεκινά με το βοτσαλωτό δάπεδο του 400 π.Χ. περίπου, που απεικονίζει δύο γρύπες που επιτίθενται σε ένα άλογο, και εκτείνεται μέσα στον 4^ο αι. π.Χ. με δύο βοτσαλωτά δάπεδα με παράσταση, που πιθανότατα ανήκαν σε ανδρώνες οικιών. Και τα τρία παραδείγματα βρίσκονται στο άστυ της Κορίνθου. Οι υπόλοιπες οικίες της εποχής είναι σχετικά πιο απλές σε διαρρύθμιση και διακόσμηση, σύμφωνα με τα στοιχεία που βρέθηκαν. Επίσης, για πρώτη (και μοναδική σύμφωνα με τα σωζόμενα ευρήματα) φορά εμφανίζονται πιθανότατα ίχνη περιστυλίου στην Κορινθία. Γνωρίζουμε ότι στην Όλυνθο υπήρχαν οικίες με περιστύλιο που χρονολογούνται το 430 περίπου π.Χ. και είναι πιθανό να υπήρχαν και άλλα παραδείγματα στην Κόρινθο. Την ίδια τάση αφορά και η εισαγωγή του στοιχείου των ορθοστατών στους τοίχους τον 4^ο αι. π.Χ. Ορθοστάτες παρατηρούνται και στους Αλιείς στην Αργολίδα κατά την ίδια χρονική περίοδο. Επιπλέον στην Κορινθία (Οικία 12) για πρώτη φορά εμφανίζεται δάπεδο με συνδυασμό δύο τεχνοτροπιών, με το δάπεδο από κονίαμα στο κέντρο του οποίου υπάρχει ψηφιδωτό.

Στην περιφέρεια η Περαχώρα παρατηρούμε ότι δεν ακολουθεί τις διακοσμητικές τάσεις και οι οικίες του 4^{ου} αι. παραμένουν προσκολλημένες στις παραδόσεις των κατασκευών του προηγούμενου αιώνα.

Τον 3^ο αι. π.Χ. υπάρχει σαφώς μικρότερη τάση για προβολή και στροφή στις οικοτεχνίες-αγροικίες. Για παράδειγμα, δεν εντοπίστηκαν καθόλου ψηφιδωτά και ανδρώνες όπως στις οικίες του 4^{ου} αι., όπως επίσης δεν εμφανίζονται καθόλου αγωγοί ύδρευσης/αποχέτευσης πέρα από μια περίπτωση λίθινης αποχέτευσης στους Αγίους Θεοδώρους

(Κρομμυών). Αυτό το γεγονός πιθανότατα σχετίζεται με την κατάληψη της Κορίνθου από τους Μακεδόνες που φαίνεται ότι ήταν καθοριστική για την πόλη και τους κατοίκους της για τους υπόλοιπους αιώνες. Από αυτό τον κανόνα φαίνεται να ξεφεύγει η Κρομμυών. Από τα τρία παραδείγματα αστικών οικιών που περιγράφονται από τους ανασκαφείς, οι δύο φέρουν επιμελημένο δάπεδο.

70. Η ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ

Τρεις πρωτοκορινθιακές οικίες στο χώρο του νοτιοδυτικού τμήματος της μετέπειτα Ρωμαϊκής Αγοράς βρίσκονται σχεδόν σε ευθεία διάταξη, μαρτυρώντας ένα σχέδιο χωροθέτησης, χαρακτηριστικό που συναντούμε κατά τη διαδικασία δημιουργίας του άστεως στην αρχαϊκή εποχή όπου εμφανίζεται η τάση για διαταγμένα συγκροτήματα με ευθύγραμμη διάταξη και οδικό σύστημα. Πέρα από αυτή την τακτοποιημένη εικόνα, που επαναλαμβάνεται στο ίδιο ακριβώς σημείο τον 4^ο αι π.Χ. κατά την ανέγερση νέων οικιών λόγω των προγενέστερων κατασκευών (εικ. 24), δεν υπάρχουν στοιχεία σε καμιά άλλη χρονική περίοδο που να δείχνουν οργάνωση της πόλης σε οικοδομικά τετράγωνα με κάποιο σύστημα. Οι οικίες εμφανίζουν έλλειψη συμμετρικών στοιχείων, και η πορεία των δημόσιων δρόμων ακολουθεί την ακανόνιστη πορεία των οικιακών τοίχων.

Όσον αφορά στους οικιστικούς θύλακες της Περαχώρας, παρατηρούμε ότι τα διάφορα κτίρια εκτός του ιερού εμφανίζονται ως απομονωμένες δομές και όχι ως μέρη μιας αναπτυγμένης κοινότητας. Από αυτά μόνο τα κτίρια 38, 39 και 40 είναι σε ευθύγραμμη σχεδόν διάταξη, πιθανόν λόγω της γειτονίας τους με μικρό ναό στην περιοχή (εικ. 58 α,β).

Την Ελληνιστική Περίοδο ο οικισμός της Ράχης είναι πιο συγκροτημένος, καθώς αναπτύσσεται ανάμεσα σε οδούς που διασταυρώνονται κάθετα. Οι οικίες παρόλα αυτά είναι ακανόνιστες και ανισομεγέθεις.

71. ΟΙ ΑΓΩΓΟΙ

Στις οικίες της Αρχαϊκής Περιόδου απουσιάζουν οι αγωγοί ύδρευσης ή αποχέτευσης. Φαίνεται ότι το διαμορφούμενο κράτος δεν είχε φτάσει σε τέτοιο επίπεδο οργάνωσης ώστε να μπορεί να οργανώσει τη συστηματική διαχείριση του νερού της περιοχής. Από τον 5^ο αι. π.Χ. παρατηρούμε για πρώτη φορά αγωγούς κατά μήκος των εξωτερικών όψεων των οικιών (βλ. οικίες αρ. 10, αρ 17) που συναντώνται με λίθινους αγωγούς των δημόσιων δρόμων ή και μέσα στις αυλές τους (αρ. 11). Αγωγοί απαντώνται και στην Αθήνα νωρίς. Στον 4^ο αι. π.Χ. επίσης

συνεχίζεται ο συνδυασμός χρήσης των αγωγών παράλληλα με τη χρήση πηγαδιού, που βρίσκεται εντός της αυλής της οικίας. Τον 3^ο αι. π.Χ. αποχετευτικό σύστημα απαντάται μόνο στην Οικία αρ. 57 στους Αγίους Θεοδώρους (λίθινος αγωγός).

Οι κοπρώνες, ένα χαρακτηριστικό που διαπιστώνεται σε οικίες άλλων περιοχών (Αθήνα, Αλιείς και Θάσο), δεν υπάρχουν στοιχεία ότι απαντάται στην επικράτεια της Κορίνθου.

Ο τύπος της αγροικίας με πύργο, που εντοπίζεται τον 4^ο αι. π.Χ. κυρίως στην Αργολίδα, τη Λακωνία, τη Μακεδονία και την Αττική δεν έχει εντοπιστεί μέχρι τώρα στην Κορινθία.

7ια. Η ΟΙΚΙΑΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΛΑΣΙΚΗ ΚΟΡΙΝΘΟ

Φαίνεται ότι οι Κορίνθιοι όταν αναγκάζονταν να εγκαταλείψουν τις κατοικίες τους, πίστευαν ότι οι οικογενειακοί ήρωες ή οι θεοί που είχαν λατρευτεί μέσα στο σπίτι δεν πρέπει να ξεχαστούν ή να απομακρυνθούν από τη θέση όπου είχαν αρχικά λατρευτεί. Γι' αυτό τον λόγο ίδρυναν πάνω από τις οικίες τοπικά ιερά με στήλες προορισμένες στο άνω μέρος τους να στηρίζουν αγάλματα έτσι ώστε η οικογένεια να συνεχίσει να τιμά τους ήρωες ή τους θεούς που λατρεύονταν παλαιότερα. Δεν φαίνεται ότι οι πρακτικές λατρείας συνεχίζονταν για παρατεταμένη χρονική περίοδο εκτός από μία μόνο περίπτωση (*Ιερό της Στήλης*, πάνω από την Οικία αρ. 13). Μέχρι στιγμής δεν έχει βρεθεί κάτι αντίστοιχο εκτός της Κορίνθου. Επιπλέον φαίνεται ότι κατά τη διάρκεια χρήσης τους οι οικίες στέγαζαν έναν χώρο με οικιακή λατρεία, όπως στο Κεραμοποιείο (*Terracotta Factory*, αρ. 17) και στην οικία Βενετσάνου στα Ίσθια (υπό δημοσίευση). Από αυτά συνάγεται ότι οι οικίες των Κορίνθιων, τουλάχιστον από τον 5^ο αι. π.Χ., ήταν στενά συνδεδεμένες με τη λατρεία ακόμα και μετά την εγκατάλειψή τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Pettegrew, D. K. 2011. “The Diolkos of Corinth”. In *AJA*, Vol. 115, No. 4 (October): 549-574.

Sacks, D. 2005. *Encyclopedia of the ancient Greek World*. New York.

Sanders, G. 2005. “Urban Corinth-an introduction”. In *Urban Religion in Corinth: interdisciplinary approaches*, edited by Schowalter, E.D. and Friesen, S. J. HST 53 Cambridge University Press. 1-14.

Shear T.L. 1931. “Five Campaigns of Excavation at Corinth Summary of the Results.” In *The Classical Weekly*, Vol. 24, No. 16 (Mar. 2): 121-126.

Weinberg, S. S. and Weinberg, G. R. 1946. “Corinth; The Ancient City Revealed.” In *The Classical Journal*, Vol. 42, No. 2 (Nov.): 66-76.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.

ΚΟΡΙΝΘΟΣ. Η ΙΣΤΟΡΙΑ, Η ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑ ΚΑΙ Η ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ-ΚΡΑΤΟΥΣ

Anderson, J. and Benton, S. 1953. “Further Excavations at Aetos”. In *BSA*, Vol. 48 (1953): 255-361.

Blegen, C.W. 1921. *Korakou. A prehistoric settlement near Corinth*. Boston & New York.

-18., 1930. *Gonia*. Metropolitan Museum Studies 3:1:55–80.

Balomenou, E., and Tassinos, V. 2015. “An early Mycenaean habitation Site at Kyras Vrysi.” In *Hesperia Supplement*, 48: Bridge of the Untiring Sea in The Corinthian Isthmus from Prehistory to Late Antiquity, edited by E. R. Gebhard and T. E. Gregory: 13-24.

Boardman, J. 1980. «Αθηναϊκά Μελανόμορφα αγγεία». Μετάφρ. Χατζηαναστασίου Ό. Αθήνα, Εκδόσεις Καρδαμίτσα.

Bonghi Jovino, M. 2010. “The Tarquinia Project: A Summary of 25 Years of Excavation” in *AJA*, Vol. 114, No. 1 (Jan.), 161-180.

Bookidis, N. Stroud, R.S. 2004. “Apollo and the Archaic Temple at Corinth.” In *Hesperia*, Vol. 73, No. 3 (Jul. - Sep.): 401-426.

Coldstream, J. N. 1968. *Greek Geometric Pottery, a Survey of Ten local Styles and their Chronology*.

Dennis, G. 1898. *Cities and cemeteries of Etruria*. London: 419.

Dixon, M. D. 2000. “Disputed Territories: Interstate Arbitration in the Northeast Peloponnese, ca. 250–150 B.C.” Ph.D. diss., Ohio State University .

Gebhard, E. and Hemans, F. E. 1992. "University of Chicago excavations at Isthmia I. 1989". In *Hesperia*, Vol. 61, 1992, 1-77.

Hamilton, C. D. 1979. *Sparta's Bitter Victories: Politics and Diplomacy in the Corinthian War* (Ithaca, NY): 260-278.

Hammond, N. G. L. 1954. "The Heraeum at Perachora and Corinthian Encroachment". In *BSA*, Vol. 49: 93-102.

Hansen, M. H. & Nielsen, T. H. 2004. "An Inventory of Archaic and Classical Poleis. An Investigation Conducted by The Copenhagen Polis Centre for the Danish National Research Foundation". Oxford University Press.

Kagan, D. 1962. "Corinthian Politics and the Revolution of 392 B.C." In *Historia* 9: 447-57.

Kassimi, P. 2013. "Ένας πρώιμος θολωτός μυκηναϊκός τάφος στην Αρχαία Κόρινθο." In *The Corinthia and the northeast Peloponnese. Topography and history from prehistoric times until the end of antiquity* (Athenaia, 4), eds. K. Kissas & W.-D. Niemeier, München: 45-53.

Legon, R.P. 1981. *Megara: The Political History of a Greek City State to 336 B.C.* Ithaca, NY.

Marchand J. 2009. "Kleonai, the Corinth-Argos Road, and the "Axis of History" In *Hesperia*, Vol. 78, No. 1 (Jan. - Mar.): 107-163.

Morgan, C. 2001. "Figurative Iconography from Corinth, Ithaka and Pithekoussai: Aetos 600 Reconsidered". In *BSA*, Vol. 96 (2001):195-227.

Osborne, R. 1996. "Greece in the Making, 1200-479 B.C."

Pettegrew, D. K. 2011. "The Diolkos of Corinth". In *AJA*, Vol. 115, No. 4 (October): 549-574.

Pullen, D. 2013. "The Life and Death of a Mycenaean Port Town: Kalamianos on the Saronic Gulf" In *Journal of Maritime Archaeology*, Vol. 8, No. 2, Special Issue: The Social Archaeology of Ports and Harbours (December): 245-262.

Romano, D. G. and Schoenbrun, B. C. 1993. "A Computerized Architectural and Topographical Survey of Ancient Corinth." In *Journal of Field Archaeology*, Vol. 20, No. 2 (Summer): 177-190.

Rutter, J. 1979. "The Last Mycenaeans at Corinth". *Hesperia* Vol. 48: No. 4 (Oct. - Dec.), 348-392.

Sacks, D. 2005. *Encyclopedia of the ancient Greek World*. New York.

Salmon, J. B. 1984. *Wealthy Corinth: A History of the City to 338 B.C.* Oxford University Press academic monograph reprints.

Sanders, G. 1991. "Portage of ships across the Isthmus". In *Tropis*, Vol. IV:423-428 .

Sanders, G. 2005. "Urban Corinth an introduction". In *Urban Religion in Corinth: interdisciplinary approaches*, edited by Schowalter, E.D. and Friesen, S. J. HST 53 Cambridge University Press. 1-14.

Sapirstein, P. 2009. "How the Corinthians Manufactured Their First Roof Tiles". In *Hesperia*, Vol. 78, No. 2 (Apr. - Jun.): 195-229.

Roebuck, C. 1972. "Some Aspects of Urbanization in Corinth." In *Hesperia*, Vol. 41, No. 1 (Jan. - Mar.): 96-127.

Shear T.L. 1931. "Five Campaigns of Excavation at Corinth Summary of the Results." In *The Classical Weekly*, Vol. 24, No. 16 (Mar. 2): 121-126.

Stanton, G. R. 1986. "The Territorial Tribes of Korinth and Phleious." In *Classical Antiquity*, Vol. 5, No. 1 (Apr.): 139-153.

Stroud R. S. 1968. "Tribal Boundary Markers from Corinth" In *California Studies in Classical Antiquity*, Vol. 1: 233-242.

Tartaron, T. F., Gregory, T. E., Pullen, D. J., Noller, J. S., Richard M. Rothaus, R. M., Joseph L. Rife, J. L., Tzortzopoulou-Gregory, L., Schon, R., Caraher, W. R., David K. Pettegrew, D. K.,

and Nakassis, D. 2006. “The Eastern Korinthia Archaeological Survey: Integrated Methods for a Dynamic Landscape.” In *Hesperia*, Vol. 75, No. 4 (Oct. - Dec., 2006), pp. 453-523.

Tasinos, V. 2013. “Κόρινθος. Νεότερα δεδομένα από την ανασκαφική έρευνα”. *The Corinthia and the northeast Peloponnese. Topography and history from prehistoric times until the end of antiquity* (Athenaia, 4), eds. K. Kissas & W.-D. Niemeier, München: 66–71.

Tzonou-Herbst, I. 2015. “ΑΦΝΕΙΟΣ ΚΟΡΙΝΘΟΣ. Mycenaean reality or Homeric fiction?” In *Skrifter Utgivna AV Svenska Institutet i Athen, n. 4, 56. Mycenaean up to date The archaeology of the northeastern Peloponnese—current concepts and new directions*, edited by A.L. Schallin & Iphiyenia Tournavitou. Stockholm: 297-311.

Weinberg, S. S. and Weinberg, G. R. 1946. “Corinth; The Ancient City Revealed.” In *The Classical Journal*, Vol. 42, No. 2 (Nov.): 66-76.

Wiseman, J. 1978. “The Land of the Ancient Corinthians”. In *Studies in Mediterranean Archaeology*, Vol. L. Paul Astroms Forlag. Goteborg.

Williams, C. K. II. 1979. “Corinth, 1978: Forum Southwest”. In *Hesperia*, Vol. 48, No. 2 (Apr. - Jun.): 105-144.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Η ΠΡΩΤΟΚΟΡΙΝΘΙΑΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ.

Ault, B. 2007. “Oikos and Oikonomia: Greek houses, households and the domestic economy.” In *BSA*, Vol. 15, *BUILDING COMMUNITIES: House, Settlement and Society in the Aegean and Beyond*: 259-265.

Ault, B. A. 2017. “Haus und Stadt im klassischen Griechenland: Its Theoretical Impact Twenty-Five Years On.” In *Theoretical approaches to the Archaeology of Ancient Greece*. University of Michigan Press: 40-50.

Donati, J.C. 2010. “Towards an Agora: The spatial and architectural development of greek commercial and civic space in the Peloponnese.” Διδακτορική Διατριβή Παν/μιο της Νέας Υόρκης.

Fossey, J. M. 1969. “The Prehistoric Settlement by Lake Vouliagmeni, Perachora.” In *BSA*, Vol. 64: 55.

Frederiksen, R. 2011. “Topographical Implications of the 7th century B.C. city wall of Corinth.” In *The Corinthia and the northeast Peloponnese. Topography and history from prehistoric times until the end of antiquity* (Athenaia, 4), eds. K. Kissas & W.-D. Niemeier, München, 79-90.

Hoerpfner, W. 1999 επιμέλεια. *Ιστορία της Κατοικίας 5.000 π.Χ.- 500 μ.Χ.* Μετάφρ. Τσιριγκάκης Ηλ. University Studio Press.

Kissas, K. and Tasinos, V. 2016. "Die archaische stadtmauer von Korinth". In *Focus of Fortifications-New research on Fortifications in the Ancient Mediterranean and the Near East*. Oxbow Books.

Lang, F. 2007. House -Community -Settlement: The new concept of living in Archaic Greece". In *BSA*, Vol. 15, Building Communities: House, Settlement and Society in the Aegean and Beyond: 183-193.

Nevett, L. 2007. "Greek houses as a source of evidence for social relations." In *BSA*, Vol. 15, BUILDING COMMUNITIES: House, Settlement and Society in the Aegean and Beyond: 5-10.

Robertson, M. 1939. "Archaeology in Greece 1938-1939." In *JHS*, Vol. 59, Part 2: 189-209.

Robinson, H.S. and Weinberg, S. S. 1960 "Excavations at Corinth, 1959." In *Hesperia*, vol. 29: 225-253.

Robinson, H. S. 1976. "Corinth". Στο *A.A.* 30, 1975, B1, Χρονικά, 63.

Salmon, J. B. 1984. *Wealthy Corinth: A History of the City to 338 B.C.* Oxford University Press academic monograph reprints.

Sapirstein, P. 2009. "How the Corinthians Manufactured Their First Roof Tiles". In *Hesperia*, Vol. 78, No. 2 (Apr. - Jun.): 195-229.

Thompson, H. A. 1937. "The American excavations in the Athenian Agora." In *Hesperia* VI: 212-214.

Thompson, H. A. and Wycherley, R.E. 1972. "The Agora of Athens: The History, Shape and Uses of an Ancient City Center." In *The Athenian Agora*, Vol. 14, The Agora of Athens: The History, Shape and Uses of an Ancient City Center (1972), 26, εικ. 8.

Tomlinson, R.A. 1969. "Perachora: The Remains outside the Two Sanctuaries." In *BSA*, Vol. 64: 155-258.

Tsakirgis, B. 2016. "The architecture of Greek Houses." In *A companion to Greek Architecture*, edited by M.M. Milles: 273-287.

Vanderpool, E. 1935. "Tholos and Prytanikon." In *Hesperia* vol. 4: 470-475.

Westgate, R. 2007. "The Greek house and the ideology of citizenship." In *World Archaeology*, Vol. 39, No. 2, The Archaeology of Equality (Jun.): 229-245.

Williams, C. K. II. 1968. "Excavations at Corinth." *A.Δ.*, τ. 23, (Χρονικά):134-135.

Williams, C. K. II. 1967. "Excavations at Corinth." *A.Δ.*, τ. 22, (Χρονικά):184-5.

Williams II, C. K. 1970. "Corinth, 1969: Forum Area". In *Hesperia*, vol. 39:1-39

C.K Williams & J.E. Fisher, 1971. "Corinth, 1970: The Forum Area." In *Hesperia*, Vol. 40, No. 1 (Jan. - Mar.): 3-10, fig. 3, 4.

Williams II, C. K. and Fisher, J. E. 1972. "Corinth, 1971: Forum Area, West". In *Hesperia*, Vol. 41, No. 2 (Apr. - Jun.): 143-184.

Williams II, C. K. Lawrence Angel, J. Burns, P. and Fisher, J. E. 1973. "Corinth, 1972: The Forum Area" In *Hesperia*, Vol. 42, No. 1 (Jan. - Mar.): 1-44.

Williams II, C. K. 1979. "Corinth, 1978: Forum Southwest". In *Hesperia*, Vol. 48, No. 2 (Apr. - Jun.): 105-144.

Williams II, C. K. 1981a. "The City of Corinth and its domestic religion." In *Hesperia*, vol. 50: 418-421.

Γκιώνη, Μ. 2018. «Η εξερεύνηση μιας οικίας στην Κυρά Βρύση Ισθμίας». *Α.Ε.ΠΕΛ.1.Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου Τρίπολη, 7-11 Νοεμβρίου 2012*. Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, υπό έκδοση.

Μπουρνιά-Σημαντώνη, 1997. *Αρχαιολογία των Πρώιμων Ελληνικών Χρόνων*. Εκδόσεις Καρδαμίτσα.

Πουλάκη-Παντερμαλή, Έ. 2014. *Οίκος-Οικία-Οικονομία, Πόλις-Πολιτική-Πολιτισμός*. Θεσσαλονίκη, ΚΖ' Ε.Π.Κ.Α.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Ο ΕΚΤΟΣ ΑΙΩΝΑΣ π.Χ.

Ault, B. 2007. 259. “Oikos and Oikonomia: Greek houses, households and the domestic economy.” In *BSA*, Vol. 15, (Building Communities: House, Settlement and Society in the Aegean and Beyond): 259-265.

Bookidis, N. 2003. “The Sanctuaries of Corinth.” In *Corinth*, Vol. 20, The Centenary: 1896-1996 (2003):247-259.

Coleman, J. E., and Abramovitz, K. 1986. “Excavations at Pylos in Elis.” In *Hesperia Supplements*, Vol. 21.

Dunbabin, T. J. (edit.) 1962. *Perachora, The Sanctuaries of Hera Akraia and Limenia*, Vol. II, Pottery, ivories, scarabs, and other objects from the votive deposit of Hera Limenia. Oxford.

Hoepfner, W. (επιμέλεια), 1999. *Ιστορία της Κατοικίας 5.000 π.Χ.- 500 μ.Χ. Μεταφρ. Τσιριγκάκης Ηλ.* University Studio Press.

Jones, J. E., Sackett, L. H., and Graham, A. J. 1962. “The Dema House in Attica” In *BSA*, Vol. 57: 75-114.

Lang, F. 2007. “House -Community -Settlement: The new concept of living in Archaic Greece”. In *BSA*, Vol. 15, Building Communities: House, Settlement and Society in the Aegean and Beyond: 183-193.

Lynch, K. M., Lawall, M. L. and Little, L. M. 2011. "Pottery from a Late Archaic House near the Athenian Agora." In *Hesperia Supplements*, Vol. 46, The Symposium In Context.

Megaw, H. 1936. "Archaeology in Greece, 1935-1936." In *JHS* 56:144-145.

Morgan, II, C. H. 1939. "Corinth Excavations, 1938." *A.J.A.*, Vol. 43: 255-267.

Morgan, C.H. 1953. "Investigations at Corinth, 1953.-A Tavern of Aphrodite" in *Hesperia*, Vol. 22: 131-140.

Pfaff, C. 2003. "Archaic Corinthian Architecture, ca. 600 to 480 B.C." In *Corinth*, Vol. 20, (Corinth, The Centenary: 1896-1996): 95-140.

Plommer H. 1977. "Shadowy Megara." In *JHS*, Vol. 97: 75-83.

Tartaron, T. F., Gregory, T. E., Pullen, D. J., Noller, J. S., Richard M. Rothaus, R. M., Joseph L. Rife, J. L., Tzortzopoulou-Gregory, L., Schon, R., Caraher, W. R., David K. Pettegrew, D. K., and Nakassis, D. 2006. "The Eastern Korinthia Archaeological Survey: Integrated Methods for a Dynamic Landscape." In *Hesperia*, Vol. 75, No. 4 (Oct. - Dec., 2006), pp. 453-523.

Tomlinson, R.A. 1969. "Perachora: The Remains outside the Two Sanctuaries." In *BSA*, Vol. 64: 155-258.

Tsakirgis, B. 2016. "The architecture of Greek Houses." In *A companion to Greek Architecture*, edited by M.M. Milles: 273-287.

C.K Williams & J.E. Fisher, 1971. "Corinth, 1970: The Forum Area." In *Hesperia*, Vol. 40, No. 1 (Jan. - Mar.): 3-10, fig. 3, 4.

Williams, C.K. & Fisher, J.E. 1972. "Corinth, 1971: Forum Area." In *Hesperia*, Vol. 41, No. 2 (Apr. - Jun.): 143-184 και 165-173.

Williams II, C. K. and Fisher, J. E. 1972. "Corinth, 1971: Forum Area, West". In *Hesperia*, Vol. 41, No. 2 (Apr. - Jun.): 143-184.

C.K Williams, J.L Angel, P. Burns & J.E. Fisher 1973. "Corinth, 1972: The Forum Area." In *Hesperia*, Vol. 42, No. 1 (Jan. - Mar.): 15-17.

Williams, C.K., MacIntosh, J. & Fisher, J.E. 1974."Excavation at Corinth, 1973." In *Hesperia*, Vol. 43, No. 1 (Jan. - Mar.): 1-76.

Williams, C.K. II. "Corinth 1977, Forum Southwest." In *Hesperia*, Vol. 47, No. 1 (Jan. - Mar.): 1-39.

Williams II, C. K. 1981b. "The City of Corinth and its domestic religion." In *Hesperia*, vol. 50: 418-421.

Γκιώνη, Μ. 2018. «Η εξερεύνηση μιας οικίας στην Κυρά Βρύση Ισθμίας». *Α.Ε.ΠΕΛ.Ι. Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου Τρίπολη, 7-11 Νοεμβρίου 2012*. Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, υπό έκδοση.

Χατζηπούλιου, Ε. 1981. «Σκάλωμα». *Α.Δ.* 35 (1980), Β1, Χρονικά , 109.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Ο ΠΕΜΠΤΟΣ ΑΙΩΝΑΣ π.Χ.

Ault, B. 2005. *The Houses: The Organization and Use of Domestic Space. Excavations at Ancient Halieis, 2* (Bloomington: Indiana University Press).

Ault, B. 2007. 259. “Oikos and Oikonomia: Greek houses, households and the domestic economy.” In *BSA*, Vol. 15, (Building Communities: House, Settlement and Society in the Aegean and Beyond): 259-265.

Cahill, N. 2002. *Household and City Organization at Olynthus*. Yale University Press.

de Waele, J. 1931. “The Greek Stoa North of the Temple at Corinth.” In *AJA* vol. 35, 4: 394-423.

Donaldson, M. K. 1965. “A Pebble Mosaic in Peiraeus.” In *Hesperia*, Vol. 34, No. 2 (Apr. - Jun.), 77-88.

Dunbabin, K. M. D. 1979. “Technique and Materials of Hellenistic Mosaics.” In *AJA*, Vol. 83, No. 3 (Jul.): 265-277.

Hansen, M. H. & Nielsen, T. H. 2004. “An Inventory of Archaic and Classical Poleis. An Investigation Conducted by The Copenhagen Polis Centre for the Danish National Research Foundation”. Oxford University Press.

Jones, J. E., Graham, A. J., Sackett, L. H., and Geroulanos, M. I. 1973. "An Attic Country House below the Cave of Pan." In *BSA*, Vol. 68: 355-452.

Jones, J. E. 2007. "Living above the shop: domestic aspects of the ancient industrial workshops of the Laureion area of south-east Attica." *BSA*, Vol. 15, *Building Communities: House, Settlement and Society in the Aegean and Beyond*: 267-280.

Krystalli Votsis, K. 1976. «Nouvelle mosaïque de Sicyon.» In *BCH*, vol. 100, 575-588, fig. 1, 2.

Miller, St. 1988. "Excavations at Nemea, 1984-1986." In *Hesperia*, Vol. 57, No. 1 (Jan. - Mar.): 1-20.

Morgan, C. H. 1937. "Excavations at Corinth, 1936-7". In *AJA*, Vol. 41: 546-7.

Morgan, C. H. 1939. "Excavations at Corinth, 1938" In *AJA*, Vol. 43: 255-267.

Nevett, L. 2007. "Greek houses as a source of evidence for social relations." In *BSA*, Vol. 15, *Building Communities: House, Settlement and Society in the Aegean and Beyond*: 5-10.

Robertson, M. 1939. "Archaeology in Greece 1938-39." In *JHS*, Vol. 59: 189-209.

Romano, D. G. 1993. *Athletics and Mathematics in Archaic Corinth: The Origins of the Greek Stadion* (Philadelphia).

Salapata, G. 1997. "Hero Warriors from Corinth and Lakonia". *Hesperia* Vol. 66, No. 2 (Apr. - Jun.): 245-260.

Sanders, G.D.R. 2005. "Urban Corinth. An Introduction." In *Urban Religion in Roman Corinth. Interdisciplinary Approaches*, edited by Daniel N. Schowalter and Steven J. Friesen. Harvard Theological Studies: 11-24.

Sanders, G. D. R. 2010. "The Sacred Spring: Landscape And Traditions." In *Corinth in Context. Comparative Studies on Religion and Society* (Novum Testamentum, Supplements, Vol. 134), edited by Steve Friesen, Dan Schowalter and James Walters: 356-380.

Tartaron, T. F., Gregory, T. E., Pullen, D. J., Noller, J. S., Richard M. Rothaus, R. M., Joseph L. Rife, J. L., Tzortzopoulou-Gregory, L., Schon, R., Caraher, W. R., David K. Pettegrew, D. K., and Nakassis, D. 2006. "The Eastern Korinthia Archaeological Survey: Integrated Methods for a Dynamic Landscape." In *Hesperia*, Vol. 75, No. 4 (Oct. - Dec., 2006), pp. 453-523.

Tomlinson, R.A. 1969. "Perachora: The Remains outside the Two Sanctuaries." In *BSA*, Vol. 64: 155-258.

Tsakirgis, B. 2009. "Living Near the Agora: Houses and Households in Central Athens." In *Athenian Agora: New Perspectives on an Ancient Site* (Zaberns Bildbande zur Archaologie) edited by J. McK. Camp and C. A. Mauzy: 47-54.

Tsakirgis, B. 2015. "Tools from the house of Mikion and Menon." In *Autopsy in Athens. Recent Archaeological Research on Athens and Attica*. Edited by M. M. Miles. Oxbow Books: 9-17.

Tsakirgis, B. 2016. "The architecture of Greek Houses." In *A companion to Greek Architecture*, edited by M.M. Milles: 273-287.

Tsakirgis, B. 2009. "Living Near the Agora: Houses and Households in Central Athens". In *The Athenian Agora: New Perspectives on an ancient site*. Edited by J. Camp and C. A. Mauzy: 47-54.

Krystalli-Votsis, K. 1976. "Nouvelle mosaïque de Sicyon." In *BCH*, vol. 100, 578-588.

Weinberg, S. S. and Weinberg, G. R. 1946. "Corinth; The Ancient City Revealed." In *The Classical Journal*, Vol. 42, No. 2 (Nov.): 66-76.

Weinberg, S.S. 1948. "A Cross-Section of Corinthian Antiquities (Excavations of 1940)." In *Hesperia*, Vol. 17, No. 3, The Thirty-Fifth Report of the American Excavation in the Athenian Agora (Jul. – Sep.): 197-241.

Williams II, C. K. 1970. "Corinth, 1969: Forum Area". In *Hesperia*, vol. 39: 1-39.

Williams, C.K., MacIntosh, J. & Fisher, J.E. 1974."Excavation at Corinth, 1973." In *Hesperia*, Vol. 43, No. 1 (Jan. - Mar.): 1-76.

Williams II, C.K. 1978. "Corinth 1977. Forum Southwest." In *Hesperia*, Vol. 47, No. 1 (Jan. - Mar.): 1-39.

Williams II, C. K. 1979. "Corinth, 1978: Forum Southwest". In *Hesperia*, Vol. 48, No. 2 (Apr. - Jun.): 105-144.

Williams II, C.K. 1980. "Corinth Excavations, 1979." In *Hesperia*, Vol. 49, No. 2 (Apr. - Jun.): 107-134.

Williams II, C.K. 1981a. "Corinth: Excavations of 1980." In *Hesperia*, Vol. 50, No. 1 (Jan. - Mar.): 1-44.

Williams II, C.K. 1981b. "The City of Corinth and Its Domestic Religion." In *Hesperia*, Vol. 50, No. 4, Greek Towns and Cities: A Symposium (Oct. - Dec.): 408-421.

Williams II, C.K. 1986. "Corinth, 1985: East of the Theater." In *Hesperia*, Vol. 55, No. 2 (Apr. - Jun.): 129-175.

Wiseman, J. R. 1963. "A Trans-Isthmian Fortification Wall" In *Hesperia*, Vol. 32, No. 3 (Jul. – Sep.): 248-275.

Wiseman, J. 1978. "The Land of the Ancient Corinthians". In *Studies in Mediterranean Archaeology*, Vol. L. Paul Astroms Forlag. Goteborg.

Κασίμη, Π. 2016. «Βελτίωση-Ανακαίνιση Ε.Ο. Περαχώρας-Λίμνης Βουλιαγμένης και νέα χάραξη τμήματος της Ε.Ο. Περαχώρας –Πισσίων». *Α.Δ.* 66 (2011), 454-455.

Μπανάκα-Δημάκη, Α. 1985. «Πήλινος βωμός Διοσκούρων από την Αρχαία Κόρινθο». *Α.Δ.* 39 (1984), Α', Μελέτες, 68 κ.ε.

Ορλάνδος, Α. 1936. «Άνασκαφαι ἐν Σικυῶνι ὑπὸ Ἀναστ. Κ. Ὀρλᾶνδου». Στα *ΠΑΕ*, 1935: 82-83.

Ορλάνδος, Α. 1937. «Άνασκαφαι ἐν Σικυῶνι ὑπὸ Ἀναστ. Κ. Ὀρλᾶνδου». Στα *ΠΑΕ*, 1936: 94.

Ορλάνδος, Α. 1939. «Άνασκαφαι ἐν Σικυῶνι ὑπὸ Ἀναστ. Κ. Ὀρλᾶνδου». Στα *ΠΑΕ*, 1938: 120-123.

Παπαχριστοδούλου, Ι. 1970. «Χιλιομόδι» στο *Α.Δ.* 24 (1969): Χρονικά, 103,104.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. Ο ΠΡΟΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΣ 4^{ος} αι. π.Χ.

Anderson-Stojanović, V. R. 1996. "The University of Chicago Excavations in the Rachi Settlement at Isthmia, 1989" In *Hesperia* Vol. 65, No. 1 (Jan. - Mar.): 57-98.

Ault, B. 2000. "Living in the Classical Polis: The Greek House as Microcosm ." In *The Classical World*, Vol. 93, No. 5, The Organization of Space in Antiquity (May – Jun.): 483-496.

Ault, B. A. 2005. *The Excavations at Ancient Halieis, Vol. 2. The Houses: The Organization and Use of Domestic Space*. Indiana University Press.

Boersma, J. S. 1970. *Athenian Building Policy from 561/0 to 405/4 B.C.* Wolters-Noordhoff Publishing.

Bylkova, V. 2007. "Scythian and Olbian settlements in the Lower Dnieper region." In *B.S.A.*, Vol. 15, *Building Communities: House, Settlement and Society in the Aegean and Beyond*: 297-306.

Broneer, O. 1955. "Excavations at Isthmia, 1954." In *Hesperia*, Vol. 24: 110-141.

Broneer, O. 1958. "Excavations at Isthmia, Third Campaign, 1955-1956." In *Hesperia*, Vol. 27: 1-37.

Cahill, N. 2002. *Household and City Organization at Olynthus*. Yale University Press.

Camp, J. H. 2005. « Η Αρχαία Αγορά της Αθήνας. Οι ανασκαφές στην καρδιά της κλασικής πόλης.», Μ.Ι.Ε.Τ.

Catling, H. W. 1979. "Archaeology in Greece, 1978-79." In *Archaeological Reports*, No. 25 (1978 - 1979): 3-42.

Crosby, M. 1951. "The Poros Building." In Rodney S. Young's "An Industrial District of Ancient Athens," *Hesperia*, Vol. 20: 168-187.

Crouch, D. P. 1984. "The Hellenistic Water System of Morgantina, Sicily: Contributions to the History of Urbanization." In *AJA*, Vol. 88, n. 3 (Jul.): 353-365.

Ducrey, P. 1989. "Architecture et poésie: le cas de la maison aux mosaïques à Éréttrie." In: *Architecture et poésie dans le monde grec. Hommage à Georges Roux*. Lyon : *Maison de l'Orient*

et de la Méditerranée Jean Pouilloux, 51-62. (Collection de la Maison de l'Orient méditerranéen.Série archéologique, 19).

de Waele, F.J, 1939. "Excavations at Corinth, 1938." In *AJA*, Vol. 43, No. 2 (Apr. - Jun.): 255-267.

Fracchia, E. M. 1985. "The Peloponnesian Pyramids Reconsidered." In *AJA*, Vol. 89, No. 4 (Oct.): 683-689.

Gorbunova, K. S. 1972. "Archaeological Investigations on the Northern Shore of the Black Sea in the Territory of the Soviet Union, 1965-70." In *Archaeological Reports*, No. 18: 48-59.

Graham, W. 1974."Houses of Classical Athens." In *Phoenix*, Vol. 28, No. 1. Studies Presented to Mary E. White on the Occasion of Her Sixty-Fifth Birthday (Spring): 45-54.

Jameson, H.M. 1990. "Domestic space in greek city-state." In *Domestic Architecture and the use of space*. Edited by S. Kent. Cambridge University Press: 92-112.

Jones, J. E., Sackett, L. H., and A. J. Graham, A. J. 1962. 'The Dema House in Attica', *BSA* Ivii 75-114.

Jones, J. E., Graham, A. J., L. H. Sackett, L. H., and Geroulanos, M. I. 1973. "An Attic Country House below the Cave of Pan." In *BSA*, Vol. 68: 355-452.

Lang, F. 2007. "House -Community -Settlement: The new concept of living in Archaic Greece". In *BSA*, Vol. 15, Building Communities: House, Settlement and Society in the Aegean and Beyond: 183-193.

Merker, G. 2006. "Products of the Tile Works." In *Hesperia Supplements*, Vol. 35: 17-84.

Morgan, C. H. II. 1939. Archaeology in Greece, 1939. In *AJA*, Vol. 43, No. 2 (Apr. - Jun.):255-267

Nilsson, M. P. 1954. "Festschrift Bernhard Schweitzer." In *Griechische Hausaltare, Neue Beitrage zur klassischen Altertumswissenschaft, Festschrift Bernhard Schweitzer*: 218-221.

Pfaff, C. 2003. "Archaic Corinthian Architecture, ca. 600 to 480 B.C." In *Corinth*, Vol. 20, (Corinth, The Centenary: 1896-1996): 95-140.

Robinson, D. M. 1929. "A Preliminary Report on the Excavations at Olynthos." In *A.J.A.*, Vol. 33: 53-76.

Robinson, D. M. 1934. "The Villa of Good Fortune at Olynthos." In *AJA*, Vol. 38, No. 4 (Oct. - Dec.): 501-510.

Robinson, H. S. 1962. "Excavations at Corinth". *Hesperia* vol. 31, 2 (1960): 95-133.

Salzmann, D. 1979. "Ein Wiedergewonnenes Kieselmosaik aus Sikyon." In *AA*, J.d.A.I. 94: 290-303.

Shear L. 1925. "Excavations at Corinth." In *A.J.A.*, Vol. 29, 397.

Shear, T. L. 1929. "Excavations in the Theatre District and Tombs of Corinth in 1929." In *AJA*, Vol. 33, No. 4 (Oct. - Dec.): 515-546.

Thompson, H. A. 1954. "Activities in the Athenian Agora: 1954," *Hesperia*, Vol. 24: 54-55.

Tomlinson, R.A. 1969. "Perachora: The Remains outside the Two Sanctuaries." In *BSA*, Vol. 64: 155-258.

Tsakirgis, B. 2016. "The architecture of Greek Houses." In *A companion to Greek Architecture*, edited by M.M. Milles: 273-287.

Walter Graham, J. 1974. "Houses of Classical Athens." In *Phoenix*, Vol. 28, No. 1, Studies Presented to Mary E. White on the Occasion of Her Sixty-Fifth Birthday (Spring): 45-54.

Walter-Καρύδη, Έ. 1996. *Το Ελληνικό Σπίτι*. Αθήνα.

Walter Graham, J. 1966. "Origins and Interrelations of the Greek House and the Roman House." In *Phoenix*, Vol. 20, No. 1 (Spring): 3-31.

Weinberg, S.S. 1948. "A Cross-Section of Corinthian Antiquities (Excavations of 1940)." In *Hesperia*, Vol. 17, No. 3, The Thirty-Fifth Report of the American Excavation in the Athenian Agora (Jul. – Sep.): 197-241.

Welsch, Z. 1992. "Mosaic pavements in classical and hellenistic dining-rooms." MA diss., McMasterUniversity.

<https://www.google.gr/search?q=MOSAIC+PAVEMENTS+IN+CLASSICAL+AND+HELLENISTIC+DINING-ROOMS&oq=MOSAIC+PAVEMENTS+IN+CLASSICAL+AND+HELLENISTIC+DINING-ROOMS&aqs=chrome..69i57.976j0j9&sourceid=chrome&ie=UTF-8>

Williams, C.K. & Fisher, J.E. 1972. "Corinth, 1971: Forum Area." In *Hesperia*, Vol. 41, No. 2 (Apr. - Jun.): 143-184 και 165-173.

Williams, C. K. II. 1976. "Corinth, 1975: Forum Southwest." In *Hesperia*, Vol. 45: 99-162.

Williams, C. K. II. 1979. "Corinth, 1978: Forum Southwest". In *Hesperia*, Vol. 48, No. 2 (Apr. - Jun.): 105-144.

Williams II, C.K. 1980. "Corinth Excavations, 1979." In *Hesperia*, Vol. 49, No. 2 (Apr. - Jun.): 107-134.

Williams II, C.K. 1981. "Corinth: Excavations of 1980." In *Hesperia*, Vol. 50, No. 1 (Jan. - Mar.): 1-44.

Williams II, C.K. 1981a. "The City of Corinth and Its Domestic Religion." In *Hesperia*, Vol. 50, No. 4, Greek Towns and Cities: A Symposium (Oct. - Dec.): 408-421.

Williams II, C.K. and Zervos, O. H. 1982. "Corinth, 1982: East of the Theater." In *Hesperia*, Vol. 52, No. 1 (Jan. - Mar.): 1-47.

Αδάμ-Βελένη, Π., Πουλάκη, Έ. και Τζαναβάρη, Αικ. 2003. *Αρχαίες Αγροικίες σε Σύγχρονους Δρόμους- Κεντρική Μακεδονία*. Τ.Α.Π.Α. Αθήνα.

Αναγνωστοπούλου, Α. Μ. 2014. «Αρχαία Σικυώνα. Θέση Γήπεδο (οικόπεδο Κ. Γκουσίδη)». *Α.Δ.* 61 (2006): 472-3.

Γκιώνη, Μ. 2018. «Η εξερεύνηση μιας οικίας στην Κυρά Βρύση Ισθμίας». *Α.Ε.ΠΕΛ.Ι.Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου Τρίπολη, 7-11 Νοεμβρίου 2012*. Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, υπό έκδοση.

Δάκαρης, Σ. Ι., 1990. «Ορράον. Το σπίτι στην αρχαία Ήπειρο.» Στην *Α.Ε.* 1986: 108 κ.ε.

Κίσσας, Κ. και Γιαννακόπουλος, Γ. 2016α. «Τενέα». *Α.Δ.* 65 (2010), 929-930.

Κίσσας, Κ. και Γιαννακόπουλος, Γ. 2016β. «Τενέα». *Α.Δ.* 66 (2011), 456-457.

Πουλάκη-Παντερμαλή, Έ. 2014. *Οίκος-Οικία-Οικονομία, Πόλις-Πολιτική-Πολιτισμός*. Θεσσαλονίκη, ΚΖ' Ε.Π.Κ.Α.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο – Η ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Anderson-Stoyanović, V. and Reese, D. S. 1993. "A well in the Rachi Settlement at Isthmia". *Hesperia*, Vol. 62, No. 3 (Jul. - Sep.): 257-302.

Anderson-Stoyanović, V. and College, W. 1991. « "The Rachi settlement at Isthmia: report on the 1989 excavations." In *AJA*, Vol. 95 (The 92nd Annual Meeting of the Archaeological Institute of America): 303-304.

Anderson-Stoyanović, V. 1996. "The University of Chicago Excavations in the Rachi Settlement at Isthmia, 1989." In *Hesperia* Vol. 65, No. 1 (Jan. - Mar.): 57-98.

Anderson-Stoyanović, V. 1998. "Dye Works or Olive Press: A Reconsideration of Installations in the Rachi Settlement at Isthmia," In *AJA*, Vol. 102, No. 2 (Apr.): 369.

Anderson-Stoyanović, V and Jones, E.J. 2002. "Ancient Beehives from Isthmia". In *Hesperia* Vol. 71, No. 4 (Oct. - Dec.): 345-376.

Anderson-Stoyanović, V. 2007. "Olive oil production at the Isthmus of Corinth". In *Histria Antiqua*, 15", 89-98.

Antonaccio, C. M. 2000. "Architecture and Behavior: Building Gender into Greek Houses." In *The Classical World*, Vol. 93, No. 5, The Organization of Space in Antiquity (May - Jun.): 517-533.

Ault, B. A. 1999. "Koprones and Oil Presses at Halieis: Interactions of Town and Country and the Integration of Domestic and Regional Economies." In *Hesperia* 68: 549– 573.

Beazley, J. D. 1928. "Aryballos". In *BSA*, Vol. 29 (1927/1928): 187-215.

Broneer, O. 1958. "Excavations at Isthmia, Third Campaign, 1955-1956." In *Hesperia*, Vol.27: 1-37.

Cahill, N. 2002. *Household and City Organization at Olynthus*. Yale University Press.

Camp II, J.McK. 1982. "Drought and Famine in the 4th Century B.C." In *Hesperia Supplements*, Vol. 20, Studies in Athenian Architecture, Sculpture and Topography. Presented to Homer A. Thompson: 9-17.

Camp, J. and McKesson, J. 2007. "Excavations in the Athenian Agora: 2002-2007." In *Hesperia*, Vol. 76, No. 4 (Oct. - Dec.): 627-663.

Carington Smith, J. and Wall, S. 1994. "A Late Hellenistic Wine Press at Knossos" In *BSA* Vol. 89: 359-376.

De Waele, F. J. 1930. "The Roman Market North of the Temple at Corinth." In *AJA*, Vol. 34, No. 4 (Oct. - Dec.):432-454.

Hansen, M. H. & Nielsen, T. H. 2004."An Inventory of Archaic and Classical Poleis. An Investigation Conducted by The Copenhagen Polis Centre for the Danish National Research Foundation". Oxford University Press.

Hemans, F. 1994. "Greek Architectural Terracottas from the Sanctuary of Poseidon at Isthmia". In *Hesperia Supplements*, Vol. 27, Proceedings of the International Conference on Greek Architectural Terracottas of the Classical and Hellenistic Periods, December 12-15, 1991 61-83, 362-364.

Hoepfner, W. 2005 επιμέλεια. *Ιστορία της Κατοικίας 5.000 π.Χ.- 500 μ.Χ.* Μεταφρ. Τσιριγκάκης Ηλ. University Studio Press.

James, S. 2010. "The Hellenistic Pottery from the Panayia Field, Corinth: Studies in Chronology and Context," Phd diss., University of Texas at Austin.

Jameson, M. H. 1990. "Domestic Space in the Greek City-State." In *Domestic Architecture and the Use of Space*, edited by Susan Kent, Cambridge: 92-113.

Kardara, C. 1961. "Dyeing and Weaving Works at Isthmia". In *A.J.A.*, Vol. 65, No. 3 (Jul.): 261-266.

Kardara, C. 1974. «ΒΑΦΗ ΒΑΦΕΙΑ ΚΑΙ ΒΑΦΑΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ». In *Hesperia*, Vol. 43, No. 4 (Oct. - Dec.): 447-453.

Miller, St. 1988. "Excavations at Nemea, 1984-1986." In *Hesperia*, Vol. 57, No. 1 (Jan. - Mar.): 1-20.

Roebuck, C. 1972. "Some Aspects of Urbanization in Corinth." *AJA*, Vol. 41, No. 1 (Jan. - Mar.): 96-127.

Rotroff, S. I. 2009. "Commerce and Crafts around the Athenian Agora." in *The Athenian Agora: New Perspectives on an Ancient Site*. Ed. J. McK. Camp II and C. A. Mauzy, 39-46.

Sacks, D. 2005. *Encyclopedia of the ancient Greek World*. New York.

Salmon, J. B. 1984. *Wealthy Corinth: A History of the City to 338 B.C.* Oxford University Press academic monograph reprints.

Sanders, G.D.R., Tzonou-Herbst, I., James, S.A. and Herbst, J. 2014. "The Panayia Field Excavations at Corinth. The Neolithic to Hellenistic Phases." in *Hesperia*, vol. 83: 1-79.

Tartaron, T. F., Gregory, T. E., Pullen, D. J., Noller, J. S., Richard M. Rothaus, R. M., Joseph L. Rife, J. L., Tzortzopoulou-Gregory, L., Schon, R., Caraher, W. R., David K. Pettegrew, D. K., and Nakassis, D. 2006. "The Eastern Korinthia Archaeological Survey: Integrated Methods for a Dynamic Landscape." In *Hesperia*, Vol. 75, No. 4 (Oct. - Dec., 2006) 453-523.

Tsakirgis, B. 2005. "Living and Working around the Athenian Agora: A Preliminary Case Study of Three Houses," in Ault, B. A., and Nevett, L.C. eds. 2005. *Ancient Greek Houses and Households: Chronological, Regional, and Social Diversity*. Philadelphia: 67-82.

Tsakirgis, B. 2016. “The architecture of Greek Houses.” In *A companion to Greek Architecture*, edited by M.M. Milles: 273-287.

Walbank, N.H. 1986. *The Nature and Development of Roman Corinth*. Open University Ph.D.

Walter-Καρόδη, Έ. 1996. *Το Ελληνικό Σπίτι*. Αθήνα.

Weinberg, S.S. 1948. “A Cross-Section of Corinthian Antiquities (Excavations of 1940).” In *Hesperia*, Vol. 17, No. 3, The Thirty-Fifth Report of the American Excavation in the Athenian Agora (Jul. – Sep.): 197-241.

Westgate, R. 2007. “House and Society in Classical and Hellenistic Crete: A Case Study in Regional Variation” *AJA*, Vol. 111, No. 3 (Jul.): 423-457.

Williams II, C.K. 1980. “Corinth Excavations, 1979.” In *Hesperia*, Vol. 49, No. 2 (Apr. - Jun.): 107-134.

White, K.D. 1984. “Greek and Roman Technology”. In *Ithaca* 40: εικ. 32.

Wiseman, J. 1978. “The Land of the Ancient Corinthians”. In *Studies in Mediterranean Archaeology*, Vol. L. Paul Astroms Forlag. Goteborg.

Young, R. S. 1951. “An Industrial District of Ancient Athens.” In *Hesperia* 20: 135–288.

Αλεξανδρή, Ο. και Βερδελής, Ν. Μ. 1962. «Άγιοι Θεόδωροι» στο *Α.Δ.* 17 (1961/2): Χρονικά, 53, 54.

Αραπογιάννη, Ξ. 2016, 13 Ιουνίου. «Κατάλοιπα ελαιοτριβείων στην αρχαία Θουρία Μεσσηνίας». *Αρχαιολογία και Τέχνες*. <https://www.archaiologia.gr/blog/2016/06/13/κατάλοιπα-ελαιοτριβείων-στην-αρχαία/>

Ασλαματζίδου Κωστούρου, Ζ. 1999. «Αρχαία Κόρινθος. Θέση Αγ. Παρασκευή». *Α.Δ.* 49 (1994), Β1, Χρονικά, 163.

Ασλαματζίδου Κωστούρου, Ζ. 2012 «Ποσειδωνία Κορίνθου, Θέση Ευαγγελίστρια». *Α.Δ.* 56-59 (2001-2004), Β1, Χρονικά, 163.

Κακαβογιάννης, Ε. Χ. 2005. «Μέταλλα εργάσιμα και Συγκεχωρημένα». *Δημοσιεύματα του Α.Δ.* αρ. 90. Αθήνα.

Χατζησάββας, Σ. 1996. «Η τεχνολογία της μετατροπής του ελαιόκαρπου σε ελαιόλαδο κατά την αρχαιότητα στην Κύπρο». Στο *Ελιά και Λάδι*. Τριήμερο Εργασίας (Καλαμάτα 7-9 Μαΐου 1993), Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ – ΕΛΑΪΣ Α.Ε., Αθήνα: 59-69.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι
ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	6500-περίπου 3000 π.Χ.
ΠΡΩΙΜΗ ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	6500-5600 π.Χ.
ΠΡΩΤΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	3200/3000-2000 π.Χ.
ΜΕΣΗ ΕΛΛΑΔΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΙΙΙ	1700-1600 π.Χ.
ΎΣΤΕΡΗ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ (ΜΥΚΗΝΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ)	1600-1100 π.Χ.
ΥΣΤΕΡΟΕΛΛΑΔΙΚΗ Ι	1600-1500/1450 π.Χ.
ΥΣΤΕΡΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΙΙ	1500/1450-1400 π.Χ.
ΥΣΤΕΡΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΙΙΙ	1400-1100 π.Χ.
ΥΣΤΕΡΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΙΙΙΑ	1400-1300 π.Χ.
ΥΣΤΕΡΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΙΙΙΒ	1300-1200 π.Χ.
ΥΣΤΕΡΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΙΙΙΓ	1200-1100 π.Χ.
ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	1050/1025-720 π.Χ.
ΠΡΩΤΟΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	1050/1025-900 π.Χ.

ΥΣΤΕΡΗ ΠΡΩΤΟΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	900-875π.Χ.
ΠΡΩΙΜΗ ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	875-825 π.Χ.
ΜΕΣΗ ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	825-750 π.Χ.
ΜΕΣΗ ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ Ι	825-800 π.Χ.
ΜΕΣΗ ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΙΙ	800-750 π.Χ.
ΥΣΤΕΡΗ ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	750-720 π.Χ.
ΠΡΩΙΜΗ ΑΡΧΑΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	
(ΠΡΩΤΟΚΟΡΙΝΘΙΑΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ)	720-625 π.Χ.
ΠΡΩΙΜΗ ΠΡΩΤΟΚΟΡΙΝΘΙΑΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	720-690 π.Χ.
ΜΕΣΗ ΠΡΩΤΟΚΟΡΙΝΘΙΑΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	690-650 π.Χ.
ΥΣΤΕΡΗ ΠΡΩΤΟΚΟΡΙΝΘΙΑΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	650-640 π.Χ.
ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	640-625/610 π.Χ.
ΑΡΧΑΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	625/610-490/80 π.Χ.
ΠΡΩΙΜΗ ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΗ	625/610-600 π.Χ.
ΜΕΣΗ ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΗ	600-575 π.Χ.
ΥΣΤΕΡΗ ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΗ	575-535π.Χ.
ΥΣΤΕΡΗ ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΗ 1	570-550 π.Χ.
ΥΣΤΕΡΗ ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΗ 2	550 -535 π.Χ.

ΚΛΑΣΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

490/80-323 π.Χ.

ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

323-31 π.Χ.

ΡΩΜΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

31 π.Χ.-324 μ.Χ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΑ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΟΙΚΙΩΝ - ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Α/Α ΟΙΚΙΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΟΝΟΜΑ ΟΙΚΙΑΣ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ	ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	ΚΑΤΟΨΗ
1	Αρχαία Κόρινθος, κάτω από τα καταστήματα XXVII-XXIX της Νότιας Στοάς.	Building III (Ταβέρνα της Αφροδίτης).	400 π.Χ. η τελική μορφή. 6ος αι. π.Χ. οι πρωιμότεροι τοίχοι.	Morgan 1939, 258, fig. 4; Williams et al. 1972, 173-174; Williams et al. 1973, 19, fig. 5; Corinth 1.4, 8, υποσημ. 3 και 10, fig. 1; Morgan 1953, 131-140.	Σχεδόν ορθογώνια κάτοψη. Δωμάτια γύρω από δύο αυλές. Ο νότιος τοίχος σε αμβλεία γωνία με τον ανατολικό τοίχο.
2	Αρχαία Κόρινθος, 12,30 μ. νότια της Ιερής Κρήνης.	House 1.	Πρώιμη πρωτοκορινθιακή (720-690 π.Χ.) ως το β' μισό του 6ου αι. π.Χ. (τρεις χρονολογικές φάσεις).	Williams et al. 1971, 5-10, fig. 1-4.	Η αυλή βόρεια, τέσσερα δωμάτια δυτικά και νότια. Δεν υπάρχουν ορθές γωνίες, ο νότιος τοίχος είναι ελαφρώς καμπύλος.
3	Αρχαία Κόρινθος, 12,30 μ. νότια της Ιερής Κρήνης, δυτικά της Οικίας αρ. 2.		Πρωτοκορινθιακή (720-625 π.Χ.) με τρεις χρονολογικές φάσεις.	Williams et al. 1971, 5.	Το ανατολικό μέρος της μόνο αποκαλύφθηκε (τιμήμα ενός δωματίου).
4	Αρχαία Κόρινθος, κάτω από το ρωμαϊκό ημικύκλιο, ανατολικά του λόφου του ναού του Απόλλωνα.	Συγκρότημα του Εμπόρου (Traders' Complex).	Κορινθιακή Περίοδος, 625-560 π.Χ. Έχει τέσσερις κατασκευαστικές φάσεις. Ως το 580-560 π.Χ. σε χρήση.	Williams et al. 1974, 14-24, fig. 5. Βλ. και Pfaff 2003, 138, fig. 7-50.	Τρία δωμάτια σε διάταξη Β./Ν. και αυλή στα δυτικά. Νότια του Δωματίου 1 ορθογώνιος λάκκος και τρεις μικρότεροι χώροι.
5	Αρχαία Κόρινθος, Αγορά, κάτω από τη Νότια Στοά και την Οικία αρ. 1.	House 4	7ος αι. π.Χ. (Πρωτοκορινθιακή-Κορινθιακή). Καταστράφηκε στις αρχές του 5ου αι. π.Χ.	Williams et al. 1972, 145, fig. 2.; Williams et al. 1973, 15-17.	Αδιάγνωστη. Βοτσαλωτό δάπεδο και καμμένο στρώμα σε εστία.
6	Αρχαία Κόρινθος, Ρωμαϊκή Αγορά, κάτω από τη Νότια Στοά.	House 2	Πρωτοκορινθιακή-Κορινθιακή Περίοδος. Χρήση ως τις αρχές του 5ου αι. π.Χ.	Williams et al. 1972, 145-9, fig. 2.	Ορθογώνια κάτοψη με 2 δωμάτια κατά μήκος του Ν. τοίχου, 3 δωμάτια κατά μήκος του Β. τοίχου.

A/A ΟΙΚΙΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΟΝΟΜΑ ΟΙΚΙΑΣ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ	ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	ΚΑΤΟΨΗ
7	Αρχαία Κόρινθος, Βόρεια Στοά	Building F	Πριν το β' μισό του 5ου αι. π.Χ. Σε χρήση πριν τον 4ο αι. π.Χ.	de Waele 1931, 400, fig. 1, 4.	Δύο δωμάτια, το νότιο φέρει πηγάδι. Η κάτοψη φαίνεται ορθογώνια.
8	Αρχαία Κόρινθος, Βόρεια Στοά (Βόρεια του Ναού του Απόλλωνα).	Building H	Μεταξύ της καταστροφής της δεύτερης Στοάς και της κατασκευής της τρίτης Στοάς. Σε χρήση πριν τον 4ο αι. π.Χ.	de Waele 1931, 395-396, fig. 1.	Υπάρχουν 2 τουλάχιστον δωμάτια. Τοίχος με αμβλεία γωνία
9	Αρχαία Κόρινθος, Βόρεια Στοά, πίσω από το πέμπτο, έκτο και έβδομο κατάστημα		Κλασικό και σε β' φάση ελληνιστικό.	De Waele 1930, 448-450, fig. 5, Z.	Σώζονται ελάχιστα λείψανα.
10	Αρχαία Κόρινθος, νοτιοδυτικό τμήμα της Αγοράς, δυτικά της Νότιας Στοάς.	Punic Amphora Building.	Δεύτερο τέταρτο του πέμπτου αιώνα π.Χ. Το Δωμάτιο 4 κατά-στράφηκε πριν το 448 π.Χ. Το Ν.Α. δωμάτιο σε χρήση στα τέλη του 4ου αι. π.Χ.	Williams 1978, 1, 3-4, fig. 2; Williams 1979, 105-118; Corinth 7.6, 83.	Μια κεντρική αυλή γύρω από την οποία πολλά δωμάτια. Στην ανατολική πλευρά της αυλής δωμάτιο με πρόιμες κοιλότητες αποθήκευσης στο δάπεδο.
11	Αρχαία Κόρινθος, νοτιοδυτικό τμήμα της Αγοράς, δυτικά Νότιας Στοάς, αμέσως βόρεια της Οικίας αρ. 10	Building V	5ος αι. π.Χ.	Williams 1980, 110-111, fig. 2, pl. 7.	Σώζονται μόνο οι νοτιότεροι τοίχοι μιας οικίας.

Α/Α ΟΙΚΙΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΟΝΟΜΑ ΟΙΚΙΑΣ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ	ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	ΚΑΤΟΨΗ
12	Αρχαία Κόρινθος, κάτω από το δυτικό τμήμα της Νότιας Στοάς	Building IV	400 π.Χ. περίπου. Επιχώθηκε το 350 π.Χ. Ψηφιδωτό: 4ος αι. π.Χ. Το κτίριο πιθανόν καταστράφηκε πριν το 325 π.Χ.	Williams 1980, 108, 111-116, fig. 2 και 3, Pl.18.	Ορθογώνια κάτοψη. Εσωτερικά κελάρι, και πιθανόν περιστύλιο. Βόρεια μια σειρά δωματίων, μεταξύ των οποίων ο ανδρώνας με βοτσαλωτό δάπεδο γύρω από πηγάδι.
13	Αρχαία Κόρινθος, νοτιοδυτικό τμήμα της Αγοράς, δυτικά της Οικίας 12.	Stele Shrine	Μέση ως Ύστερη Κορινθιακή Εποχή (πριν το 570 π.Χ., οπότε ανεγέρθηκε το ιερό από πάνω).	Williams 1978, 5-12, Williams 1981b, 411-412.	Αδιάγνωστη
14	Αρχαία Κόρινθος, περιοχή Ιουλίας Βασιλικής, δυτικά και κάτω από το προστώο του Southeast Building.		Πρώιμος 4ος αι. π.Χ.	Corinth 1.5, 4, Pl. 2.1.	Σώζεται μόνο το δάπεδο.
15	Αρχαία Κόρινθος, κάτω από το Κυκλικό Ιερό.		Πριν το 3ο/4ο του 5ου αι. π.Χ.	Corinth XV 1, 32; Corinth XV 2, 23; Corinth XV 3, 202-3; Corinth VII 3, 200, Deposit 9; Williams 1978, 61, note 5. "Pre-Roman Cults in the Area of the Forum of Ancient Corinth" (diss. University of Pennsylvania); 1981b, 415, υποσημ. 22; Steiner 1992, 401, υποσημ. 67. Corinth VII 5, 14-15. Salapata 1997, 246.	Αδιάγνωστη
16	Αρχαία Κόρινθος, Κεραμεικός (Potters' Quarter).	Erosa Shrine	Καταστράφηκε το 3ο/4ο του 5ου αι. π.Χ.	Corinth XV.1, 28-29; Williams 1981b, 413-415, fig. 2; Corinth XV, iii, 216; Corinth VII. 5, 15.	Ορθογώνια. Αυλή και από μια σειρά δωματίων στη νότια, ανατολική και βόρεια πλευρά. Η δυτική πλευρά του κτιρίου έχει κατακρημνιστεί.

A/A ΟΙΚΙΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΟΝΟΜΑ ΟΙΚΙΑΣ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ	ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	ΚΑΤΟΨΗ
17	Αρχαία Κόρινθος, Κεραμεικός Κόρινθος, (Potters' Quarter).	Κεραμοποιείο (Terracotta Factory).	Μετά τα μέσα του 5ου αι. π.Χ. Β' φάση το τελ. 4ο του 5ου αι. π.Χ. και Γ' φάση το 400-375 π.Χ.	Corinth XV.1, 34-49, 63; Williams 1981b, 418-421.	Αρχικά αυλή με δύο τουλάχιστον δωμάτια νότια. Αργότερα προστέθηκαν στα ανατολικά δύο δωμάτια. Στην τελευταία φάση προστέθηκαν τρία δωμάτια βόρεια.
18	Αρχαία Κόρινθος, Potters' Quarter, στο νότιο τμήμα.			Corinth 15.1, 31, υποσημ. 38.	Δάπεδο γύρω από πηγάδι
19	Αρχαία Κόρινθος, Ασκληπιείο.	House i.	Προ-ελληνιστικό.	de Waele 1933, 417-8, 423, fig. 1, pl. XLIX.	Ορθογώνια κάτοψη.
20	Αρχαία Κόρινθος, νότια της Αγοράς, μέσα στις επιχώσεις διαμόρφωσης του 4ου αι. π.Χ.		5ος αι. π.Χ.	Weinberg et al. 1946, 72, fig. 7.	Δεν βρέθηκε κατά χώραν.
21	Αρχαία Κόρινθος, περιοχή αμέσως ανατολικά του Μουσείου.	Cistern F.	4ος αι. π.Χ. Χρήση ως το 300 π.Χ.	Weinberg 1948, 235-240.	Αυλή με δάπεδο και ορθογώνια δεξαμενή με υδατοστεγές κονίαμα.
22	Αρχαία Κόρινθος, περιοχή αμέσως ανατολικά του Μουσείου.		Β' μισό του 5ου αι ή αρχές 4ου αι. π.Χ.	Weinberg 1948, 229, fig. 1, pl. 88.	Τετράγωνος περίπου χώρος με δάπεδο από λευκό σκληρό κονίαμα.
23	Αρχαία Κόρινθος, δυτικό τμήμα της Αγοράς, νοτιοδυτικά του Ναού F.		Μέσα του 5ου αι. π.Χ.	Williams et al. 1974, 7, 48.	Λείψανα οικίας
24	Αρχαία Κόρινθος, Α. τμήμα της Αγοράς, κάτω από τη Β.Δ. γωνία της Ιουλίας Βασιλικής.		4ος αι. π.Χ. Χρήση έως το 370 π.Χ.	Corinth I.5, 4, pl. I ; Williams et al. 1981a, 25.	Αποσπασματική.

A/A ΟΙΚΙΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΟΝΟΜΑ ΟΙΚΙΑΣ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ	ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	ΚΑΤΟΨΗ
25	Αρχαία Κόρινθος, ανατολικά του Θεάτρου, στο δρόμο προς το Ασκληπιείο.		4ος αι. π.Χ. - Ελληνιστικό.	Williams et al. 1983, 4.	Αδιάγνωστη.
26	Αρχαία Κόρινθος, λόφος του ναού του Απόλλωνα (Temple Hill).		7ος αι. π.Χ. Καταστράφηκε το 580-560π.Χ.	Robinson 1976, 63.	Τετράπλευρη κάτοψη με 2 χώρους
27	Αρχαία Κόρινθος, κάτω από το δυτικό τμήμα της Νότιας Στοάς.	Building II.	2ο/4ο του 4ου αι. π.Χ. Το 310-300 π.Χ. περίπου καταστράφηκε.	Williams et al. 1972,165-173, fig. 5.	Μεγάλο ορθογώνιο κτίριο με εξωτερικό διάδρομο ανατολικά. Η αυλή στο κέντρο. Σειρά δωματίων νότια της αυλής. Ξεχωριστό συγκρότημα στα Β.Α. με δύο δωμάτια εκατέρωθεν μιας μικρότερης αυλής.
28	Αρχαία Κόρινθος, Panagia Field N.A. της Ρωμαϊκής Αγοράς.	Hellenistic Long Building.	Μέσα του 2ου αι.π.Χ. Χρήση έως το α΄ μισό του 1ου αι. μ.Χ.	James 2010, 194-5, 208; Sanders et al. 2014, 52-3, fig. 44.	Μεγάλη ορθογώνια μακρόστενη κατασκευή με δυο σειρές δωματίων.
29	Αρχαία Κόρινθος, εκτός της Ρωμαϊκής Αγοράς, περίπου 600 μ. Ν.Α. του ναού Ε.		Ελληνιστική.	Αδημοσίευτο. Αναφέρεται από τη James, 2010, 194-5, υποσημ. 154, και 324, υποσημ. 21.	Σώζονται τα θεμέλια κατασκευής από 3 δωμάτια σε σειρά.
30	Αρχαία Κόρινθος, Panagia Field, νότια του Ελληνιστικού Κτιρίου.	Cellar 2005-1.	265-250 π.Χ.	Jones 2010, 285-287.	Ορθογώνιο κελάρι με κλίμακα στο νοτιοδυτικό μέρος.

A/A ΟΙΚΙΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΟΝΟΜΑ ΟΙΚΙΑΣ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ	ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	ΚΑΤΟΨΗ
31	Αρχαία Κόρινθος, ανατολικά του Θεάτρου, στο δρόμο προς Ασκληπιείο, μέσα σε ρωμαϊκή οικία.		Πριν το 348π.Χ.	Shear 1929, 52; Shear 1931,124· Williams 1976, pl. 24; Williams et al. 1983, 13, 18, P1.6c.	Σώζεται ένα σχεδόν τετράγωνης κάτοψης ψηφιδωτό.
32	Περαχώρα, ανατολι-κά του Ηραίου.	Building BII.	Πρώιμος 7ος αι. π.Χ. η α' φάση, 7ος αι. π.Χ. η β' φάση.	Tomlinson 1969, 175-180, fig. 7, 8, pl. 51d.	Έχει μεγαροειδή κάτοψη.
33	Περαχώρα, ανατολι-κά του Ηραίου.	Building BIV.	6ος αι. π.Χ.	Tomlinson, 1969, 180-183, 238, fig. 7, pl. 52c.	Στα δυτικά μεγάλο δωμάτιο. Τμήμα της πάνω από τα ερείπια της Οικίας αρ. 32. Ανατολικά δύο τουλάχιστον δωμάτια σε διάταξη Β./Ν., το βόρειο είναι ο ανδρών.
34	Αρχαία Κόρινθος, περιοχή Ρωμαϊκής Αγοράς, κάτω από το δυτικό τμήμα της Οικίας αρ. 27.	House 3	Πρωτοκορινθιακή-Κορινθιακή. Χρήση ως τις αρχές του 5ου αι. π.Χ., οπότε καταστράφηκε.	Williams 1972, 145, fig. 2.	Σώζεται ένας ορθογώνιος χώρος.
35	Περαχώρα, Ηραίων, χώρος στάθμευσης αμέσως βόρεια του ιερού.			Tomlinson et al. 1985, 261; Tomlinson 1969, 192-3, fig. 12; Perachora I, pl. 137.	Ορθογώνια κατασκευή. Μικρός χώρος βόρεια. Το νότιο άκρο έχει καταστραφεί.
36	Περαχώρα, Ηραίων, άνω (ανατολική) κοιλάδα.	Building AI/House B.	5ος αι. π.Χ. ή 4ος αι. π.Χ. Από κάτω υπάρχει παλαιότερη οικία του 6ου ή 7ου αι. π.Χ.	Tomlinson 1969, 184-185, 238, fig. 11.	Ορθογώνιο. Βόρεια είδος προστώου εντός της κεντρικής αυλής. Μια σειρά δωματίων στα νότια.
37	Περαχώρα, Ηραίων, άνω (ανατολική) κοιλάδα, νότια της Οικίας αρ. 36.	Building A II.	5ος αι. π.Χ. (οι τοίχοι).	Tomlinson 1969, 185-186.	Μικρή οικία με 2 δωμάτια και αυλή.

A/A ΟΙΚΙΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΟΝΟΜΑ ΟΙΚΙΑΣ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ	ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	ΚΑΤΟΨΗ
38	Περαχώρα, Ηραίων, άνω (ανατολική) κοιλάδα, κοντά στον μικρό ναό.	Building Z I.	Πιθανόν ύστερος 4ος αι. π.Χ.	Tomlinson 1969, 186-188, Pl. 51.	Ορθογώνια κάτοψη με δύο δωμάτια βόρεια και μια αυλή νότια.
39	Περαχώρα, Ηραίων, άνω πεδιάδα, κοντά στον μικρό ναό	Building Z II	Πιθανόν ύστερος 4ος αι. π.Χ.	Tomlinson 1969, 186-188, 238.	Ορθογώνια κάτοψη με δύο δωμάτια βόρεια και αυλή νότια.
40	Περαχώρα, Ηραίων άνω (ανατολική) πεδιάδα, κοντά στον μικρό ναό.	Building Z III.	Πιθανόν ύστερος 4ος αι. π.Χ.	Tomlinson 1969, 186-188, Pl. 51.	Πιθανόν ορθογώνια κάτοψη με δύο δωμάτια βόρεια και μια αυλή νότια
41	Ανατολικά του οικισμού του Ηραίου, κοντά στη λίμνη Βουλαγαμένη Περαχώρας.	Dunbabin House (HOUSE XIV)	4ος αι. π.Χ.	Tomlinson 1969, 193 -195, 237, fig. 13; Perachora I, pl. 137.	Ορθογώνια κάτοψη. Πιθανόν στο ανατολικό τμήμα υπήρχαν δωμάτια διημέρευσης, ενώ στα δυτικά υπήρχε ξεχωριστή αυλή για τα ζώα ή τις άμαξες.
42	Ράχη Ισθμίας, στη νότια πλευρά της κύριας, κατώτερης περιοχής, κοντά στη βορειοδυτική γωνία.			Broneer 1958, 18, pl. 7c.	Μικρή υπόγεια κατασκευή με δάπεδο λαξευμένο στον βράχο. Ανατολικά της οικίας δάπεδο από κονίαμα, με παράσταση κύκλου. Ανατολικά αυτού δύο ενσωματωμένες κυκλικές λεκάνες.
43	Ράχη Ισθμίας, βόρεια πλευρά του λόφου (μέσον του κατώ-τερου τομέα), ανατο-λικά της Οικίας 45.	Πιθανόν τμήμα του House II.		Broneer 1955,127, pl. 49c.; 1958, 18-20; Anderson-Stoyanović 1996, 71.	Λουτήρας και ανατολικά δάπεδο από κονίαμα τετράγωνης κάτοψης. Δυτικά ένα μικρότερο δάπεδο, και δύο κυκλικές λεκάνες με κονίαμα. Ανάμεσά τους στενό αυλάκι που συνδέεται με μια ορθογώνια λεκάνη βορειότερα.

A/A ΟΙΚΙΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΟΝΟΜΑ ΟΙΚΙΑΣ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ	ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	ΚΑΤΟΨΗ
44	Ράχη Ισθμίας, κεντρικό τμήμα του οικισμού, δυτικά της Οδού 1.	HOUSE I		Anderson-Stoyanović 1996, 68, pl. 13b.	Ένα μικρό δωμάτιο (Α) αποκαλύφθηκε εν μέρει στα βορειοδυτικά και περιέχει έναν πάγκο στη νοτιοανατολική γωνία.
45	Ράχη Ισθμίας, κεντρικό τμήμα, με-ταξύ των Οδών 1 και 2.	HOUSE II.	2ο/4ο του 3ου αι. π.Χ.	Anderson-Stoyanović 1996, 68-71, fig. 4, pl. 14a, b.	Δύο αίθουσες. Μεταξύ τους αυλή με δεξαμενή στα βορειοδυτικά. Υπόγειος χώρος στη βορειοδυτική γωνία. Στην αυλή δάπεδο εργασίας με λεκάνες.
46	Ράχη Ισθμίας, κεντρικό τμήμα του οικισμού.	HOUSE V.	3ος αι. π.Χ.	Anderson-Stojanović 1996, 71-72.	
47	Ράχη Ισθμίας, βορειοανατολικά της οικίας V.	HOUSE VI.	Μετά το δεύτερο τέταρτο του 3ου αι. π.Χ.	Anderson-Stojanović 1996, 72-3.	
48	Ράχη Ισθμίας, ανατολικά των οικιών V και VI, μεταξύ των Οδών 3 και 4.	HOUSE VII.	277 π.Χ. Β' φάση στα μέσα ή το τρίτο τέταρτο του 3ου αιώνα π.Χ. Το 239 π.Χ. καταστράφηκε.	Anderson-Stoyanović 1996, 73-75, pl. 18a.	Δωμάτιο Γ από 3 διατηρημένους τοίχους. Οι τοίχοι των Β και Δ - Ε Δωματίων έχουν σχεδόν καταστραφεί. Ο μεγάλος χώρος (Δ - Ε) χωρίστηκε πιθανότατα σε δύο αίθουσες. Το δωμάτιο Α είναι μια μικρή υπόγεια αποθήκη.
49	Ράχη Ισθμίας, νότια της οικίας VII.	HOUSE IX.		Anderson-Stoyanović 1996, 75-78, pl. 22a.	Σώζεται μέρος ενός μεγάλου δωματίου μήκους περίπου 8 μέτρων. Στη βορειοδυτική γωνία του, μια μικρή περιοχή χωρίζεται από το υπόλοιπο δωμάτιο με μια σειρά λίθων μεταξύ των οποίων ορισμένοι επαναχρησιμοποιημένοι. Ο βράχος στο νότιο άκρο κόπηκε για να σχηματίσει ένα άνοιγμα που οδηγούσε σε κλίμακα.

Α/Α ΟΙΚΙΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΟΝΟΜΑ ΟΙΚΙΑΣ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ	ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	ΚΑΤΟΨΗ
50	Ράχη Ισθμίας, στη νότια πλαγιά της Ράχης.	HOUSE VIII.	Το κτίριο μπορεί να έπεσε σε αχρηστία πριν το τέλος του οικισμού.	Anderson-Stoyanović 1996, 79, pl. 22b.	Ένα μεγάλο δωμάτιο, στη Ν.Α. γωνία του οποίου μια πλατιά κλίμακα προς ένα χαμηλότερο επίπεδο. Η πορεία του νότιου, του ανατολικού και του βόρειου τοίχου δεν είναι ευθεία αλλά ακανόνιστη στην κάτοψη.
51	Ράχη Ισθμίας, στη διασταύρωση των οδών 4 και 5.	HOUSE X.	Πρώτο τέταρτο του 3ου αι. π.Χ. Χρήση ως τα τέλη του 3ου αι. π.Χ.	Anderson-Stoyanović 1996, 79-84, fig. 13, 15, Pl. 24a, 25.	Δωμάτια Α και Β στο ισόγειο, Κάτω από το Β υπόγεια αποθήκη-κελάρι (Γ). Τετράγωνο όρυγμα στο κέντρο του δωματίου Α που μπορεί να προοριζόταν για έναν στύλο.
52	Ράχη Ισθμίας, ανατολικά της Οδού 5.	HOUSE XI.		Anderson-Stoyanović 1996, 84-87, fig. 13, Pl. 29a,b.	Το δωμάτιο Α περιείχε τρεις δεξαμενές στη σειρά, και δάπεδο εργασίας ανατολικά τους. Το δάπεδο του δωματίου Β βρίσκεται 1,50 μ. κάτω από το δάπεδο της αίθουσας Α. Ανατολικά του δωματίου Α ίχνη τρίτου χώρου .
53	Περιοχή Βουκιανά, στον οικισμό βόρεια του λόφου.		5ος π.Χ.; (ο οικισμός είναι κλασικός, του 5ου αι. π.Χ.)	Wiseman 1963, 275.	Τρία τμήματα τοίχου οικίας ή οικιών- δεν προσδιορίζεται αν ανήκαν σε μία οικία ή περισσότερες.
54	Αρχαία Κόρινθος, θέση «Αγία Παρασκευή».		Ύστερη Κλασική.	Ασλαματζίδου-Κωστούρου 1999, 163.	Απροσδιόριστη κάτοψη.
55	Άγιοι Θεόδωροι, θέση «Μούλκι».	Οικία Α.	Ελληνιστική Περίοδος.	Αλεξανδρή κ.α. 1962, 53, 54.	Τετράγωνος ανδρών με βοτσαλωτό στο κέντρο.
56	Άγιοι Θεόδωροι, θέση «Μούλκι».	Οικία Β.	Ελληνιστική Περίοδος.	Αλεξανδρή κ.α. 1962, 53, 54.	Τέσσερεις χώροι.
57	Άγιοι Θεόδωροι, θέση Μούλκι.	Οικία Γ.	Ελληνιστική Περίοδος.	Αλεξανδρή κ.α. 1962, 53, 54.	Αποσπασματική.
58	Αρχαία Κόρινθος, λόφος του ναού του Απόλλωνα (Temple Hill), δυτικά της Οικίας 26.		7ος αι. π.Χ. Καταστράφηκε το 580-560π.Χ.	Robinson 1976, 63.	Δύο χώροι ορθογώνιας κάτοψης, ο ένας στον άξονα Β./Ν. και ο άλλος Α./Δ.

A/A ΟΙΚΙΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΟΝΟΜΑ ΟΙΚΙΑΣ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ	ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	ΚΑΤΟΨΗ
59	Ποσειδωνία Κορίνθου.		Τέλη 5ου-αρχές 4ου αι. π.Χ.	Ασλαματζίδου-Κωστούρου 2005, 76.	Δέκα χώροι. Η κάτοψη δεν προσδιορίζεται

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΒ

**ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΟΙΚΙΩΝ ΜΕ ΕΞΑΚΡΙΒΩΜΕΝΗ ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ
ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΧΩΡΩΝ**

Α/Α ΟΙΚΙΑΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΧΩΡΩΝ	ΑΥΛΗ / ΠΑΣΤΑΔΑ	ΠΡΟΘΑΛΑΜΟΣ/ ΠΡΟΣΤΩΟ	ΑΝΔΡΩΝΑΣ	ΜΑΓΕΙΡΕΙΟ- ΕΣΤΙΑ/ ΛΟΥΤΡΟ
1	6 δωμάτια και 2 αυλές	Δύο αυλές			Ένα αδρά ορισμένο τετράγωνο από 4 λίθους, με μαύρα και άσπρα βότσαλα, βρέθηκε κοντά στο κέντρο της αίθουσας 3, πιθανόν η εστία. / Πάνω από πηγάδι ο δυτικός τοίχος του λουτρού.
2	5	αυλή στα βόρεια			
3	1 (δεν ολοκλήρωθηκε η ανασκαφή)				
4	3 δωμάτια, μια αυλή, 3 μικρότεροι χώροι.	αυλή στα δυτικά			
5	1 (η ανασκαφή δεν ολοκλήρωθηκε).				Εστία που δεν είναι μαγειρική.
6	6	Αυλή στα δυτικά			
7	2				

A/A ΟΙΚΙΑΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΧΩΡΩΝ	ΑΥΛΗ / ΠΑΣΤΑΔΑ	ΠΡΟΘΑΛΑΜΟΣ/ ΠΡΟΣΤΩΟ	ΑΝΔΡΩΝΑΣ	ΜΑΓΕΙΡΕΙΟ- ΕΣΤΙΑ/ ΛΟΥΤΡΟ
8	2 τουλάχιστον.				
9					
10	6 σωζόμενα δωμάτια και μια αυλή με παστάδα.	Αυλή με παστάδα κατά μήκος της βόρειας πλευράς της. Οι στύλοι της παστάδας τοποθετούνται σε επεξεργασμένο στυλοβάτη από πωρόλιθο.			Ο χώρος μεταξύ του τοίχου του Δωματίου 1 και του δυτικού στύλου της παστάδας φαίνεται έκλεισε από έναν τοίχο. Εστία στη βορειοδυτική γωνία της κλειστής περιοχής. Α. της εστίας μια μικρή περιοχή με κορινθιακές κεράμους, ίσως ένας χώρος εργασίας.
11		Αυλή με είσοδο για τις άμαξες στα νότια.			
12	Άγνωστος αριθμός χώρων	Το βόρειο τμήμα του εικαζόμενου περιστυλίου συνέχιζε πιο δυτικά σαν παστάδα.		Το βοτσαλωτό δάπεδο φέρει σε ένα σημείο εξέδρα. Πιθανότατα αποτελούσε τον ανδρώνα.	
13	Αδιάγνωστο				
14	Αδιάγνωστο	Τα λείψανα ενός δαπέδου με κονίαμα που πιθανόν ανήκε στην αυλή ενός σπιτιού.			

A/A ΟΙΚΙΑΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΧΩΡΩΝ	ΑΥΛΗ / ΠΑΣΤΑΔΑ	ΠΡΟΘΑΛΑΜΟΣ/ ΠΡΟΣΤΩΟ	ΑΝΔΡΩΝΑΣ	ΜΑΓΕΙΡΕΙΟ- ΕΣΤΙΑ/ ΛΟΥΤΡΟ
15					
16		Η κεντρική αυλή φέρει θρυμματισμένο ασβεστόλιθο, ένα τυπικό υλικό για δάπεδα σε ανοιχτούς χώρους.			
17	Τουλάχιστον 8	Κεντρική αυλή.			
18				Το δωμάτιο όπου βρίσκεται ο διακοσμημένος τοίχος ερμηνεύεται ως ανδρών.	
19	Αδιάγνωστο				
20				Πιθανότατα προέρχεται από ανδρώνα	
21	1	Αυλή με δάπεδο και ορθογώνια δεξαμενή με υδατοστεγές κονίαμα.			
22	1			Το δάπεδο πιθανόν ανήκει σε ανδρώνα.	
23	1				
24	1				
25	Αδιάγνωστο				
26	2				
27	Τουλάχιστον 8 δωμάτια και αυλή.	Μεγάλη κεντρική αυλή σε όλο το μήκος του κτιρίου και μικρότερη στα βορειοδυτικά.		Το νοτιοανατολικό δωμάτιο ήταν πιθανόν ανδρώνας με εξέδρα, με χώρο για 5 ανάκλιδρα.	Λουτρό με τετράγωνη λεκάνη πλευράς 1,05μ.
28	6 τουλάχιστον				

Α/Α ΟΙΚΙΑΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΧΩΡΩΝ	ΑΥΛΗ / ΠΑΣΤΑΔΑ	ΠΡΟΘΑΛΑΜΟΣ/ ΠΡΟΣΤΩΟ	ΑΝΔΡΩΝΑΣ	ΜΑΓΕΙΡΕΙΟ- ΕΣΤΙΑ/ ΛΟΥΤΡΟ
29	3 δωμάτια				
30	1				
31	1			Πιθανότατα ανήκε σε ανδρόνα.	
32	2		Προθάλαμος.		Ίχνη από εστία ή στρώματα τέφρας στο δάπεδο. Και ένας χάλκινος οβολός πάνω από το προιμό-τερο δάπεδο.
33	Τουλάχιστον 4	Πιθανόν το δυτικό δωμάτιο είναι η αυλή.		Το βορειοανατολικό δωμάτιο αποτελεί ανδρόνα με εξέδρα, με χώρο για 5 ανάκλιδρα.	
34	1				
35	2 τουλάχιστον (δεν σώζεται ακέραια).				
36	3 τουλάχιστον	Κεντρική αυλή.	Στον βόρειο τοίχο κατώφλι σαν προστώο διαστάσεων 1,62 μ. πλάτος x 2,46 μ.		
37	2 δωμάτια και αυλή.	Αυλή	Προστώο.		
38	2 δωμάτια και αυλή.	Αυλή			
39	2 δωμάτια και αυλή.	Αυλή			

A/A ΟΙΚΙΑΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΧΩΡΩΝ	ΑΥΛΗ / ΠΑΣΤΑΔΑ	ΠΡΟΘΑΛΑΜΟΣ/ ΠΡΟΣΤΩΟ	ΑΝΔΡΩΝΑΣ	ΜΑΓΕΙΡΕΙΟ- ΕΣΤΙΑ/ ΛΟΥΤΡΟ
40	2 δωμάτια και αυλή.	Δεν είναι σίγουρο ότι έχει αυλή. Αναλογικά με τις Οικίες αρ. 38 και 39 μάλλον είχε.		Στον δυτικό τοίχο και το σωζόμενο τμήμα του βόρειου τοίχου, μια ελαφρώς ανυψωμένη εξέδρα από χώμα και λίθους, οριζόμενη εξωτερικά με μεγαλύτερες λίθους.	
41	5 δωμάτια με διάδρομο και μια αυλή.	Αυλή			
42	2				
43	Αδιάγνωστο				Λουτρό με δύο λουτήρες
44	2				
45	3 δωμάτια, μια αυλή, υπόγειος χώρος.	αυλή στα νοτιοδυτικά			
46	2 δωμάτια και αυλή.	Αυλή.			
47	Τέσσερα δωμάτια.				
48	5				Ένα οπαίο κεραμίδι υποδηλώνει ότι υπήρχε μια περιοχή μαγειρέματος κοντά.
49	2 (σωζόμενοι)		Ένα άνοιγμα βγάζει στη σκάλα		
50	1				

Α/Α ΟΙΚΙΑΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΧΩΡΩΝ	ΑΥΛΗ / ΠΑΣΤΑΔΑ	ΠΡΟΘΑΛΑΜΟΣ/ ΠΡΟΣΤΩΟ	ΑΝΔΡΩΝΑΣ	ΜΑΓΕΙΡΕΙΟ- ΕΣΤΙΑ/ ΛΟΥΤΡΟ
51	3 τουλάχιστον	Αυλή.			
52	3 τουλάχιστον				
53					
54					
55	3			Το τετράγωνο δωμάτιο με το δάπεδο πιθανότατα συνιστούσε τον ανδρώνα.	
56	3	Τετράγωνη αυλή.			
57	1				
58	2				
59	10				

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΓ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΟΙΚΙΩΝ-

ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ, ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΕ ΟΔΟΥΣ, ΑΠΟΧΕΤΕΥΣΗ, ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ

Α/Α ΟΙΚΙΑΣ	ΔΑΠΕΔΑ/ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ ΤΟΙΧΩΝ	ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΕ ΔΡΟΜΟ	ΑΠΟΧΕΤΕΥΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ
1	Τα δάπεδα όλα από κονίαμα και μικρά βότσαλα χωρίς σχέδια, πάνω σε κονίαμα και μικρές λίθους. Το δωμάτιο του πηγαδιού φέρει ασβέστοκονίαμα με άμμο θαλάσσης. Στη δυτική αυλή δάπεδο από τριμμένο πωρόλιθο με ίχνη τροχιών, όπως και στο κατώφλι του λουτρού. / Στήλη επικαλυμμένη με λεπτό λευκό γυψομάρμαρο με κατά τόπους ίχνη από κόκκινου χρώματος.	Στα βόρεια δρόμος κατεύθυνσης Β.Α./Ν.Δ.	Ο χώρος μεταξύ των Οικιών αρ. 1 και 27 χρησιμοποιήθηκε για μια αποχέτευση ομβρίων που συνδέεται με την αποχέτευση που διασχίζει τις βόρειες προσόψεις των οικιών.	Δύο κατώφλια με εντορμίες για δίφυλλες θύρες είναι ορατά.	
2	Το δάπεδο της αυλής κατασκευασμένο από ένα στρώμα λεπτών θρυμμάτων ασβεστόλιθου και σκόνης, σκληρά πακτωμένα. / Το δωμάτιο 2 στη β' φάση του είχε επιχρισμένο τοίχο με λευκό-πράσινο χρώμα.			Τα Δωμάτια 4 και 5 ημιυπόγεια. Δεν γνωρίζουμε τη χρήση τους. Η μη έυρεση αντικειμένων στο δά-πεδο σημαίνει ότι το σπίτι θεω-ρήθηκε μη κατοικησιμο ή απαλ-λοτριώθηκε για τις ανάγκες του ιερού.	Το δάπεδο θυμίζει αυτό στην οικία Βενετσάνου Ίσθμια (Γκιώνη 2018).
3					
4	Στην 4η φάση βοτσαλωτό δάπεδο στο δωμάτιο 1.	Αμέσως δυτικά της οδού Λεχάι-ου (που υπήρχε τον 6ο αι. π.Χ.).		Καλύφθηκε με πηλό σε στρώμα ύψους ενός μέτρου το 580-560 π.Χ., την εποχή που καταστρά-φηκε και ο πρώτος ναός του Απόλλωνα.	

A/A ΟΙΚΙΑΣ	ΔΑΠΕΔΑ/ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ ΤΟΙΧΩΝ	ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΕ ΔΡΟΜΟ	ΑΠΟΧΕΤΕΥΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ
5	Βοτσαλωτό δάπεδο σε μάργη.			Το κτίριο καταστράφηκε από τον Λάκκο Β που ανήκει σε εργαστήριο μεταλλοτεχνίας του 5ου αι. π.Χ.	
6		Οδός βορειοδυτικά		Τρία μέτρα δυτικά της οικίας υπάρχουν οπές και τάφος για πλέγμα, κτηνοτροφίας ίσως. Ανωδομή από ωμόπλινθους. Τάφοι θεμελίωσης πολύ μεγάλες ενώ τα ίδια τα θεμέλια είναι πολύ πιο μικρά.	
7				Δεν μπορεί να εξακριβωθεί ότι πρόκειται για κατοικία.	
8				Δεν μπορεί να ερμηνευθεί πλήρως-ο ανασκαφέας δεν είναι σίγουρος ότι πρόκειται για κατοικία.	
9	Στον τοίχο σκληρό στρώμα λεπτόκοκκου τσιμέντου με γυψομάρμαρο, βαμμένο με κόκκινο και μπλε χρώμα. Ελληνιστικό πάνω σε κλασικό επίχρισμα.				
10	Στα Δωμάτια 2 έως 4 ενιαίο πάτωμα από πηλό. Ένα δάπεδο από θρυμματισμένο πωρόλιθο με πολλά στρώματα στην αυλή την παστάδα και στο Δωμάτιο 6, πάνω από στρώματα οστράκων αμφορέων.	Βρίσκεται στη δυτική πλευρά μιας κύριας αρτηρίας βορρά-νότου της πόλης. Βόρεια της οικίας υπάρχει επίσης δρόμος.	Κατά μήκος του βόρειου και του δυτικού τοίχου του υπάρχει αγωγός.	Ανωδομή από ωμοπλίνθους. Στοιχεία για ύπαρξη κεραμοσκεπής. Στο βορειοδυτικό δωμάτιο οπές για στύλους.	

Α/Α ΟΙΚΙΑΣ	ΔΑΠΕΔΑ/ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ ΤΟΙΧΩΝ	ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΕ ΔΡΟΜΟ	ΑΠΟΧΕΤΕΥΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ
11	Το πηγάδι 1979-1 ανήκει στην πρώτη φάση χρήσης του σπιτιού. Σφραγίστηκε με ένα σκληρό δάπεδο από θρύμματα πωρόλιθου.	Βρίσκεται βόρεια από τον ανατολικό-δυτικό δρόμο που την χωρίζει από την Οικία 10.	Αυλή με αποχέτευση.		
12	Υπάρχει δάπεδο από κονίαμα που περιβάλλει βοτσαλωτό δάπεδο με παράσταση ανθεμίου σε ένα δωμάτιο στη βόρεια πλευρά του κτιρίου.	Νότια της οδού προς την Πειρήνη (Β.Α./Ν.Δ.).		Εσωτερικά τετράπλευρο κελάρι.	Παρόμοιο ανθέμιο σε ακροκέραμα από μάρμαρο της αντικατάστασης του Ναού του Ποσειδώνα στα Ίσθμια των αρχών του 4ου αι. π.Χ., καθώς και στα ακροκέραμα από το ναό της Αλέας Αθηνάς στην Τεγέα, της Θόλου, του Ναού της Αρτέμιδος, και των Προπυλαίων στην Επίδαυρο, και στους Δελφούς και στην Κόρινθο, όλα από τα μέσα του 4ου αι. π.Χ.
13				Η κατασκευή του ιερού πιθανόν συνδέεται με την περίοδο μετά τις εξεγέρσεις του 6ου αιώνα, που απομάκρυναν τους τυράννους από την Κόρινθο. Είναι ενδιαφέρον ότι ένα ιερό τοποθετήθηκε πάνω σε οικία. Το Ιερό διατηρήθηκε η θέση του όταν ανεγέρθηκε η Νότια Στοά.	
14	Τα λείψανα ενός δαπέδου με κονίαμα που πιθανόν ανήκε στην αυλή ενός σπιτιού.				

Α/Α ΟΙΚΙΑΣ	ΔΑΠΕΔΑ/ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ ΤΟΙΧΩΝ	ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΕ ΔΡΟΜΟ	ΑΠΟΧΕΤΕΥΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ
15				Το ιερό χτίστηκε πάνω από μια ερειπωμένη οικία προς τιμήν του οικογενειακού ήρωα ή του θεού που λατρευόταν όταν το σπίτι ήταν σε χρήση. Χρονολογείται στα τέλη του 5ου αιώνα π.Χ., όπως και άλλα ιερά, δεν χρησιμοποιήθηκε για καιρό.	
16	Η κεντρική αυλή φέρει θρυμματισμένο ασβεστόλιθο, ένα τυπικό υλικό για δάπεδα σε ανοιχτούς χώρους.			Τα ευρήματα που ανασκάφθηκαν από το ιερό και κάτω από αυτό καταγράφηκαν αρχικά ως ενιαίο συγκρότημα. Η οικία πιθανόν καταστράφηκε όταν οι οχυρώσεις της πόλης ξαναχτίστηκαν στον βράχο, γιατί η βορειοανατολική γωνία της οικίας συμπίπτει με τη γραμμή του μετέπειτα τείχους της πόλης.	
17	Το δάπεδο λαξευμένο στο βράχο. Στο βορειοδυτικό δωμάτιο τμήμα δαπέδου από κονίαμα με λευκά βότσαλα. Στο ΒΑ δωμάτιο δάπεδο από κονίαμα πάνω σε υποστρώμα από χώμα και πετρούλες στο δωμάτιο λατρίας δαπεδο από χώμα. Στο ανατολικό δωμάτιο δάπεδο από πηλό.	Στα βόρεια δημόσιος δρόμος.		Το πάνω μέρος του τείχους είχε καταρρεύσει, καλύπτοντας το κτίριο με ένα παχύ στρώμα ωμοπλίνθων. Πρόκειται για την οικία ενός κεραμέα. Στην οικία υπήρχε οικιακό ιερό.	

Α/Α ΟΙΚΙΑΣ	ΔΑΠΕΔΑ/ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ ΤΟΙΧΩΝ	ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΕ ΔΡΟΜΟ	ΑΠΟΧΕΤΕΥΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ
18	Δάπεδο από κονίαμα με μικρά βότσαλα γύρω από πηγάδι (αρ. IV). / Μικρή ποσότητα σκληρού, λεπτού μαρμαροκονιάματος, ζωγραφισμένου με λαμπρό κόκκινο χρώμα.			Στην περιοχή βρέθηκε μυλόλιθος για ελιές.	Παρόμοια δάπεδα έχουν βρεθεί σε ανδρώνες στην Όλυνθο.
19				Δεν είναι σίγουρο ότι πρόκειται για οικία.	
20	Εξαιρετικό βοτσαλωτό δάπεδο με παράσταση δύο γρυπών που επιτίθενται σε ένα άλογο.			Δεν υπάρχουν άλλα στοιχεία πέρα από το ψηφιδωτό.	
21	Το δάπεδο πάνω από τη δεξαμενή συνίστατο από παχύ στρώμα από πολύ σκληρό κιτρινωπό κονίαμα με ένα στρώμα από βότσαλα. Ίσως ήταν η αυλή του σπιτιού.				
22	Τετράγωνος περίπου χώρος με δάπεδο από λευκό σκληρό κονίαμα.				
23	Κλασικό δάπεδο από πηλό, το οποίο σχετίζεται με μια πρόιμη καταστροφή του σπιτιού.			Βρέθηκε ένα μικρό μέρος της καταστροφής των κεράμων της οροφής της οικίας και ένα μικρό τμήμα τοίχου από ωμόπλινθους.	
24	Δάπεδο από κονίαμα με βότσαλα.		Στο δάπεδο της οικίας αποχετευτικό κανάλι λαξευμένο στο βράχο, το οποίο έδειξε δύο φάσεις χρήσης.		

Α/Α ΟΙΚΙΑΣ	ΔΑΠΕΔΑ/ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ ΤΟΙΧΩΝ	ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΕ ΔΡΟΜΟ	ΑΠΟΧΕΤΕΥΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ
25					
26		Δρόμος νότια.		Ένας μικρός διάδρομος τη χωρίζει από άλλο κτίριο ανατολικά, του οποίου σώζεται η γωνία. Το νότιο τμήμα της καταστράφηκε για την κατασκευή του δρόμου που οδηγεί προς τα νοτιοδυτικά.	
27	Η είσοδος στην αυλή φέρει κονίαμα πάνω σε βάση από βότσαλα. Η αυλή στρωμένη με πηλό και βότσαλα. Στο βορειοδυτικό τμήμα δάπεδο από κονίαμα.		Ένα δωμάτιο στο βορειοδυτικό τμήμα είχε αποχέτευση στον βόρειο τοίχο από τμήματα πωρόλιθου μήκους 0,95 και 1,02 μ. Το νερό από το δωμάτιο εκκεωνόταν στο δημόσιο δίκτυο που έτρεχε κατά μήκος των ορθοστατών του τοίχου.	Η νότια αυλή είχε πρόσβαση στο σύστημα νερού της Πειρήνης, ένα προνόμιο που δεν είχαν οι άλλες οικίες. Συνήθως, ένα απλό πηγάδι εξυπηρετούσε τις ανάγκες ενός σπιτιού, όπως αυτό στη βορειοανατολική πτέρυγα της οικίας.	
28	Στο νοτιοδυτικό δωμάτιο, ένα περίπου ορθογώνιο δάπεδο από πακτωμένο χώμα (2,5 x 2 μέτρα) βρέθηκε κάτω από ένα στρώμα κεράμων στέγης.			Σε έναν από τους χώρους δεξαμενή.	
29				Ανασκάφηκε από τον Robinson τη δεκαετία του 1960. δεν είναι μελετημένο-δημοσιευμένο.	
30				Όλο το κελάρι είναι εσωτερικά επενδυμένο με αδιάβροχο κονίαμα. Το δάπεδο με κλίση προς το κέντρο, πιθανώς για τη διευκόλυνση της συλλογής ιζημάτων.	

Α/Α ΟΙΚΙΑΣ	ΔΑΠΕΔΑ/ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ ΤΟΙΧΩΝ	ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΕ ΔΡΟΜΟ	ΑΠΟΧΕΤΕΥΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ
31	Το κλασικό βοτσαλωτό δάπεδο ενσωματώθηκε μέσα στο σχέδιο της μεταγενέστερης οικίας από τον ρωμαίο αρχιτέκτονα σε επίπεδο υψηλότερο από αυτό των άλλων δωματίων του ρωμαϊκού κτηρίου. Φέρει παράσταση ανθεμίων. Ψηφιδωτό με ανθέμια και ζώα. Τα σχέδια είναι κατασκευασμένα από μικρά μπλε-μαύρα και υπόλευκα βότσαλα τοποθετημένα σε κονίαμα.			Υπάρχει κανάλι που κλίνει προς τα νότια κατά μήκος της εξωτερικής όψης του δυτικού τοίχου του σπιτιού. Η ρωμαϊκή οικία ανήκει στην εποχή του Ιουλίου-Κλαυδίου και καταστράφηκε στα μέσα του 3ου αι. μ. Χ.	
32	Στην α' φάση τραχύ δάπεδο στον μεγαλύτερο χώρο, από βότσαλα τοποθετημένα σε κόκκινο πηλό. Αυτό έφτανε ως ένα λίθινο κατώφλι στην θύρα του προθαλάμου. Στον προθάλαμο, δάπεδο από πατημένο χώμα. Στη β' φάση εξωτερικό βοτσαλωτό δάπεδο και εσωτερικό δάπεδο από σκληρό πρασινωπό πηλό. Δεν υπάρχουν λίθινα κατώφλια, αλλά το βοτσαλωτό του προθαλάμου συνεχίζει στην θύρα.			Η Οικία αρ. 32 είχε καταστραφεί πριν από την κατασκευή της Οικίας 33. Δεν βρέθηκαν θραυσμένες κέραμοι, επομένως η στέγη ήταν από φθαρτά υλικά, και πιθανόν έφερε αχυροσκεπή.	Η κάτοψη μοιάζει περισσότερο με το ομοίωμα του ναού από το Ηραίο του Άργους (Μπουρνιά-Σημαντώνη 1997, 216, εικ. 201) παρά στο ομοίωμα του γεωμετρικού ναού της Ήρας Ακράϊας.
33				Μη συνεπής τεχνική οικοδόμησης με ακατέργαστες τριγωνικές λίθους, με τη μια πλευρά να είναι σχετικά ευθεία. Οι ευθείες πλευρές τοποθετούνται προς τα έξω και τα κενά κατά μήκος της εσωτερικής επιφάνειας γεμίζονται με μικρότερες λίθους.	Ανδρόνα έχει και η Οικία αρ. 40.
34		Βόρεια δρόμος (Β.Α./Ν.Δ.) με κατεύθυνση προς την Πειρήνη.			

Α/Α ΟΙΚΙΑΣ	ΔΑΠΕΔΑ/ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ ΤΟΙΧΩΝ	ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΕ ΔΡΟΜΟ	ΑΠΟΧΕΤΕΥΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ
35		Ένα μονοπάτι οδηγούσε από το χώρο της οικίας στο ακρωτήριο.		Είναι ορατά τα θεμέλια της οικίας. Το νότιο άκρο έχει καταστραφεί εντελώς.	Οι χώροι της μοιάζουν με τα τετράγωνα δωμάτια των Οικιών αρ. 33 και 41 ανατολικά του Ηραίου.
36	Το προστώο είναι στρωμένο με μεγάλες επίπεδες λίθινες πλάκες, προσεκτικά τοποθετημένες.				
37					Μοιάζει πολύ με την Οικία αρ. 36. Πιθανόν τα δύο κτίρια έχουν κατασκευαστεί ταυτόχρονα.
38		Πρόσβαση σε δρόμο νότια.		Οι βόρειοι τοίχοι των Οικιών αρ. 38 και 39 συμπίπτουν με το νότιο όριο του τεμένους του ναού. Όλοι οι τοίχοι σχεδόν, είναι κατασκευασμένοι προσεκτικά από χαλίκι.	
39		Πρόσβαση σε δρόμο νότια.		Οι βόρειοι τοίχοι των Οικιών αρ. 38 και 39 συμπίπτουν με το νότιο όριο του τεμένους του ναού.	

Α/Α ΟΙΚΙΑΣ	ΔΑΠΕΔΑ/ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ ΤΟΙΧΩΝ	ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΕ ΔΡΟΜΟ	ΑΠΟΧΕΤΕΥΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ
40		Πρόσβαση σε δρόμο νότια.			Οι Οικίες 38, 39, 40 εμφανίζουν ομοιότητα σχεδιασμού, διάταξης και σκοπού και χρονολογούνται σαφώς την ίδια περίοδο. Οι Οικίες 40, 33 βρίσκονται και οι δύο ανατολικά του Ηραίου και έχουν και οι τρεις ανδρώνα. Παρόμοιος ανδρώνας υπάρχει και στο Εστιατόριο του Ηραίου.
41	Μέσα στο κτίριο βρέθηκε ένα δάπεδο λευκού χρώματος. Πιθανότατα ήταν παρόμοιο με το πήλινο δάπεδο του κτιρίου αρ. 32.	2,53 μ. βόρεια οψιμότερου δρόμου που οδηγούσε από τη Λίμνη Βουλιαγμένη στο Ηραίο.		Νοτιοδυτικά της οικίας απίοσχημη δεξαμενή. Οι τοίχοι της οικίας διαφέρουν κατασκευαστικά από τις οικίες αρ. 32, 33, 38-40. Πάνω από μια θεμελίωση από μικρές λίθους εντός τάφρου σειρά μεγάλων, αδρά λαξευμένων λιθών. Ολόκληρη η ανωδομή αποτελούνταν πιθανόν από λίθους.	Μοιάζει με την Οικία 32 ως προς το δάπεδο. Μοιάζει επίσης με την τυπική διάταξη της κατοικίας του τέλους του πέμπτου αιώνα κοντά στο τείχος Δήμα της Αττικής. Η Οικία Δήμα, αποτελούσε επίσης μια απομονωμένη αγροικία.

Α/Α ΟΙΚΙΑΣ	ΔΑΠΕΔΑ/ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ ΤΟΙΧΩΝ	ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΕ ΔΡΟΜΟ	ΑΠΟΧΕΤΕΥΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ
42	Το δάπεδο είναι λαξευμένο σε σταθερό βράχο. Α. της οικίας δάπεδο από κονίαμα. Ολόκληρο πρέπει να είχε διαστάσεις 1,65 x 1,65μ. αλλά μόνο στην Β.Α. γωνία διατηρούνται οι άκρες. Στο κέντρο του κύκλος διαμέτρου 0,77μ. από μικρά λευκά και σκούρα γκρι βότσαλα μέσα στο κονίαμα.	Βρίσκεται σε οικιστικό ιστό με κανονικό σύστημα δρόμων.			
43	Στο δυτικό άκρο του κτιρίου της οικίας δάπεδο από σκληρό πατημένο χώμα που έχει μαυρίσει από πυρά. Στην ανατολική πλευρά μια μεγάλη περιοχή περίπου τετράγωνη, με μήκος πλευράς 2,60μ. και δάπεδο από κονίαμα λεπτό. Δυτικά αυτού δάπεδο έκτασης 1.72 x 2.00μ. καλύτερης ποιότητας και πιο καλά διατηρημένο.	Βρίσκεται σε οικιστικό ιστό με κανονικό σύστημα δρόμων.		Το λουτρό είναι ένα μοναδικό χαρακτηριστικό του οικισμού. Κατά τη Stoyanovic μπορεί να είναι μέρος της Οικίας αρ. 43, ίσως μια επέκταση της αυλής, αλλά η είσοδος του από δημόσιο χώρο υποδηλώνει ότι πιθανότατα πρόκειται για ξεχωριστή εγκατάσταση.	Λουτήρες με κάθισμα όπως της Ράχης έχουν βρεθεί στην Ολυμπία, βλ. Kunze and Schleif, Olympitabericht IV, 1940 and 1941, 32 ff., figs. 21, 23, 24, pls. 15, 16. Επίσης στη Μοργκαντίνα: Crouch 1984, 357, pl. 46.
44	Ένα σχετικά επίπεδο, κατεργασμένο τμήμα του βράχου σηματοδοτεί την πιθανή στάθμη δαπέδου του δωματίου Α.	Μία πρόσβαση από την αυλή στην Οδό 1 και μια δεύτερη από τη Β.Δ. γωνία του υπογείου.	Στο Δωμάτιο Β αποχέτευση κατά μήκος του ανατολικού τοίχου της οικίας. Πιθανότατα η αποχέτευση συνδεόταν αρχικά με το κανάλι ύδατος της Οδού 1.		

Α/Α ΟΙΚΙΑΣ	ΔΑΠΕΔΑ/ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ ΤΟΙΧΩΝ	ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΕ ΔΡΟΜΟ	ΑΠΟΧΕΤΕΥΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ
45	Η αυλή (Δωμάτιο Γ) στα νοτιοδυτικά έχει εντοπιστεί από τα ερείπια ενός δαπέδου από κονίαμα. Οι κοιλότητες που βρέθηκαν μέσα στο δωμάτιο είναι μέρος της πλήρωσης κάτω από το δάπεδο. Το υπόστρωμα του δαπέδου είναι ακανόνιστο και φαίνεται να ακολουθεί τη φυσική κλίση του λόφου.	Μεταξύ των Οδών 1 και 2.		Στη βορειοανατολική τη νοτιοδυτική γωνία του θαλάμου όπου υψώνεται το υπόστρωμα βράχου δύο περίπου κυκλικές κοιλότητες, ίσως για την τοποθέτηση μικρών πίων ή αμφορέων. Στον ανατολικό τοίχο τέσσερις ακανόνιστες μεγάλες κόγχες. Μια αντίστοιχη στον δυτικό τοίχο. Χρησιμοποιήθηκαν ίσως για την τοποθέτηση ραφιών.	
46	Η επιφάνεια του βράχου στη βορειοδυτική γωνία του δωματίου ίσως σηματοδοτεί το αρχικό επίπεδο του δαπέδου.	Πρόσβαση στην Οδό 3.		Ένα από τα μικρότερα κατασκευές του οικισμού. Η είσοδος από τη νοτιοδυτική γωνία της αυλής. Η αποχέτευση της Οδού 3 διέρχεται εξωτερικά της θύρας.	
47	Επίπεδα τμήματα βράχου. Ένα μέρος του χωμάτινου δαπέδου διατηρήθηκε στα βόρεια τμήματα των δωματίων Α και Β.	Πρόσβαση στην Οδό 3 από το δωμάτιο Α.		Οι λιθόπλινθοι των τοίχων έχουν αφαιρεθεί. Η υποδοχή του άξονα περιστροφής της πόρτας είναι ορατή και η θέση της δείχνει ότι η πόρτα ανοίγει προς τα μέσα. Βόρεια των δωματίων Α και Β ωμόπλινθοι από την ανωδομή.	
48	Μια εξομαλυνθείσα περιοχή βράχου αντιπροσωπεύει το επίπεδο του δαπέδου στο Δωμάτιο Β. Στο δωμάτιο Α σε διάφορα σημεία κατά μήκος της βόρειας και νότιας πλευράς του δωματίου, ο βράχος συμπληρώθηκε με λαξευμένες λίθους για την κατασκευή των τοίχων.	Μεταξύ των Οδών 3 και 4.		Δεν ολοκληρώθηκε η ανασκαφή. Δεν υπάρχουν θύρες σε κανένα από τα δωμάτια νότια της οδού 3, έτσι ώστε είναι δύσκολο να οριστούν με ακρίβεια οι κατοικίες σε αυτήν την περιοχή. Ωμόπλινθοι από την ανωδομή.	

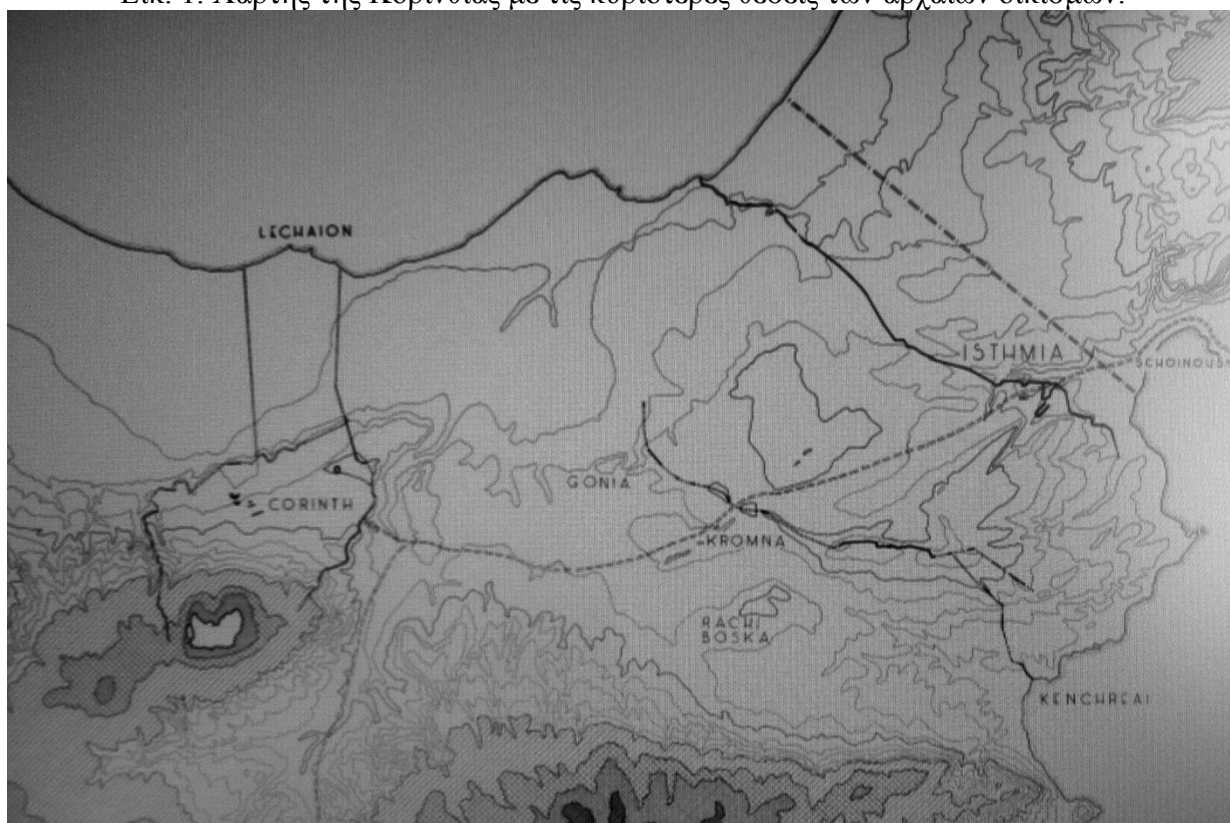
Α/Α ΟΙΚΙΑΣ	ΔΑΠΕΔΑ/ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ ΤΟΙΧΩΝ	ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΕ ΔΡΟΜΟ	ΑΠΟΧΕΤΕΥΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ
49	Δάπεδο ήταν ο λαξευμένος βράχος.	Πρόσβαση από την οδό 4.		Στον δυτικό τοίχο, ακριβώς επάνω από τον λαξευμένο βράχο, υπάρχει μια ρηχή, καμπύλη κόγχη. Στις επιχώσεις βρέθηκαν πλίνθοι από τους τοίχους και κέραμοι από την οροφή.	Παραδείγματα γλυπτού του χεριού έχουν βρεθεί στην περιοχή του ιερού.
50	Δάπεδο ήταν ο λαξευμένος βράχος.	Κοντά στην οδό 4.		Η κλίμακα δίπλα στο κτίριο πιθανόν παρείχε δημόσια πρόσβαση στον οικισμό. Το κτίριο ίσως δεν είναι καθαρά ιδιωτικό. Όλοι οι τοίχοι διαμορφώθηκαν με λάξευση του βράχου. Δάπεδο ήταν ο λαξευμένος βράχος. Η ανασκαφή δεν έχει τελειώσει.	
51	Μέρος του δωματίου Α φέρει δάπεδο σκληρού χώματος, ενώ στο υπόλοιπο υπάρχει απλώς μια επιφάνεια βράχου. Ένα λεπτό στρώμα σκληρού χώματος διατηρήθηκε πάνω από τμήματα της επιφάνειας του βράχου του υπογείου (δωματίου Γ).	Στη διασταύρωση των οδών 4 και 5. Η πρόσβαση στην Οδό 5 γινόταν από το υπόγειο.		Το νοτιοδυτικό τμήμα καταστράφηκε από σύγχρονο λατομείο. Η αίθουσα Γ εντελώς λαξευμένη στο βράχο. Δύο στύλοι στα ανατολικά και δυτικά και ένας κεντρικός στύλος στήριζαν το ξύλινο δάπεδο του ανώτερου δωματίου Β. Στις επιχώσεις βρέθηκαν ωμές πλίνθοι και καμένο χώμα.	
52	Το δάπεδο του δωματίου Β λαξεύτηκε στο βράχο και έχει τη μορφή ενός ακανόνιστου πλέγματος. Η διαφορά μεταξύ αυτής της επιφάνειας και του σχετικά επίπεδου βράχου σε άλλα τμήματα της οικίας υποδηλώνει ότι αυτή η ιδιομορφία ήταν σκόπιμη, για βιοτεχνικούς λόγους. Ανατολικά του δωματίου Α λείψανα δωματίου Γ με δάπεδο από λειασμένο βράχο.	Το δωμάτιο Β είχε πρόσβαση στην Οδό 5 μέσω δύο ανοιγμάτων που χωρίζονταν από μια στήλη σωζόμενου ύψους 0,62 μ., που δημιουργήθηκε με τη λάξευση του βράχου.		Όλοι οι τοίχοι έχουν καταστραφεί, αλλά τα θεμέλια για τον βόρειο τοίχο και μέρος του νότιου τοίχου είναι ορατά. Η ανατολική πλευρά δεν διατηρείται πλέον εξαιτίας της λατομικής δραστηριότητας την περιοχή. Ο βόρειος τοίχος του δωματίου Β σχηματίστηκε κατά κύριο λόγο από βράχο.	

Α/Α ΟΙΚΙΑΣ	ΔΑΠΕΔΑ/ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ ΤΟΙΧΩΝ	ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΕ ΔΡΟΜΟ	ΑΠΟΧΕΤΕΥΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ
53					
54			Στο εσωτερικό υπάρχουν αγωγοί.	Υπόγειος χώρος λαξευμένος στο βράχο στο εσωτερικό.	
55	Τετράγωνος χώρος με δάπεδο από ασβεστοκονίαμα, στο μέσον του οποίου μικρότερος τετράγωνος χώρος στρωμένος με χαλίκια.		Βόρεια εκτείνεται ένας ορθογώνιος χώρος που διασχίζεται από λίθινο αγωγό διανοιγμένο στο βράχο.		
56	Τετράγωνη αυλή με δάπεδο από σκληρό ασβεστοκονίαμα, νότια της οποίας στενόμακρο δωμάτιο με δάπεδο από ασβεστοκονίαμα. Ανατολικά της αυλής με δάπεδο από κονίαμα.			Ωμόπλινθοι στο δάπεδο υποδεικνύουν πλίνθινη ανωδομή.	
57			Αποχετευτικό σύστημα λίθινου αγωγού λαξευμένου στην κιμλιά.	Απιόσχημη δεξαμενή που συνδέεται με τοίχο της οικίας και μικρή δεξαμενή που συνδέεται με αποχετευτικό σύστημα λίθινου αγωγού λαξευμένου στην κιμλιά.	
58		Πρόσβαση σε δρόμο νότια.			
59	Το δάπεδο αποτελείται από βράχο, είτε καλά δουλεμένο είτε με ανώμαλη επιφάνεια. Σε έναν χώρο δάπεδο από υδραυλικό κονίαμα και μικρές πέτρες./ Σε έναν χώρο επίχρισμα στον τοίχο.			Τοίχοι εν μέρει λαξευμένοι στο βράχο και εν μέρει κτιστοί με παροπλίνθους σε β' χρήση. Στο εσωτερικό υπόγεια τετράγωνη δεξαμενή με υδραυλικό κονίαμα, προσιτή με τέσσερα σκαλοπάτια.	

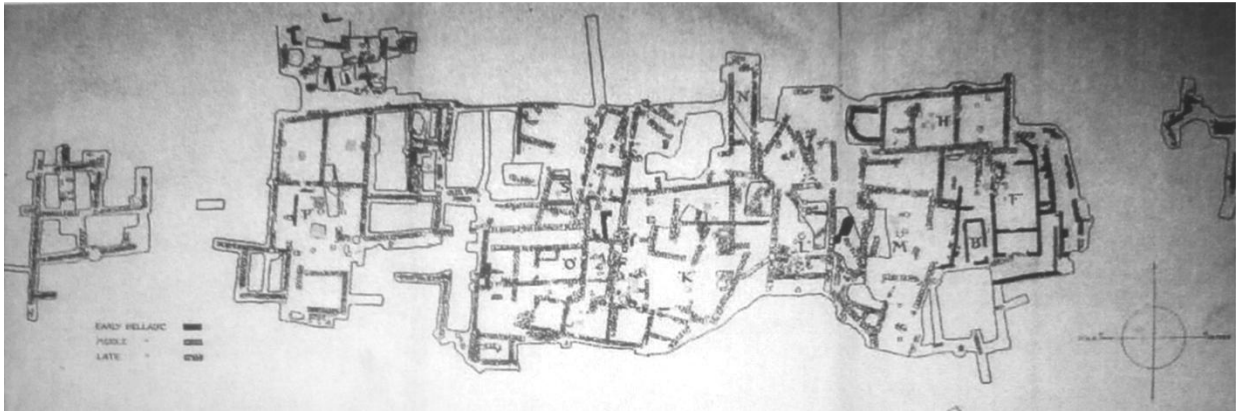
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ ΕΙΚΟΝΕΣ

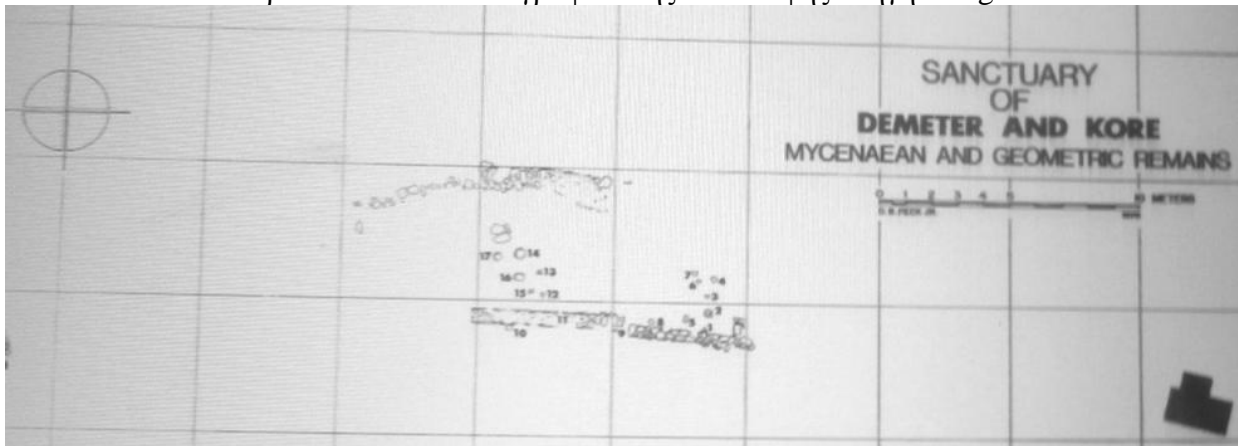
Εικ. 1. Χάρτης της Κορινθίας με τις κυριότερες θέσεις των αρχαίων οικισμών.

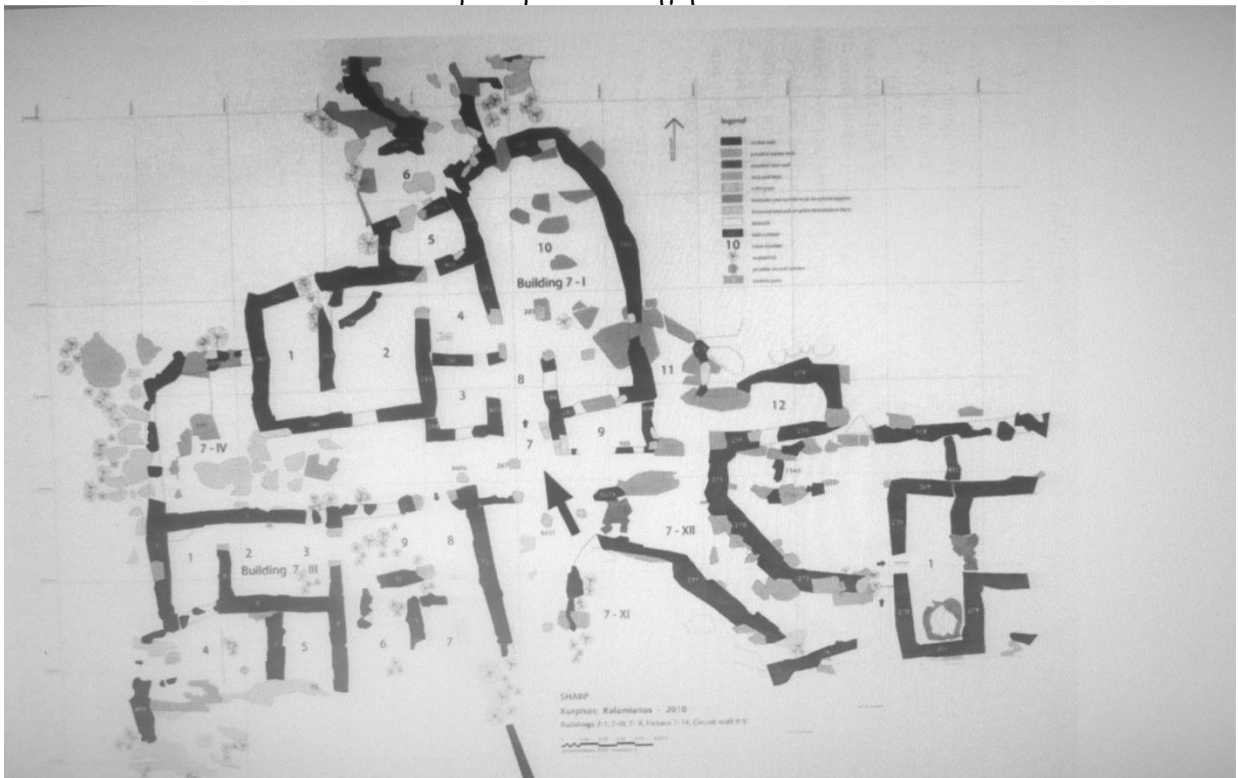
Εικ. 2. Η πόλη της Κορίνθου με τα λιμάνια της, Λέχαιο και Κεγχρεές και τμήμα της ανατολικής επικράτειάς της. Πηγή: Α.Σ.Κ.Σ.Α.

Εικ. 3. Κοράκου. Γενικό τοπογραφικό της ανασκαφής. Πηγή: Blegen 1921.

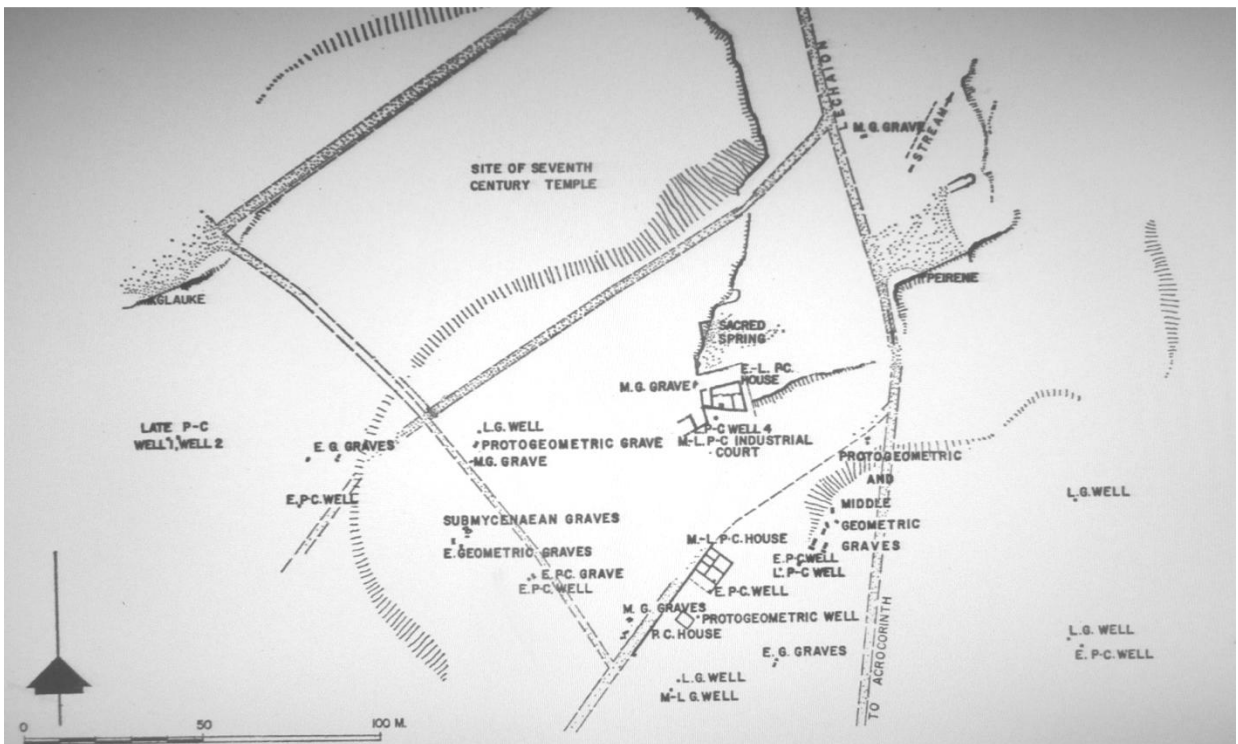
Εικ. 4. Λείψανα μυκηναϊκού αγροκτήματος στον χώρο του ιερού της Δήμητρας και Κόρης βόρεια του Ακροκορίνθου. Πηγή: Rutter 1979.

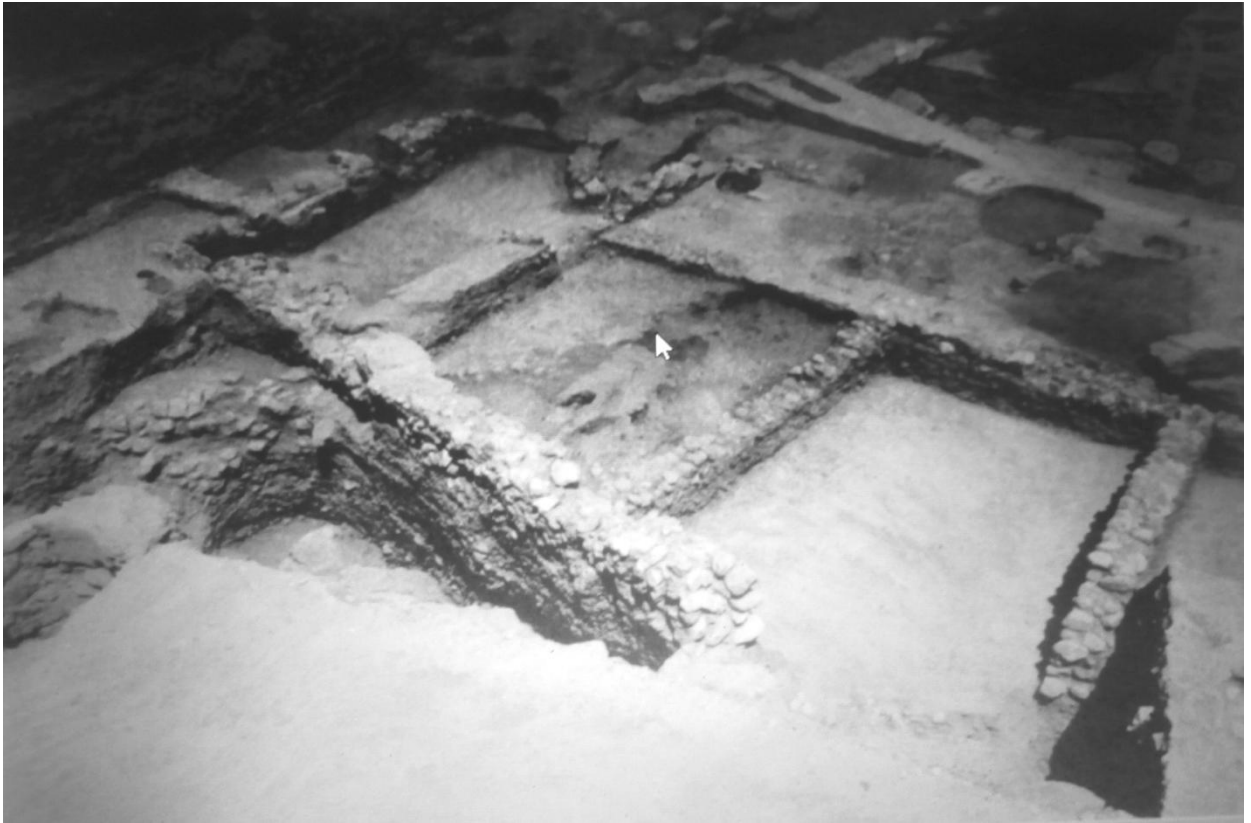
Εικ. 5. Κόρφος Καλαμιανός, Κτιριακό Συγκρότημα 7-I/7-III. Πηγή: Pullen 2013.

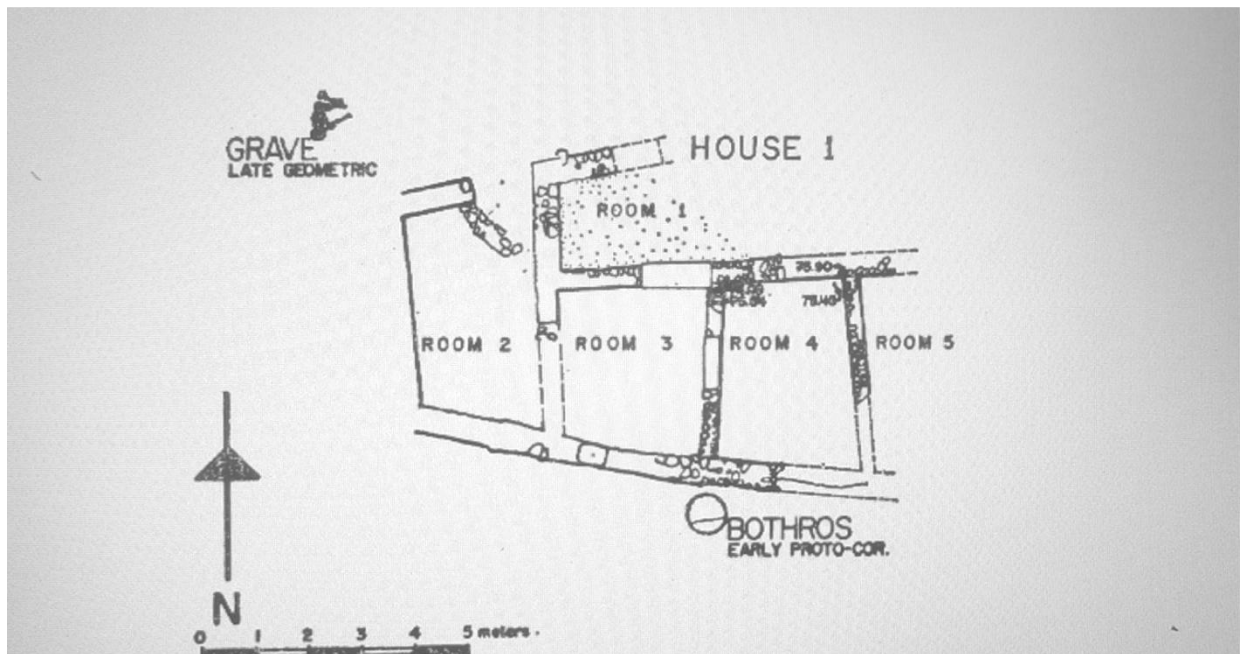
Εικ. 6. Ισθμία. Σχεδιαστική κάτοψη μυκηναϊκής οικίας στο οικόπεδο Μπαλάφα. Πηγή: Balomenou et al. 2015.

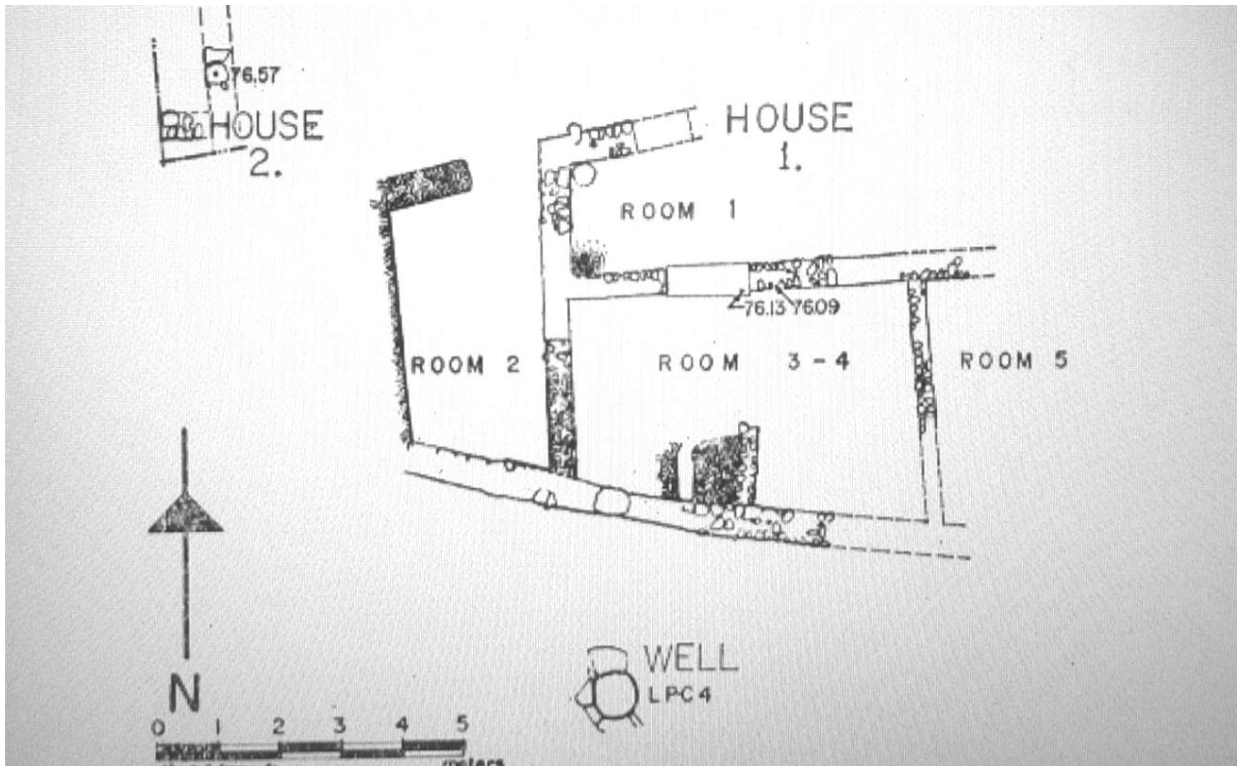
Εικ. 7. Η περιοχή γύρω από το λόφο του ναού του Απόλλωνα, πριν τον 6^ο αι. π.Χ. Τροποποίηση από Williams et al. 1972.

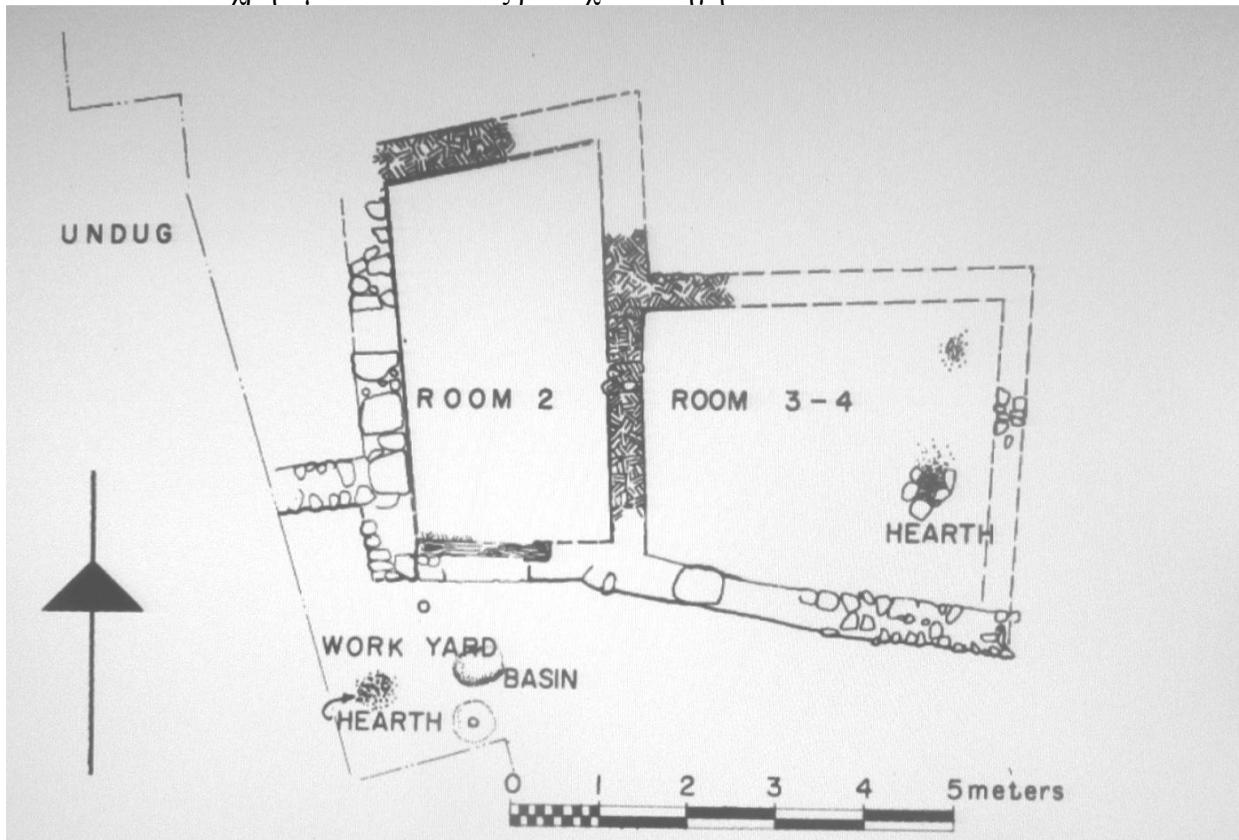
Εικ. 8. Άποψη της πρώιμης πρωτοκορινθιακής Οικίας αρ. 2 από νοτιοανατολικά. Ο νότιος τοίχος είναι γεωμετρικός. Πηγή: Williams et al. 1971.

Εικ. 9. Κάτοψη της πρώιμης πρωτοκορινθιακής οικίας αρ. 2 που αποκαλύφθηκε 12 μέτρα περίπου νότια της Ιεράς Κρήνης. Πηγή: Williams et al. 1971.

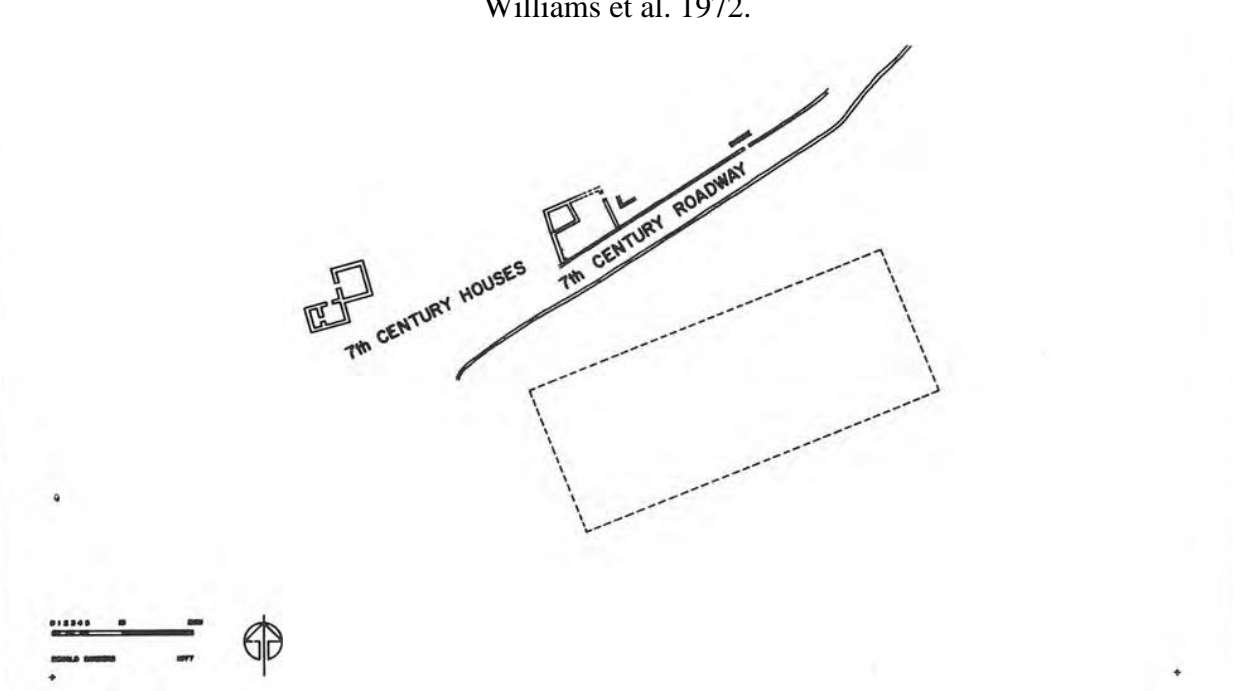
Εικ. 10. Η Β΄ φάση της οικίας αρ. 2 (6ος αι. π.Χ.). Το ενιαίο δωμάτιο νότια πιθανόν χρησιμοποιούνταν ως βιοτεχνία. Πηγή: Williams et al. 1971.

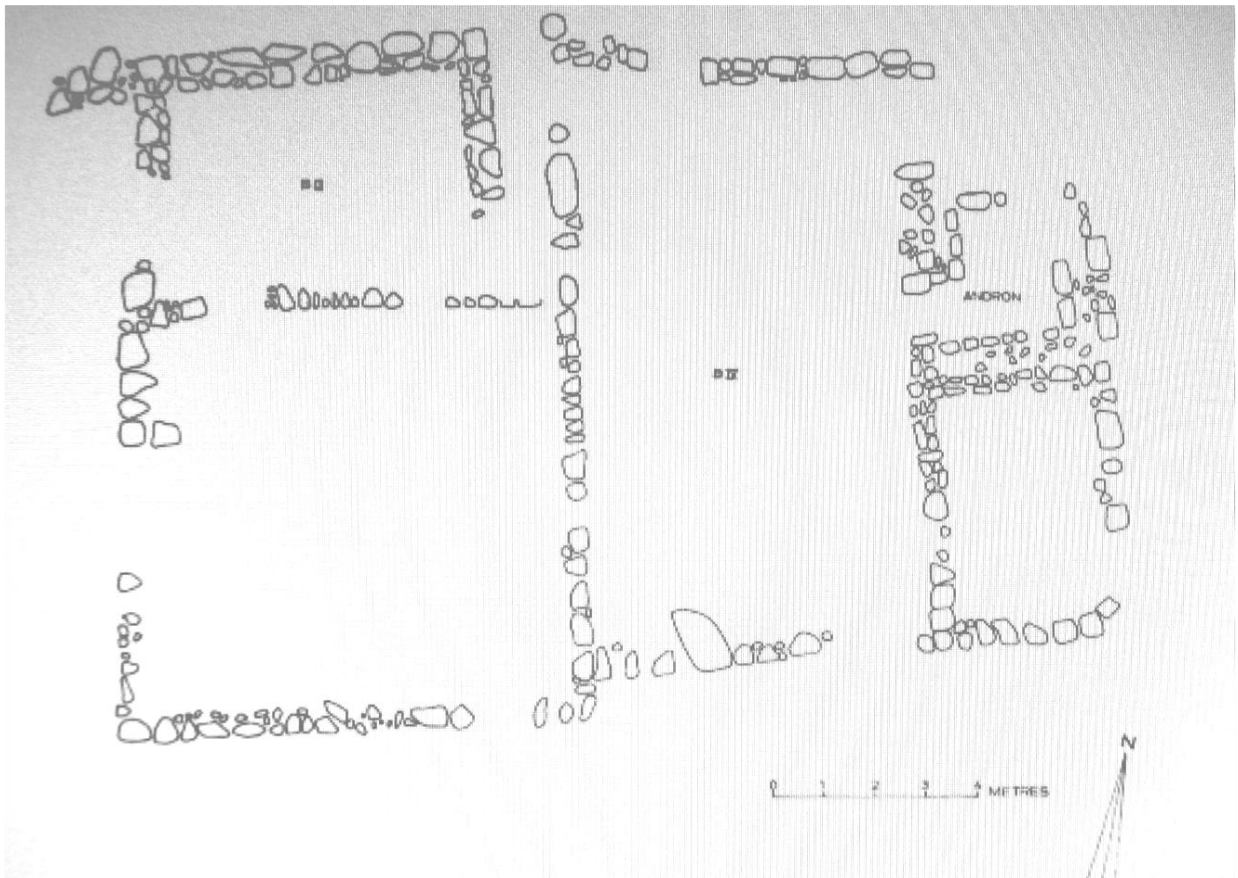
Εικ. 11. Η Γ΄ φάση της οικίας αρ. 2. Το ενιαίο δωμάτιο νότια πιθανόν χρησιμοποιούνταν ως βιοτεχνία. Πηγή: Williams et al. 1971.

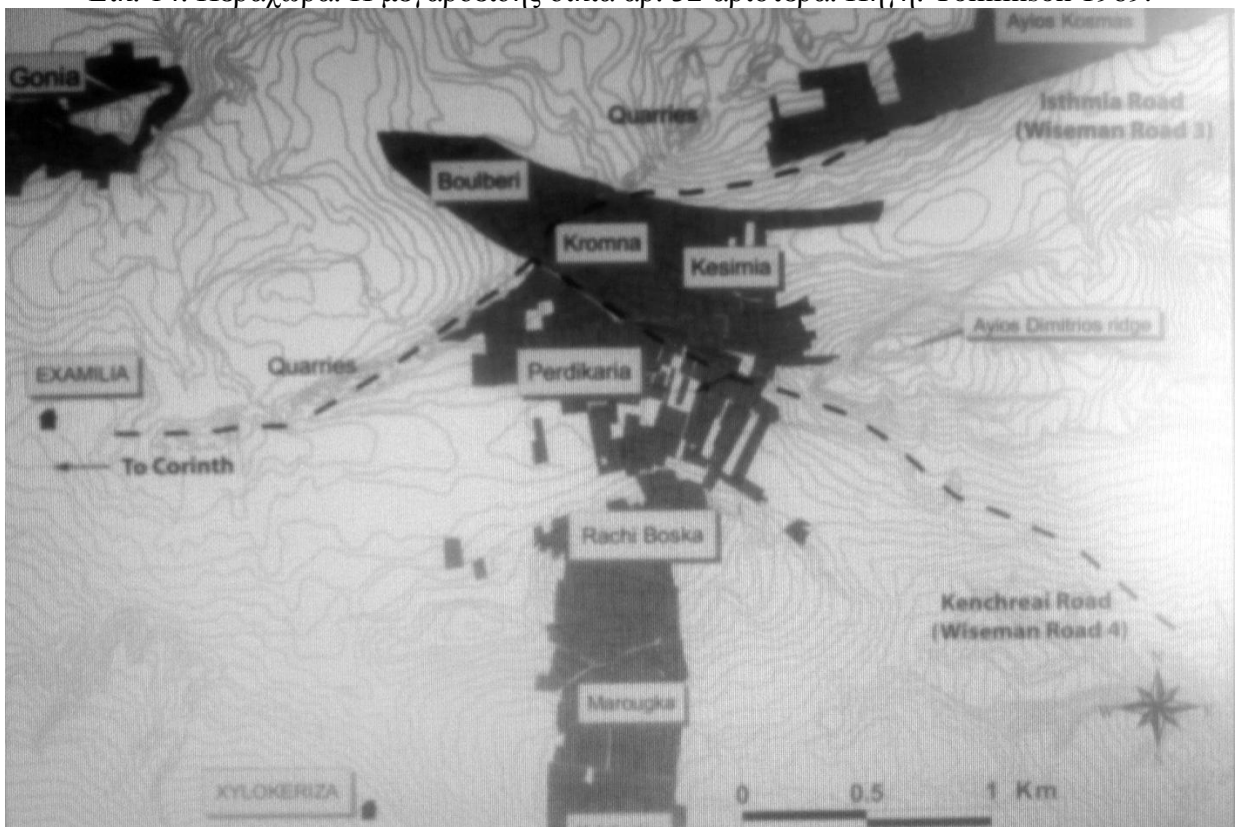
Εικ. 12. Η πρωτοκορινθιακή οικία αρ. 6 (House 2) κάτω από την οικία αρ. 27 (Building II). Πηγή: Williams et al. 1972.

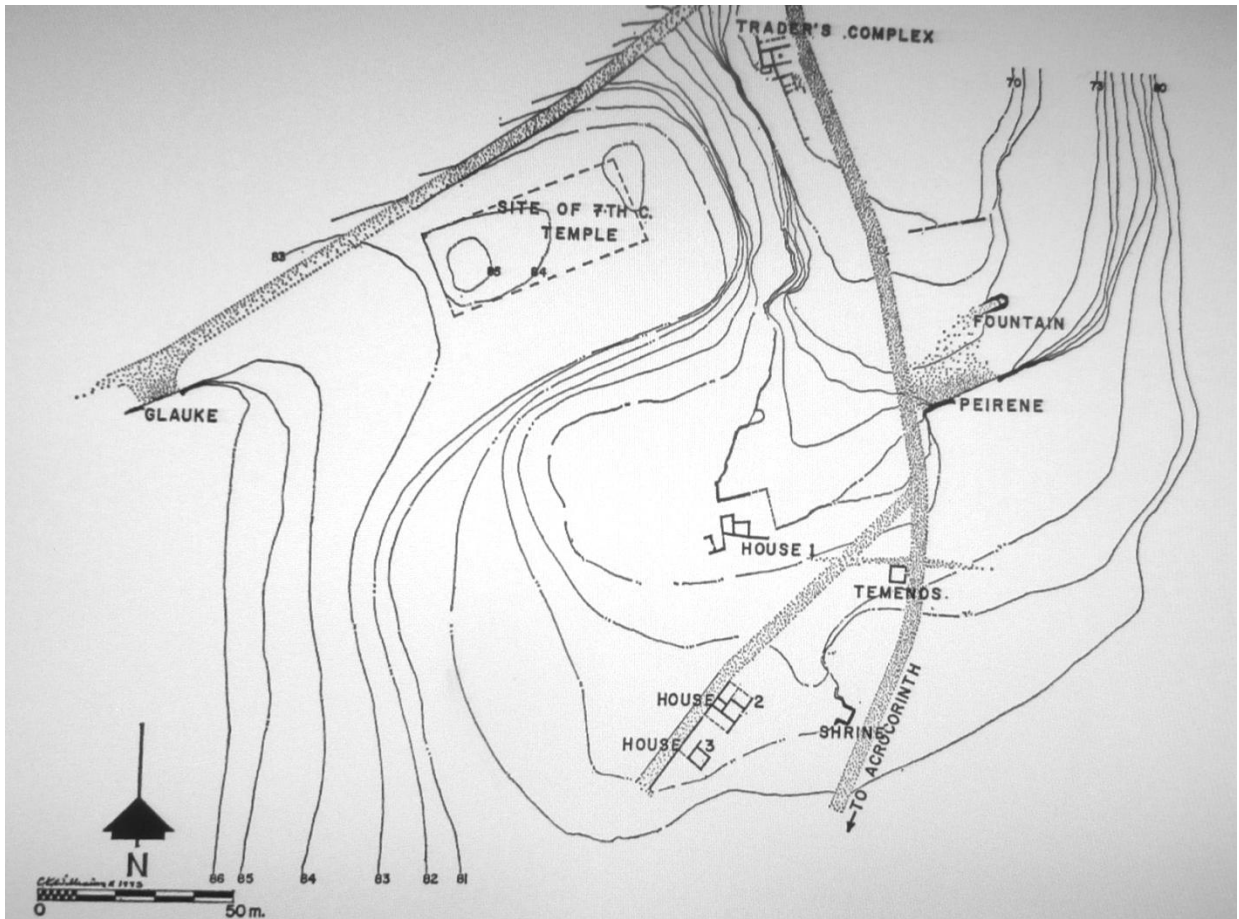
Εικ. 13. Το αρχαϊκό ιερό του ναού του Απόλλωνα στην Αρχαία Κόρινθο με οικίες του 7^{ου} αι. π.Χ. (αρ. 26, 58), στα βόρεια. Πηγή: Robinson 1976.

Εικ. 14. Περαχώρα. Η μεγαροειδής οικία αρ. 32 αριστερά. Πηγή: Tomlinson 1969.

Εικ. 15. Η περιοχή της Κρόμνας. Πηγή: Rife et al. 2006.

Εικ. 16. Το κέντρο της Κορίνθου κατά το πρώτο τέταρτο του 6^{ου} αι. π.Χ. Πηγή: Williams et al., 1974.

17. Το Συγκρότημα του Εμπόρου (*Trader's Complex*, Οικία αρ. 4). Λήψη από Β.Α. Πηγή: Williams et al. 1974.

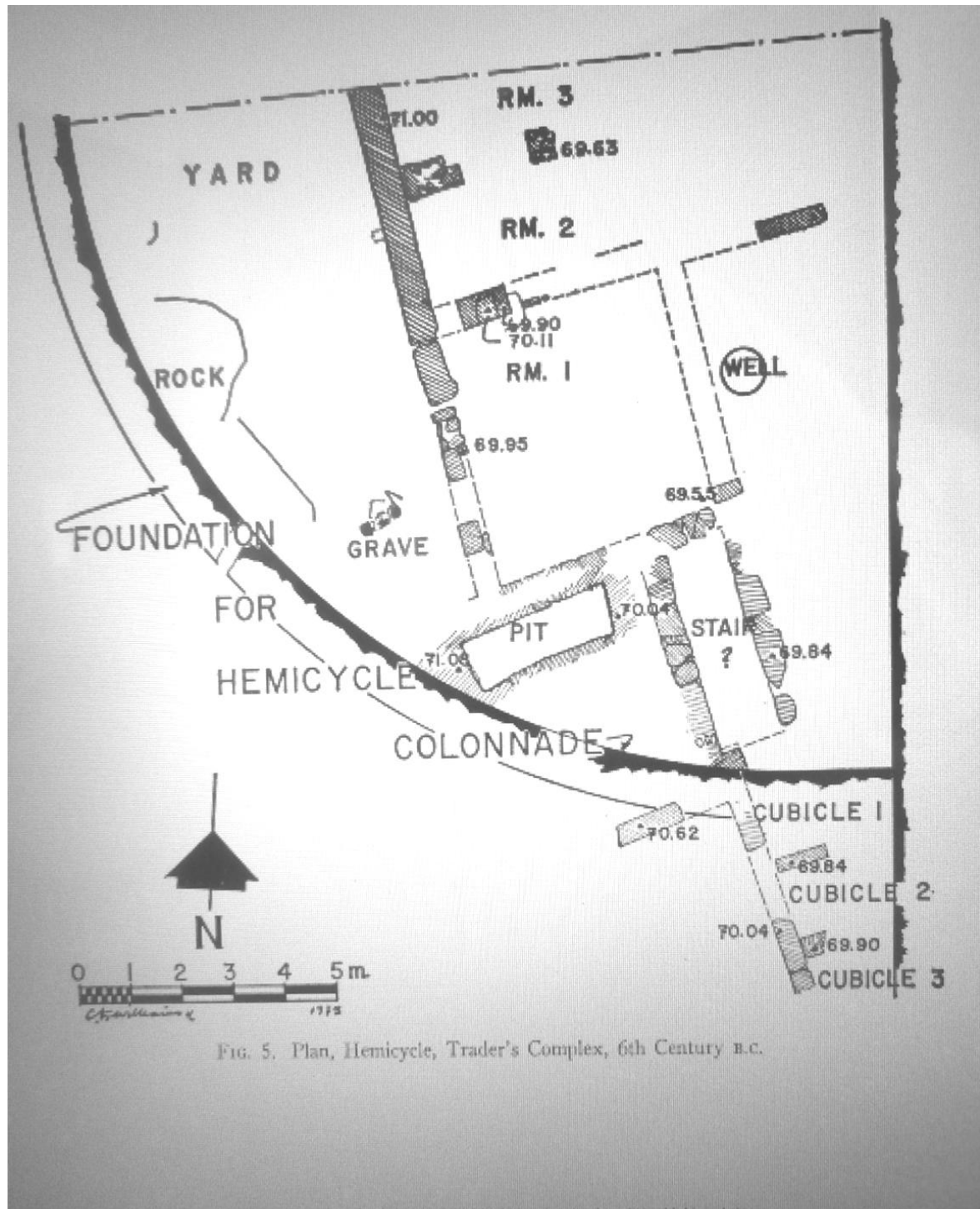
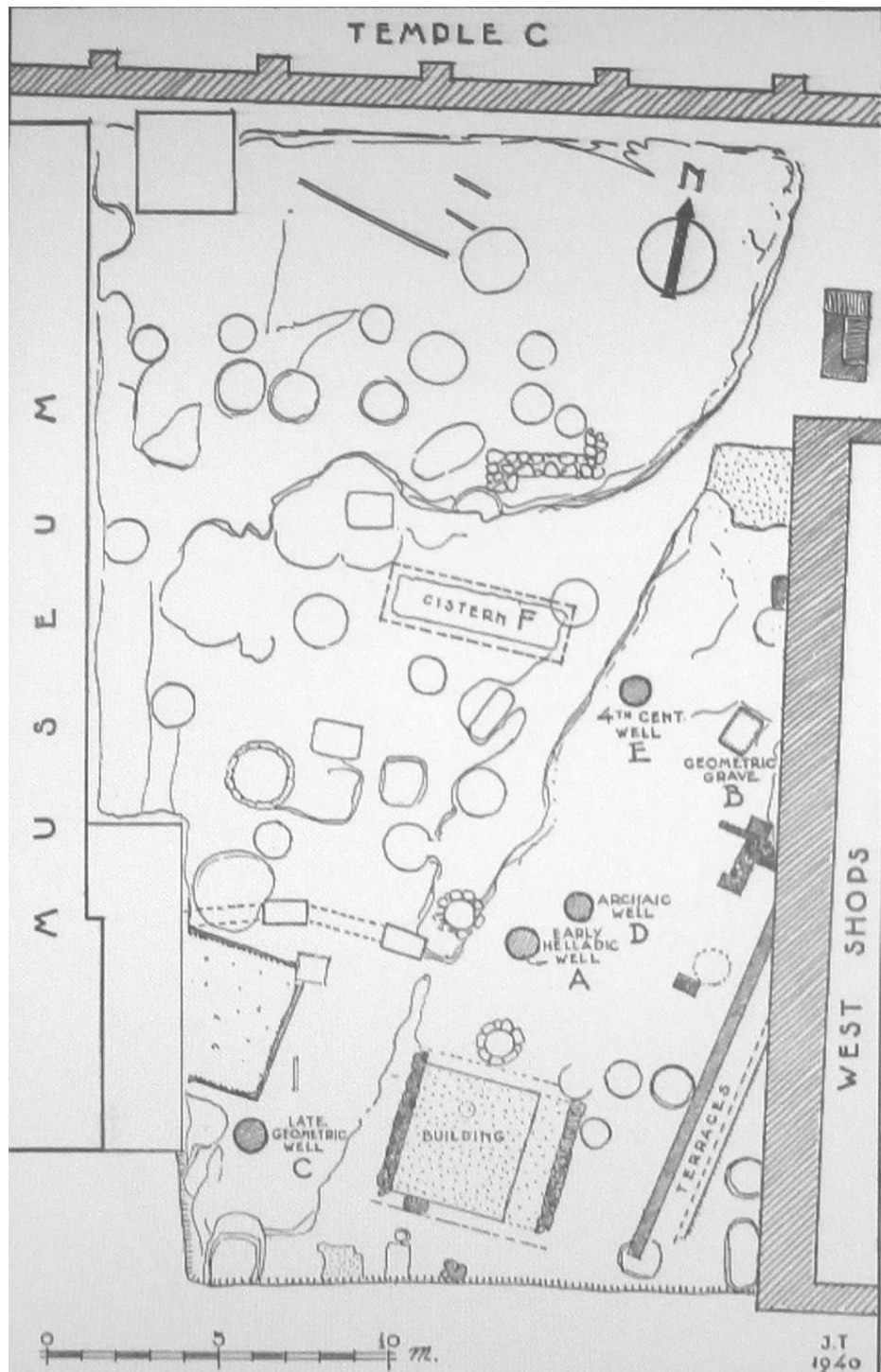

FIG. 5. Plan, Hemicycle, Trader's Complex, 6th Century B.C.

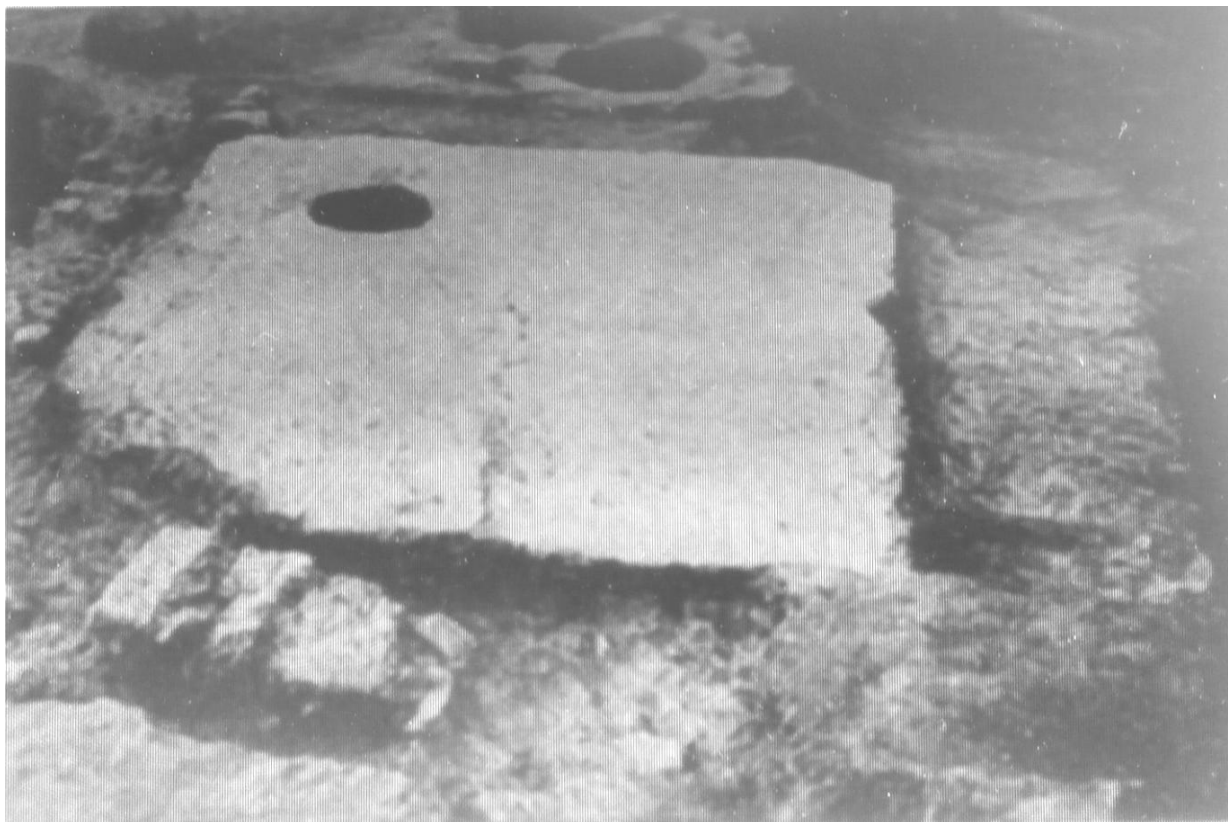
Εικ. 18. Σχεδιαστική κάτοψη της Οικίας αρ. 4 (Traders' Complex. 6^{ος} αι. π.Χ. Το δωμάτιο που φέρει το πηγάδι αποτελεί πιθανότατα την αυλή. Νότια της οικίας διακρίνεται ο λάκκος απ' όπου προέρχονται πολλά όστρακα αμφορέων από πολλές περιοχές. 6^{ος} αι. π.Χ. Πηγή: Williams et al. 1974.

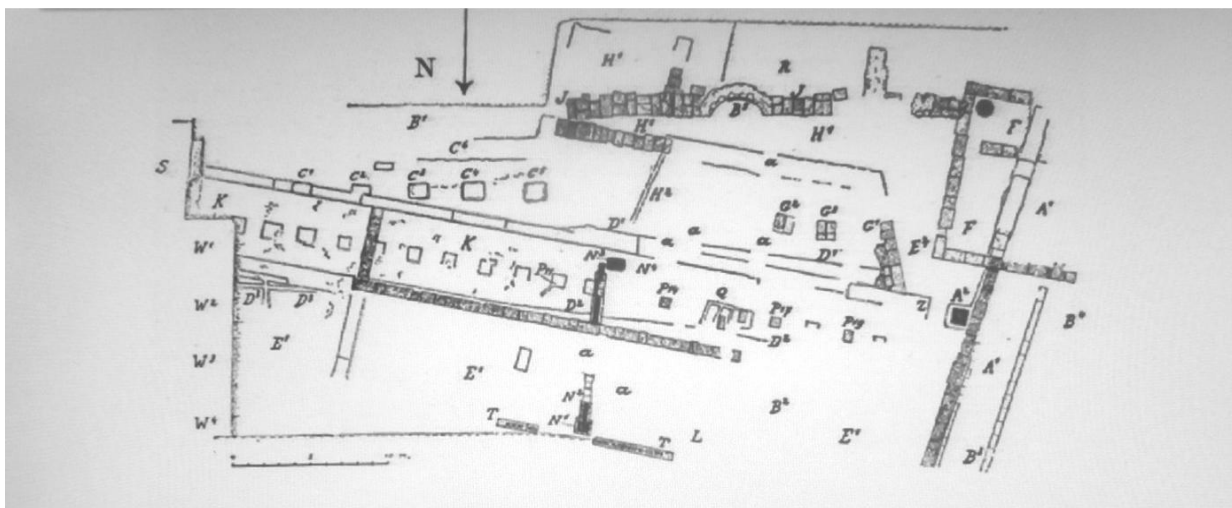
Εικ. 19. Η Δεξαμενή αρ. 21 από Α. Πηγή: Weinberg 1948.

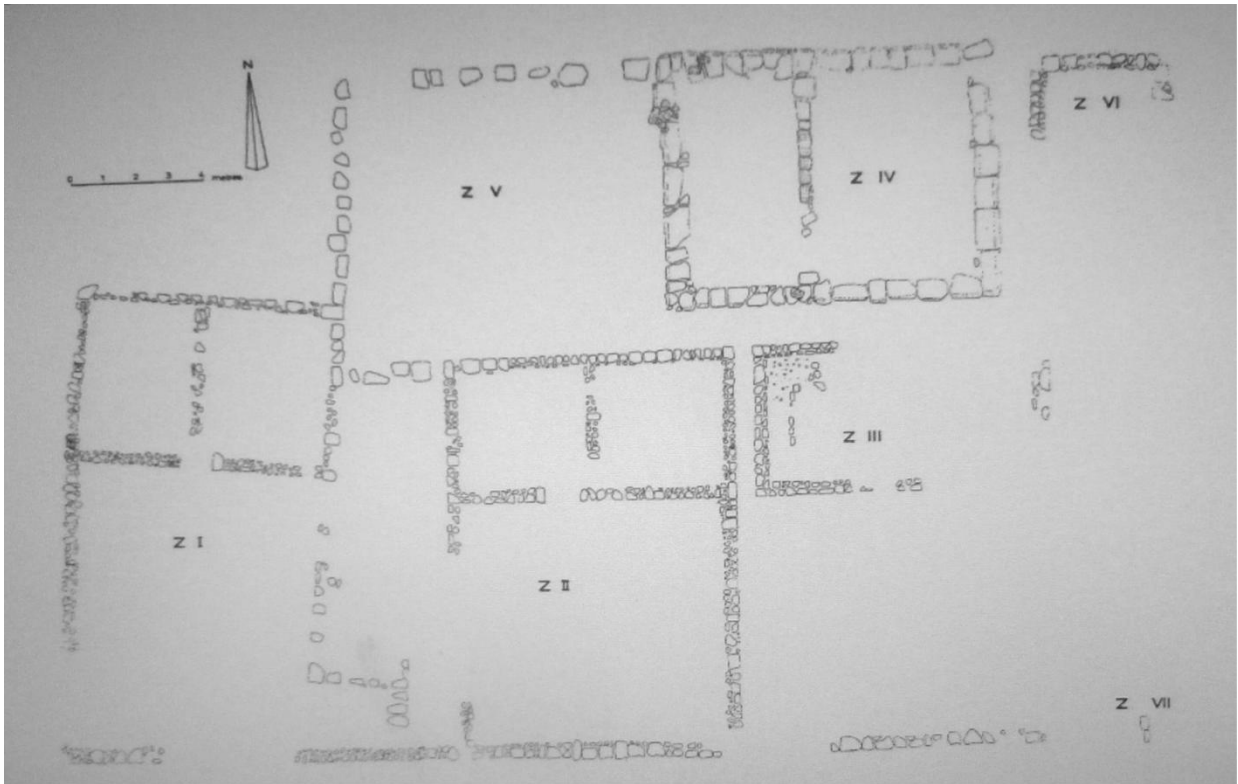
Εικ. 20. Κάτοψη του Δαπέδου αρ. 22 και της Δεξαμενής αρ. 21 (Cistern F) ανατολικά του Αρχαιολογικού Μουσείου της Αρχαίας Κορίνθου. Πηγή: Weinberg 1948.

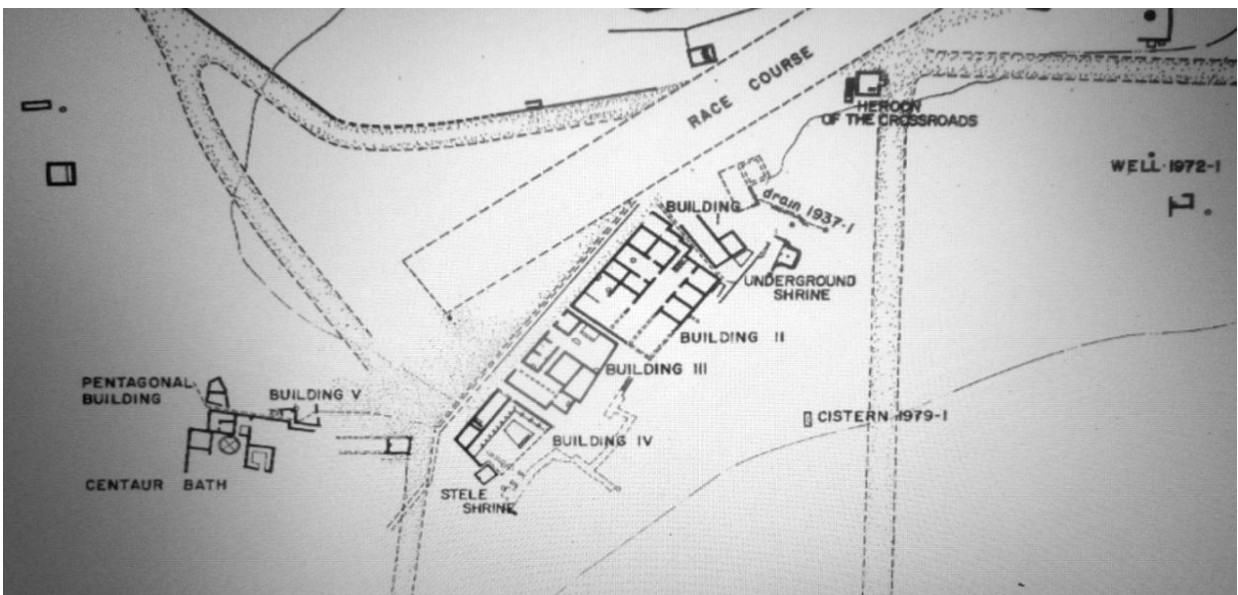
Εικ. 21. Το Δάπεδο αρ. 22 ανατολικά του Αρχαιολογικού Μουσείου της Αρχαίας Κορίνθου. Λήψη από νότια. Πηγή: Weinberg 1948.

Εικ. 22. Η Οικία αρ. 7 (*Building F*) στη Βόρεια Στοά. Πηγή: De Waele 1931.

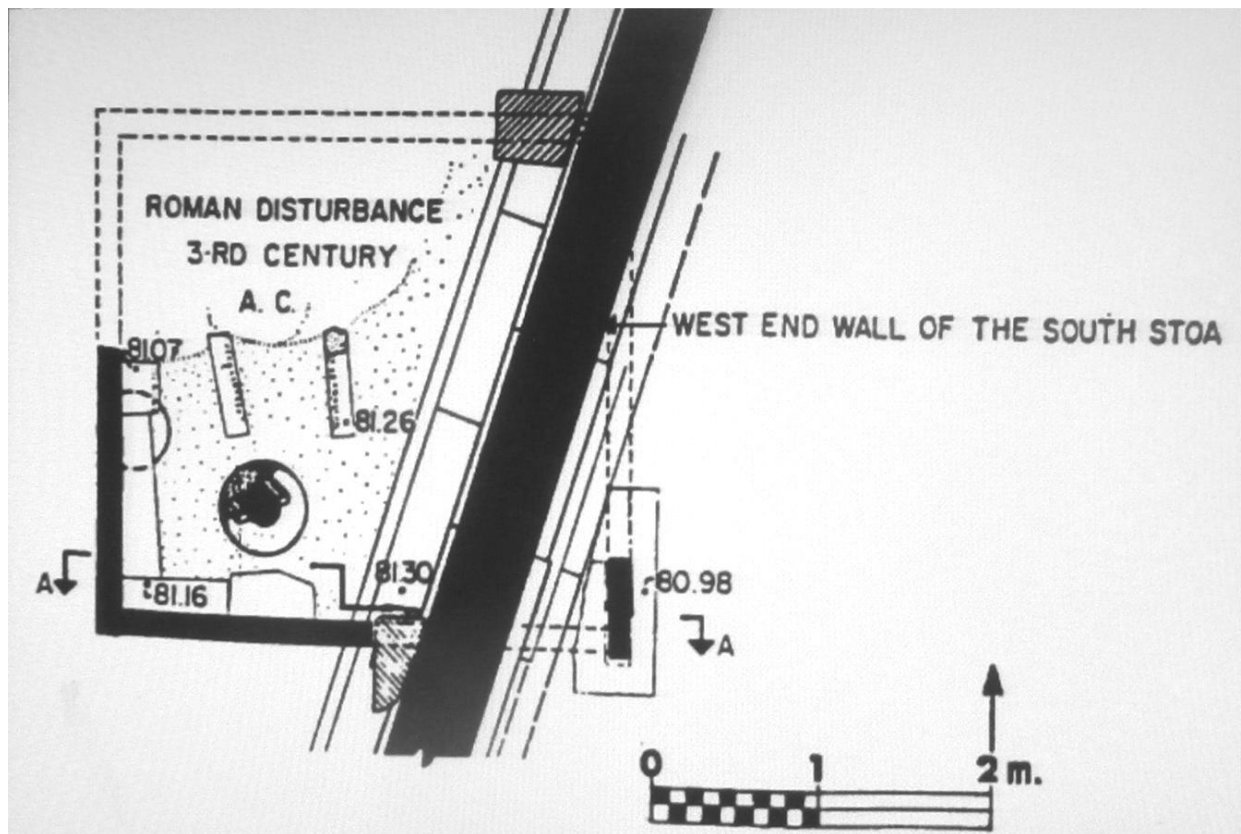
Εικ. 23. Περαχώρα. Οι Οικίες αρ. 38-40 (ZI-ZIII) νότια του λεγόμενου ναού στο πλάτωμα ανατολικά του Ηραίου. Tomlinson 1969.

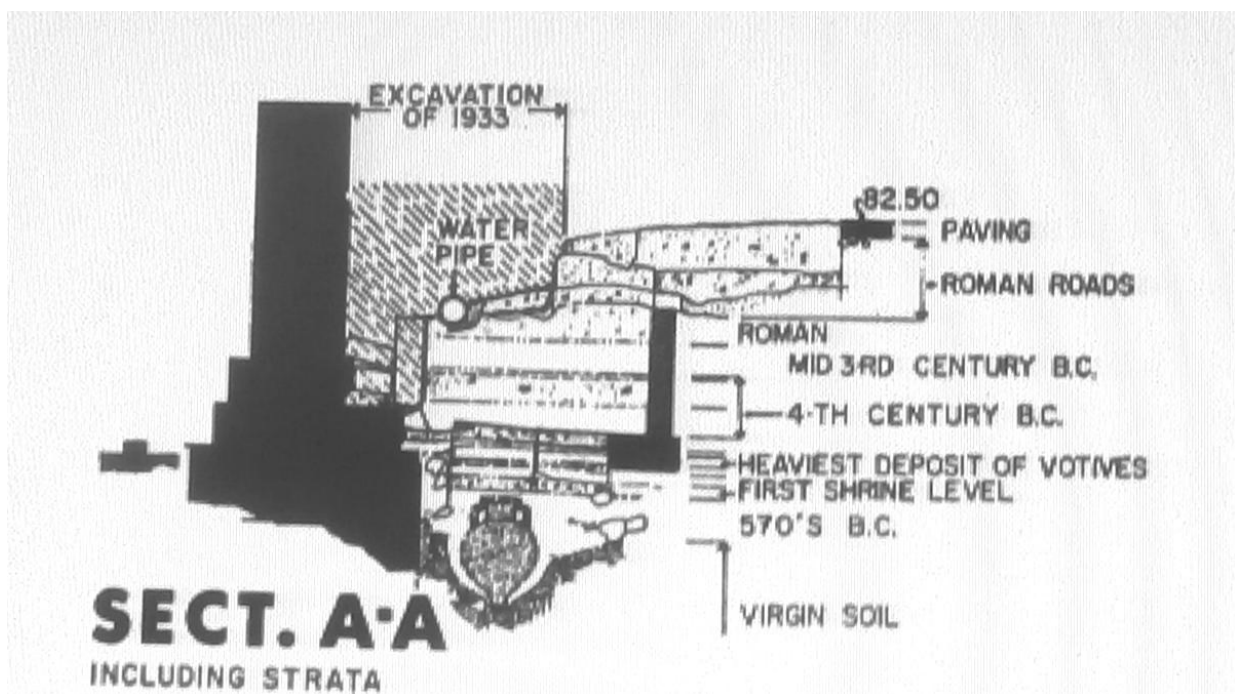
Εικ. 24. Οι οικίες αρ, 12, 27 και 1 σε ευθύγραμμη διάταξη στο νοτιοδυτικό τμήμα της μετέπειτα Ρωμαϊκής Αγοράς. Πηγή: Williams 1980.

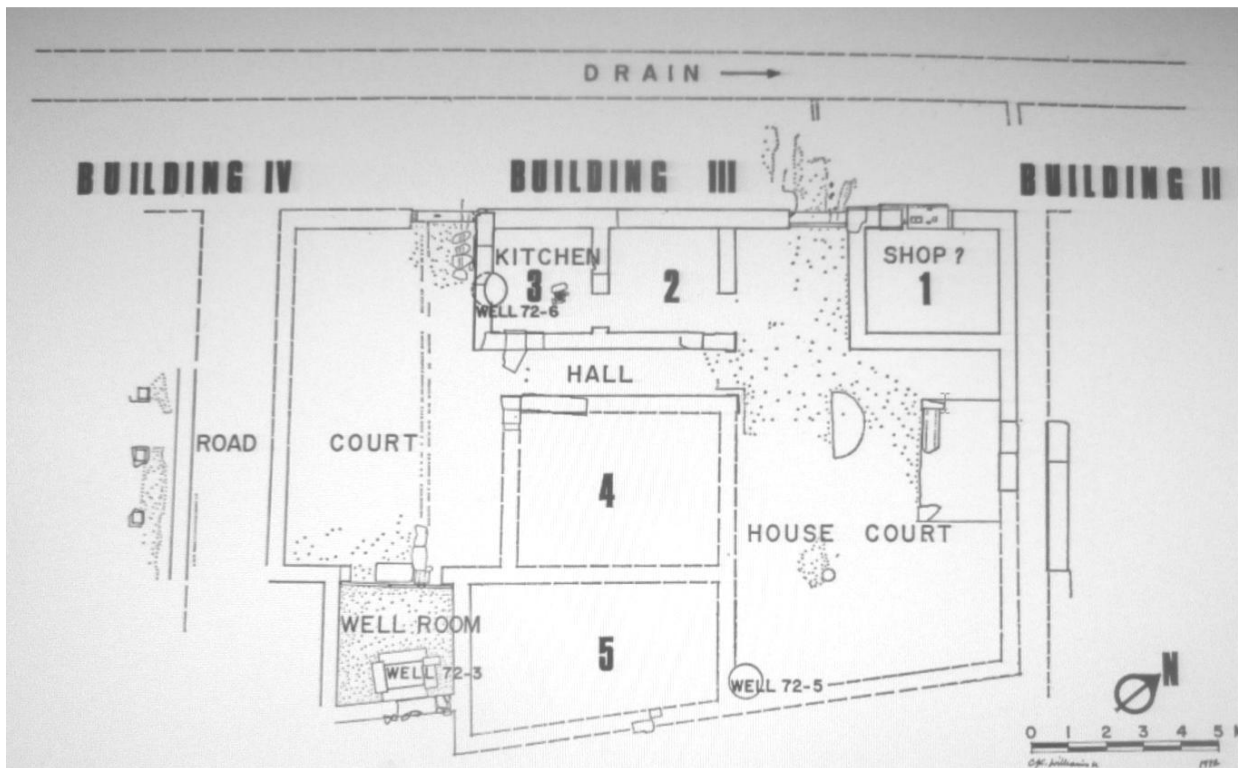
Εικ. 25. Το τμήμα της αποθήκης της οικίας αρ. 13 κάτω από το Ιερό της Στήλης. Πηγή: Williams 1981a.

Εικ. 26. Λείψανα της οικίας αρ. 13, κάτω από το «Ιερό της Στήλης». Κάτοψη. Η Νότια Στοά εγκαταστάθηκε πάνω από οικίες. Το Ιερό της Στήλης βρίσκεται κάτω από το νοτιοδυτικό άκρο της Στοάς. Πηγή: Williams 1978.

Εικ. 27. Λείψανα της οικίας αρ. 13, κάτω από το «Ιερό της Στήλης». Σχεδιαστική τομή. Πηγή: Williams 1978.

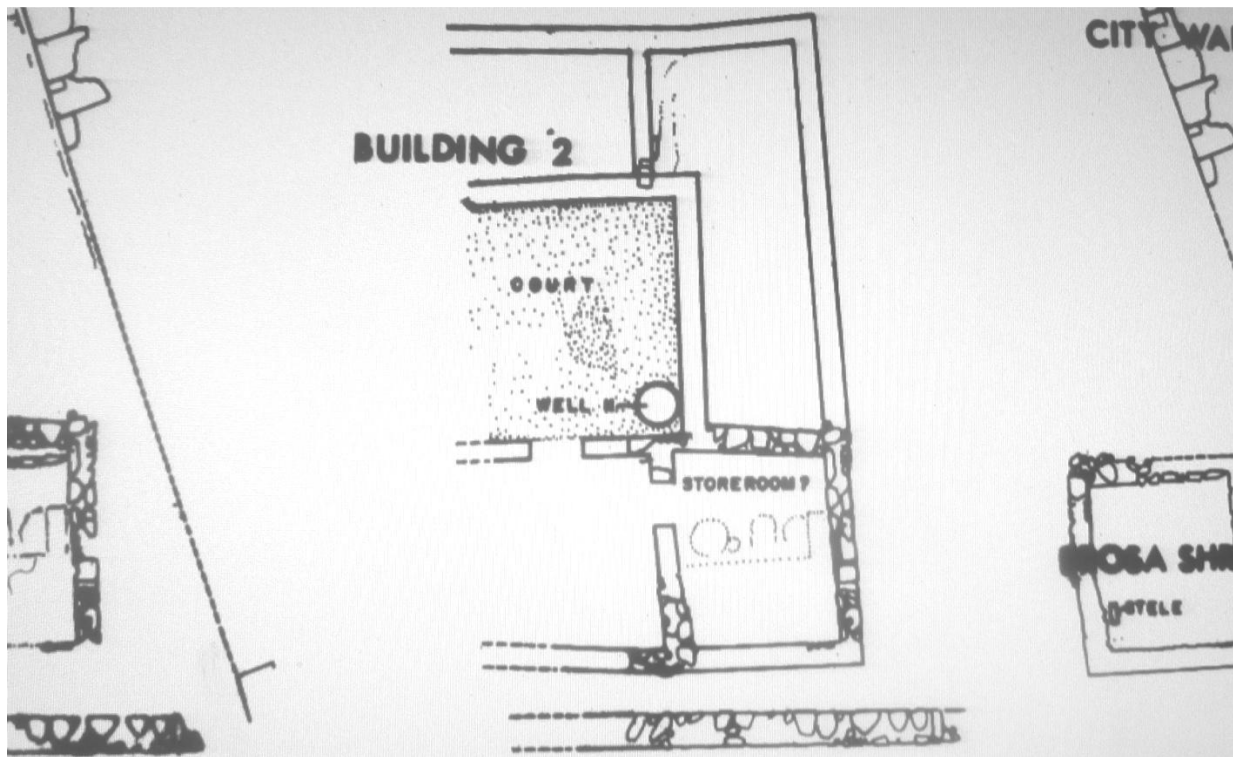
Εικ. 28. Κάτοψη της οικίας αρ. 1 (κτίριο III --*Building III*- ή *Ταβέρνα της Αφροδίτης*). Πηγή: Williams 1973.

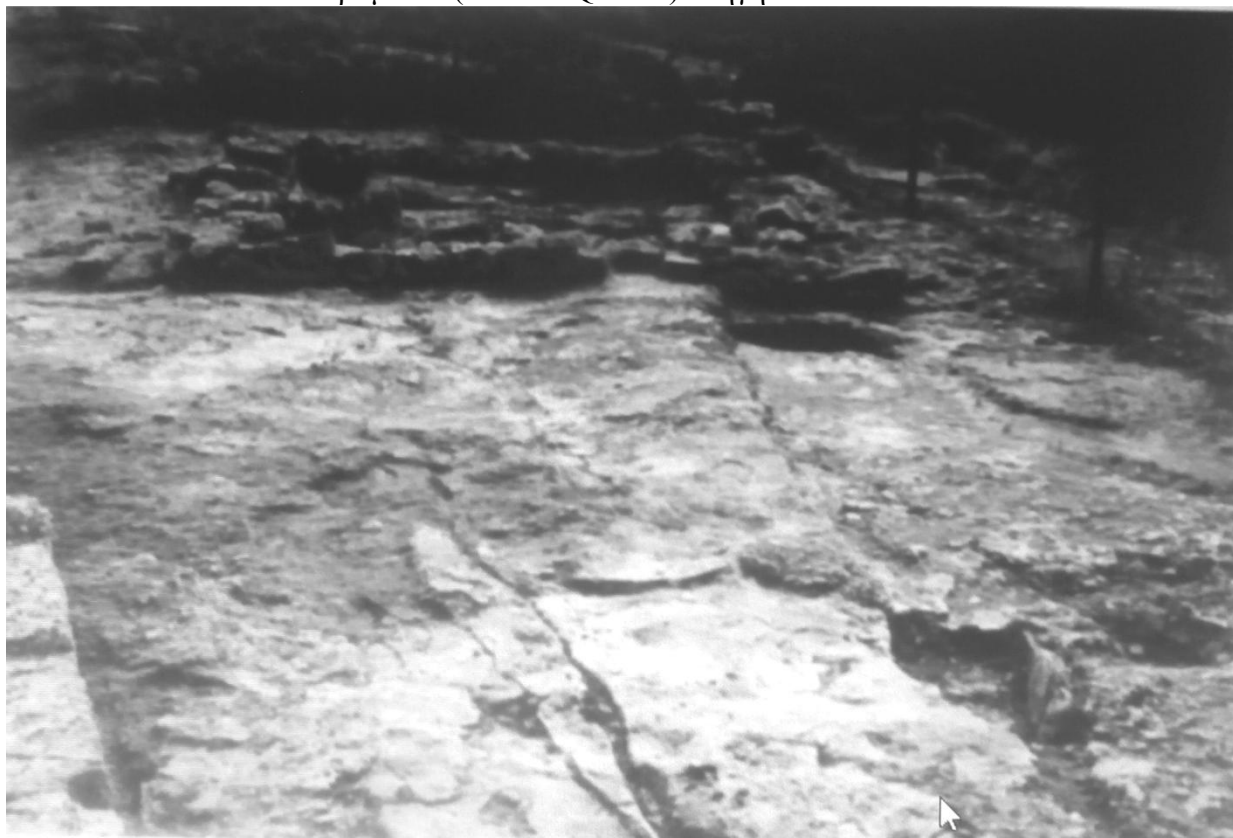
Εικ. 29. Οικία αρ. 1 (*Building III*). Το δωμάτιο με το πηγάδι. Λήψη από ανατολικά. Πηγή: Williams 1973.

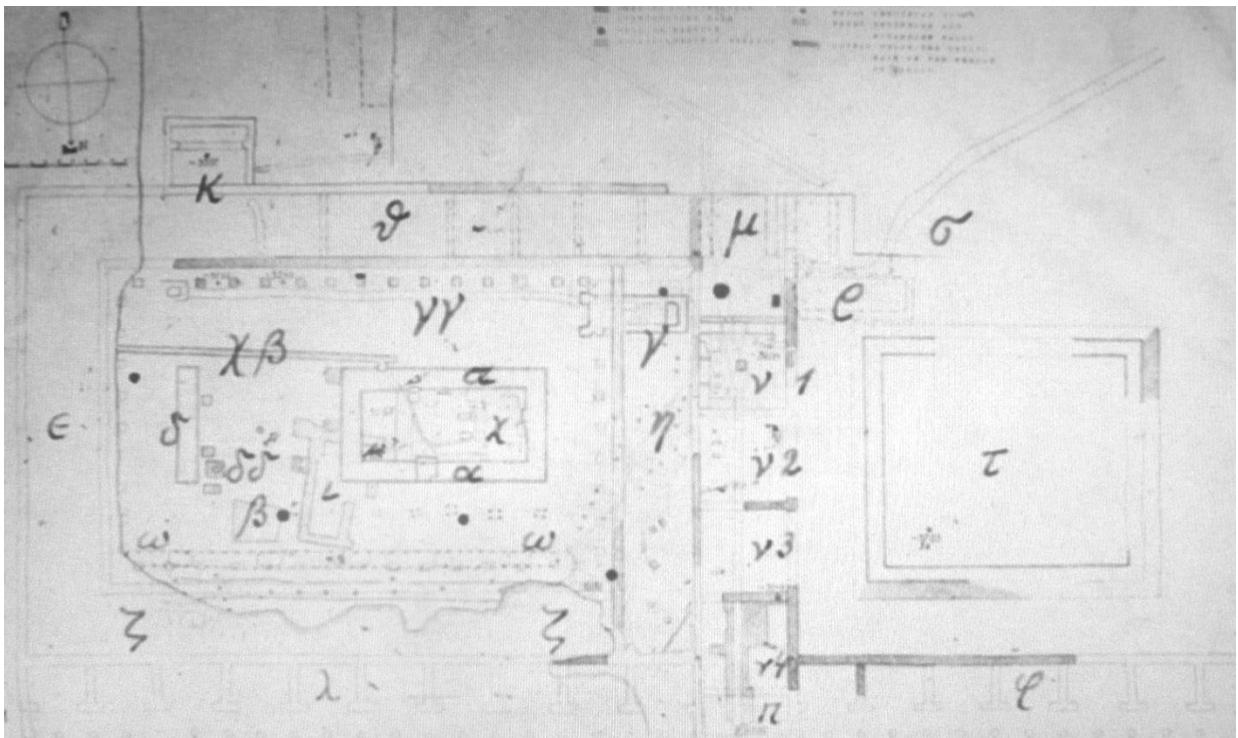
Εικ. 30. Η Οικία αρ. 1 (Building III) κάτω από την κιονοστοιχία της Νοτίου Στοάς, με τμήμα της οικίας αρ. 12 (Building IV) μπροστά, από δυτικά. Πηγή: Williams 1973.

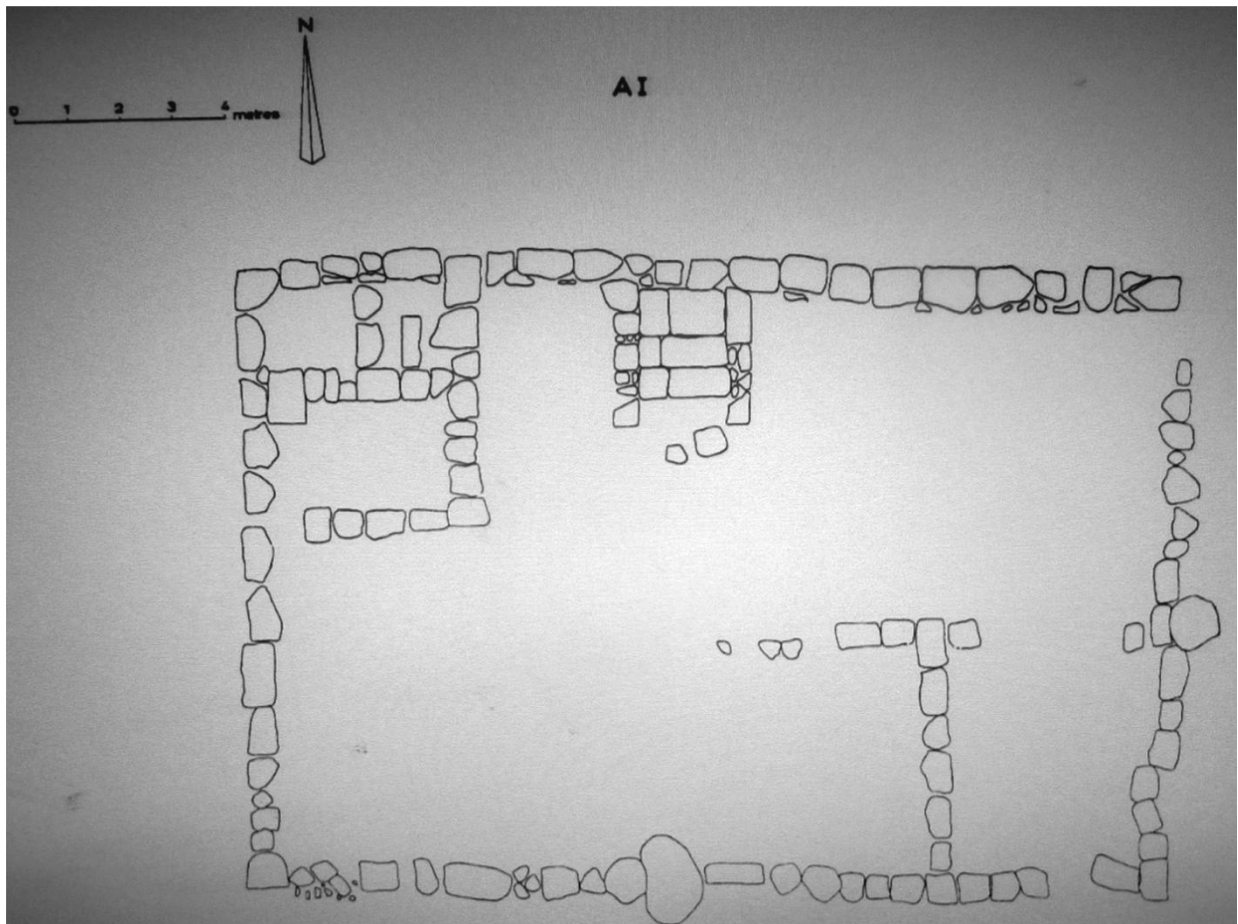
Εικ. 31. Τα λείψανα της οικίας αρ. 16 κάτω από το ιερό της Έρωσας (Erosa Shrine) στη Συνοικία των Κεραμέων (Potters' Quarter). Πηγή: Williams 1981a.

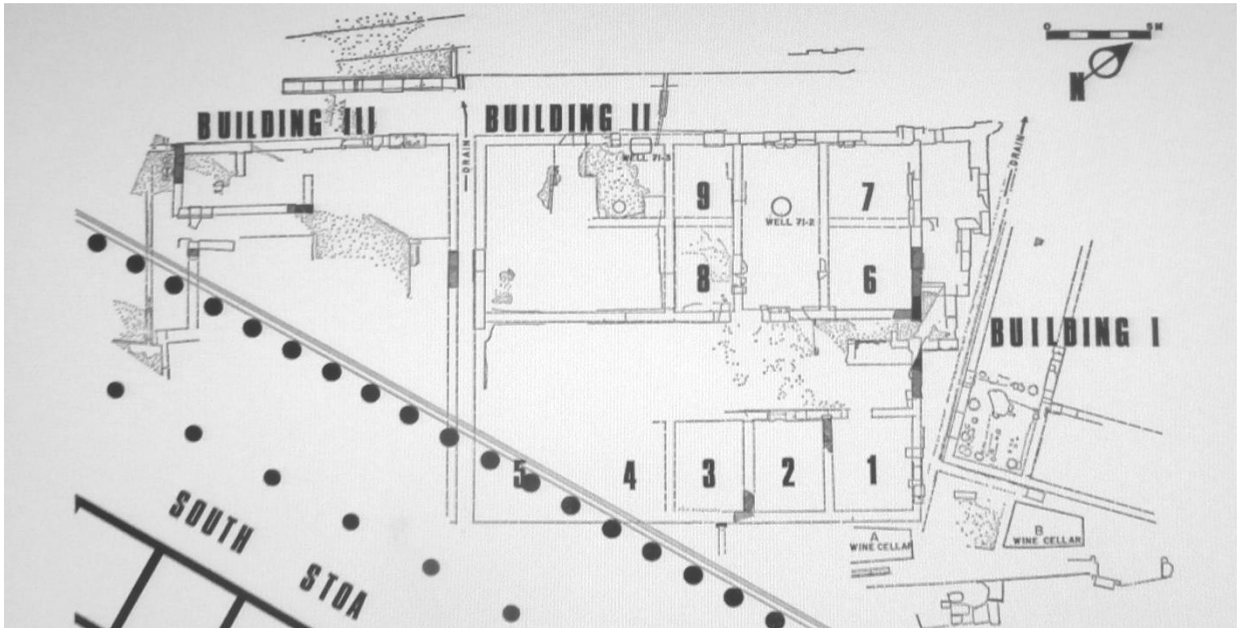
Εικ. 32. Τα λείψανα της οικίας αρ. 16 κάτω από το ιερό της Έρωσας (Erosa Shrine) στη Συνοικία των Κεραμέων (Potters' Quarter). Λήψη από βόρεια. Πηγή: Williams 1981a.

Εικ. 33. Κάποιες λαξεύσεις στο βράχο ανατολικά του πρώιμου ιερού του Ασκληπιείου στην Κόρινθο (αρ. 19, βλ. σημείο αρ. 1) δεν έχει εξακριβωθεί εάν συνιστούν λείψανα οικίας. Πηγή: De Waele 1933.

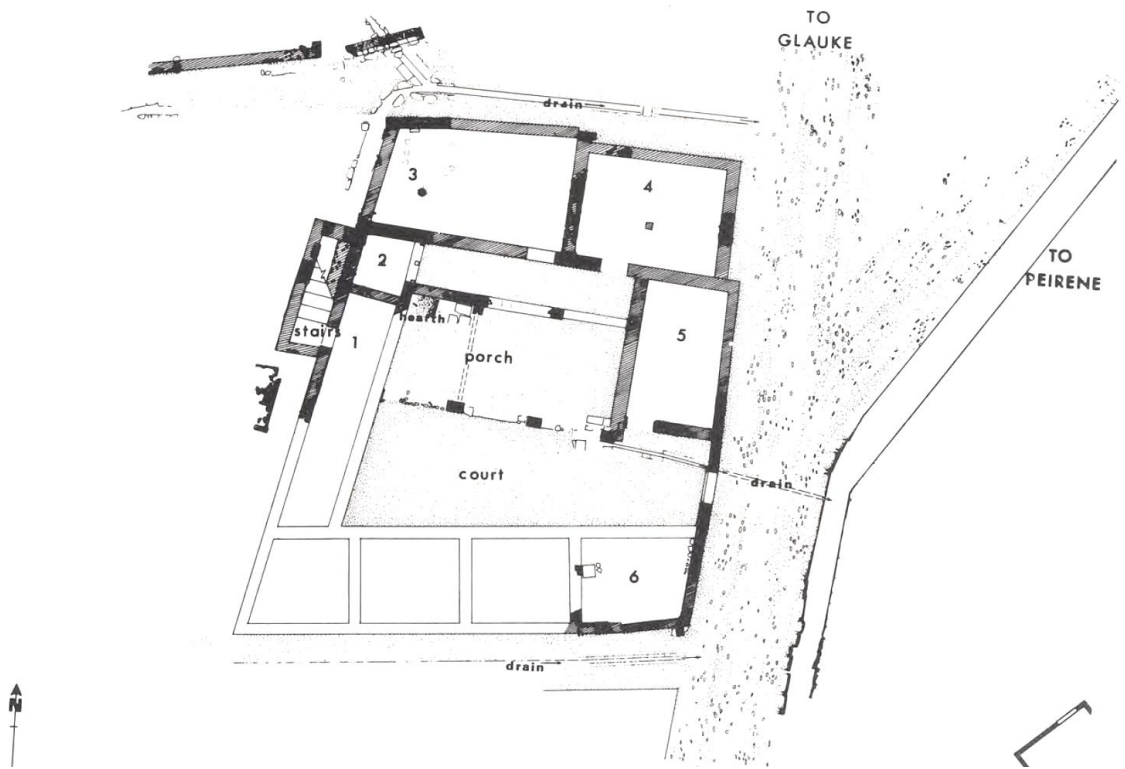
Εικ. 34. Περαχώρα. Οικία αρ. 36 (AI). Οι τοίχοι είναι σχετικά ευθείς. 5^{ος} αι. π.Χ. Πηγή: Tomlinson 1969.

Εικ. 35. Το κτίριο αρ. 27 (*Building II*,) συνιστά μια μεγάλης έκτασης οικία με περίπλοκο χαρακτήρα. Πηγή: Williams et al. 1972.

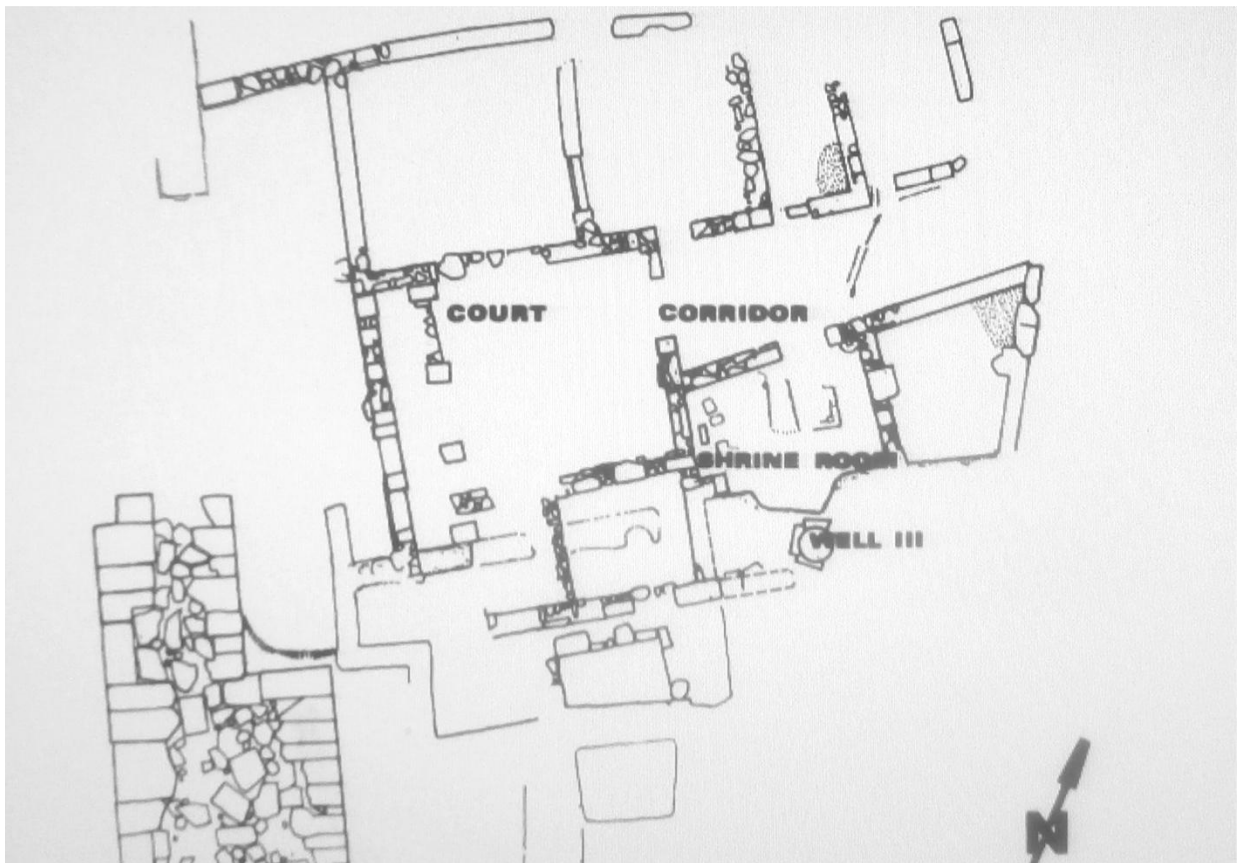

Εικ. 36. Το κτίριο αρ. 27 (*Building II*,) από Ν.Δ. Πηγή: Williams et al. 1972.

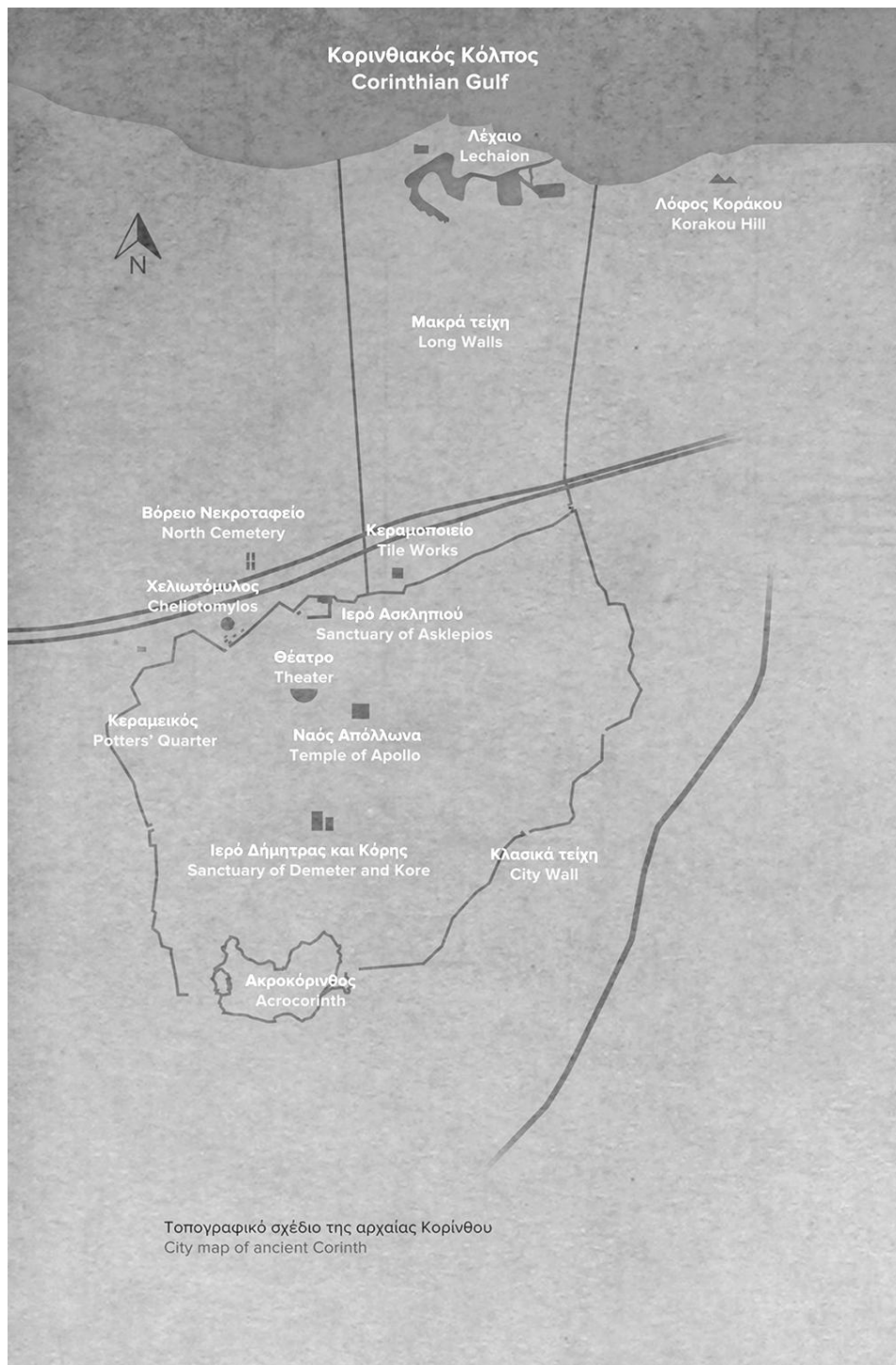

Εικ.

37. Η οικία αρ. 10 (Οικία των Καρχηδονιακών Αμφορέων). Πηγή: Williams 1979.

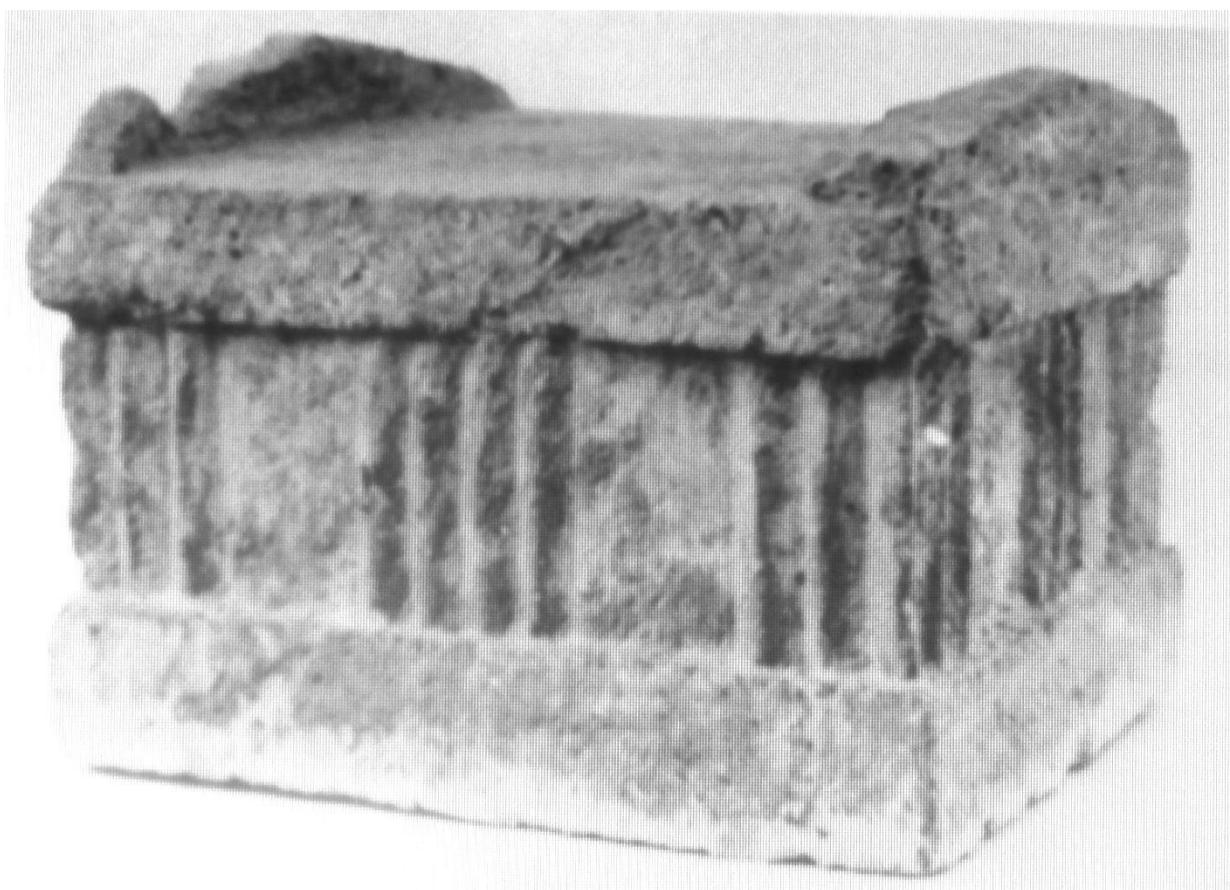
Εικ. 38. Κάτοψη της Οικίας αρ. 17 του (Κεραμοποιείου, *Potters' Quarter*) νότια του Ιερού της Στήλης. Πηγή: Williams 1981a.

Εικ. 39. Η πόλη της Κορίνθου με το τείχος. Δυτικά διακρίνεται ο Κεραμεικός. Πηγή: Ιστοσελίδα του Αρχαιολογικού Μουσείου της Αρχαίας Κορίνθου της ΕΦ.Α.ΚΟΡ. <https://www.corinth-museum.gr>

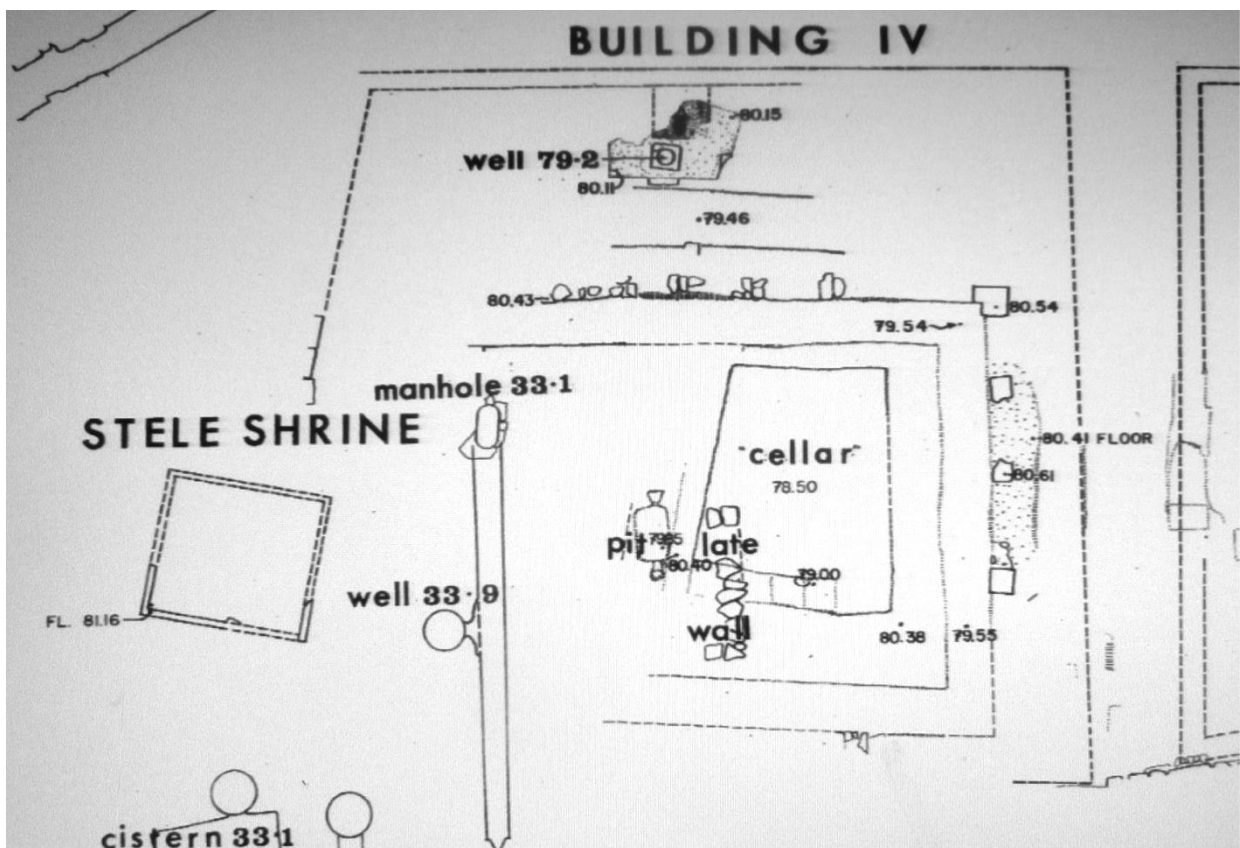
Εικ. 40. Ο χώρος λατρείας του Κεραμοποιείου, από ανατολικά. Πηγή: Williams 1981.

Εικ. 41. Ο Βωμός ΚΑ-16 από πορόλιθο από το Κεραμοποιείο. Πηγή: Williams 1981a.

Εικ. 42. Αρχαία Κόρινθος. Βοτσαλωτό Ψηφιδωτό με παράσταση δύο γρυπών που επιτίθενται σε άλογο (αρ. 20). Περίπου 400 π.Χ. Πηγή: Weinberg 1946.

Εικ. 43. Η οικία αρ. 12. Πρώιμος 4^{ος} αι. π.Χ. Το όρυγμα περιφερειακά του κελαριού πιθανόν αποτελούσε τη θεμελίωση περιστυλίου. Πηγή: Williams 1980.

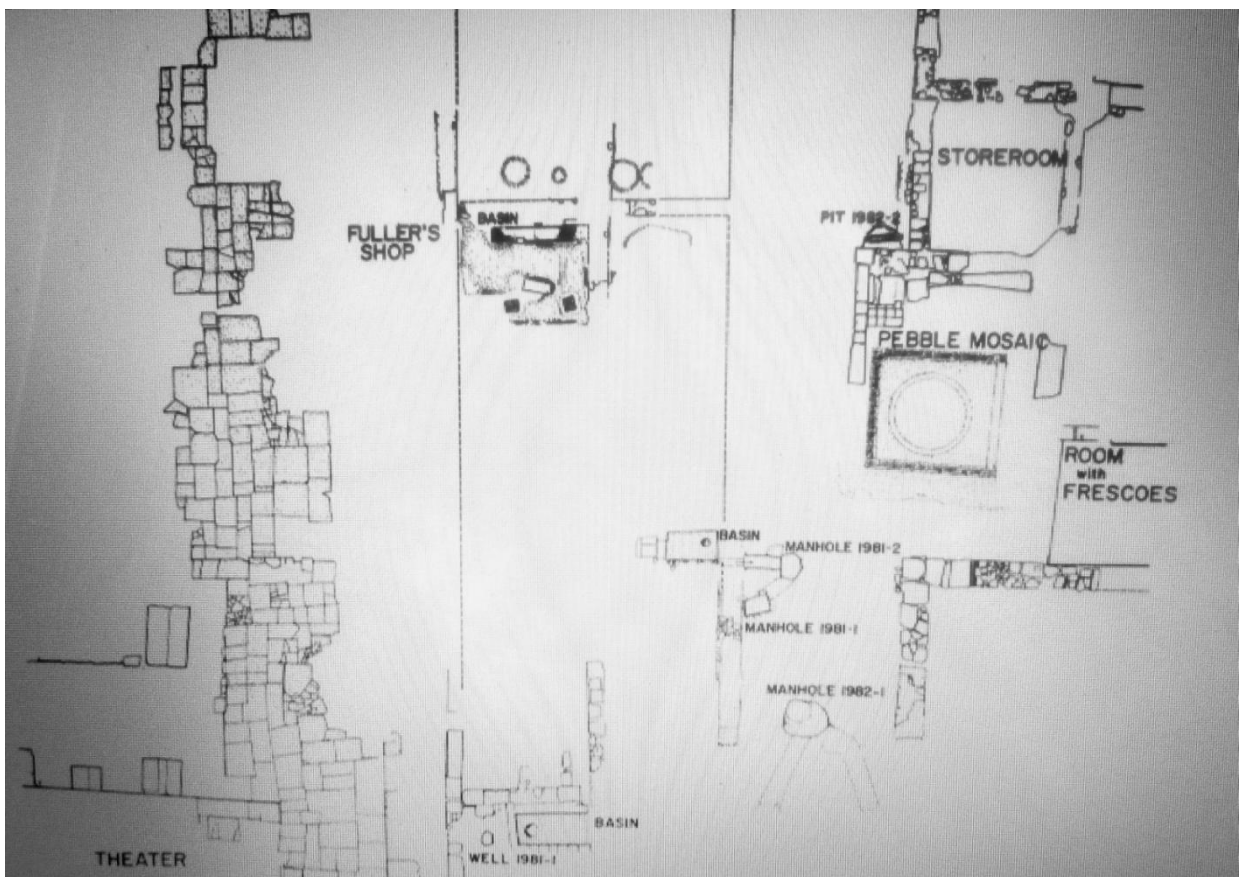
Εικ. 44. Το κελάρι της Οικίας 12 από Β.Δ. Στο βάθος διακρίνεται η κλίμακα καθόδου. Στο κέντρο το θεμέλιο της Νότιας Στοάς. Πηγή: Williams 1979.

Εικ. 45. Οικία 12, Αρχαία Κόρινθος. Βοτσαλωτό ψηφιδωτό με παράσταση ανθεμίου. Το ψηφιδωτό πλαισιώνει δάπεδο από κονίαμα που φέρει το πηγάδι αρ. 1979-2. Πηγή: Williams 1980.

Εικ. 46. Οικία 12. Λεπτομέρεια του βοτσαλωτού ψηφιδωτού. Πηγή: Williams 1980.

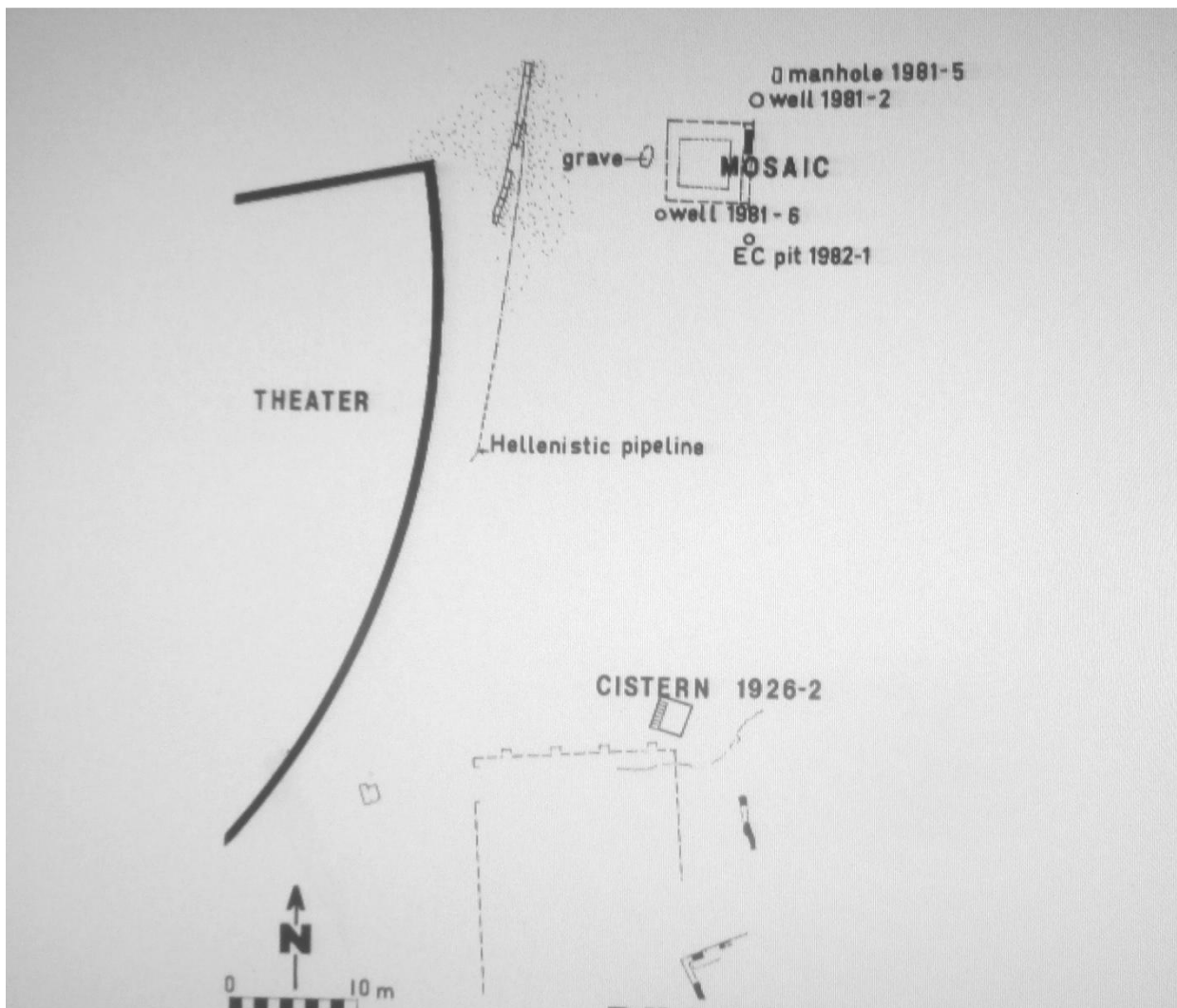
Εικ. 47. Ρωμαϊκή οικία με ενσωματωμένο δάπεδο από βοτσαλωτό ψηφιδωτό (αρ. 31). 4^{ος} αι. π.Χ. Μετατροπή από Williams et al. 1983.

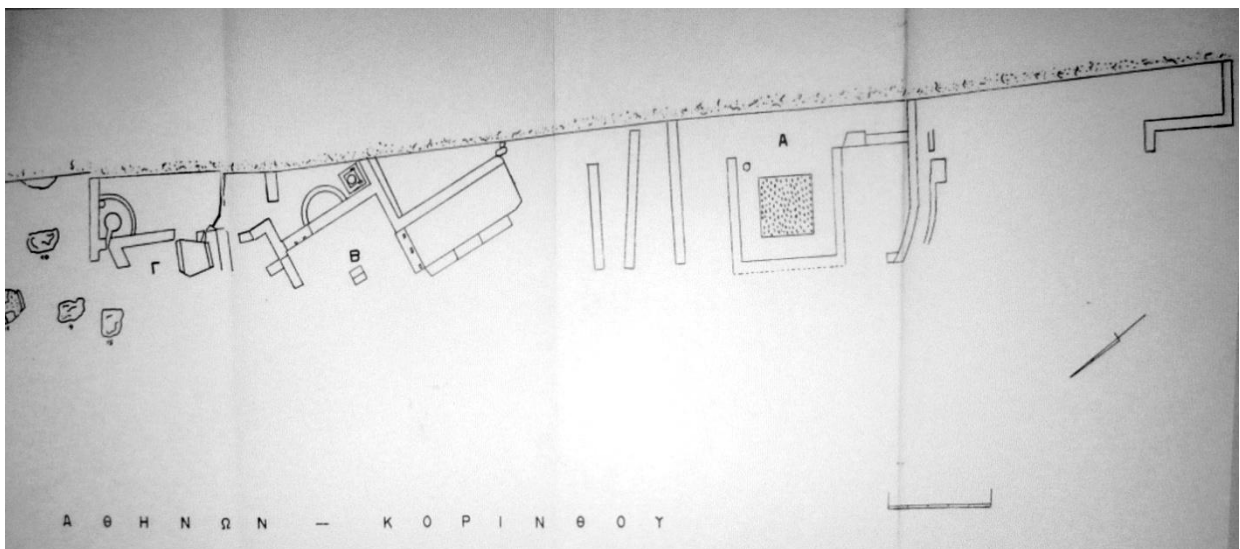
Εικ. 48. Το ψηφιδωτό δάπεδο αρ. 31 μέσα σε ρωμαϊκή οικία ανατολικά του θεάτρου. 4^{ος} αι. π.Χ.
Πηγή: Williams et al. 1983.

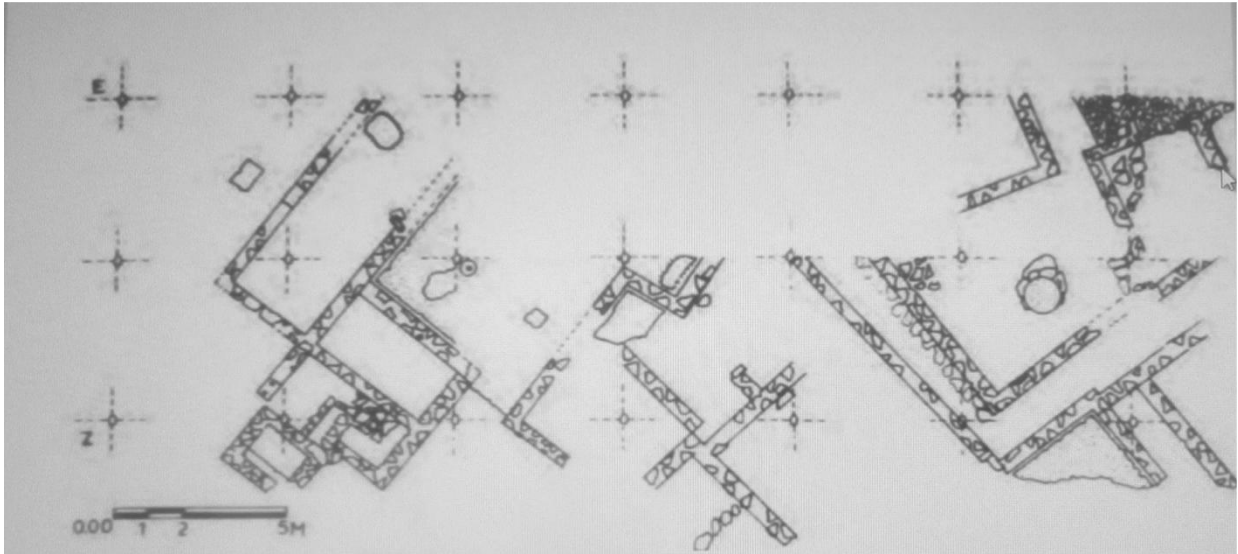
Εικ. 49. Το βοτσαλωτό ψηφιδωτό (αρ. 31) που βρέθηκε μέσα σε ρωμαϊκή οικία ανατολικά του Θεάτρου. Πηγή: Williams et al. 1983.

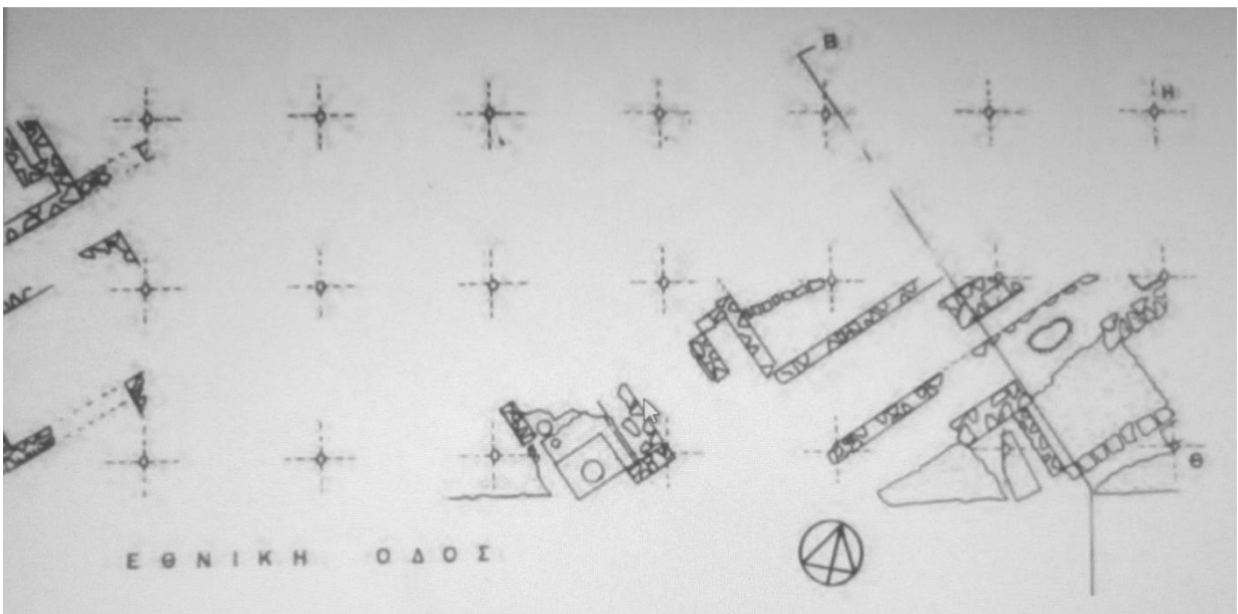
Εικ. 50. Η θέση του βοτσαλωτού ψηφιδωτού που βρέθηκε ενσωματωμένο σε ρωμαϊκή οικία στα ανατολικά του Θεάτρου. Πιθανότατα ανήκε σε ανδρώνα. 4^{ος} αι. π.Χ. Πηγή: Williams et al. 1983.

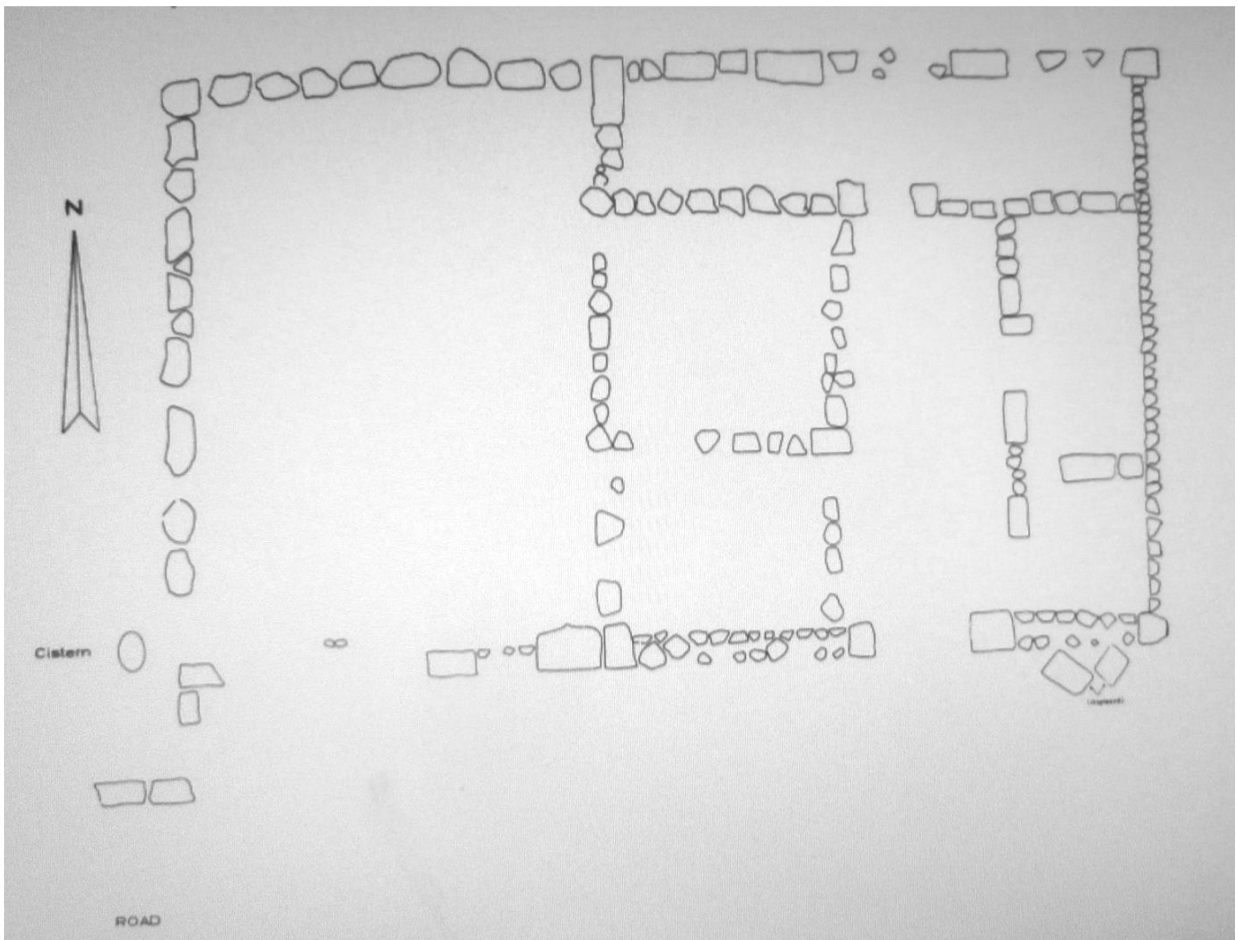
Εικ. 51. Κρομμυών (Άγιοι Θεόδωροι). Οι ελληνιστικές οικίες Α, Β και Γ (αρ. 55-57). Η οικία Α φέρει σκληρό κονίαμα με βοτσαλωτό στο κέντρο. Πηγή: Αλεξανδρή κ.α. 1962.

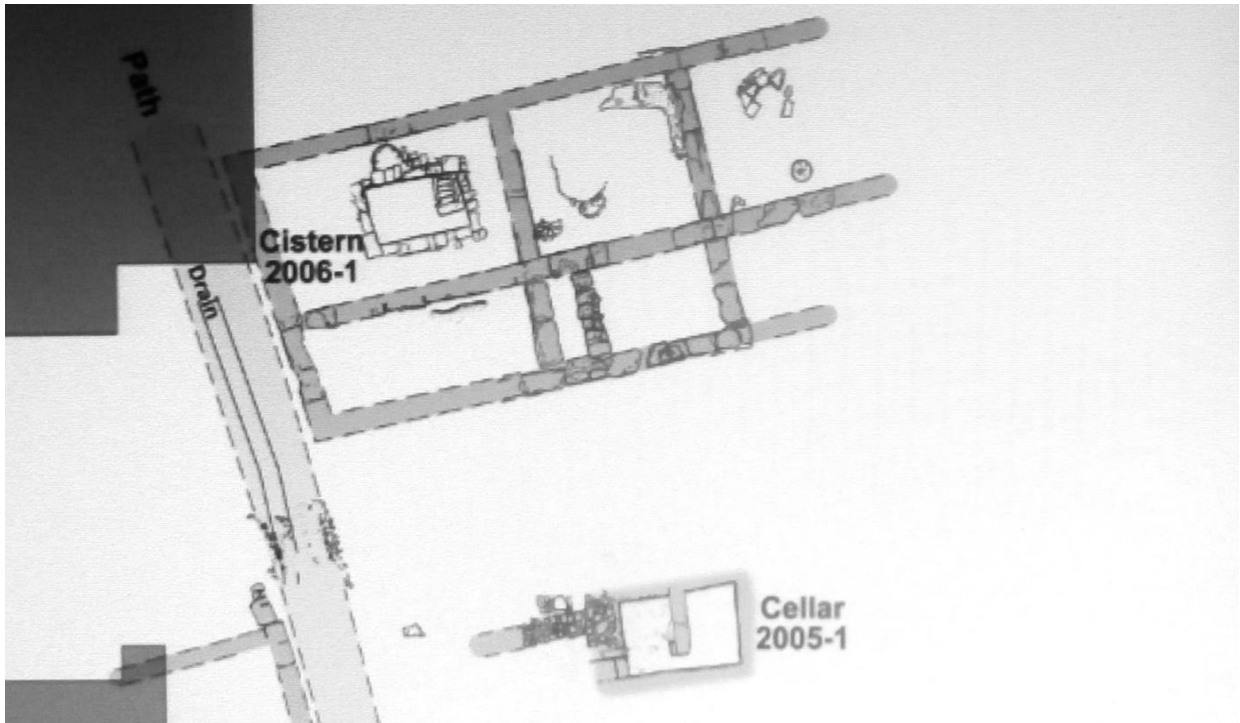
Εικ. 52α. Άγιοι Θεόδωροι. Τμήμα της κώμης Κρομμυών, που αποκαλύφθηκε το 1991 βόρεια της Εθνικής Οδού Αθηνών-Κορίνθου. Πηγή: Παρλαμά 1992.

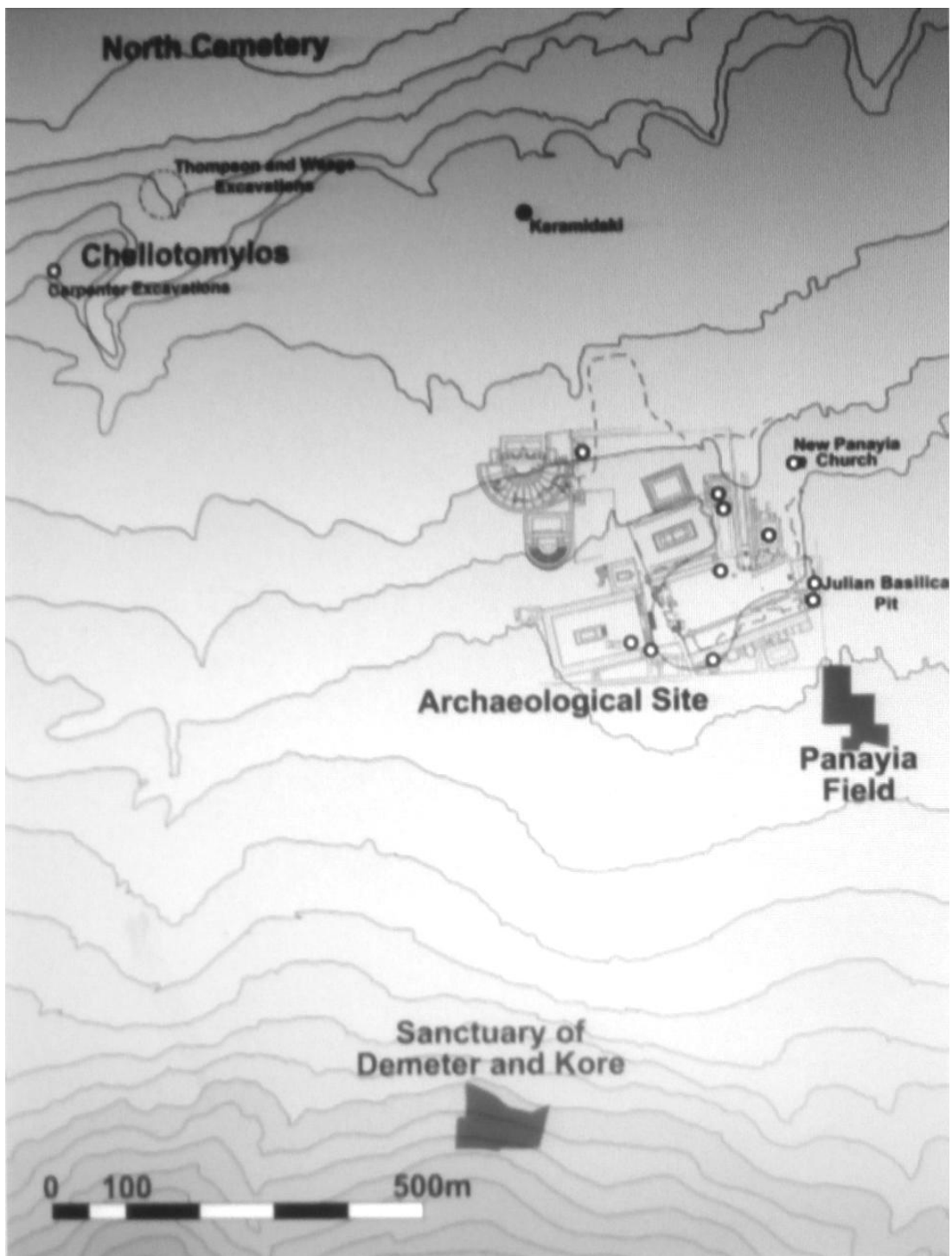
Εικ. 52β. Άγιοι Θεόδωροι. Τμήμα της κώμης Κρομμυών που αποκαλύφθηκε το 1991. Πηγή: Παρλαμά 1992.

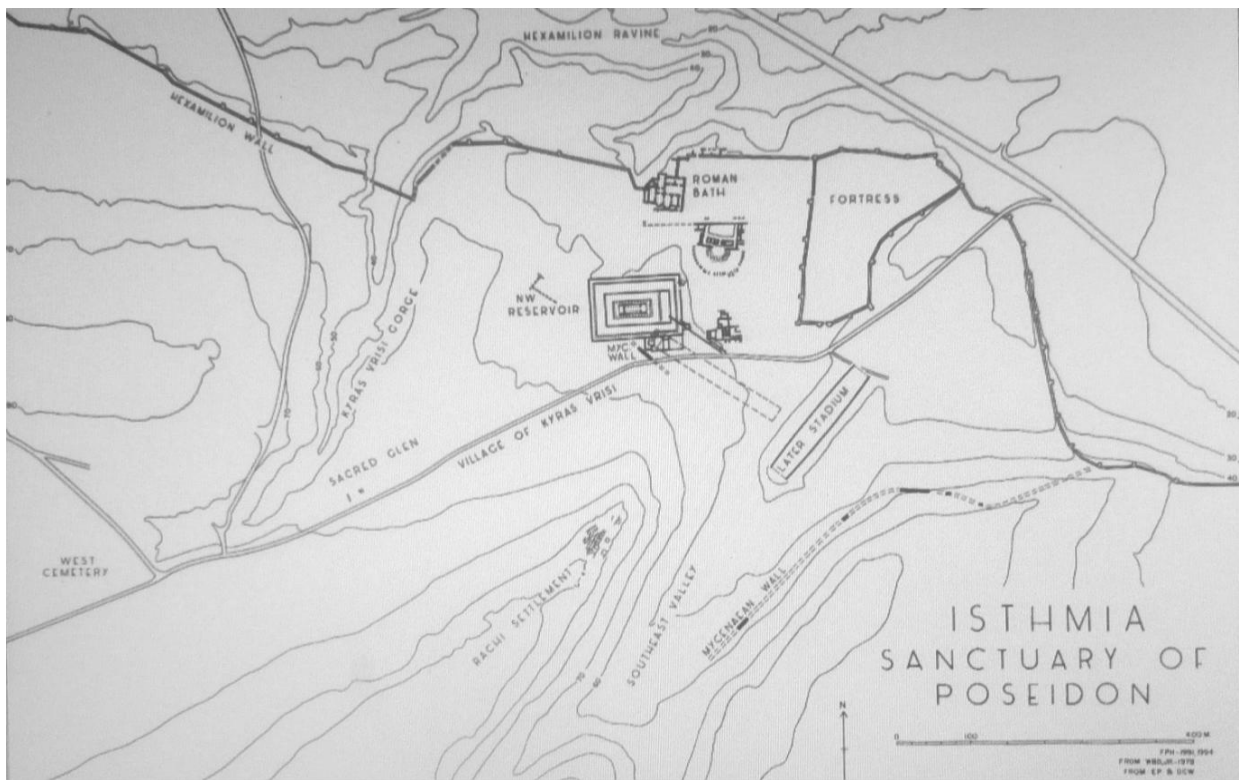
Εικ. 53. Περαχώρα, οικία αρ. 41 (οικία Dunbabin). Πηγή: Tomlinson 1969.

Εικ. 54. Αγρός Παναγίας. Μακρό ελληνιστικό Κτίριο, αρ. 28. Μετατροπή από Sanders et al. 2014.

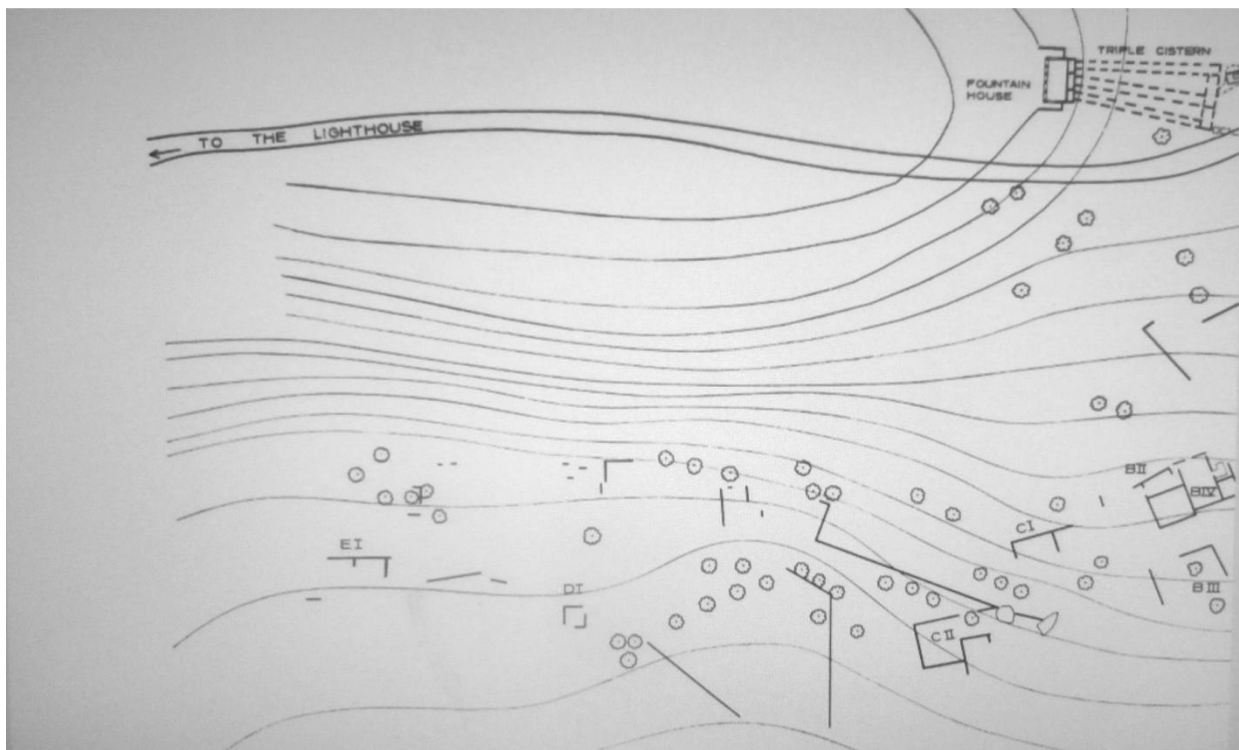
Εικ. 55. Η θέση του Αγρού της Παναγιάς σε σχέση με την Ρωμαϊκή Αγορά και το ναό του Απόλλωνα στην Κόρινθο. Πηγή: Sanders et al. 2014.

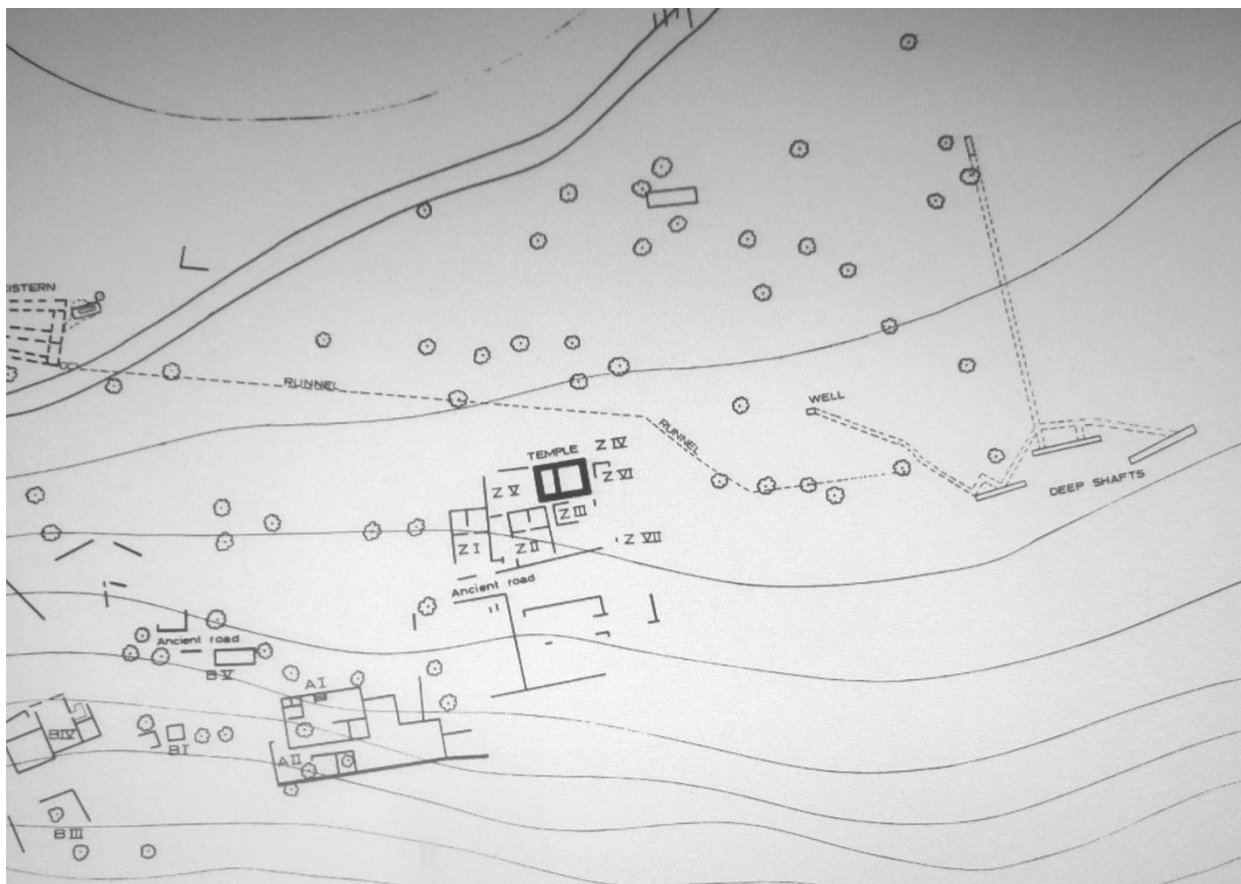
Εικ. 56. Η Ράχη Ισθμίας με τον οικισμό νότια του Ιερού του Ποσειδώνα. Πηγή: Anderson-Stojanović 1996.

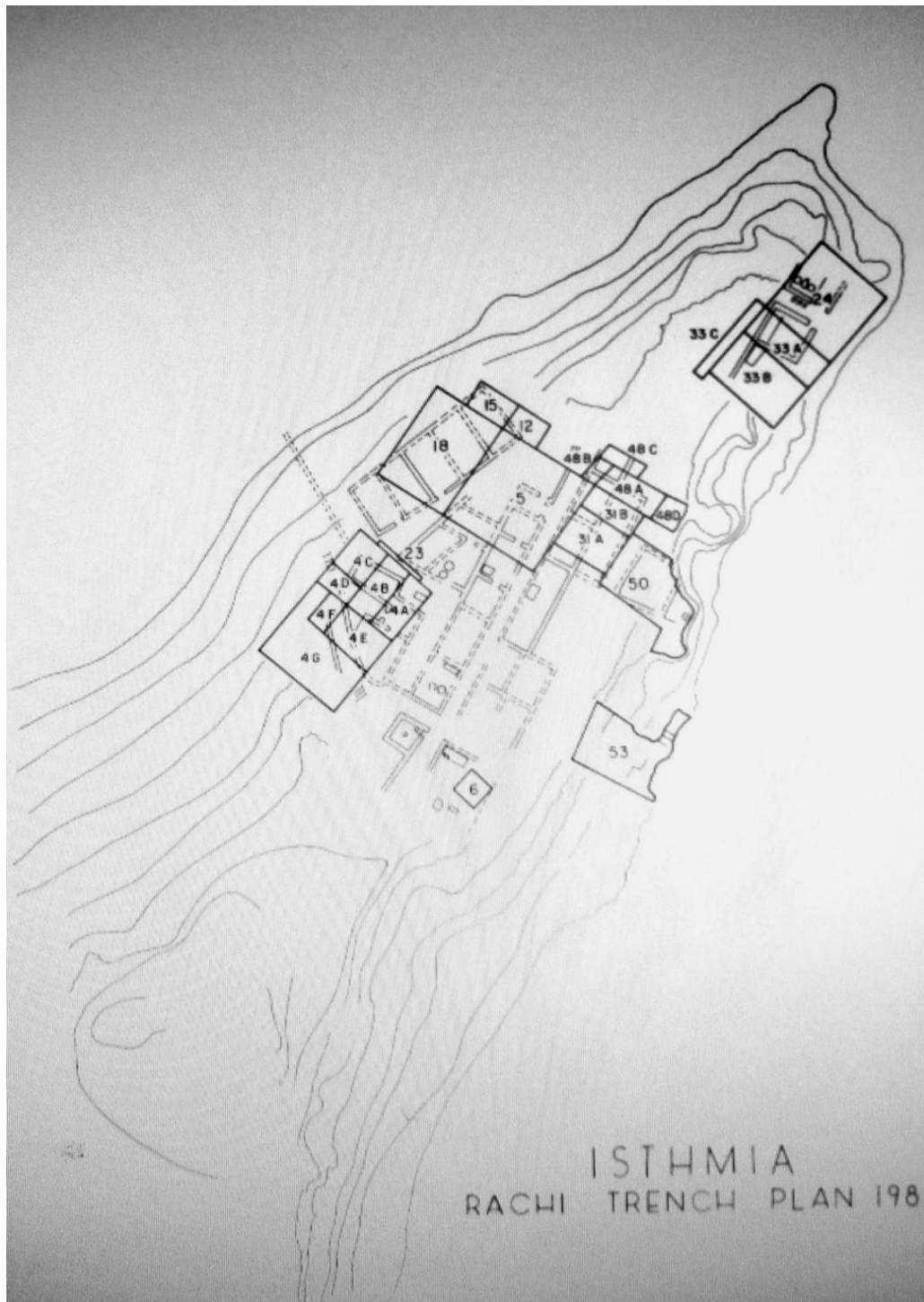
Εικ. 57. Το λουτρό στη Ράχη Ισθμίας, αρ.43. Πηγή: Broneer 1958.

Εικ. 58α. Κτίρια στο πλάτωμα ανατολικά του Ηραίου Περαχώρας, νότια της Κρήνης. Πηγή: Tomlinson 1969.

Εικ. 58β. Κτίρια στο πλάτωμα ανατολικά του Ηραίου Περαχώρας, νότια της Κρήνης. Πηγή: Tomlinson 1969.

Εικ. 59. Η Ράχη Ισθμίας. Ο οικισμός άκμασε τον 3^ο αι. π.Χ. Πηγή: Anderson-Stojanović 1996.

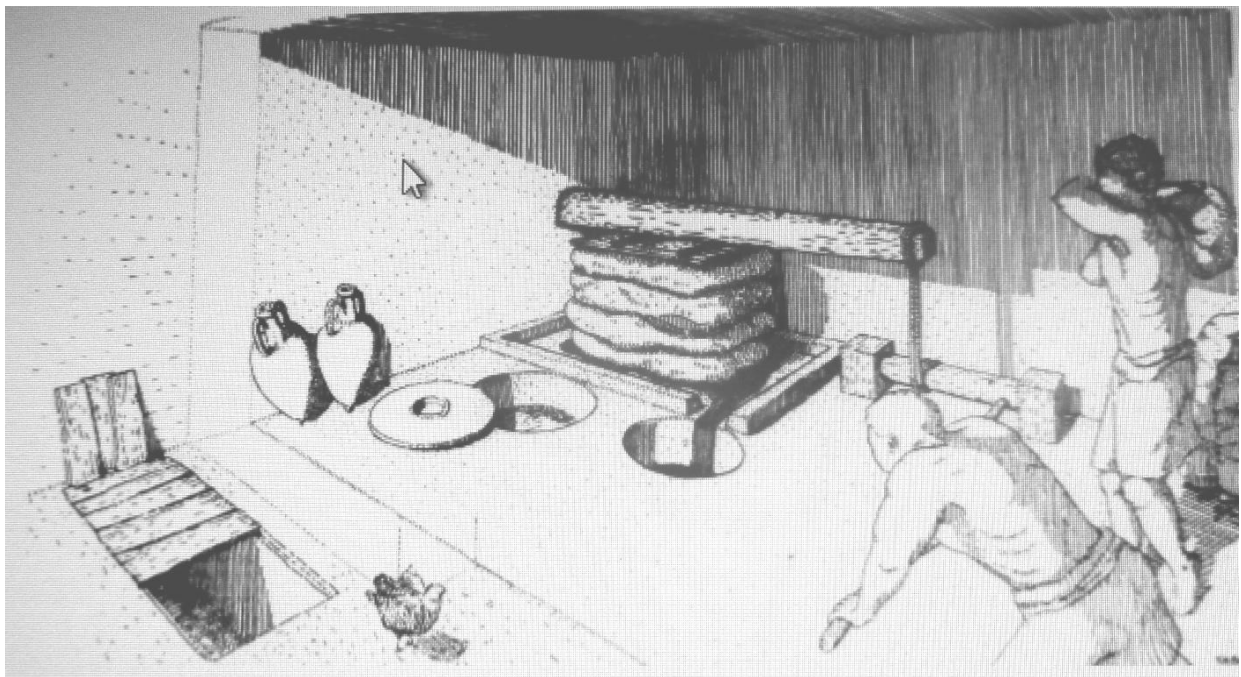
Εικ. 60. Ράχη Ισθμίας. Η Οικία αρ. 52 (House XI). Πηγή: Anderson-Stojanović 1996.

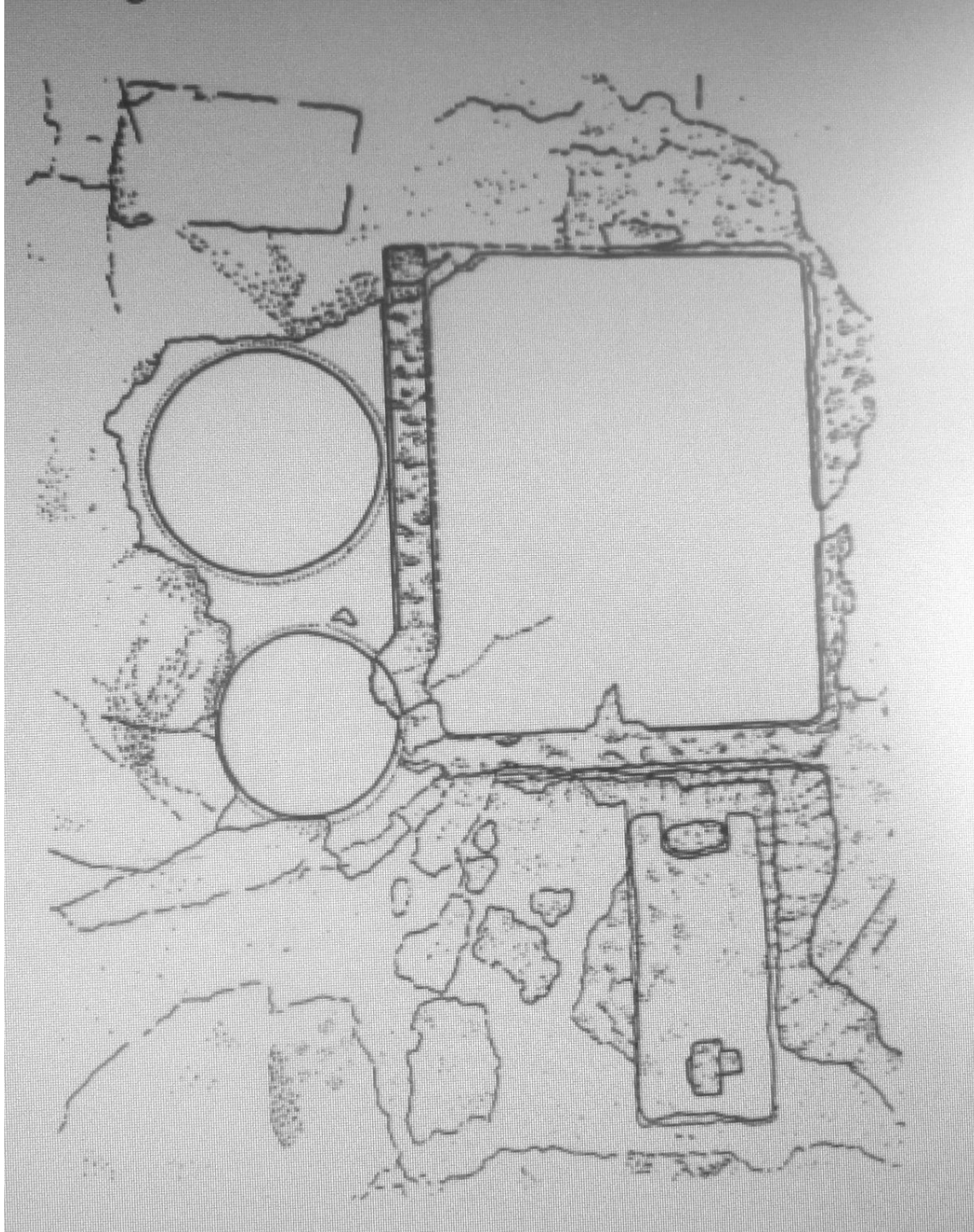
Εικ. 61. Ράχη Ισθμίας, Οικία αρ. 52 (House XI). Οι δύο δεξαμενές. Πηγή: Anderson-Stojanović 1996.

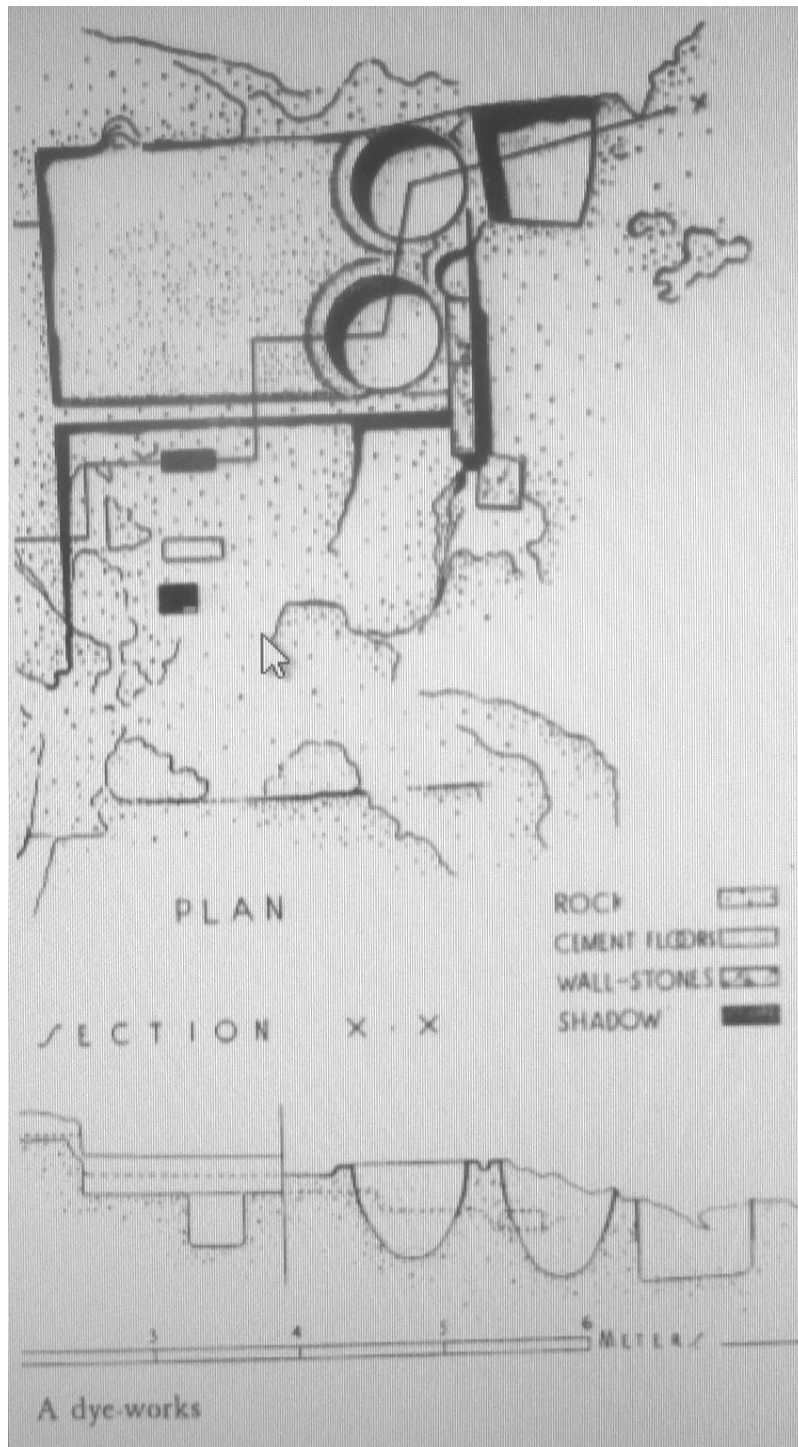
Εικ. 62. Η Οδός 5 με το Δωμάτιο Γ της Οικίας αρ. 51 (House X) δεξιά και τα Δωμάτια Α και Β της Οικίας αρ. 52 (House XI), στα αριστερά. Πηγή: Anderson-Stojanović 1996.

Εικ. 63. Ράχη Ισθμίας. Αποκατάσταση από την V. Anderson –Stojanović των ελαιοπιεστηρίων του οικισμού. Πηγή: Anderson-Stojanović 2007.

Εικ. 64. Ράχη Ισθμίας. Σχεδιαστική κάτοψη της Οικίας ΙΙΙ με ελαιοπιεστήριο. Anderson-Stojanović 2007.

Εικ. 65. Ράχη Ισθμίας. Σχεδιαστική κάτοψη και τομή της Οικίας IV με ελαιοπιεστήριο. Πηγή: Anderson-Stojanović 2007.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ IV

ΠΙΝΑΚΕΣ

Α/Α ΟΙΚΙΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΠΗΓΑΔΙ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
2	ΚΟΡΙΝΘΟΣ	L P-C 4	
3	ΚΟΡΙΝΘΟΣ	0	Η οικία δεν έχει ερευνηθεί
6	ΚΟΡΙΝΘΟΣ	71-5	
5	ΚΟΡΙΝΘΟΣ	αρ. 72-6	
34	ΚΟΡΙΝΘΟΣ	1	
32	ΠΕΡΑΧΩΡΑ	0	
10	ΚΟΡΙΝΘΟΣ	0	
36	ΠΕΡΑΧΩΡΑ	0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Πηγάδια που εξυπηρετούσαν με παροχή νερού τις πρωτοκορινθιακές οικίες.

Α/Α ΟΙΚΙΑΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΠΗΓΑΔΙ	ΑΠΟΣΧΗ ΜΗ ΔΕΞΑΜΕΝΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
29	ΑΡΧΑΙΑ ΚΟΡΙΝΘΟΣ	1		Εντός της οικίας
- (εξυπηρετούσε όλο τον οικισμό)	ΡΑΧΗ ΙΣΘΜΙΑΣ	1		
- εξυπηρετούσε όλο τον οικισμό)	ΡΑΧΗ		1	
56	ΑΓΙΟΙ ΘΕΟΔΩΡΟΙ	1		Λίθινο τετράγωνο στόμιο
57	ΑΓΙΟΙ ΘΕΟΔΩΡΟΙ		1	

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. Πηγάδια και απίοσχημες δεξαμενές σε οικίες κατά την Ελληνιστική Περίοδο.

ΠΡΩΤΟΚΟΡΙΝΘΙΑΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	0
6ος αι.π.Χ.	1
5ος αι.π.Χ.	0
4ος αι.π.Χ.	2
ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	0

ΠΙΝΑΚΑΣ 3. Οι ανδρώνες στις κορινθιακές οικίες ανά χρονική περίοδο.

ΠΡΩΤΟΚΟΡΙΝΘΙΑΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	0
6ος αι.π.Χ.	0
5ος αι.π.Χ.	2
4ος αι.π.Χ.	0
ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	0

ΠΙΝΑΚΑΣ 4. Οι παστάδες στις κορινθιακές οικίες ανά χρονική περίοδο.

ΠΡΩΤΟΚΟΡΙΝΘΙΑΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	
Βοτσαλωτό	3
Θρυμματισμένος πωρόλιθος	1
Πατημένο χώμα	1
Πράσινος πηλός	1

ΠΙΝΑΚΑΣ 5α. Τα δάπεδα των κορινθιακών οικιών κατά την Πρωτοκορινθιακή Περίοδο.

6ος ΑΙΩΝΑΣ. π.Χ.	
Βοτσαλωτό	1
Θρυμματισμένος πωρόλιθος	1

ΠΙΝΑΚΑΣ 5β. Τα δάπεδα των κορινθιακών οικιών κατά τον 6^ο αι. π.Χ.

5ος ΑΙΩΝΑΣ π.Χ.	
Θρυμματισμένος πωρόλιθος	1
Δάπεδο από πηλό	2
Δάπεδο διαμορφωμένο στο βράχο	1
Δάπεδο από υδραυλικό κονίαμα	1
Λευκά βότσαλα σε κονίαμα	1
Κονίαμα	2
Βοτσαλωτό ψηφιδωτό	1

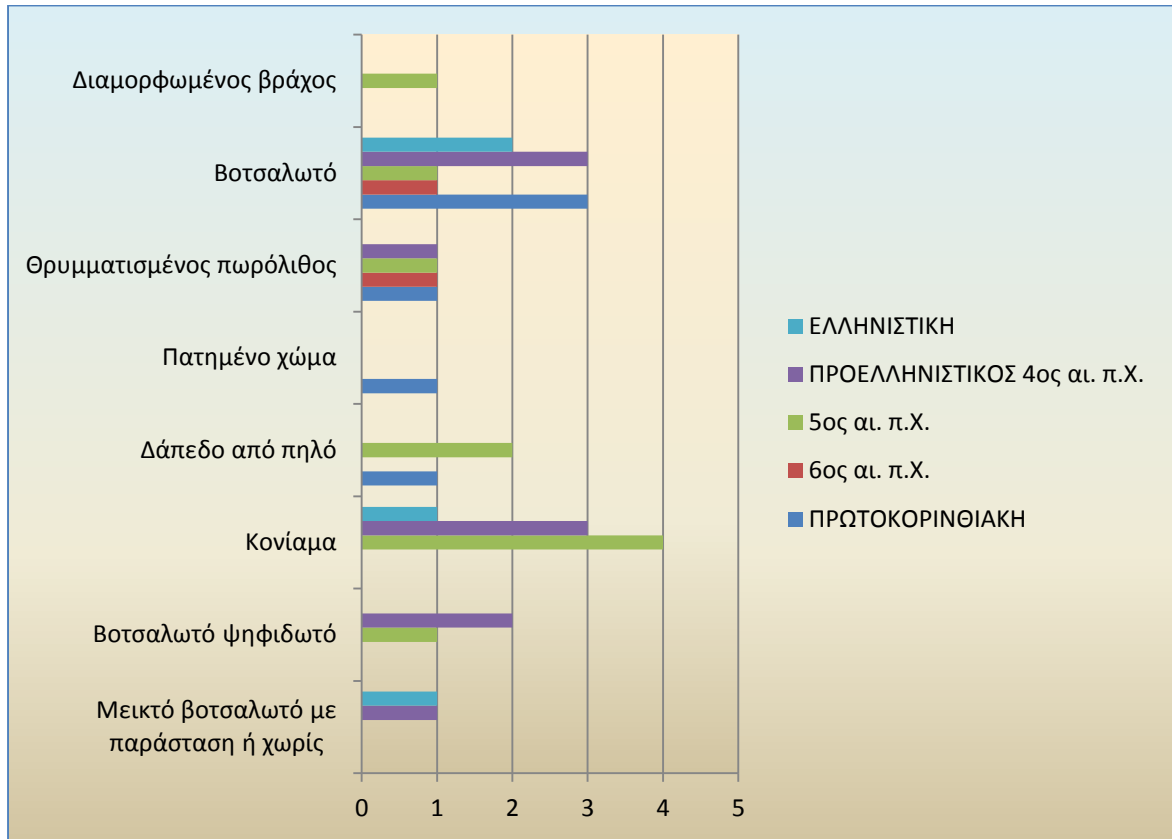
ΠΙΝΑΚΑΣ 5γ. Τα δάπεδα των κορινθιακών οικιών κατά τον 5^ο αι. π.Χ.

ΠΡΟΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΣ 4ος ΑΙΩΝΑΣ π.Χ.	
Θρυμματισμένος παρόλιθος	1
Δάπεδο από πηλό	0
Λευκά βότσαλα σε κονίαμα	3
Κονίαμα	3
Βοτσαλωτό ψηφιδωτό	2
Μικτό δάπεδο βοτσαλωτό με παράσταση και γύρω κονίαμα	1

ΠΙΝΑΚΑΣ 5δ. Τα δάπεδα των κορινθιακών οικιών κατά τον προελληνιστικό 4^ο αι. π.Χ.

ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (ΕΚΤΟΣ ΤΗΣ ΡΑΧΗΣ ΙΣΘΜΙΑΣ)	
Βοτσαλωτό	2
Κονίαμα	1
Μικτό δάπεδο βοτσαλωτό με παράσταση ή χωρίς και γύρω κονίαμα	1

ΠΙΝΑΚΑΣ 5ε. Τα δάπεδα των κορινθιακών οικιών κατά την ελληνιστική Περίοδο

Πίνακας 6. Συγκεντρωτικός πίνακας του είδους των δαπέδων που χρησιμοποιούνταν στις κορινθιακές κατοικίες ανά χρονικές περιόδους.